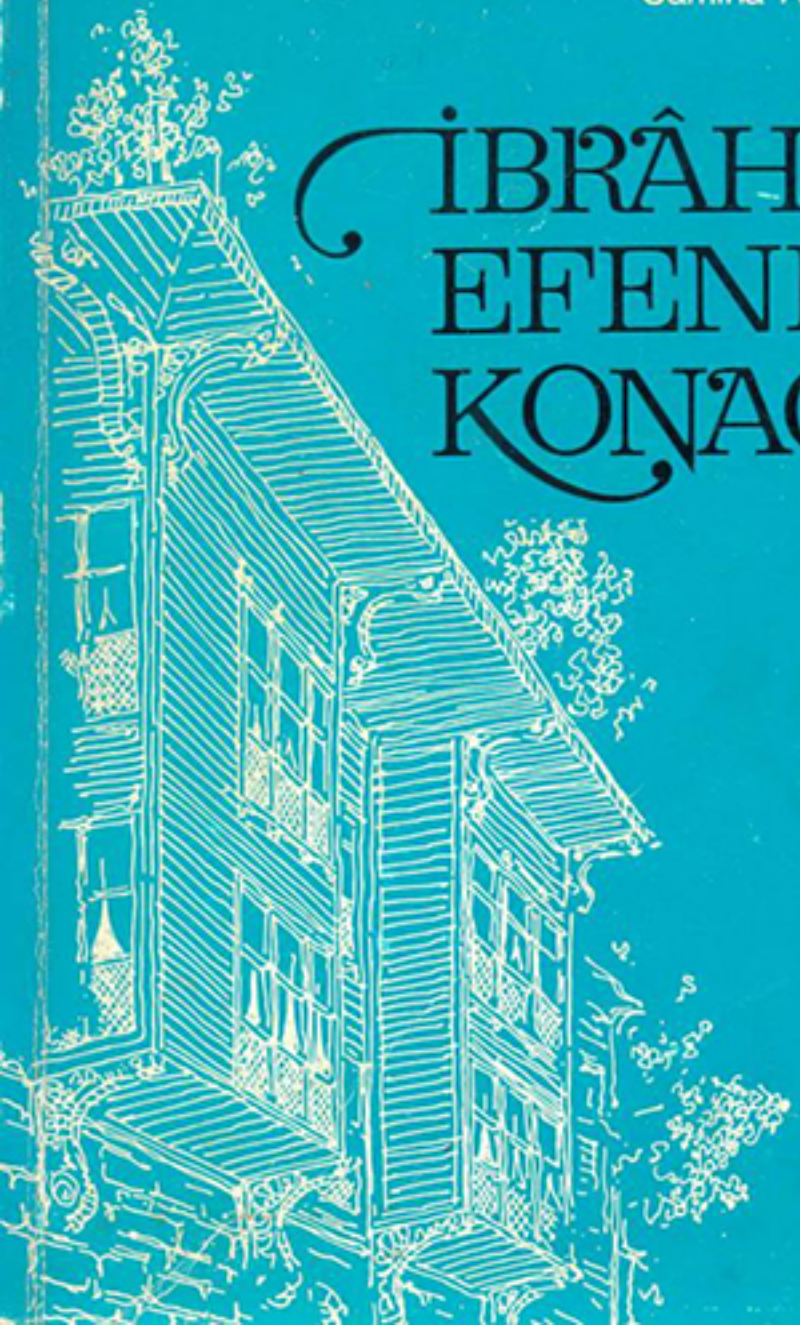
Sâmiha Ayverdi

İBRÂHİM EFENDİ KONAĞI

1973

BAHA MATBAASI — İSTANBUL, 1964

İSTANBUL FETİH CEMİYETİ İSTANBUL ENSTİTÜSÜ NEŞRİYATI 51

Sâmiha Ayverdi

İBRÂHİM EFENDİ KONAĞI

1964

İstanbul Fetih Cemiyeti neşriyâtının 51 inci eseri olan bu kitap, **Türkiye İş Bankası**'nın yardımiyle neşredilmiştir.

TAKDÎM

Bu kitap ne bir hikâyedir ne masal ne de roman... zamânı, mekânı, vak'aları, şahısları, isimleri hattâ vak'alarının seyri, sırası ve detaylarının yüzde doksanı ile otantik ve yaşanmış bir devrin, gerçek ve yaşanmış bir hayat tablosudur.

Biz, İmparatorluk Türkiyesi'nin hemen de son evlâdları; içinde haşır neşir olduğumuz askerî, siyâsî, içtimâî ve iktisâdî bir târih meydanında köşe kapmaca oynamış kimseler olarak, görüp duyduklarımızı, tadıp koklad ıklarımızı, kudretimiz ölçüsünde, gelecek nesillere intikal ettirmek mecbûriyet ve mes'ûliyetinin altında bulunuyoruz. İşte bu kitabın meydana gelmesi de o vazîfe hissinin bir netîce ve zarûretinden ibârettir.

Kitabın ihtivâ ettiği hakîkatler, o devri görmemiş olanlar için birer hayâl ve fantezi mahsûlü sayılabilirse de, hayâl, masal ve mübâlâga şöyle dursun, eksiği var fazlası yoktur. Asıl biz; efsâne zannedilecek kadar muhteşem ve refahlı geçmiş o devrin son yıllarını idrâk etmiş olanlar, bu yaşadığımız zamanların arkasından hayret ve ibretle bakıp: Rüyâ mı idi acaba? desek revâdır.

İBRÂHİM EFENDİ

Meclis-i Mâliye Reisi İbrâhim Efendi'yi, vaktinde kim tanımazdı?

1909 senesinde o; seksen, kardeşi Hilmi Bey'in torunu ise dört yaşında bulunuyorlardı. Oyun ve eğlence zamanlarını, büyüklerin yanında geçirmekten hoşlanan bu küçük kız da, annesinin amcası olan İbrâhim Efendi'yi herkes gibi tanıyordu. Hattâ biraz herkesten de fazla.

Efendi, devrinin mühim sîmâlarındandı. Onun için de kendisiyle dostluk, âşinâlık ve ahbaplık kurmak, hattâ komşuluk edebilmek bir şeref sayılırdı. Sonra da, hem âilenin en yaşlısı, hem de varlık ve dirlik bakımından en hatırlısı olması, çevresinin akraba ve âşinâ halkasını, sun'î ve zorlama bir alâka ve tâzim yarışında tutardı.

İbrâhim Efendi, karısı öldükten sonra evlenmemiş, odalıklarının silik ve şahsiyetsiz mevcûdiyetleri, kadın mevzûunda ona yetip de artmıştı.

Esâsen efendi, hangi sahada olursa olsun, karşısında kuvvetli şahsiyete asla tahammül edemezdi. Ne iş hayâtında ne dostları ve akrabaları arasında kendisini aşan, düşünce ve kararlarına mukavemet eden varlıkların tutunmasına meydan vermez, hemen bir kenara itiverirdi. Ama buna rağmen gene de yarı saygı yarı korku ile tahammül etmek zorunda kaldığı kimseler de yok değildi. Bunların başında, kendisinden on yaş küçük olan kardeşi Hilmi Bey gelirdi. Hilmi Bey, ağabeyisinin dillere destan serveti ve akıllar durduran saltanatlı yaşayışı karşısında ezici bir sükûtla susar, buna rağmen, âilenin ve an'anenin gerektirdiği hürmet ve itibarda da kusur etmezdi. Ancak, iki kardeşin tamamen ayrı istikamet tâkib eden hayat prensipleri İbrâhim Efendi'yi, kendisinden on yıl sonra doğmuş olan bu küçük kardeşin karşısında hesaplı, hizâlı, çekingen ve hattâ saygılı bir tutuma zorlardı.

Hilmi Bey, kardeşinden sâde yaşca küçük değil, mevkice de, İb-

râhim Efendi'nin mâiyetinde Vezne Baş Mümeyyizi olan, orta halli bir İstanbul efendisiydi. Buna rağmen meslek ve cemiyet hayâtının muhteşem ve mağrur İbrâhim Efendi'sî, yaşça da varlıkça da kendinden kat kat aşağı olan dürüst, mert, tok gözlü, tok sözlü Hilmi Bey'in mânevî baskısı altında ezilmekten âdetâ yılardı. Öyle ki hayâtının hemen de tek gurûru ve gayesi olan büyük servetini, kardeşinin karşısında utanılacak bir ayıpmış gibi hissettiği zamanlar olur; onun yanında bu hesapsız varlığın âdetâ azâbını çeker ve zenginliğinden söz etmemeye bilhassa dikkat ederdi.

İbrâhim Efendi'nin servetine muvâzî olarak, mesleğindeki iktidar ve nüfuzu da bir gerçekti. O kadar ki Mâliye demek, bir mânâda İbrâhim Efendi demekti. Zira devletin bu son derece nâzik ve müşkülden müşkül makamına nâzırlar gelip gider; her kriz, her mâlî buhran, bir nâzırı iskemlesinden yere yıkıp bir başkasını oturtur; böylece de nezâret koltuğu bir boşalır bir dolar, ama tecrübesi, bilgisi ve kabiliyeti ile Devlet hazinesini parmağında oynatan İbrâhim Efendi, azametle yerinde oturmakta devam ederdi. Kadıya mülk olmayan mahkeme, âdetâ ona kayd-ı hayat şartıyle bağlı gibiydi. Pek tabiî ki bu arada, İmparatorluk ülkelerine dağılmış olan defterdarlar, muhasebeciler ve mal müdürleri ordusunu kımıldatan ve idâre eden ip uçları da gene onun elinde toplanır; onun emrinin ve keyfinin karşısında elpençe dururdu. İşte bu bir taraftan siyâsî, bir taraftan idârî hâkimiyetinin makamına perçinlediği İbrâhim Efendi, hakîkaten bir bakıma Mâliye demekti.

*

İbrâhim Efendi'yle Hilmi Bey ve kızkardeşleri Bâise Hanım'ın babaları, yeniçeri ortalarından birine bağlı Gediz Derebeylerinden tiftik tâciri Ali Bey isminde varlıklı ve nâmuslu bir kimseymiş. İkinci Sultan Mahmut, ocağın lağvına karar verip o amansûz yeniçeri kıranı başladığı zaman, tavan aralarında saklanmak suretiyle canını zor kurtarmış. Fakat başını kılıçtan kurtarmak, ecelden âmân bulmak mıdır? Nitekim ölüm, bu genç adamı günün birinde rahat döşeğinde yakaladığı zaman, büyük oğlu İbrâhim onsekiz, kızı Bâise on, küçük oğlu Hilmi sekiz yaşında imişler. Ne hikmetse babanın serveti küçükleri sıyırıp geçerek, bütün mal ve mülk, konaklar köşkler, gidip devlet kuşu gibi büyüğün başına konmuş. Kezâ, Fîrûze Sultan'la Hekimoğlu Ali Paşa'nın kızı olan analarından kalan mal ve sultanın vakıfları da, aynı sekmeyi yaparak, gene İbrâhim Efendi'ye intikal etmiş. Ekber evlâd olarak kendini âilenin tek vârisi kabul eden İbrâhim

Efendi, nihâyet bir âtifet edâsiyle, bu iki taraflı servetten Hilmi Bey'e bir ev, kızkardeşine de bir miktar esham vermekle âdilâne bir taksim yaptığına kendini inandırmış ve sonuna kadar da kardeşlerinin haklarını ödemiş hâmî ağabey tavrını muhafaza etmiştir.

Hilmi Bey sonradan da bu geçmiş hikâyenin hesabını kurcalamamış ve ağabeyisine ölçülü saygısını göstermekte kusur etmemiş. Hattâ bu küçük kardeş, İbrâhim Efendi'nin serveti dalga dalga kabarıp dağlar gibi yığıldıkça da, bunların, yolunu şaşırıp kardeşinin küpüne akmış ne mene bir varlık olduğunu da araştırmamıştır.

Ne ki İbrâhim Efendi, muhitinin gözünde mevki ve serveti ölçüsünde büyüdükçe büyürken, aynı varlık onu, kardeşinin nazarında olduğu yerden bir arpa boyu yükseltmiş olmuyordu. Bunun için de küçüğün büyüğe karşı olan bu yazısız, sözsüz, îmâ ve işâretsiz istiğnâsı, en açık târiz ve tenkitlerden daha ağır, daha sert düşüyordu. Fakat İbrâhim Efendi için anlamazlıktan gelmek ve hiç değilse keyfiyeti kardeşiyle ortalarına alıp açık bir çekişme mevzuu yapmamak da kâr sayılırdı. Şâyet günün birinde Hilmi Bey, ağabeyisini bu türlü bir suale muhatab tutup, şu, günden güne kabaran servetinin artış yollarını bir bildir! diyecek olsa ne cevap verecekti? Hoş, oldu olası kendisini mânidâr sükûtiyle ezmiş olan Hilmi Bey, cepheden ve bu türlü açık bir târizde bulunmazdı. Amma farz-ı muhal, taktiğini değiştirip bir sıkıştıracak olsa, şimendifer kumpanyalarından, hâricî istikrazların aracılığından gelen komisyonların, defterdarların, malmüdürlerinin vilâyet muhasebecilerinin İmparatorluğun dört bucağından akan ikramlarını mı söyliyecekti? Hoş, söylese de saklasa da, kendisi kadar akıllı bir adam olan kardeşi, ağabeyisinin bütün ince hesaplarını ve mâlî kaynaklarını zaten avucunun içi gibi biliyordu. Fakat her şeye rağmen, cemiyet geleneklerinin büyüğe saygı teamülü, iki kardeş arasındaki ipi kopmayacak bir ayarda gevşek tuttuğundan, İbrâhim Efendi'nin muhteşem konağı ile Hilmi Bey'in mütevâzî evi, fikir ve kanaat ayrılığına rağmen, dışa karşı birbirini tamamlıyan ve birbirine her köşesinden bağlı bulunan iki yakın akraba evi manzarası arzederdi.

Dâimâ bu iki ev arasında bir gidiş-geliş, bir hareket ve haberleşme vaziyeti vardı. Hilmi Bey'in küçük torunu da bu devamlı gitgeller ortasında, fikri sorulmıyacak, isteyip istemiyeceğine dikkat edilmiyecek yaşta bir çocuk olarak, amca efendinin konağı ile kendi evleri arasının sâdık yolcuları meyânında idi.

Fakat küçük kız, bu büyük amcadan pek hoşlanmazdı. Hemen her ihtiyarla aralarında kuruluveren yakınlık ve sıcaklık bağı, bu heybet-

li adamla kendi arasında bir türlü teessüs etmemiş, böylece de hiç bir zaman kaynaşamamışlardı.

Köşesinde, yalnız bir âilenin değil, koca bir devletin idârecisi azametiyle oturan bu muhteşem ve yakışıklı ihtiyar da, kardeşinin torununu pek sever görünmezdi. Esâsen onun yakından uzaktan, âilesinden, işinden, eşinden ve dostundan hemen de sevip bağlanmış olduğu bir kimse yoktu. Sevmeyi bilmek, sevebilmek de bir hüner, bir mutlu Allah vergisiydi. Ne çâre ki İbrâhim Efendi'nin dağarcığı bu kısmetten nasipsiz yaratılmıştı.

Küçük kıza gelince belki tek bildiği ve hayâtı boyunca da tek bileceği, aşıp taşan köpürüp coşan bir muhabbetti. Fakat dökülecek yer arayan bu ezelden şahlanmış sevgi, ihtiyar amcanın yanında kasılır; ne yüreğinde bir haz, ne dudağında bir tebessüm, ne de dilinde bir kelâm olup kendini gösterirdi.

İhtiyarda ve ihtiyarlıkta tükenmek üzre olan ömrün çehreye işlediği bir derin güzellik ve asîl bir mânâ vardı ki küçük kız her zaman, alevi hattâ koru geçmiş bu kıvılcımlı küle rahat rahat sokulup ısınır ve hattâ eşeleyip, derinlerinde kalmış son ateş parçalarını yüze çıkarmakla mes'ut olurdu. Onun için de, masalını bilmecesini dinlemediği, başta kendi büyük babası, kürkünün Şam hırkasının içine girmediği ihtiyar, bahçe sularken gül keserken peşlerinden gitmediği yaşlı komşu, çoluğunu çocuğunu, davarını tarlasını sormadığı emektar ahçı ve uşak yoktu.

İhtiyar demek, yol almış, dünyâya gözü doymuş adam demekti. Geçip tükettiği yol boyunca da hemen dâimâ fazlalıklarını, ayıplarını, noksanlarını atıp, yerine güzellikler, feragatler, olgunluklar koymuş olmalıydı. Halbuki İbrâhim Efendi, fethedilmez bir gurur kal'esi içine kendi kendini hapsetmiş gibiydi. Ne kendisi dışarı çıkabilir, ne de kimse bu sarp kal'e bedenine tırmanıp içerisini gözliyebilir, hele zaptetmek kimsenin hatırından geçmezdi.

İbrâhim Efendi'de, Hilmi Bey'in torununun asıl yadırgadığı, hayâta karşı takındığı serkeş tavır ve yaşama hususunda gösterdiği direnme idi. Seksen sene, ona asla ihtiyarlığı kabul ettirememişti. Şâyet küçük kız, İbrâhim Efendi'ye ihtiyarlık kondurup yaşlı bir insan olarak görebilseydi mutlaka onu severdi. Zira çevresinde bulduğu veya tahayyül ettiği eski zaman ihtiyarlarının hemen hepsi de, sanki yaşlı olarak doğmuş bir rahatlık içindeydiler. Kocamış olmalarını kabul etmek her birine, zafere ermiş bir mücahit hazzı bağışlamıştı.

İbrâhim Efendi konağının protokol emirleri ve yasakları dışında kalan zümre, ancak yakın akrabaları idi. Gerek Hilmi Bey'in oğlu ve kızı gerek Bâise Hanım'ın çoluğu çocuğu konağa gelir gelmez harem kapısından girerek doğruca efendinin odasına çıkar, el öperek bir kenara otururlardı.

İbrâhim Efendi'nin küçüğü, Hilmi Bey'in büyüğü olan Bâise Hanım, ağabeyisinin nazarında, âileye kenarından ilişmesi yetip de artacak fazladan bir insan olup kalmamış olmasını, küçük kardeşine borçluydu. Zira Hilmi Bey'in, saf ve yavaş bir kadın olan ablasına gösterdiği îtibâr, alâka ve şefkat, İbrâhim Efendi'nin konağında da onu sıraya koymuş ve hala hanımlığını teyit ettirmişti. Onun için de Bâise Hanım, ağabeyisinin konağının imtiyazlı ziyaretçileri arasında bulunur, bilhassa gece yatısına geldiği zamanlar hizmetine bir veya iki halayık tahsis edilir; sofrada ve salonda dâimâ en îtibarlı yer kendisine gösterilirdi.

Pek yakınları dışında, her akraba ve bilhassa her misafir için İbrâhim Efendi'yi görmek o kadar kolay işlerden değildi. Bilhassa erkek ziyaretçiler için selâmlık dâiresinin teşrifat ve merasimine katlanmak bir zarûretti. Kadın misafirlere ise efendinin selâmına nâil olmak daha kolay sayılırdı. Zira günün muayyen saatinde İbrâhim Efendi, konağının kadın ziyaretçilerine bizzat kendini gösterirdi. Bu, daha ziyâde geceleri olurdu. Başında kalıpsız Aziziye fesi, sırtında kürkü, belirli kabul günleri ve bilhassa geceleri, selâmlıktan hâreme geçerek, ağzına kadar dolup taşan salonun kapısını açar ve kızlarının misafirlerini gayet nâzik ve galân bir erkek edâsiyle selâmlardı. Efendinin geleceği saati bilen hanımlar ise, muayyen zaman yaklaşınca âdetâ heyecanlanır, kuşkulu ve saygılı bir bekleyişle bu gülümser yüzün görünmesini beklerlerdi. Kapı açılır açılmaz da hep birden ayağa kalkarak, yakışıklı ve kibâr ev sâhibinin, bir eli kapı tokmağında bir eli pervazda, tebessümle kendilerini selâmlayıp süzüşüne hayran olurlardı.

İbrâhim Efendi bu mûtad nezaket ziyaretini hiç şaşırmaz fakat hiç bir zaman da tesbit ettiği hudûdu aşarak, içeri bir adım fazla atıp işi uzatmazdı. Zira herkese, her şeye karşı mesafeli, ihtiyatlı hattâ biraz da evhâmlı olan İbrâhim Efendi'nin, genç, güzel ve seçkin kadınlara bezledeceği aşırı iltifat veya onlardan her hangi birine göstereceği yakınlık, kendisini bir daha şu kapıyı açıp o bir demet çiçeği tek nefeste koklamak zevkinden dahî mahrûm edebilirdi.

Efendide ağır basan dâimâ mantığı idi. Hisleri ise, zindanda çürümüş mahkûmlar misâli, bu zorlu mantığın elinden kurtulup keyfince

buyruk yürütemezdi. Bu sebeple de İbrâhim Efendi için, konağında toplanan kadınlara, rengârenk bir çiçek tarlasına bakar gibi şöyle bir göz atmak her ne kadar hoş ise de, bu çiçeklerden herhangi birini derlemek o kadar tehlikeliydi. Şu halde böyle bir teşebbüsü aklından dahî geçiremezdi. Zira onun için mühim olan, itibârı, debdebesi ve mevkiî idi. Bunlardan birini bozmaya mâtuf hareketler ise, cennetin hûrileri için dahî olsa, budalalığın tâ kendisi demekti. Zira efendi için kadın, kadındı işte. Aralarında ne bir seçme yapmaya değer, ne romantik heyecanlara mevzu olabilir, ne de uğrunda feragatler, fedakârlıklar ihtiyar olunurdu.

Kadın, şüphe yok ki ev için lüzumlu ve işe yarar bir nesne idi. Alınıp satılan eşyalar gibi ona, bir maddeden öte bâhâ biçmek akılsızlık olurdu. Bu yüzden de, en zarifini değil, en dayanıklısını aramak; en incesini değil, en rahatını bulmak; en pahalısına değil, en ehvenine gitmek lâzımdı. Onun için de İbrâhim Efendi hayâtı boyunca kadını, güzel, şuh, zekî, alımlı ya da saf, durgun, silik diye iki ayrı sınıfa bölmemiş; biraz yüzüne bakılan oldu mu odasına alıvermişti.

İbrâhim Efendi seksen yaşına rağmen dinç, heybetli yakışıklı ve bilhassa son derece zekî bir adamdı. Yalnız, mâvi gözlerinden kandil kandil dökülen bu zekâ, biraz istihzâ, biraz küçümseme, biraz da kurnazlıkla melezleşip yüzüne acâyip bir soğukluk verirdi. Daha doğrusu, bu birbirine dolanıp karışarak bulanan çeşitli hislerin, yüzüne ilâve ettiği karanlık çizgiler, aslında güzel bir adam olan İbrâhim Efendi'yi çirkinleştirmezse de karşısındakine bir çekingenlik bir güvensizlik telkîn ettiği için böyle görünürdü. Bu yüzden, efendinin yanında en yakınları dahî rahatça konuşamaz, içlerini açıp dertleşemez, hele hele istek ve ricalarını açıkca söyliyemez, mutlaka bir aracının tavassutuna baş vururlardı.

Bu aracı da çok defa, Hilmi Bey'in karısı Hâlet Hanım olurdu.

HÂLET HANIMEFENDİ

İbrâhim Efendi'nin çok erken hanımsız kalan konağının ve küçük yaşta anasız kalan iki kızının idâresi, başından beri bu dirâyetli yenge hanımın kontrolünde olarak yürüdüğü için Hâlet Hanım, efendi nezdinde âdetâ bir emniyet süpabı vazîfesi görürdü. Onun nâzım ve hâkim karekterinin tatlı sert murâkabesi, yalnız İbrâhim Efendi tarafından değil, konağın her ferdince kabul edilmiş ve yenge hanımın kendi evinden uzayıp bu konağın işlemedik köşesini bırakmıyan tesir ve nüfûzu, bilhassa İbrâhim Efendi'nin kızları için güvenilir bir ana ve hâmî kuvvet olmuştu.

Fakat, açıkca itiraf etmemekle beraber, bu akıllı fikirli ve tok sözlü yenge, asıl İbrâhim Efendi için bulunmaz bir nimetti. Zîrâ ne tam evin içinde ne de tam dışında oluşu, işte bu tatlı mesâfe, bir çok iç sıkıcı ihtilâfların, geçimsizliklerin, baskıların ve hoşnutsuzlukların yolunu keserdi.

Hâlet Hanım'ın kuvvetli şahsiyeti, uzaktan dahî tesirini projekte edebilir bir kudrette olduğu için, kendi çatısı altında bulunduğu zamanlarda bile gölgesi, dâimâ İbrâhim Efendi'nin konağında idi ki bu mesafeli ve murâkabeli mevcûdiyet, hem konağın âhengini temîn eder hem de yenge hanım bir kâbus değil, bir koruyucu melek gibi, konakla efendi arasındaki müşküllerin taleplerin ve arzuların çözülüp bağlandığı bir sığınak olurdu.

Mısır Vekili Hacı Süleyman Ağa'nın torunu olan Hâlet Hanım da, kocası Hilmi Bey gibi, âile servetinden hissesine ancak mahrûmiyet isabet eden bir kimse olmakla berâber, içtimâî seviye ve görgü tasnifinde İstanbul aristokrasisinin saygı, alâka ve güven mihraklarından birini teşkil ederdi.

Gerçi Hâlet Hanım, dede mahrumu olarak, o büyük servetten payını alamamış bir kadın idi ise de âilenin mânevî mîrası kendisine cömertçe intikal etmiş bulunuyordu. Çocuk yaşında kaybettiği çok

efendi çok mütevâzî ve çok güzel bir kadın olan genç annesinden edeb, erkân, ev kadınlığı ve el hüneri almış, fakat asıl büyük annesi Zekiye Hanımefendi'nin mânevî mirascısı olmuştu.

Mısır Vekili Hacı Süleyman Ağa'nın karısı olan Zekiye Hanımefendi, gerçekten müstesnâ bir kadındı. Bilgili, akıllı ve faziletli idi. Üstelik efsâne mahlûklarını imrendirecek muhteşem bir güzelliğin de sâhibi idi. Uzağa işleyen zekâsı ve ihâtalı zihin yapısı, İstanbul'da dilden dile gezer ve bildik bilmedik cümle âleme parmak ısırtırdı.

Boğaziçi'nde Yalılar

ZEKİYE HANIMEFENDİ

Mısır Vekili'nin Fındıklı'daki sâhilhânesi Sadrâzam Hüsrev Paşa yalısiyle hem-hudut bulunuyordu. Zekiye Hanımefendi'nin dirâyet ve akl-ı selîmini duymuş olmak için ise, komşu olmaya hâcet yoktu. Uzak yakın muayyen bir seviyenin mensupları için Hacı Süleyman Ağa'nın genç ve güzel karısı, belirli bir şöhretti.

Hüsrev Paşa ise, yalı komşusu olmaktan ötürü ayrıca imtiyazlı da sayılabilirdi. Zira lüzum gördükçe komşusu Hacı Süleyman Ağa'nın yalısına haber gönderir ve Zekiye Hanımefendi'den mülâkat ister,

genç kadın da sırtında yeldirme, başında örtü, sadrâzâmı kabul ederek paşanın karar vermekte tereddüt ettiği meseleler üstünde konuşurlar ve Zekiye Hanımefendi mülâhaza ve müşâhedelerini çekinmeden söylerdi. Bu fahrî müşâvire açılan maslahatların, devlet ve cemiyet işlerine temâs eden ciddî meseleler olduğu, Hüsrev Paşa - Zekiye Hanımefendi ahbablığının en dikkate değer sahnelerindendi.

Klâsik devlet adamı tipinin en cebbar ve dişli tırnaklı örneklerinden biri olan Hüsrev Paşa, Tanzimat rûhuna pervâsızca meydan okuyan bu tecrübeli fakat son derece haris adam, an'anevî devlet ve idârecîliğin koruyucusu olarak, belki de muhâlefette çok yararlı olurdu. Fakat kendini devlete değil, devleti kendine harcamak yolunun hatâlı bir yolcusu olması ile, bilgisinin zekâ ve tecrübesinin semeresi memlekete, gerekli faydayı teminden uzak bulunuyordu.

*

Devir, öyle bir dönüm noktasına gelip dayanmıştı ki, siyâsî iktisâdî ve mâlî krizlerin el ele verip baştan-kara ettiği devlet gemisini selâmet sâhiline götürecek bir merkeze en fazla ihtiyaç duyulduğu bir zamandı. Yeni görüşlere, yeni buluşlara madde ve teknik esâsına göre ayarlanmaya doğru giden bir dünyâ karşısında, yerinde sayan devlet ve cemiyet bünyesine çeki-düzen verecek otorite, keşke bir Hüsrev Paşa olsaydı. Halbuki o da, mensub olduğu klik de, kemikleşmiş klâsik ölçülerin dört duvarı arasına sıkışıp kalmış aşırı muhâfazakârlardı. Halbuki bu sırada, millî ve târihî esaslara kıyasıya balta sallayan Tanzimat zihniyetinin karşısında, târihî mantaliteden hareket eden şuurlu, realist ve uyanık bir mukavemet cephesinin mevcudiyetine ne büyük ihtiyaç vardı.

Esef olunur ki memleket, inkılâpçılığın da muhafazakârlığın da felsefesini yapabilecek ilmî ehliyeti hâiz, üstün insanlardan mahrumdu. Koca Hüsrev Paşa'ya da, bunlardan biri demek câizdi.

Paşa, Mısır vâlisi iken Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın oyununa gelerek idârî bir hezimete uğramış ve İstanbul'a canını dar atmıştı. Mısır eyâletini başı-bozuk askerden temizlemek istiyordu. Bu iş için de sergerdelere imkânlar tanımış; fakat ulûfeleri geciken bu sergerdeler de, Kavalalı'nın tahrikiyle ayaklanıp Defterdar Recâî Efendi'yi öldürmüşler; Hüsrev Paşa ise kaçmaya muvaffak olmuştu.

İşte Mehmed Ali Paşa ile Hüsrev Paşa arasında sonuna kadar devam edecek olan gayz ve kinin başlangıcı bu vak'a idi. Nihâyet yıllar sonra da, Hüsrev Paşa'nın sadârette kalması, Mısır mes'elesinin

halline engel görüleceğinden, Kavalalı, bu defa da paşanın mevkiinden düşmesine sebep olacaktı.

Kanunî Sultan Süleyman'ın sadrâzamlarından Lûtfi Paşa, Âsafnâme'sinde devlet adamı karekterini çizerken şu isâbetli tavsiyede bulunur: "Devlet adamı olanda gayz, kin, menfaatçilik bulunmaya... Her ne işlerse kendünün değil, devletinin itilâsını gözete..."

Orası öyle... lâkin nerede canını kütleye nezretmiş o büyük insan? Dikkat edilecek olursa devletlerin milletlerin yüzlerinin güldüğü devirler, hep toplumun menfaatine başını koyan merkez insanın iş başında olduğu zamanlara rastladığı görülmez mi? Osmanlı İmparatorluğu'na da yeryüzünde bir eşi olmayan fütûhat ve medeniyet asırlarını açan, hep o seri hâlinde gelip geçmiş büyük insanlar değil midir? Ama kinleri garazları iliklerine işlemiş bu Mehmed Ali Paşa'lardan, bu Hüsrev Paşa'lardan bu Ahmed Paşa'lardan o, hesabını Allaha verircesine memlekete hizmet eden hükümdarların, vezirlerin imânını ihlâsını beklemek ne abes...

Yine koca Hüsrev Paşa'nın intikamcı politikası değil midir ki, Derya Kaptanı Ahmed Paşa'yı, sadrâzâmın hışmından korkutarak Mısır sergerdesine ilticâ ettirmiş ve emrindeki donanmayı da düşmana teslim eyletmiştir? Amma bu işte Hüsrev Paşa suçlu da Ahmed Paşa mâzur ve mâsum mu sayılır? Kendi başını kurtarmak için baş yemek, siyâsî nâmus ve içtimâî adâletten nasipsiz kalmış gâfil ve nâdanların kârı olalı beri değil midir ki memleket öksüz, bikes ve sahibsiz kalakalmıştır.

*

İşte zaman zaman kendi yalısından Hacı Süleyman Ağa yalısına geçen bu kurnaz ve umur görmüş devlet adamı, genç ve ferâsetli komşusunun tavsiye, teklif hattâ tehditlerine muhatab olmaya can atardı. Haksız da değildi. Zirâ Zekiye Hanımefendi'nin esrarlı ferâseti, sihirli konuşması, müstesnâ bir Allah vergisi olan zekâsiyle yarım saat başbaşa kalmak, hem benzeri olmayan bir zevk, hem de şâhâne bir nimetti.

Uzak ve yakın târih, kalıplar hâline dökülüp, değişmez metinler olarak ilmî çehresini alırken, bu târihî gerçekler üstünde müessir olmuş kulis faaliyetlerini araştırmak hemen de hiç hatırımıza gelmez. Hoş gelmiş olsa da, pek bilmeye imkân yoktur. Böylece de gerek diplomasi gerek askerlik gerek sosyal târih kervanına yol gösteren eller, dâimâ meçhul kalır.

Hüsrev Paşa'nın Mısır Vekili yalısına gidiş gelişleri de bu şaka

götürmez adamın sert, hattâ kanlı tutumu üstünde belki zaman zaman bir yumuşama bir gevşeme yapmıştı. Fakat iki pâdişâha hizmet eden ve en yüksek devlet kademelerinde çalıştıktan sonra nihâyet sadârete gelen bu adamın, siyâsî târihimiz içindeki şâhsiyeti tahlil ve izâh edilirken, târih, Zekiye Hanımefendi diye bir gölge tanımıyacak ve genç kadın da, gerçekten bir gölge gibi, zaman ve mekân sisleri içinde silinip gidecekdi.

*

Gerçekten de, paşanın sert niyetlerini yumuşatmış, menfileri müsbete çevirmiş, îkâz etmiş, ihtarlar yapmış olan Zekiye Hanımefendi, târihin hâfızasına geçmedikten başka, günün birinde paşanın müşâvir-dostluğu kadrosundan da bir hayâl gibi kaçıp, kapısını Koca sadrâzâmın yüzüne kapamıştır.

Öyle ki Zekiye Hanımefendi aklıyla yarışa çıkmış bir güzelliğin de sâhibi idi. Serhad kal'elerinin, palangaların gözleri pek, cesur ve serdengeçti akıncıları Macaristan'ı Nemse'yi aşıp Bavyera içlerinden Leipzig'e kadar bir nidâ işâreti gibi uzayan akınlarında, şimâl memleketlerine ılgar edip yalnız ganîmet ve esir getirmemişlerdi. Leipzig'in altın ve kestane saçlı güzellerinde gözleri de gönülleri de öylesine kalmıştı ki, işte Türk hançeresi bu sarışın dilberler şehrinin adını bozarak o ağda ve altın karışımı saç rengine lepiska demişti.

Zekiye Hanımefendi'nin meşhur lepiska saçları da işte Cermen dilberlerinin o sihirli saç rengindendi. Gene aynı renkteki kıvılcımlı gözlerinin hem hâkim hem uysal hem kuvvetli hem yumuşak ifâdesi, içine düşeni dayanılmaz bir anafor gibi derinlerine çeker, canını başını kurtaramıyacağı dünyâlara götürürdü.

İşte Osmanlı İmparatorluğu'nun muhteşem vezir-i âzâmı da günün birinde kendini bu derinden derin sihrin içinde buldu. Ve dayanamayarak: "Bıraksın o koca Türkü de bana gelsin!" diye, Zekiye Hanımefendi'ye haber göndermek gafletini gösterdi.

Zekiye Hanım onüç yaşında, su damlası gibi bir kız iken, kırk yaşında bir adam olan Mısır Vekili Hacı Süleyman Ağa ile evlenmişti. Hüsrev Paşa'nın "koca Türk" diye istihkar ettiği işte bu adamdı. Fakat iki erkek bir kız evlâdla çiçeklenen bu izdivaç, kadını da erkeği de bir dünyâ saadet ve nimetinin ganîsi kılmıştı. Gerçekten mes'ut olmuşlardı.

*

İçinde millî zevkin, millî şuurun ve toplu bir medeniyet hâfızasının yer aldığı Fındıklı sahilhânesi, bir yalıdan ziyâde bir saraydı.

Esâsen o devrin vezir, ricâl ve tâcir köşk, konak ve yalılarına, gerek hacim gerek teşkilât bakımından birer minyatür saray demek daha doğru olurdu.

Mısır Vekilinin yalısı da beyaz ve siyah bir halayık, taya, lala, kavas, haremağa, uşak, ahçı, bahçıvan, arabacı, kürekçi ve yamak kadrosiyle, medeniyet ve ihtişam devirlerinin son merkezlerinden biriydi.

Daha da evvel, devletin vâridâtı; âşâr, cizye, tuzla hâsılâtı ve komşu devletlerden alınan vergiler ve hele ganîmet, akın ve fetihlerden temin olunurken, cemiyet tabakalarındaki refah da devletin geniş eli gibi ölçüsüzdü. Amma gide gide ulûfeler artıp, israf alıp yürüyerek devletin de masrafı yükselmekle sıkıntı başlayınca, aynı darlık kütleye de sirâyet etmekte geçikmemişti.

Fakat temeller ne kadar sarsılmış olsa da her şeye rağmen eskinin bolluğu, eskinin tortu ve kalıntısı gene de memlekette hükmünü sürmekte bulunuyordu. İşte bu eli açık kapısı dayalı varlık sâhiplerinden biri de Hacı Süleyman Ağa idi.

Kavala çorbacısı Hüseyin Ağa'nın açık gözlü yeğeni Mehmed Ali Ağa, devletin başına dert üstüne dert açtıktan sonra, Mısır'ı bu âsî sergerdenin pençesinden kurtarmak yolunda ikinci Sultan Mahmud'la Sultan Abdülmecid az çile çekmemişlerdi. Bu siyâsî çekişmelerin gâh o tarafa gâh bu tarafa meylettiği kavşak noktalarından birinde Hacı Süleyman Ağa Mısır'ın idâresine devlet tarafından vekil edilmişse de, Hüsrev Paşa gibi o da Mehmed Ali Ağa'nın oyununa gelerek asîl olamamıştı.

Ne ki Hacı Süleyman Ağa'nın Akdeniz limanlarına ve bilhassa İskenderiye'ye mal götürüp mal getiren, ticâret kalyonları, âilenin refâhını sağladıktan başka hanlar hamamlar ve irâdlar ile de gene âilenin geleceğini teminât altına almış bulunuyordu.

*

Çoğu zaman Hacı Süleyman Ağa ile genç karısı, Boğazın şafakla dirildiği gurupla alev aldığı ve mehtapla vuslata vardığı sularına karşı yalılarının penceresinde otururlardı. Bâzan konuşup halleşir, bâzan da karşılarında el pençe duran tabiatın büyüsüyle büyülenip kalırlardı.

Akşam vakitleri, karşı sâhillerin hülyâlı gözler gibi bakan, bakarken de güneşin rengine boyanan pencereleri, kısacık saltanatiyle yere göğe sığmayan devletliler misâli, varlıklarına ne de mağrur görünürdü. Ya sular: Bir renk cümbüşüne dalmış sular da öyleydi. Üç

beş dakika sürecek ihtişamlarının sarhoşluğu ile âdetâ mest, mahmur ve dalgın durulur; nihayet yaklaşan gece, dalgalarda bir kartal gibi çırpınan ışıkları birden çalıp yok ediverirdi. O zaman da bu kırılan kıvrılan, yanıp tutuşan dalgacıkların beti benzi atar ve artık karanlığın saltanatı hükmünü sürmeğe hazırlanırdı.

Hacı Süleyman Ağa yalısında gece hayâtı, daha akşamın loşluğu bir duman gibi içeri dolarken, ilk kıpırtılarına başlardı. Gümüş sinilerin, işlemeli peşkirlerin, mercanlı sedefli kaşıkların dört ayaklı şâhilerin ortaya çıkıp akşam sofrasının hazırlanma telâşı, yağ mumlarının bal mumlarının aydınlattığı divânhânelerde, dehlizlerde, sofalarda, taşlıklarda gidiş-gelişlerin artması, dadıların çocuklara sofraba'şı âdâbını kim bilir kaçıncı defa tekrarlamaları, leğen-ibrik ve havlu tutan halayıkların yerlerini alması ve nihâyet âilenin yemek sinisi etrafında toplanışı ile gece başlamış olurdu.

Âileyi etrafında toplayan bu sofranın hazırlanması, günün mühim işlerinden biriydi. Yemek zamanını kollayan câriyelerin yavaşdan harekete geçmeleriyle ilk ortaya getirilen eşya, sofra örtüsü olurdu. Hem yıkanmaya gelen hem de solmaz ipeklerle işlenmiş olan bu örtü yere yayıldıktan sonra üstüne dört ayaklı şâhi, onun üstüne de meydan sinisi gelir ve etrafına da minderler konurdu. Ayrıca sininin iç yaygısı ile yekpâre peşkir, san'atla san'atkârın üstünde barışıp bağdaştığı bir zafer meydanı idi.

Herkes yerli yerine oturdu mu, ayakta bekliyen câriye iki avucu arasında toplu olarak tuttuğu yekpâre ve uzun peşkiri, oturanların dizlerine öyle mahâretle atardı ki peşkir, tam sofrada oturanların dizleri üstüne düşüp, câriyenin o hünerli el hareketiyle yayılıverirdi. İşte bu sahne, âdetâ âile sofrasının şiir tarafıydı.

Sinilerin ortasına mutlaka meşin üstüne zerdûz işlemeli yuvarlak nihâli konurdu. Sofranın en cazip eşyâsına gelince bunlar, muhakkak ki kaşıklardı. Bunlar çorba, pilâv, tatlı ve hoşaf kaşığı olarak altın, gümüş, sedef, fildişi boynuz, mercan, abonoz, sombalığı, ceviz, bağa, yeşim, kehrübâ ve yâkutlu zümrütlü mücevherli boy boy, renk renk san'at şâheserleriydi. Sonra küçük tabakların ve kâselerin içinde sabunlanmış ve gül suyu serpilmiş elbezleri bulunurdu. Eski zamanda bunlara "destmal" denirdi.

Hacı Süleyman Ağa yalısının kiler ve mutbak müştemilâtı arasındaki taş odaların en dikkate değer olanlarından biri de mumhâne idi. Tavanlara kadar yığılmış yağ ve bal mumları, geceleri şavklandırmak üzre yanmaya hazır, nöbetlerini bekler gibi, sıra sıra dururlardı. Fakat hizmet ettikleri ölçüde hizmet de bekliyen bu mumların

bakımları az iş değildi. Hâlet Hanımefendi, Gedizli Ali Bey'in konağına gelin gittiği zaman, bütün vazîfesi mumların fitillerini kesip düzeltmek olan küçük câriyeyi onun için hiç yadırgamamıştı. Zira kendi doğup büyüdüğü evde de boy boy mumlara hizmet edenler vardı.

Yandıkça kıvrılan fitillerin etrafındaki pislikler temizlenmezse mum kararırdı. Onun için de bu işe elleri yatkın câriyeler bakar ve mumu söndürmeden fitilleri kesip lüzumsuz parçaları atarlardı.

Eski konaklarda çubukçuluk da, zerâfet ve tecrübe isteyen hizmetlerdendi. Öyle ki çubukdâr, bir elinde doldurduğu uzun çubuk, diğer elinde pirinç tabla, misâfirin veya efendinin önüne dikkatle yaklaşır ve edebli olduğu kadar hesaplı bir hareketle de diz çökerdi. Bu hareketinin o kadar ölçülü olması lâzımdı ki, çubuğun ağzının tam içecek olanın ağzına, lülenin de tablanın hizâsına gelmesi usûldendi.

Mühim olan, bu yerleşmiş ve kökleşmiş medeniyette, en basit, en sâde işlerin ve günlük hayat itiyatlarının dahî bir uslûp ve nizâmın tasarrufu altına alınmış olmasıydı. Devlet, idâre ve politika hayâtında olduğu kadar, cemiyet düzeninde de âhenk ve nizâm, âdetâ bünyenin tabiî ve zarûrî icâbları hâline girmiş bulunuyordu.

*

Bir şifâhî kültürün iliklerine işlediği, sonra da elinden, dilinden, gözünden, kulağından taşıp döküldüğü eski kadına nasıl da câhil denebilir ki, şu siniyi kaplıyan örtü, şu öper gibi dizlere çepçevre temas eden peşkir, şu mindenlerin altına serilen sofra yaygısı, bez üstüne nakşedilmiş bu çiçek bahçeleri, zerâfetin, zevkin ve mücerret san'atın senboller diliyle konuşur olduğu bir üstün dehâ infilâkı değil de ne idi? Yaratıcı cemiyet, kadının san'at insiyaklarına kumanda eden ve zevk iklimini fetheden an'anevî kuvvetini henüz kaybetmemişti. Onun için de kadın, cesur terkiplerin, dekoratif temaların, muzaffer renklerin senfonisini, âdetâ bir tabiat hâdisesi imişcesine, kolaylıkla meydana getiriyordu.

Mısır Vekili âilesi, bu şiirleşmiş sini başından kalktıktan sonra, karı-koca yukarı çıkıp pencere önüne karşılıklı otururlardı. Az sonra, örgüleri bellerine değen câriyeler, yavaşça içeri girer ve bir ibâdet saygısı ile kahve getirirlerdi. Lâkin bu zarf-fincanlar, pek de harcı âlem cinsten değildi.

Câriye, kahve tepsisiyle evvelâ evin efendisine gelir; Ağa'nın da iri ve şahsiyetli eli, fincanı alıp zarfın içine oturtmasiyle yavaştan

dönen zarf, hafif bir melodi çalmaya başlardı. Tepsi Zekiye Hanımefendi'nin önüne geldiği zaman, bu defa da evin hanımı bir söğüt yaprağı gibi nârin ve ince eliyle kendi fincanını zarfa koyar ve bu yakutlu zümrütlü incili zarf da gene hafiften terennüm eder olurdu.

Hacı Süleyman Ağa'nın zevklerinden biri de tütün içmekti. Çubuğunu, haremde olduğu zaman çubuk kalfası; selâmlıkta ise çubuk ağası hazırlardı.

Çubuk içmek, henüz o devirde adı târihin derinliklerine gizlenmemiş âdetlerden biriydi. Nasıl kahve ikramının âdâbı ve usûlü var idiyse, sırasında boyları iki arşını geçen çubuğun da misâfire bir ikram ediliş şekli vardı.

Çubuğun dudağa değen kehrübâ kısmına imâme veya başpâre denirdi. Orta kısmı ise, gül, yâsemin, pelesenk, hezâren, abanoz gibi ağaçlardan yapılırdı. Ekleri birbirlerine tutturan bilezikler ise, çubuğun kıymetine göre altın gümüş ya da mine üzerine zümrüt, yâkut ve mücevherle işlenirdi.

Tütünün içine konduğu toprak lüle, çok defa zerâfetle san'atın örneğini teşkil eden bir çiçeğe benzerdi. Kırmızı topraktan yapılan bu lülelerin en zarifleri Tophane'deki imâlâthanelerden çıkardı.

Çubuğun lüle kısmının altına bir de çubuk tablası konurdu ki bunlar da altın, gümüş, pirinç veya bakırdan olurdu.

Çubuğun misâfire ikramına gelince; işte bu ayrı bir hüner, ayrı bir san'at demekti. Saraylarda ve konaklarda çubukçular, çubukçubaşı ve çubukağaları bu hizmete bakar; haremlerde ise daha nârin çubuklar kullanılır ve hizmeti, çubuk kalfaları idâre ederdi.

Çubukların muhafaza edildiği yerlere çubukluk veya çubuk odası denirdi. Ve devirlere göre çubukçuların kıyâfetleri de diğer hizmetkârlardan ayrılırdı. Onsekizinci asırdan ondokuzuncu yüz yılın ortalarına kadar çubukçular kavuk giyerlerdi. Eteklerinin uçları bellerine iliştirilir ve kaftanların altından şalvarları görülür, bellerinde kuşakları olur ve bu zarîf kıyafeti de bir kırmızı çedik papuç tamamlardı.

Bilhassa, çubuk ikrâmının ehemmiyeti büyüktü. Misafir adedine göre çubuklar hazırlanır ve çubukçu, getirdiği çubuğu sağ omuzuna alıp sağ eliyle tutarak içeriye girer; sol elinde de çubuk tablası olurdu. En hatırlı misafirden başlıyarak sağ dizini yere koyar ve o kadar hesaplı hareket ederdi ki çubuğun başpâresini hemen misâfirin dudaklarına değecek kadar yaklaştırırdı. Onun için de çubuk ikrâmı hayli güç ve ince bir işti.

Çubuklar misâfire tevzî edildikten sonra çubukçulara da bir kenara çekilerek, sönen veya iyi işlemiyen çubuklara bakmak üzere beklemek vazîfesi kalırdı.

*

Misâfire kahve ikrâmı da, muhtelif devirlere göre tarz ve şekil değiştirmiş âdetlerden biriydi. Üçüncü Selim devrinde, stille verilirdi. En az üç, en fazla sekiz kişilik takımlarla yapılan bu şâhâne ikram sahnesine, Türk gelenekleri arasında yer almış en zarîf merasimlerden biri dense revâdır.

Gerek saraylarda, gerek konaklarda stil takımını teşrifatçı usta idâre ederdi. Selâmlıklarda ağaların gördüğü bu vazîfe, haremlerde seçilmiş genç kızların uhdesindeydi. Misâfirin adedine göre bir veyâ iki câriye stil örtüsünü getirir, bir başkasının elinde tepsi bulunur; bir diğeri de güğümden fincana kahveyi boşaltır ve nihâyet yâsemin gibi ak ve yumuşak bir el de bir sihirbaz nefesi tesiri ile dumanını savuran fincanları misâfirlere ikram ederdi.

Lâkin kahveci câriyeler, tevzî işi bittikten sonra hemen salondan çıkmazlar, bir kenara çekilip, misafirlerden kahvelerini tazeletmek isteyenlere tekrar ikram etmek üzre beklerlerdi.

Üç kişilik stillerde örtü elde değil, omuzda gelirdi. Bu stil örtüleri dâire şeklinde olur, kadife veya atlas üstüne sırma, gümüş veya altın pulla işlenir, etraflarında da sırma saçak olurdu. Bunların mücevherli ve incili olanları da vardı. Dâimâ iki kat edilerek çaprazlanıp bir omuzdan bele doğru indirilirdi.

Kahvecilerin kıyafetleri de gene devirlere göre değişe gelmiştir. Üçüncü Selim zamanında genç câriyeler üç etekli sevâhî elbise ve şalvar giyerlerdi. Sultan Mecid devrinde ise, etek uçları bellerine doğru kaldırılmış önü yırtmaçlı elbiseler giyer ve başlarındaki hotozlara da mücevherli iğneler takarlardı. Tanzimat'dan sonra selâmlıklarda ağalar istanbulin denen önleri ilikli bir setre giyerlerdi.

İkinci Sultan Abdülhamid devrinde stille kahve ikrâmı, saraylardan başka konaklarda da az çok devam etmekle beraber, cezve ve fincan, hemen hemen kahve ibriklerinin yerini almış bulunuyordu. Onun için de stil âdeti, daha ziyade bayram ve düğün gibi merasim günlerinin dekoruna inhisar eder olmuştu.

Şerbet ve tatlı ikrâmı da, kahveden sonra unutulmaması icâb eden geleneklerdendi. Kahve örtülerinden çok daha ağır olan şerbet örtüleri, damak zevkinden evvel misafirlere bir göz ve gönül hoşluğu olur; kapaklı bardaklarda gelen şerbetler ise, koruk, âhûdudu, firenk

üzümü, vişne nev'inden îtinâ ile kaynatılmış veya savrula savrula çiğden yapılmış alkolsüz meşrubâtın en âlâlarını teşkil ederdi.

*

Kocasının, çocuklarının, evinin ve muhitinin üstüne dâimâ gözü açık, dikkatli ve uyanık olan Zekiye Hanımefendi, hiç bir işi oluruna bırakmaz; vazife ve mes'uliyetlerinin yükü altına bizzat girer ve her birini kontrolü altında tutardı. Onun için de şer ve menfî tesirlere karşı zırhlı ve hazırlıklı bulunup kolayına gafil avlanmazdı.

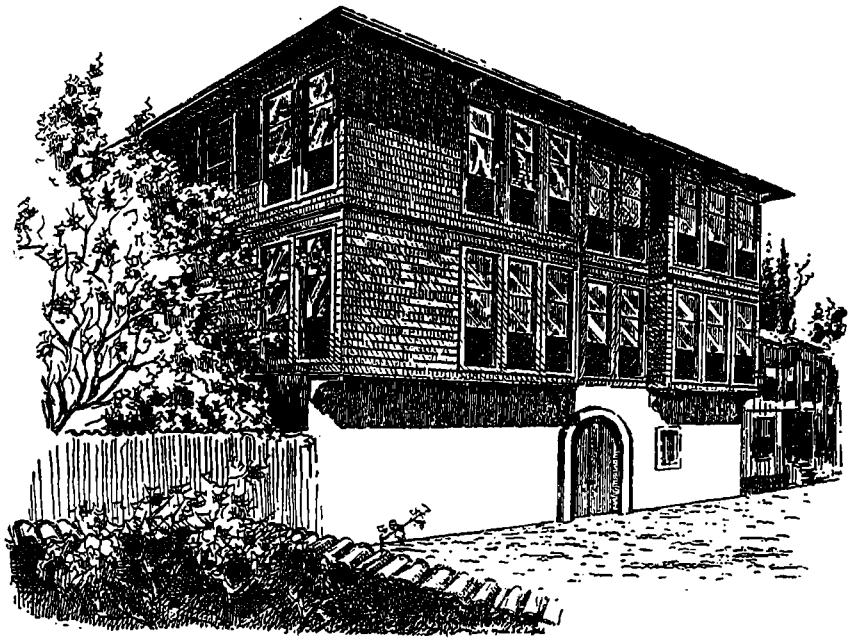
İşte vezir-i âzâmın kem niyetini de, tetik üstü nöbet tutan bu silâhlı şahsiyetiyle derhal püskürtmüş ve bir daha da paşayı yalısına kabul etmemişti.

Şayet fazla bir tazyik altında kalacak olursa Küplüce'deki köşküne çekilmeye karar vermişti. Pınara uzanan bir el ayası gibi, Çamlıca ile Beylerbeyi dağlarının yumuşayıp hafifçe çukurlaştığı düzlüğünde bulunan bu yayvan köşkü de o çok severdi. Hele baharlarda yağı tükenmiş kandiller gibi etraflarına renk renk baş sallayan lâleler ve bir rüyâ âleminin güneşleri imişcesine kokularını havaya karıştıran güller, yaseminler ve hanımelleriyle köpüren deliren bahçe, mevsimlerin yürüyüşüne göre boz renkli toprağın sırtını yarıp fırlayan türlü yeşillikler ve çiçekler cenneti Küplüce köşkü, Fındıklı sâhilhânesini aratacak bir yer değildi.

Ama Zekiye Hanımefendi, kendisini evinden kaçıracak bir zarûretin vukuuna asla inanmamıştı. Hüsrev Paşa, makamının selâhiyetine dayanarak cana kıymak, mal müsâdere eylemek gibi zecrî hareketlerde bulunabilir; lâkin devlet zoruyla bir gönüle söz geçiremezdi. Zirâ beşer târihinde bunun tek misâli dahî yoktu.

Zekiye Hanımefendi'nin şiddetle direnmesi karşısında Hüsrev Paşa, o ilk gönderdiği lâubâli ve kaba haberi yumuşatmış, hattâ yarı itizâr yarı ilân-ı aşk denecek bir serenat hâline sokmuş ise de, genç kadın paşanın elçilerine de kapısını kapadıktan sonra, hücum, evvelâ bir mütareke safhasına girmiş, sonra da Osmanlı İmparatorluğu'nun vezir-i âzâmı mağlûbiyeti kabul ederek geri püskürmüş ve bu aşk hikâyesi de böylece bitmişti.

İBRÂHİM EFENDİ'NİN KONAĞI

Binlerce yıllık gelenekleşmiş Türk psikolojisi, bir merkez etrafında toplanmayı çok sevmiştir. Tâ atlı medeniyet çağlarında, yüzlerini Şark'a da Garb'a da çevirmiş olan Hun, Uz, Peçenek ve Kıpçak akınlarının muvaffakiyetleri, ancak kuvvetli bir reise sâhip olmak tâlihine eriştikleri zaman tahakkuk etmiştir. Aynı tem, bütün Türk târihi boyunca, hiç şaşmadan işlenmiş durmuş ve gerek uzak Şark Türklüğünde, gerek Selçuklu ve Osmanlı devirlerinde taht, halkın alâka ve heyecânının temerküz noktasını teşkil etmiştir. Böylece de büyük kütle, kudretli bir hükümdârın arkasında kıt'alar fethetmiş ve kudretli idâreciler etrafında mes'ut olmuştur.

Ondaki bu merkezleşme insiyâkı, bilhassa sosyal düzende en sarih ifâdesini bularak, aynı motif, iç içe daralan halkalar gibi, mahalle teşkilâtına ve âile çevresine kadar inerek, içtimâî hayâtın bütününe hâkim ve şâmil olmuştur. Bunun için de Türk geleneği, mahallesini ku-

rarken hemen dâimâ site fikrinin sâdık bir muhâfızı olarak kalmıştır. Öyle ki, ibâdethâneyi merkez alıp onun etrafında birleşerek örgüleşmekten haz duymuş; bir yandan ona sokularak kuvvetini tâzelerken, bir yandan da kendi tâze kuvvetiyle ona destek olmuştur.

Câmi bulamadığı zamanlarda ise gene gördüğünden, bildiğinden şaşmıyarak, bir meydanın hattâ bir çınarın etrafında başbaşa vermiş ve dâimâ merkezleşme an'anesine bağlı kalmıştır. Böylece de çeşmesi, sebili, imâreti, medresesi, meydanı, ağacı ve çarşısiyle mahalle, bir amme hizmetleri müesseselerinin sosyal ve bedii dekoru içinde, uzlaşmış ve anlaşmış bir bütün olmuştur.

*

Bir mahalle, cemiyet bünyesi içinde sağlam bir hücre, üreme ve devam vazîfesini bir ibâdet kutsiyetiyle üstüne almış bir kale demekti.

Mahalle denen bu dayanıklı, sağlam ve târihî uzviyetin bir minyatür devletcik hüviyeti ile, devam ve idâresi ise, bu devletciğin bir nevi icrâ ve teşrî organları olan imam, muhtar ve bekçinin uhtesine havâle edilmişti.

İmam, dinden gelen güven ve saygının; muhtar, devlet ve hukuk nizâmının; bekçi ise, din ve devlet buyruğu gözcülüğünün birer temsilcisi idiler. Mahalle ile bu üç müşterek kuvvet arasında sevgi ve itimat esâsına dayanan öyle bir su sızmaz alış-veriş vardı ki, mahalleli, ırzına, nâmusuna şerefine ve menfaatine kale olan bu üçlü otoriteye karşı edeb ve itaatle boyun keser ve çok defa ihtilâflarını ve meselelerini devlet kapısına çıkarmadan, hâkim önüne götürmeden, onların müdâhalesiyle hallederdi. Meselâ imam efendinin "yap" dediğini yapmamak; "yapma" dediğini yapmak, mahalle geleneğinin pek affedeceği işlerden değildi.

Henüz politika rüzgârlarının fırıldağı hâlini almamış muhtarlar ise, mahallenin yerli ve şerefli sâkinlerinden seçildiği için, tutumları, fikirleri ve kararları saygı ile karşılanırdı.

Bekçilere gelince, poturları, şalvarları, âbânî sarıkları ile üniformalarının gerçekten ehli olan bu cesur ve merd adamlar, imamla muhtarın olduğu kadar mahallelinin de emrinde idi. Hiç kimse bekçi deyip de mühimsemezlik edemezdi. Zîrâ onlar mahallenin âsâyiş ve inzibatı kadar şeref ve haysiyetinin de canlariyle başlariyle hizmetinde idiler. Eski zamanda mahalle bekçiliği, bir kariyer meselesi, kapalı sınıf şuurunun memleket sathında en küçük fakat çok ehemmiyetli bir müessesesiydi. Bir mahalleye bekçi olabilmek, nâmusun, ahlâkın ve meslek evsâfının yerli yerinde olması kadar, bekçi tâyin etmek de gedi-

ğin, ocağın hakkı idi. Teşkilâtın bir mahalleye gönderdiği bekçiye mahalle, ırzını, nâmusunu, malını, canını tereddütsüz teslim edebilirdi. O, sılaya gidip de yerine gelen meslektaşı ise aynı evsâfı aynı terkibi hâiz cisimler gibi, emniyet, sadâkat, vazife ve mes'uliyet zincirini hiç kopmadan devam ettirirdi.

İşte bir nevi idâreciler ve idâre edilenler denebilecek mahalleli ile, onun üçlü başı arasındaki kollektif hayat, her semte hattâ her sokağa ve hattâ her eve bir şahsiyet, bir kendine görelik imtiyazı bahşetmişti. Onun için de insanların, mahallelerine, sokaklarına hele evlerine olan bağlılıklarına bu derinden gelen anlayışın bir neticesi denebilirdi.

O devirlerde herkes mutlaka kendi evinde doğar; bâzan da ölünceye kadar bu doğduğu evde yaşardı. Onun için de doğduğu ev, yaşadığı mahalle husûsî bir vatan, hayâlinin ve hâtırasının beşikten mezara kadar itinâ ile üstüne titrediği bir alâka ve râbıta merkezi olurdu. İşte semtlinin semtliye, mahallelinin mahalleliye olan o sıcak, o içten alâka, şefkat ve muhabbet tezgâhını dokuyan bu köklülük, bu bağlantı, bu kollektif anlayışdı. Bu yüzden de el ele tutuşan âile ve mahalle, sosyal hayâtın sırtını dayadığı fethedilmez bir kale, görenek ve geleneklerin şifâhî kanunları ile idâre olunan feodal merkezcikler idi.

•

Sıkı ağızlı, sabırlı ve temkinli âşinâlar gibi yan yana, karşı karşıya uzayıp giden bu semtlerin, bu mahallelerin, bu sokakların evleri, sâhiplerinin varlık, rütbe ve makamlarına göre isim değiştirerek, konak, köşk, saray ve kasır olurdu.

Vezirlerin, vezîr-i âzâmların, kadıaskerlerin, seraskerlerin, şeyhülislâmların ikametgâhı olan konaklar, eskiden hükûmet dâiresi olarak da kullanılırdı. Tanzimat ötesine kadar bu an'ane yürümüş ve sadrâzâmın konağı, resmî devlet dâiresi hüviyetini de muhâfaza etmişti. Hattâ Sultan Abdülaziz'in hal'ini hazırlayanların elebaşısı olan serasker Hüseyin Avni Paşa, Çerkes Hasan tarafından Mithat Paşa'nın Soğanağa'daki konağında bir vekiller hey'eti toplantısında bastırılarak öldürülmüştü.

O devirlerde devletin yüksek kademeli mercilerine "kapu" denirdi. Hâlâ halkın dilinde gezen devlet kapusu sözü de o devirlerden kalma bir târih bergüzârı olarak yaşamaktadır. İşte o zamanlar bu devlet kapularından meselâ sadrâzâmın, aynı zamanda bir resmî dâire vazîfesini gören konağına Bâb-ı Âsafî, Bâb-ı Âlî denir; bir beylerbeyinin konağına Paşa Kapusu ismi verilirdi.

İçlerinde iki üç bin nefer kapı halkı olan bu eski vezir konakları, gide gide iki üç yüz mevcûda ve ondan da kırk elli müstahdeme inerek Ondokuzuncu asır sonu ile Yirminci asır başlarında son kadrosunu bulmuştu.

*

Yükseliş, ganimet ve fütûhat devirleri kapandıktan sonra da devlet otoritesinin etrafında bir nevi zırh, bir koruyucu kuvvetler kadrosu hâlinde devam eden bu organize asâlet barikatı, her ne kadar eski kudret ve kuvvetinden kesilmiş idiyse de, gene yaşamakta devam ediyordu.

Onsekizinci asır sonlarında orta halli bir vezir konağının kapu halkı, binlerden beş altı yüze düşmüş bulunmakla beraber, gene de bir minyatür devlet örneği vasfını muhâfaza ediyordu. Şöyle ki, bir vezir dâiresinin idâre teşkilâtı içinde yer alanlar, kethüdâ, kethüdâ kâtipleri, harem kethüdâsı, divan efendisi, mektupçu, haznedar, hazîne kâtipleri ve imam gibi yüksek kademelerden sonra; vezîrin muhâfız taburunu teşkil eden gedikli iç ağaları ve bunların zâbitleriyle silâhdar ağa gelirdi.

Silâhtar ağanın başlıca vazifesi selâm ağasiyle beraber vezirin yanında bulunmaktı. Harem kethüdâsının vazîfesi ise, hemen de saraydaki dârüssüâde ağasının vazîfesine muâdildi.

Kethüdâ efendi, konağın idâre âmiri demekti. Divan efendisi, vezîrin huzurunda kurulacak meclislerin tertip ve tanzimi işi ile meşgûl olur; mektupçu, evrak okur cevap yazar, dâirenin muhabere işlerini idâre ederdi.

Konağın diğer vazîfelilerini sayıp sıralamakla bitirmek pek mümkün değilse de, dâirenin idâre cihâzı, bir hiyerarşik kademenin el ele vermiş gayretiyle kıl kadar aksamadan yürürdü.

Meselâ, konağın dolup boşalan ziyaretçilerine selâm ağası ile kapıcılar kethüdâsı teşrifatçılık vazifesini görürlerdi. Haznedar, hem paşanın servetini muhâfaza eder, hem de hazînenin gelir ve giderini defter ederdi.

Mühürdar ise, vezirin mührünü muhâfaza eden ve gene onun emriyle kullanabilen adamdı. Divitdâr, yazı yazarken vezirin hokkasını tutarak hizmetinde bulunur, kalem ve kâğıtlarının tertibiyle meşgûl olurdu.

İç oğlanlariyle çavuşlar ve çamaşır ağası, paşanın husûsî hizmetlerini görür, giyinip soyunmasına yardım ederlerdi. Bu gedikli iç ağaların da her birinin dört beş yardımcısı vardır ki bunlara "zobu" de-

nir ve yalnız uşak ve seyisleriyle beraber koğuşlarının mevcudu yüz kişiyi bulurdu.

Zobuluk, iç ağalığın menşei demekti. Hiç kimse doğrudan doğruya iç ağası olamaz, önce zobuluğa kabul edilir ve bu ocağın terbiye ve inzibâtı ile piştikten sonradır ki iç ağalığa yükselebilirdi.

Fakat bu terfi işinin de gene bir merâsimi vardı. Şöyle ki, iç ağası zobusunu çırağ edeceği zaman ona silâh, elbise ve at verir, sonra da bir ziyafet tertip ederek hazine odasında ve gedikli ağaların huzûrunda duâsı yapılır ve genç zobunun başına bir kavuk giydirilerek iç ağalığa yükselmek keyfiyeti tamamlanmış olurdu.

Ancak, bütün bu rütbe ve makam sâhiplerinin vazîfelerinde kalabilmeleri iş ve meslek nâmusu gereğince çalışmalarına bağlı idi. Meselâ bir iç ağası suç işleyecek olsa, ona ağalık pâyesi vermiş olan kıdemli ağalar birleşip müzâkere ederler, gerçekten suçunu sâbit görürlerse başından kavuğunun alınmasına karar verilerek 'keçe külâh" edilmek suretiyle meslekten çıkarırlardı.

Vezir dâirelerinde piyâde ve süvâri bölükleri bulunmak da usûldendi. Piyâdelere tüfenkçi takımı; reislerine tüfenkçi başı; süvârilere deli; reislerine de delibaşı denirdi.

Bölükler, yüz ilâ yüzelli nefer olur, bunların da mâiyetinde gönüllü ağası denen bir zâbit bulunurdu. Bâzı vezir konaklarında delibaşılarla tüfenkçibaşılar bir kaç tâne bulunur ve içlerinden rütbesi binbaşı makamına tekabül edene "serçeşme" denirdi.

Deliler, süvâri olduklarından, piyâde olan tüfenkçilerin önlerinden giderlerdi. Bu sınıfın asıl ismi, önden gidici, pişdâr ve rehber mânâsına gelen "delil" idiyse de, kelimelerle oynamayı iş güç etmiş halkın ağzı, son harfi atarak onu "deli" yapmıştı.

Amma bir vezir dâiresinin vazîfeliler kadrosu, bütün bu sayıp sıralananlardan ibâret değildi ki... anahtar ağası, vekilharç, sancaktar, tuğcubaşı, tütüncübaşı, sofracıbaşı, mirâhur, seccâdecibaşı, peşkirağası, kahvecibaşı gibi, her birinin dörder beşer yamağı olan ağalardan başka, mehter takımı, kavaslar, seyisler, meş'aleciler, ahçılar, bahçıvanlar ve yamakları da kapu halkı arasındaydı. Nihâyet posta işleriyle meşgûl bir tatarağası ile tatarodabaşısının kırk elli kişilik mâiyet tatarı, konağın en alt kademedeki vazifelileri meyânında bulunurdu.

Vezir konağının harem halkına gelince, kalabalık bir âile efrâdından başka, İmparatorluğun her bir köşesinden seçilip getirtilmiş siyah beyaz yüzlerce hizmet câriyesi; hânende, sâzende ve oyuncu kızlardan başka, kâhya kadınlar, tayalar, bacılar, yanaşmalar ve ha-

remağaları ile konağın vahdetli ve âhenkli kalabalığı, âdetâ bir tek vücut, bir nabız gibi müşterek ve yekpâre hayâtını yaşardı.

Fakat geçmiş asırlarda bir kaç bin mevcudu nihâyet bir kaç yüze düşen bu konaklar, gide gide kırk elli nüfûsa inerek artık yirminci yüz yılın başını bu küçülmüş ve daralmış kadro ile idrak etmiş bulunuyordu.

*

İşte İbrâhim Efendi konağı da bunlardan biriydi. O zamanlar şehrin gözde bir semti olan Şehzâdebaşı'nda Kalenderhâne Câmii'nin önündeki meydana bakmakta idi.

Birbirine hem benzeyen, hem de küçük hususiyetlerle birbirinden ayrılan İstanbul meydanlarından bu geniş mahalle arası meydanının, bir tarafında Kalenderhâne Câmii ile imam meşrûtası, tam karşısında İbrâhim Efendi'nin konağı ve müezzin ile muhtarın evleri, öteki köşede ise medrese, çeşme ve geceli gündüzlü bir su türküsü mırıldanan bu çeşmenin üstüne, medresenin bahçesinden kollarını kanatlarını uzatmış ağaçlar ve çınarlar vardı. Meydanın sâbit, kımıldamaz, somurtkan ve sükûti binâları arasında güler gibi, söyler gibi, düşünür düşündürür gibi baş sallayan, el çırpan, gam dağıtan, teselli eden, yoldaş olan bu şen şâtır çeşit çeşit ağaçlar nasıl da çok nasıl da boldu...

Ah bu ağaçlar... şehri şehir yapan, binlerce yeşil gözün kadehi ile etrafa huzur dağıtan vefâlı, sefâlı, sadık dostlar... eskiden İstanbul şehri bu asîl bu kanaatli âşinâların varlığı ile ne kadar mes'ut, ne kadar memnun ve ne kadar mâmurdu.

Sonra meydanın dört ayrı köşesinden, semtin dört ayrı istikâmetine giden geniş, dar, görmüş geçirmiş sokaklar gelirdi. Nihâyet bu, nice mâceradan nice serencâmdan arta kalmış insanlar gibi hâtıralarla yüklü sokakların üstündeki evler, bir meşverete bir muhabbete bir derin düşünceye dalmış dostlar gibi yan yana, baş başa, karşı karşıya sıralanmış büyük evler, küçük evler, boyalı evler, boyasız evler, yeni evler, eski evler ve bu evler silsilesinden hacımları, şekilleri, plânlarıyla ayrılıp sivrilen konaklar.. mahallenin muhtacına, yoksuluna, duluna, yetimine kapıları açık varlıklı konaklar, dirlikli konaklar, mahalleyi tamamlardı.

İbrâhim Efendi'nin yirmibeş odalı, haremli selâmlıklı konağı da, devrinin içtimâî çehresini ve gelenek icâblarını çizgisi çizgisine aksettiren binâlarından biriydi.

Efendi, ikbâl yıllarını hızla yukarı doğru tırmanırken, Haydar'da-

ki baba konağını bırakıp, şehrin bu çok seçkin ve merkezî semtine yerleşmeye karar vermişti.

İşte hem keyfine, hem de mevkiinin ihtişâmına uygun olarak yaptırdığı bu üç katlı yayvan binâ, gerçekten de imparatorluk mâliyesinin şöhretli reisine yakışır ölçüde idi. Konağın iki harem bir selâmlık bahçesi ve zemin katında bir dış bir de iç taşlığı, ahırları, mutbakları, kilerleri, çamaşırhâneleri vardı. Harem tarafında olan iç taşlıktan, hem büyük hem de küçük bahçeye geçilirdi. Büyük bahçe, meyve ve süs ağaçlariyle loşlaşmış dört köşe büyük bir yerdi. Küçük bahçede ise, duvarların hizasına kadar hamam kütükleri istif edilmişti ki gene buradan külhana bir taş merdivenle çıkılır ve hamamın yanacağı günler, uşaklar içeri destûrla girerek kütükleri külhana çıkarıp ocağı ateşlerlerdi.

Konağın birinci katında iki mabeyn kapısı ile ayrılan harem ve selâmlığın on bir misafir salonu mevcuttu.

Üst kata gelince, tamamen yatak odalariyle sandık odalarına ayrılmış olan bu kata, ev halkından başka kimse çıkmazdı. Hele sandık odalarına girmek evin yasakları arasındaydı.

Cemiyette olsun, âile içinde olsun, mevkîleri ve salâhiyet hudutları, câriyelerden ancak bir kademe yüksek olan odalıkların, evin bakımı, menfaati tertibi ve temizliği ile alâkalı hususlarda gösterdikleri dikkat, ihtimam ve nizâmlar tesisi, belki de kendilerini gösterebildikleri, emir ve kumanda zevkini tatmin eyledikleri tek sâhâ idi. İbrâhim Efendi'nin kızları da, babalarının odalıkları tarafından alınan bu türlü kararları memnuniyetle kabul ederlerdi. Öyle ya, köşesi bucağı tıklım tıklım kıymetli eşyâlarla dolu olan bu sandık odalarını kem gözlerden saklamak elbette onların da işlerine gelirdi. Her birine merdivenle çıkılan yatak anbarları ve her birinin içinde imparatorluğun dört köşesinden gelmiş bu müzelik eşyâlarla dolu sandıklar ve bu sandıkların içindeki top top kumaşlar, cânfesler, dîbâlar, ipek seccadeler, gümüş takımları, Saksonyalar, Çin mâmûlleri, asırlık işlemeler, çevreler, yağlıklar, halılar, kilimler ve bin yıllık bir medeniyetten süzülüp gelmiş bir târih tortusu, incelmiş bir mîras vardı ki elbette rastgele herkesin gözü önüne serilemezdi.

İbrâhim Efendi'nin, hanımlıktan ziyâde halayıklığa daha yakın olan Azmidil ve Neveser isimli odalıklarına, evin yürütülmesinde dâimâ pasif fakat çeşitli vazife ve haklar verilmekle, hem bir mes'uliyetin tatmin edici gurûru tanınmış hem de bu yoldan bir deşarj imkânı sağlanmıştı. Meselâ konağın gedikli müdavimleri olan dalkavuk, bohçacı, terzi, işlemeci, yoksul, fakir ve ricacı tertibi misâfirlerin idâ-

resi tamâmiyle onların hükmündeydi. Kalfaların odasında ağırlanan ya da bir müddet oyalanıp baştan savulan bu misafirler, ancak yukardan çağrıldıkları zaman hanımların yanlarına çıkabilirlerdi. Uzun uzun kalacak kimseler ise, konaktaki ikamet müddetlerini dâimâ aşağı katta geçirirlerdi.

Konağın bu yarı sığıntı, yarı yanaşma misâfirleri, ya tatlı dilleri kıvrak zekâları, ya el hünerleri ve çeşitli mârifetleriyle hanımların gözüne girmeye âdetâ mecburdular. Kimi ahçıdan güzel dolma sarar, kimi çerkestavuğu, kimi hamur işleriyle anılırdı. Oya yapanlar; nakış işleyenler; ev ilâçlarında mahâreti olanlar; gülsuyu, kekiksuyu çıkaranlar; kırk türlü baharı sepetler dolusu gelincikle günler günü savurup kırmız şurubu kaynatanlar; el çatlağına, boğaz ağrısına yedi dağın otundan ilâç yapanlar; nazara karşı tütsü hazırlayanlar, kurşun dökenler, aşağı katı hemen de hiç boş bırakmazlardı. Emeğine karşı câizesini alıp hanımları etekliyen, kalfaları da güler yüzleri ve işgüzârlıklariyle hoşnut eden bu misâfirlerin biri giderken yerine bir başkası veya başkaları gelir; her gelen de kendisine bu büyük kapının eşiğini atlatan küçük hünerinin siperi arkasına sığınarak aşağı kattaki yerine, bâzan bir saatliğine bâzan bir günlüğüne bâzan da bir aylığına geçip otururdu.

Çok defa komşuluk imtiyazından faydalanarak bu odadan hiç çıkmıyanlar da vardı ki bunların arasında Suyolcunun Sıdıka Hanım, ihtiyar bir çınar gibi minderin üstünde yarı devrik oturur, kalfalara ış buyurmaktan, hattâ romatizmalı dizlerini uğdurmaktan çekinmezdi. Onlar da bu battal, bu şişman ve gevşek komşu kadına hizmet etmekten yüksünmezler ve Sıdıka Hanım da yüz buldukça yaslanır, hattâ ahçıbaşıya haber gönderip istediği yemekleri ısmarlamakda dahî tereddüt etmezdi.

İşin hoş tarafı, yukarı kat, bu odada cereyan eden günlük hayâtın teferruatından aslâ haberdar edilmezdi. Yoksa "fakire fukaraya yüz vermek" İbrâhim Efendi konağının töresinde pek yoktu. Ama efendinin odalığı Neveser Kalfa müstesna, diğer genç ve orta yaşlı halayıklar, "fakiri fukarayı gözetmekte, hatır kollayıp gönül âbâd etmekte" âdetâ yarış eden tatlı dilli güler yüzlü geniş elli kimselerdi. İşte bir kalb hastası olan Sıdıka Hanım da böyle mûnis ve hatırşinâs insanlarla çevrili olduğunu bildiğinden, morluktan siyahlığa dönmüş kalın dudakları arasından ağzında kalmış iki ön dişini göstererek güler ve :

— Resancığım, kaç gündür içim samsa çekiyor, ahçıbaşıya söyle de...

Diyerek baklava ile samsa arasındaki lezzet ve yapılış farkını anlatmaya başlar.. böyle uzun uzun konuştuğu sıralarda da arka dişlerinin olmaması yüzünden yanakları kâh bir yelken gibi şişer, kâh içeri çökerek yüzüne acâyib bir çirkinlik verirdi.

Aslına bakılırsa bu konak, devrin yardımlaşma anlayışı ölçüsünde vergili değildi. Buraya hemen hiç kimse cebi boş gelip dolu çıkmazdı. Ama cemiyetin ihtiyaçlı zümresi, kibara dokun geç.. meseline uyarak, gene de İbrâhim Efendi'nin konağına akın etmekte kusur etmezdi.

*

Kalfaların Odası Pencereleri harem bahçesine bakan kalfaların odası, âdetâ günlük hayatın hazırlanıp düzenlendiği bir laboratuvardı. İnce kilerin, erzak kilerinin eksikleri, artıkları; çamaşır, ütü, kola, temizlik, yorgan kaplama; mevsimine göre reçel, turşu, salamura işleri; eşyâların tâmiri; eskiyen ve kırılanların yerine yenilerinin konulması; hanımların oda ihtiyaçları; ahçıların, uşakların, seyislerin, yamakların, ayvazın, haremağalarının elbiseleri, çamaşırları; kışa girerken yaza çıkarken elden geçecek kürk sandıklarının, sepet sandıkların, anbarların, dolapların, konsolların tertiblenme işleri, şiltelerin yastıkların attırılması hep o odada konuşularak yoluna konur, karara bağlanırdı.

İçlerine ancak merdiven dayanarak uzanılabilen yatak anbarlarını altı aydan altı aya olsun gözden geçirmeden nasıl olurdu? Zirâ her birinin içinde anavata, kasnak ve sırma işlemeli yorganlar, birer çiçek bahçesi gibi zarif temiz, gül, yonca ve lavanta çiçeği torbacıklariyle, gerçekten bahar bahar ve kır kır kokardı. Fakat kapakları açılır açılmaz, genizde gidişen bu ince, bu baygın koku, çiçek torbalarından ziyade üst üste yığılıp tabakalaşmış bir temizlik kokusunun içten dışa sızışıydı.

Bu her biri birer peyzaj gibi renkli çiçekli yorganlar da gene kalfaların odasında işlenirdi. Cesim bir gergefin bâzan dört başına, bâzan iki başına geçen genç halayıklar, kullanmaya kıyılamıyacak bu örtüleri bu yorganları bu yastık başlarını haftanın muayyen günlerinde gelen nakış ustalarının nezâretinde işlerlerdi. İşte bu el emekleri de o merdivenle çıkılan anbarlarda birikirdi. Ne ki nakış ustalarının bu genç kızlara öğrettiği işler, artık gözden düşmüş, modası geçmiş fakat aslında her biri bir servet ve san'at örneği teşkil eden peşkirler, yağlıklar, uçkurlar, çevreler üstüne işlenmiş hesap gibi, su-

zenî gibi eski Türk işlemeleri değildi. Zevkte de, teknikte de tamamen Avrupa taklidi işlerdi.

Yıllardır, haftanın belirli günlerinde hem kızlara ustalık eden hem de bu odada bir misafir gibi ağırlanan Zaruhî isminde yaşlı bir sarma ustası vardı. Her zaman gözü yaşlı, dertli ve tasalı idi. Genç halayıkların emektar kalfaların hattâ hanımların, senelerdir bu kederli kadının şikâyetleriyle kulakları dolmuştu. Oğlu hasta idi, kendi fakirdi; akşamdan sabaha yiyecek ekmekleri yoktu.

Konak, her muhtaca kesesinin ağzını açan vergili bir ev olmamakla beraber, kalfalar, aralarında âdetâ bir yardım sandığı kurmuşlar kendi harçlıklarını seve seve verdikten başka, hanımları bile yumuşatmışlar fakat asıl akrabalarla konağın hatırlı misâfirleri bu ihtiyar Ermeni kadınının bütün geçim yükünü üstlerine almışlardı.

Böyle böyle seneler geçti, günün birinde şehir, periyodik bir Ermeni ayaklanmasının kanlı gürültüsüyle yataklarından fırladı. Taşnaksütyon komitacıları Osmanlı Bankası'nı basmışlar ve ele geçirdikleri binânın pencerelerinden ve damından halka ateş açmışlar; bir silâh ve cephâne deposu hâline gelen Kumkapı Ermeni Kilisesi de, komite erkân-ı harbiyesinin merkezi olarak isyana fiilen katılmış ve günlerce süren çarpışmalar sonunda ölen ölmüş, kalan kalmış ve nihayet isyan da bastırılmıştı. Ortalık yatışıp korku ve heyecan şokunu atlatan şehir, hâdisenin tahlil, tefsir ve dedikodusunu yapar hâle geldiği zaman, pek tabiî ki İbrâhim Efendi konağı da vak'ayı konuşuyordu.

Bir rivâyete göre, yer yer ve zaman zaman depreşen bu küçük isyanların Büyük Ermenistan hülyâsiyle tam bir ilişiği vardı. Bir başka rivâyete göre, Sivas'da, Erzurum'da, Kayseri'de, Kars'da Adana ve Zeytun'da durmaksızın tekrarlanan bu kanlı ayaklanmalar, Ermeni istiklâli fikri etrafında memleket içi ve memleket dışı komitacı faaliyetlerinin bir neticesi idi. Diğer bir rivâyete göre ise bütün bu huzursuzluklar, Türkiye Ermenilerini Avrupa'ya karşı gadre uğramış bir topluluk olarak göstermenin ve yabancı müdahalesini üstlerine çekmenin bir taktiğinden başka bir şey değildi. Başka bir görüşe nazaran da bu, Rus tab'ası olan Ermeni cemaatine, Rus politikasının, kendi topraklarında gözleri olmamasını açıkca ihtar ederek, Ermeni iştihasını Türk hudutlarına doğru itmiş olmasının bir neticesi idi.

Avrupa'ya gelince, bir Klikya Devleti, Türk vatanında Garb menfaatlerine bir köprübaşı, her hangi bir muharebe hengâmesinde yardım görüp soluk alacakları bir üs, bir ikmal merkezi demekti. Aslında ne Rusya ne de Avrupa için mühim olan, Ermeni istiklâli değil, bu

istiklâl fikrini, kendi lehlerine olduğu kadar Türkler aleyhine kullanmak keyfiyetinin bir neticesinden ibaretti.

*

İbrâhim Efendi konağının emekdâr sarma ustasına gelince, bu gözü yaşlı ihtiyarı konak halkı merakla bekliyordu. Gerçi zavallı kadın, ortalıkta olup biten ve dönüp dolaşanları bilmekten ve bilhassa hâdisenin siyâsî tahlilini yapmaktan uzak bulunuyorsa da, bildiği tek şeyin, ekmek yediği ve nimetine gömüldüğü kapıya sadâkat ve Ermeni cemaatine üstün imkânlarla refah sağlamış olan devlete bağlılık olacağı tabiî idi. Bu duygusunu da, konağa ilk gelişinde yana yakıla anlatacak, o her zaman yaşlı olan gözleriyle bir kere de, mensup olduğu ırk nâmına ağlayıp esef ve üzüntülerini söyliyecekti.

Lâkin haftanın muayyen nakış günü geldiği halde, sarma ustası gelmedi. Bunu diğer günler ve haftalar tâkip ettiği halde de gene ihtiyar kadın bir türlü görünmedi. Konak bir kere daha endişeye düşmüştü. Acaba ihtiyarcık kederden ve utançdan mı gelemiyordu, yoksa hastalanmış ya da ölmüş müydü?

Merak içinde olan konak, nihâyet Zaruhî'nin peşine düşerek işin iç yüzünü öğrendi. Sarma ustası hasta değildi. Ölmemişti de. Keder ve utançtan ise büsbütün uzaktı. Gerçi gene gözlerinde yaş vardı; ama şimdi kendini acındırarak para toplamak için ağlamıyor, vuruşurken ölen oğlu için gözyaşı döküyor; onun yarıda kalan idealine ağlıyordu. Meğer yıllardır ilâç parası, hekim parası diyip durarak doldurduğu kesesi, komitanın ele başılarından olan oğlu vasıtasiyle Kumkapı kilisesi'ndeki ihtilâl merkezine teslim edilmiş böylece de, yumuşak yürekli kadınların topladığı paralar, ayaklanmada Türkler aleyhine iş görmüştü.

Konak, uzun zaman hâdisenin dedikodusunu yaptı. Kızdı, kınadı, şaştı, hattâ biraz da korktu. Fakat asla ibret almadı, asla uyanıp kendine gelmedi. Zîrâ toparlanıp silkinmek ve şuurlanmak da gene bir kültür ve seviye meselesiydi. Konak halkında ise hâlâ düşmanı küçük görmek, düşmanı mühimsememek gibi zafer ve fütûhat devirlerinden arta kalmış bir zihniyetin tortu ve bakiyesi hüküm sürüyordu.

Yalnız İbrâhim Efendi, dirâyetli bir politikacı tutumu ile bütün bu olup bitenleri, mütalâa ve muhâkeme yürütmeden sessiz sedâsız takip etti. Ve çatısının altındaki konuşmalara iştirâk etmedi. Esâsen haremde, bu türlü ciddî ve bilhassa siyâsî hâdiseleri birer tarafından karşılıklı tutup elleşeceği kimse de yoktu. Kadın kısmını önüne alıp esaslı meselelerin muhatabı kılmak onu şımartmak ve haddini bilmez

etmek demekti. Bu, konağın idâresi kızlarının ve odalıklarının giyim, mücevher, gezmek eğlenmek yollu talepleri değildi ki kulak kabartıp sözlerini dikkate alsındı.

Târihte "Ermeni Patırtısı" diye anılacak olan bu 1310 ayaklanmasını, İbrâhim Efendi selâmlıkta da konuşmadı. İçinde haşır neşir olmuş bulunduğu klâsik terbiye, bir devlet adamına bu türlü siyâsî meselelere, ancak vazîfeli bulunduğu meclislerde el sürmek hakkını tanımıştı.

Gerçi Osmanlı İmparatorluğu Avrupa siyâsî çevrelerinde artık bir varlık değil, neresinden ne suretle yenilip yutulacağı münâkaşa ve didişme mevzuu olmuş yağlı bir lokmadan ibaretti. Onun için de değil dünyâ siyâsetinde, kendi mukadderatı üstünde dahî sözü geçmez, düşünce ve temayüllerine kulak asılmazdı. Bununla berâber onun da, hiç değilse kendi kendine karşı söyliyecek bir sözü, hayat ve bekâsını tehdit eden tehlikelere karşı bir korunma ve mukavemet gücü vardı. Bahusus klâsik ekole bağlı siyâset adamları, dış tehlikeler kadar hattâ belki onlardan da fazla, dar ve kısa görüşlü, tecrübeleri bilgileri mahdut, türedi siyâset madrabazlarının hesapsız, hizâsız cesaretlerinin meydana getirdiği iç tehlikeden korkuyorlardı. Bu korkanlardan biri de İbrâhim Efendi'ydi. Efendi, politika felsefesine ve mukayeseli devletçilik şuuruna âşinâ olarak yetişmemişti. Garb kültüründe bir ilim olarak tedvin edilen siyâsetle o, pratik ve şifâhî yollardan temasa geçerek derin bir seziş ve devlet adamı vasfına yakışır basîretli bir görüş kazanmıştı. Hele mâlî meselelerdeki ihâtalı, süratli, isâbetli ve kiyâsetli idareciliği, iflâs hâlindeki İmparatorluk mâliyesinin başında uzun yıllar kalmasının tek sebebi olmuştu.

İşte efendi, her ne kadar Garb ölçülerine göre yetişip hazırlanmamış bir kimse idiyse de, Şarklı ve klâsik bir devlet adamı gözüyle kendi ufkundan garbı seyrettiği kadar huylanır, hayretlere düşer ve Avrupalı devlet adamlarının boşboğazlığını asla beğenmezdi. Zira Avrupa'da devlet sırrı diye bir şey kalmamıştı. Bütün siyâsî toplantıların, kongrelerin müzakereleri, münakaşaları, kararları ve görüş ayrılıkları bir tebliğ ile dünyâya ilân ediliyor, bu müşterek deklarasyonların sonunda da dost dostunu, düşman düşmanını tanıyarak ona göre tedbir alıyor hattâ silâha sarılıyordu.

Kendisi bir sarma ustasının entrikacı faaliyeti hakkında dahî mülâhaza ve mütelâa beyan etmekten çekinirken, adı demokrasi mi ne ise o düşük çeneli rejim, alıp verdiği soluklara kadar iç yüzünü ortaya döküyordu. Gerçi Avrupa, Osmanlı İmparatorluğu'nu efendinin bu beğenmediği idâreye kavuştuktan sonra yenmişti. Fakat Türklerin

dize gelmesinde sâdece bu rejimi görmek çok yanlıştı. Bir kere Garb, daha Sarı Selim zamanında kat'i kararını vermişti: Hıristiyan Avrupa, Müslüman Türkleri ne yapıp yapıp el birliği ile yenmeliydi. Nitekim öyle de oldu. Birleşti, anlaştı, yaklaştı ve çığlar gibi büyümüş kuvveti ile her fırsatta İmparatorluğun üstüne yüklendi ve ezebildiği kadar ezdi. O dünyâlara meydan okumuş İmparatorluk ise başına gelecekleri evvelden göremedi. Gördüklerini de hep küçümseyip hafiften aldı. Günün birinde ihtiyarlayıp çirkinleşeceğini üstüne kondurmayan bir dünyâ güzeli gibi, hiç aynaya bakmadı. Kendine güveni sonsuzdu; onun için de yavaş yavaş solup sarardığını fark etmedi. Ve karşısında cihânı hayran bırakmış eski güzelliğinin gurûru içine sıkışıp kalarak etrafında yeni doğup serpilen rakiplerini farkedemedi. Onlarla boy ölçüşecek tedbiri telâş ve basîreti gösteremedi. Tek tük işin vahâmetini görüp sezenler olsa bile, umûmî gafletin karşısında bu çerden çöpten seddin dayanamıyacağı âşikârdı. Bizans son günlerine kadar büyük adamlardan mahrum değildi. Ne ki organik bütünlüğü ve büyüklüğü kalmamıştı. İmparator, ölümü istihkar edip er meydanında can verecek bir kahramandı. Grand Dük Notaras, râhib Yenadiyos hep birinci sınıf diplomat veya rûhânî büyüklerdi. Fakat bu tek tek adamlar, siyâsî, coğrâfî, içtimâî ve iktisâdî orkestrasyonunu kaybedip surlarının içinde kapalı kalmış Bizans İmparatorluğu'nun batmasını önleyemediler. İşte aynı coğrafya üstünde manzara, dört buçuk asır evvelkinden pek farklı değildi. Şimdi Osmanlı Devleti'nin başında Kostantin Dragazez'lere meydan okuyan bir hükûmdar vardı. Aranırsa aklı başında üç beş devlet adamı bulmak da mümkündü. Lâkin devlet arabasının tekerleğine durmadan taş koyan gizli düşmanların elinden memleketi kurtarmak gene de muhal bulunuyordu.

Kudretli bir mâliyeci olan İbrâhim Efendi, artık iktisâdî ve mâlî kaynaklarına hâkim olmaktan çıkmış memleketinin kurtuluş yollarını kavrayamıyordu. Zîrâ dert, onun eskiye bağlı görüş sâhasını kat kat aşmış bir azamet arzediyordu. Karıncanın gözü bir fili görebilir miydi? Hattâ başını kaldırıp o filin ayağını bile görmesi mümkün değildi.

*

Maddeyi kudrete tahvil eden Garb teknolojisi, dâimâ şarklı devlet adamının zihin duvarına çarparak geri püskürmüştü. Zîrâ kendi medeniyetinin makine medeniyetinden ince ve üstün olduğunda şüphesi yoktu. Fakat bu rafine ve asil medeniyetin, makinelerin ayakları altında un ufak olacağına şüphe etmemesi de çok garipti.

Kürek ve yelken devrinden buhar ve makine devrine geçmek, el ve tezgâh işinden fabrikasyona atlamak, Osmanlı Devleti'nin psikolojik kanaatinde bir nevi haysiyetsizlik kabul edilegelmekte idi. Çünkü o, bâzusunun ve kahramanlığının gücü ile cihangir olmuş mantıklı bir iç muvazenesini dış dünyâya tercüme ve aksettirirken de coşkun ve şevkli yaratıcılığını türlü şekil türlü çeşit ve türlü unsurlarda tecrübe ede ede kemâl durağına varmıştı. Öyle ki mimarlıkta Sinan'lar, Ayas'lar, Kasım'lar, Mehmed'ler vermiş; mûsikîde Itrî'ler, Hâfız Post'lar, Dede'ler yetiştirmiş; şiirde Fuzûlî'ler, Bâkî'ler, Nâilî'ler, Nedîm'ler çiçeklendirmiş; hat'da Yakut'lar, Hamdullah'lar, Hâfız Osman'larla erişilmez zirvelere ulaşmış; mermeri konuşturan, tahtayı dile getiren, ipeklerden, ipliklerden, renklerden, çiçeklerden elvan elvan müstâmereler, müstemlekeler kuran, hûlasa rûhu madde âleminde sûretleştiren büyük san'atkârlar gelmişti.

Bu düzen, bu verim, bu bereket ve bu dört başı mâmur medeniyet, gene dört yanı mâmur bir organik âhengin mahsûlü idi. İşte memleket, şimdi bu vahdeti bu yekpareliği kaybetmiş, siyâsî içtimâî, hukukî ve iktisâdî organizmayı birbirine lehimleyen devletin ana prensipleri çürümüştü.

İnsanoğlu, biyolojik ve psikolojik istiklâline rağmen çözülmiyen bir bilmece idi. Fakat yaradılış boyunca da kendi mahdut idrâkiyle, kendi bilmecesini çözmeye uğraşmaktan geri durmamıştı. Kollektif bir varlık olan bu insanın uzviyetine, bir sosyal hüceyreler kolonisi denebilirdi. Fakat organik hayâtımızın bu akıllara durgunluk veren nizâmını idâre eden kumanda makinesini, kimin nasıl idâre ettiği keyfiyeti, işte insanoğlunun bütün tecessüsüne rağmen ebedî bilmecesi, ebedî meçhûlü bu idi.

Osmanlı İmparatorluğu'nun bünyesi de, tıpkı insan uzviyeti gibi bir vakitler öyle ince öyle sağlam esaslara ve hesaplara dayanarak idâre edilmekte bulunuyordu ki artık bir girift ve çözülmesi müşkülden müşkül olan bu bilmece, bir meçhul olarak târihin bağrına gizlenip kalmıştı.

Bir zamanlar cehâlet ve karanlığın pençesinde dertten derde yuvarlanan garb ise, derebeylik - krallık ve kilise mücadelesini neticelendirirken selâmeti, vahdetli bir teşkilât esâsında aramıştı. Onun için de, asırlar süren bir kavganın sonunda organize bir cemiyet, organize bir teoloji ve organize bir asâlet sınıfının barajı arkasında kendini istikrar ve emniyete almıştı.

İşte böylece garb âlemi kendini toplarken şark da, alaca, keyfî,

başı-bozuk bir vasat üstüne kayarak eski devirlerinin metod ve sistem şuurundan uzaklara düşmüş bulunuyordu.

*

İbrâhim Efendi'nin refahlı bir hayâtı vardı. Memlekette, kendisi gibi bolluk ve tokluk içinde bir zümrenin bulunduğu da bir gerçekti. Fakat efendinin hesap ve ölçü fikrine alışık kafası, bu refahın sun'î ve muvakkat olduğunu da pek âlâ bilmekte idi. Vaktiyle çarkı çeviren çevirmişti. Hâlâ dönmekte devam ediyorsa, o eski hızın bereketiyle dönüyordu. Ama bunu bilen, bilse de tedbir ve tedâriki tarafına giden kim vardı?

İbrâhim Efendi, bu çivileri, vidaları yerinden oynamış ve en kötüsü, istimi kesilmiş devlet makinesini, eski takatı ve nizâmı ile yeniden harekete getirecek bir kuvvet tasavvur edemiyordu. Hattâ büyük dehâsına ve sonsuz gayretine rağmen, bu battallaşmış paslı ve hurda makineyi, artık devrin pâdişâhı da eski hâlinde işletemezdi. Zîrâ asırların gerisinden gelen bozukluk, nasıl ki bir kişinin hatâsı değil idiyse, onu tashih etmek de gene bir kişinin elinde değildi. Ama eğer o bir kişi, şuurlu ve kaliteli bir münevver zümre tarafından yardım görüp desteklenmiş olsaydı, memleketin kurumuş damarlarına yeniden kan ve can gelebilirdi. Zîrâ pâdişah, bir gösteriş ve inkılâp hastası değildi. Asırlar boyunca tekrarlana gelen kanlı ihtilâl ve mesnetsiz inkılâblardan nefret ediyor ve onun için de çâreyi maarif politikasına hizmette görerek durmadan yüksek ve orta mektepler açıyor; mühendishâneler, san'at kursları, tıbbiye, mülkiye gibi sivil ve askerî tâlim ve tedris müesseseleri kurarak genç istîdatlara imkânlar sağlıyordu.

İkinci Sultan Abdülhamid, hemen her teşebbüsünü baltalayan ya da çürüğe çıkaran gizli düşmanlarına rağmen, bir memleketin kalkınmasında insan gücünü değerlendirmenin ve cehâletle güreşmenin hemen tek selâmet çâresi olduğuna inanmış büyük devlet adamıydı. İbrâhim Efendi bunu belki herkesten iyi biliyor fakat kendisinin de nimetlendiği o mevcut fakat sun'î refâhı zedeliyecek bir harekete iştirâkten duyduğu ürküntü, onu pâdişahın kültür ve iktisat politikasına fiilen yanaşmaktan uzak tutuyordu.

Gene biliyordu ki İmparatorluk, dünyâya parmak ısırtan haşmetli devirlerine, askerlik, siyâset, idâre ve cemiyet sâhalarına lâzım olan ehliyetli zümreleri, bilgi ve ihtisas sınıfları yetiştiren bir kapalı sınıf disiplini içinde hazırlayıp, her birini yerli yerine oturtmak suretiyle, erişmişti. Şimdi ise, değişen dünyâya karşı değişmiyen usullere demir

atıp kalmış bir mantalite, irfan, siyâset ve cemiyet hayâtımıza pençesini geçirmiş bulunuyordu. Bir vakitler kıl kadar aksaklık göstermiyen o nizâmlı ve âhenkli devlet, şimdi ilimden de, ihlâsdan da, teşebbüs ve gayretten de mahrum zümrelerin elinde idi. Bu uykulu ve korkulu gidişin tek çaresi, cehâletle güreşmek ve onu yenmekti. Lâkin Avrupa, Osmanlı İmparatorluğu'nun ölüm fermanını yazmıştı. Onun için de pâdişâhın her iyi işine kötü diyen, her isâbetli hareketini yanlışlıkla damgalayan ve her adımını köstekleyen bir yaygaracı sınıf hazırlanıp piyasaya sürülmüştü. Altın keseleriyle gaflet birleşince, elbetteki bu kampanyayı yürütecek zümreler de eksik olmazdı, nitekim olmuyordu da.

*

İbrâhim Efendi'nin derinden derine bir sezgisi vardı. Bu, belki de onun için bir nevi teselli de oluyordu. Şöyle ki efendinin kanaatine göre garb, bu gün bir kudret zirvesinde bulunuyorsa da, ufukta kara kara bulutlar, kesif ve tehlikeli karartılar hâlinde bekleşiyordu.

Efendinin, bu korkulu alâmetleri doğuran sebeplere uzayacak ilmî kifâyeti yoksa da, neticeleri sezebilecek pratik ve klâsik bir devletçilik ferâseti vardı. Maamafih arkadaşları arasında, garbın şu ondokuzuncu asırda saptığı maddecilik mezhebi için, dünyâya yeni bir nizam vereyim derken beşeriyeti hatâlı ve hatarlı bir istikamete sevkeden; halka ineyim derken, halkı baştan çıkaran bir dalâlet yolu diyenler de vardı.

Gerçekten de bu hatâların büyüğü, Garbın devletle halkı yüzgöz etmiş olması idi ki işte, Avrupa siyâsî çevreleri bundan dolayı "devlet sırrı" teamülünü kaybetmişti. Onun için de bu dedikoducu rejimin sonu olamazdı. Bulunduğu zirveden başaşağı düşmek zamanı ise pek uzak görünmüyordu. Kim ne derse desin, Avrupa'nın, kendine, kendinden büyük düşmanı yoktu. Demokrasi dedikleri bu idâre tarzı, kedi gibi doğurduğunu yerse şaşmamalıydı.

Garbta, idâre edilenler idârecilerinin her işine karışabiliyor ve böylece de bilgisiz, yersiz bâzan da kötü niyetli müdahaleleriyle siyâset deresinin yatağını bozuyorlardı. Halkın nabzı bir kere politikanın ağırlık merkezi oldu mu, herkes de kendini siyâsete karışmakla vazîfeli sanıyor, açığa vurulan devlet sırları, halkı hükûmete bağlamak isteyen meydan nutukları, vazîfe ve mes'uliyetleri politika hudutlarının dışında olan büyük halk kütlelerini şımartıp devletine olan saygısını silmiş oluyordu. Garbda halk, kendi iştigâli sahasının dışına taşmış ve siyâsî heyecanın zevkini alarak tiryakisi olmuştu. Hele pusuda bekli-

yen bir matbuat, devlet idârecilerini yaylım ateşinde tutuyor; işine gelmiyen ve menfaatine dokunan meselelerde, kendinin bir amme hizmeti organı olduğunu unutarak kükremeye başlıyordu. Bu defa da devletler, paranın, menfaatin ve türlü ideolojilerin kurup işlettiği o yapma aslandan korkar oluyorlar, gözlerinin önünde cereyan eden meselelere kanaat etmeyip daha daha... diyen o zehirli kalemlere fazla fazla beyânlarda bulunarak susturma yoluna gidiyorlar, böylelikle de derli toplu ve sessiz sedâsız iş görme imkânları felce uğramış oluyordu.

Garb, millî hâkimiyet esâsına körü körüne bağlılık ve esâretten hürriyete geçiş parolasının peşindeki çocukca çabalayışı ile başına daha neler getirecekti, bilinemez. Amma bu düşük çeneli politikacıların bu geveze ilim adamlarının diyârı olan Garb, kendi hâliyle halleşip kalsa gene bir şey değildi. Ne çâre ki ayni zihniyet hayranlığı, hudutlarımızı geçip İmparatorluğa da atlamış bulunuyordu. Garb, sanayide, ticârette, iktisatta, ilim ve fendeki inkâr götürmez üstünlüğüne rağmen hesapsızca halka kayan politikasının cezasını çekeceğe benzerken, tutar tarafı kalmamış Osmanlı imparatorluğu, eni enine boyu boyuna uymayan bir mâcerâ, bir heves uğruna, yerleşmiş ve oturmuş devlet mefhumunu yıkarsa hâli ne olurdu?

İbrâhim Efendi, memleket sathında bu istikâmette hazırlanıp hizâlanan kalabalık bir zümre olduğunu biliyordu. İşte korktuğu iç tehlike de buydu. İmparatorluğun târihî gerçeklerini ve an'anevî siyâsetini bilmeyen, devlet ve cemiyet bünyesinin icâb ve zaruretlerine vâkıf olmıyan bir alay sivri akıllı türedi ve aldatılmış adam, bir hürriyet lâfıdır tutturmuşlar, bu uğurda yapmadık hatâ bırakmıyorlardı. Hürriyetin, her şeyden evvel, cehâlet ve gafletten kurtulmak olduğunu bilmeden, aktardan, bakkaldan satın alınır bir nesne imiş gibi, terter tepinerek istiyorlardı. Adlarına "Jön Türk" dedirten bu hayalperest mâcerâcılara, zehri panzehirden ayırt ettirmek de mümkün değildi. Zîrâ böyle bir kıyas ve seçme yapabilmek için, ya derin bir kültür, ya uzun bir tecrübe ya da şuurlu bir îmânın feraseti lâzımdı. Daha doğrusu bunların hepsinin bir arada, hepsinin aynı yerde birleşmiş olması gerekti.

İşte gizli cemiyetlerin ve yabancı menfaatlerin ağına düşmüş bir alay mâsum fakat gafil vatan evlâdı, hep bu mevhum hürriyet heyecâniyle arkalarından itilerek, tutmuş, evvelâ Sultan Abdülmecid'i öldürmek istemiş; onu beceremeyince, gelmiş Sultan Abdülaziz'in tahtını başına yıkmış; şimdi de Osmanlı İmparatorluğu kadar Avrupa siyâsî çevrelerini de parmağında oynatan İkinci Sultan Abdülhamid

gibi bir politika cambaziyle uğraşmaya başlamıştı. Halbuki zamanın pâdişâhı, devlete ve hükümdâra kafa tutan bu cahil kalabalığa: Size bu gün istediğinizi vermek, süt çocuğuna baklava börek yedirmek gibidir. Dayanamazsınız, kaldıramazsınız, etmeyin eylemeyin... hürriyetten evvel hür olmanın yollarını arayalım, mektepler açalım, cehâletle boğuşalım, o bizi yenmeden biz onu yenelim.. yollu sözler ediyordu.

Ne yazık ki pâdişâhın, derdini kimselere anlatması mümkün değildi. O, İmparatorluğun mîrasını bölüşmek gününü bekliyenlerin alttan alta kışkırtmaları, siyâsî teşebbüsleri, iftira ve isnadları altında her gün biraz daha milletin gözünden düşürülüyor, sevimsiz, korkunç bir zebâni hâline getiriliyordu.

İbrâhim Efendi, devletin bekâsı işinde gereken yolu tâyin edebilen himmetlinin, hemen de vaktin pâdişâhından ibâret olduğunu acı acı bilmekteydi. Ya kendisi? Evet belki de kendisi, memleketin selâmetine hizmet edecek devlet adamı evsâfına en fazla yakışanlardan biriydi. Bir Grand Dük Notaras değilse bile, bir Kapadokyalı Yani idi. İstese, devlet hazinesine çok daha faydalı olabilirdi. Fakat gene için için kabul ettiği bir gerçek vardı: Şahsî menfaatine düşkünlüğü, kurulu düzen, ihtişamlı ve debdebeli hayâtına zarar gelmesi endişesi, onu aktif ve serdengeçti bir siyâset adamı olmaktan, ucunda tehlike sezdiği hamle ve hareketlerden dâimâ uzak tutmuştu. Öyle ya... siyâset demek, bir nevi kumar demekti. Kazanç şansı kadar kaybetme ihtimali de vardı. Şu halde konağı köşkü, atı arabasiyle, çubuğunu yakıp keyfine bakarken ne diye her şeyini birden kaybedebileceği maceralara atılmalı idi? O, kalabildiği kadar Meclis-i Maliye Reisi olarak kalacak, hattâ mâliye nâzırı dahî olmayacaktı. Bu kuytu ve gözlerden ırak körfezde az mı av yakalamış, ağlarına oltalarına az mı varlık, az mı dirlik takılmıştı? Gerçi Sultan Abdülhamid'in yalnızlığına, yorgunluğuna ezim ezim ezilişine acıyordu. Ama acımak, her halde yardım etmekten daha kolaydı.

İbrâhim Efendi'nin zihni bu noktaya gelince kendi kendini daha fazla suçlandırmaktan korkarak durakladı ve gamını dağıtmak üzere mâbeyin kapısından hareme geçerek odasına girdi.

*

Sarma ustasının oyununa senelerce aldanmış olan İbrâhim Efendi konağı, zamanla tasfiyeye uğrayan her hâdise gibi, bunu da unuttu. Davetler, ziyâfetler, düğünler, ziyâretler ve konağın mûtad ihtişamı, bu tarihi vak'anın üstünden bir sünger gibi geçti. Nihâyet dedikodu-

nun da bir ömrü vardı. En câzibi ve en heyecanlısı dahi eskiyip lezzet alınmaz hâle geldi mi, bıkılarak bir köşeye atılması mukadderdi. Hele bir yenisi ortaya çıkarak günlük hayâtın içinden başını kaldırınca, bütün iştihalar ve alâkalar derhal o tarafa kayıp eskiyi unutturuverirdi. İbrâhim Efendi konağı ise, İstanbul aristokrasisinin kulis hikâyelerine kulağı delik merkezlerden biri olduğu için, cemiyet hayâtının çeşitli havâdisleri hep oradan gelir geçerdi.

Hele kalfaların odasının lâfzen, dediği dedik temellilerinden olduğu kadar, yukarı katın da teşrifatsız misâfirlerinden olan Nâdire Hanım isminde bir gedikli vardı ki, sivri zekâsı, insafsız alaycılığı, çok bilmişliği, çok gezmişliği, mizah ve hiciv taşan karakteri ile tipik bir dalkavuktu. Dedikodu küpüne her elini daldırışında, renk renk çeşit çeşit haberler çıkarır, girdiği meclisi, tavı geçmemiş, çiçeği burnunda havâdislerle ağzına baktırırdı. Kime hoş görünmek için, kimi parmağına dolayacağını çok iyi bilen Nâdire Hanım, muhakkak ki bir san'atkârdı. Her ne kadar hüneri makbul bir hüner değil idiyse de, bir artist kudretine sâhip olduğu ve herkesten ayrı herkesten fazla bâzı yaradılış husûsiyetlerine mâlik bulunduğu da inkâr edilemezdi. Onun için de Nâdire Hanım'ı yalnız konak halkı değil, tekmil muhit arar ve âdetâ paylaşamadığı bir düşkünlükle bekleyip isterdi.

Aslına bakılırsa hanımlar meclisinin tuzu biberi sayılan Nâdire Hanım'a gösterilen bu rağbetin, muhabbetle pek alâkası yoktu. Zirâ ona gösterilen bu düşkünlük, bir meziyet ve fazîletin bedeli değil, süfli bir zevkin karşılığı idi. Nâdire Hanım o kimselerdendi ki hoşa gittikleri, işe yaradıkları müddetçe itibar ve alâka görür; bağlantı sebebi ortadan kalktı mı yalnız terkedilmekle kalmaz, hattâ menfur bir yük hâline gelirlerdi.

Kalfaların odası, evin alt kat sâkinlerinin de bir nevi içtimâ mahalli idi. İşini bitiren herkes bir boy oraya uğrar dinlenir, eğlenir, konuşur, şakalaşır ve gene vazifesi başına dönerdi. Bu oda, aynı zamanda evin kahve ocağı mâhiyetindeydi. Yerli dolapların içinde, akraba ve aile dostlarından her birinin şahıslarına mahsus fincanları, bardakları bu dolaplarda sıra sıra dururdu.

Bunlara pek de fincan deyip geçmek doğru olmasa gerek. Yeşil yapraktan bir tabak içine oturan pembe bir gül; çenberleri taşlarla işlenmiş mini mini bir varil; gece mavisi üstüne altın dantel geçmiş bir küçücük hokka; Çin, Japon san'at nefiseleri.. yayvanlar, karınlılar, ince belliler, uzun boylular, kulplular, kulpsuzlar, yüksükten az büyük, kâseden az küçük olanlar... işte dolabın kapağı açılınca, bir çiçek bahçesi şetâretiyle iç açan bu fincan sergisi göze çarpardı. Zarf-

lı fincanlar da gene bu dolaplarda dururdu. Tuğralılar, tuğrasızlar, som gümüşler savatlılar, porselenler, elmaslılar, mineliler, yaldızlılar...

Sonra dolabın alt katında gümüş, maden, Hint işi, Japon lakesi renk renk boy boy parıl parıl tepsiler ve dolabın yan tarafında, boy sırasına göre tabur olmuş pirinç cezveler dururdu.

Bu çeşit çeşit fincanların her biri akrabadan veyâ eşden dosttan birine âitti. Faraza yanılıp da, İbrâhim Paşa'nın hanımına Sâmi Paşa'nın hanımının fincaniyle kahve ikram etmek büyük saygısızlık addedilirdi.

Her gelene kahve pişen bu odada, yalnız kalfaların kahve içmeleri âdet değildi. Ancak genç halayıkların kalfalarına belli etmeden, cezvenin dibindeki kalıntıyı gizlice içtikleri olurdu. Bu da herhalde, cezve ile kahve içenin kocası zengin olurmuş, diye halk arasında yaygın bir ata sözünün teşvikiyle olmalıydı.

Konağın dâimî kadrosu içinde bulunan terzi Fani ile Olga da, işleri olmadığı zamanlar dikiş odasından buraya gelirlerdi. Bu kadınlar, evin gündelik dikişleriyle meşgul olan hafif terzilerdi. Bir de esaslı dikişler için gelen Raşel Aciman vardı. Kıvırcık siyah saçları, uzun boyu, kavisli sırtı, esmer teni ile gevezeliği, vakit vakit ters, aksi hattâ mütecaviz bir hal alan bu kaprisli kadın ev halkına pek sevimli gelmemekle berâber hârikulâde dikişi yüzünden hanımların makbûlü idi. Kalfalar kendi aralarında: «Aman gene deli Raşel geldi..» diyerek yüzlerini asarlarsa da, saygıda kusur etmez ve hanımlarının hatırı da olmasa, «misafir misafirdir» diye kâh az şekerli kâh çok şekerli, kâh köpüklü, kâh köpüksüz diye her gelişinde bir kaç defa geri çevirdiği kahvesini sabırla götürüp getirirlerdi.

Esâsında bu cidden san'atkâr kadın, Derya Kaptanı Hasan Paşa'nın kızı Hamide Hanımefendi'nin aylıklı terzisiydi. Kaptan Paşa'nın, ikbal meydanında özengi parlatmış ve her zaman söz başı olmaya alışmış bu başı havada kızı, şahsî terzisinin dışarıya çalışmasını şiddetle men ettiği halde, Raşel, İbrâhim Efendi'nin kızlarına kaçamak iş yapardı. Onun için de bu huysuz ve şımarık terzi, arada bir geldiği zamanlar, hizmetine konağın en genç ve en sâkin halayığı olan Mecbur verilirdi. Karanlık gecelerden daha siyah olan bu taze zenci kızının, şimşek gibi çakıp sönen tebessümleri arasından bembeyaz dişlerinin görünmesiyle, kalın dudakları altında kaybolması bir olurdu. Orta boyu, dümdüz sırtı, muntazam kalçaları, hafif çıkıntılı alnının üstünden kabaran kıvırcık saçları, devamlı bir hazır ol kumandası altında imiş gibi, ciddî tetik fakat sevimli yüzü ile bir insandan ziyâde bir heykeli andıran bu tatlı ve gevrek Sudan'lı, tam Raşel'in na-

zını çekecek insandı. Hoş onun nazını yalnız kalfalar değil, hanımlar da çekerlerdi. Hem çekmeğe mecbur hattâ mahkûmdular. Zîrâ Raşel, Avrupa görmüş, Paris'de yaşamış bir kadındı. Kendi dikişini "haute couture" diye adlandırır "ben dikiş dikmiyorum, kreasyon yapıyorum; bunlar beaux arts kategorisine girer" diye konak halkının yarı anlayıp, yarı anlamadığı lâflar eder ve her fırsatta Avrupa'dan, Avrupa hayâtının türlü zevk ve eğlencelerinden söz açarak dinleyenleri hayran bırakırdı.

Acaba İbrâhim Efendi, bu Olga'ların bu Fani'lerin, bu Raşel'lerin garba açılan birer arka kapı olduklarını biliyor muydu? Biliyorsa, evinin içine, Beyoğlu ile Paris'in bu kapılardan girmesi hoşuna gidiyor muydu? Ne ki, gitse de gitmese de yapacak başka bir şey yoktu. Zîrâ hem-seviye bulunduğu âilelerin hepsinde bu Olga'lar, Fani'ler, Raşel'ler vardı. Ve Garb, Türk aristokrasisinin kapılarını bu Avrupalı taslaklarının eli, dili ve zevkiyle zorluyordu.

Fakat zorlanan, sâdece cemiyetin satıh üstü değerleri, muâşeret usul ve erkânı olsa bir şey değildi. Ne çare ki Garb, millî bünyenin kale bedeni gibi en sağlam en metin olan burcunu, bârusunu yıkmış, bin yıllık târihinden akıp gelmiş hayat suyunu kurutmuş, en fenâsı kendi kendine düşman edip bir fikir ve duygu kararsızlığının şaşkınlığı içinde bırakmıştı. Şimdi bu, yolunu sapıtmış, bildiğini unutmuş, bileceğini kestiremez olmuş cemiyetin hâli neye varacaktı? Eski istîlâ ve ihtişâm asırlarına bakınca temposu yavaşlamış, feri sönmüş takatı kesilmiş olmasına rağmen gene de, mâziden getirdiği sür'at ve bereket kalıntısı ile cemiyet çarkı, iyi kötü dönüyorsa da günün birinde mevcut ve süregelen hız tükenir olunca, birdenbire duracak ve işte o zaman İmparatorluk târihinin kıyameti kopacaktı. Henüz atlı arabalı, ayvazlı uşaklı konaklar, eski varlık ve dirliklerden, içlerinde bir kaç bin kapı halkı olan vezir ve paşa saraylarından bir nebze olsun örnek veriyorsa da, bu, varlık gösteren yokluğun tâ kendisiydi. İmparatorluğun yıldızı söneli asırlar olmuşsa da aldatıcı şavkı hâlâ gözleri oyalıyordu.

*

Selâmlık Dâiresi : Selâmlıklar, erkeğin ev hayâtının büyük bir kısmını içinde geçirdiği yerdi. İbrâhim Efendi'nin tam kadrolu selâmlık dâiresi de bunlardan biri idi. Dış ağası, gidiş ağası, haremağaları, seyisler, uşaklar, ahçılar, bahçıvanlar, yamaklar ve mahalle bekçilerinin de inzimamı ile daimî bir gidiş-geliş hâlinde olan selâmlık, konağın dörtte birini işgâl eden bir kısımdı.

Harem gibi buraya da büyük taşlığa açılan cümle kapısından girilir ve binek taşı ile ayrılmış bir küçük mermer taşlıktan geçilip, uşak odasıyle koğuşların arasına düşen geniş merdivenden selâmlık dâiresine çıkılırdı.

Konağa gelen hemen hiç bir ziyâretçiye, kapının pirinç halkasını çalmaya fırsat olmazdı. Zîrâ fermeneli şalvarı, sırmalı saltası gene sırmalı takkesi ve şal kuşağı ile bir heykel azameti içinde kapı önünde bekleyen ayvaz, ya geleni görür, ya araba veya ayak sesini duyarak derhal kapıyı açar ve gelenlere buyur ederdi. Misafir, kadınsa da erkekse de ayvazın vazîfesi hürmetle karşılamaktan öte geçmez, derhal işi devralan bir haremağası, gelen hanımların veya beylerin kollarına girerek arabadan indirir, kadınsa harem kapısına götürüp kalfalara teslim eder; erkekse selâmlığa çıkararak birbirinden terbiyeli ağalara bırakırdı.

Misafir, gündüz ve belirli ziyâret saati dışında gelmiş ise ve efendi de evde değil ya da haremde bulunuyorsa, her biri sözü sohbeti yerinde, âdetâ birer beyefendi tutumlu olan bu ağalara hayli iş düşerdi. Kalıplı fesleri başlarında ve dâimâ önleri ilikli setreleri sırtlarında, bir nöbetçi dikkatiyle uyanık bekliyen bu ağalar, yerlere kadar eğilip temennâ üstüne temennâ ederek misafiri karşılar mevkine, vaziyetine, hâline ve icabına göre istirahat odalarından birine alır; efendinin evde olmadığını hemen söylemez, misafir oturduktan sonra kendi de gider kapı yanında el bağlayıp divan durur; ancak sual sorulursa cevap verir, bir başka ağa kahve getirinceye kadar da vaziyetini hiç değiştirmezdi.

Kahveden sonra efendi haremden selâmlığa çıkmış ya da sokaktan gelmişse haberci ağa içeri girerek evvelâ misâfiri etekler sonra da teşrifatla alıp efendinin yanına götürürdü. Ama ağalar, her hangi bir sebeple efendinin gecikeceğini biliyorlarsa kahveden sonra şerbet gelir, o zaman misafir, efendiyi sorar, ağalar da âdetâ özür diler bir edâ ile beklemenin boşuna olduğunu hissettirirlerdi.

Gelen misafirin de çok defa yanında bir gidiş ağası bulunduğundan, o da uşakların odasına alınıp kahvesini, şerbetini içmiş ve en hoşu, efendinin evde olmadığını uşaklardan duymuş olduğu halde, yukarı çıkıp kendi efendisine: Boşuna beklemiyelim, evin efendisi yokmuş.. diye haber veremezdi. Zira bu, misafir gelinen evin, misafirperverlik an'anesine bir saygısızlıktı. Gelen ziyâretçi bir eyyam oturmalı, dinlenmeli, hattâ yiyip içmeli, böylelikle de ev, ikram ve izzet mevzuunda vazîfesini tamamladıktan sonra misafirini ancak o zaman göndermeliydi.

Bir de asıl belirli ziyaret gün ve geceleri vardı ki, o zaman her gelen doğruca efendinin yanına alınır ve kahve şerbet, mevsimine göre boza, kuru yemiş bütün salon halkına birden ikram edilirdi.

Misafirlerle beraber İbrâhim Efendi'ye de kendi ağası ayrı bir tepsi içinde kahve getirirdi. Ama bu, umuma ikram edilenden ayrı bir kahve, dibek kahvesiydi.

Selâmlıkta kahve stoku azaldı mı, vazifeli ağa dönme dolabı vurur ve gelen kıza: Kalfacığım, kahvemiz tükeniyor.. der, kız da kilerci kalfaya haber vererek, iç-kiler açılır ve yarım çuval çiğ kahve selâmlığa verilirdi. Selâmlıkta kahve kavurmak, vazife olduğu kadar zevk de olan işlerden bir işti. Kahve dolabı mangalın üstüne yerleştirilip, yavaş yavaş döndürülmeğe başlayınca, ağalar da birer ikişer mangalın başına toplanarak yarenliğe koyulurlardı. Tatlı konuşmalar, türlü şakalaşmalar arasında dönen dolaptan, önce çiğ ve küfümsü bir koku çıkar, fakat daneler iyiden iyiye kızarmaya yüz tutunca da taze ve keskin bir kavruk kahve kokusu dumaniyle beraber etrafı tutardı. Bir ara dolap açılır, kıvamını anlamak için herkes kavrulmuş tânelerden avucuna alarak leblebi gibi yemeğe başlar, şayet hep bir ağızdan "olmuş" kararı çıkarsa dolap boşaltılıp yeniden çiğ kahve ile doldurularak ateşe konurdu. Yok eğer, kahve tâneciklerini hâlâ beyaz dişleri arasında öğütmeye devam eden tecrübeli ağalar: Olmamış, az daha ister.. derlerse, dolabın ağzı tekrar kapanıp ateşin üstünde son bir kaç dakika daha döndürülürdü.

Kavrulma işi bittikten sonra, oturarak değirmende çekme işi başlardı. Bu, öteki kadar kolay sayılmazdı. Zira yarım çuval kahveyi bâzu kuvvetiyle un ufak etmek hayli yorucu bir ameliye idi. Ne ki, yorulan ağa, değirmenin oturak tahtasından kalkar bir başkası onun yerine geçmek suretiyle gene de dinlene eğlene işi sona erdirirlerdi.

Fakat efendiye pişen kahve, bu, evde kavrulup evde çekilenden değildi. Onun kahvesi Şehzâdebaşı'nın mâruf bakkalı Hâfız Efendi'ye ısmarlanırdı. Şehzâdebaşı Caddesi'nin o zamanlar Birinci Dâireye doğru körfez gibi girerek bir meydancık yaptığı yerde dükkânı olan bu orta yaşlı şişman adam, kendinden evvel giden karnının üstünde şal kuşağı, başında âbânî sarığı, şalvarı, setresi ile semtin itibarlı esnafları arasındaydı. Pek gülmez, söylemez müşteriye dil-döküp hatır kollamaz, lâkin malın temizini, iyisini, hiylesizini satarak işini yürütürdü.

Şehzâdebaşı'nın bu namlı bakkaliye dükkânının bir husûsiyeti de işte bahçeye çıkan arka avluda, iki ustanın, bildikleri gibi kavurdukları kahveyi gene bildikleri gibi karşılıklı geçerek dibekde döğmeleriydi. Değirmen ne kadar ince çekerse çeksin, tokmakların altında âdetâ

macunlaşarak ezilen dibek kahvesi kadar yağını ve kokusunu veremezdi. Onun için de, kahvenin dibekte döğüleni değirmende çekilenin-den her zaman daha makbul, tiryaki işi ve içimi şöhretliydi.

Haremde de kahve sarfiyatı pek fazla olduğundan, kalfaların kavurdukları kahvenin çekilmesine ağaların yardım etmesi usûldendi. Kavrulmuş kahveyi çekilmek üzere dışarıya vermek için bir kalfa, dönme dolabı vurur ve sesi duyan ağa da koşarak dolabın önüne gelirdi.

Konaklardaki bu dönme dolaplar, harem taşlığı ile selâmlık taşlığının arasındaki duvara gömülmüş, bir taraftan öbür tarafa çevrilebilen raflı ve yuvarlak bir dolaptı. Bir taraftan öteki tarafa verilecek eşya bu raflara konur ve dolap çevrilince de aksi istikamete dönmek suretiyle haremle selâmlık arası bir muamele yapılmış olurdu. Kalfalarla ağalar arasındaki zarûrî iş münasebetinde dönme dolapların kullanılması, haremden selâmlığa bir haber verir veya bir eşyayı naklederken, iki tarafın birbirini görmeden vazifesini yapması esâsına dayanırdı.

Amma dönme dolapların daha başka işlere yaradığını İstanbul aristokrasisi târihinin kıvrımları arasında bulmak mümkündür. Kadının erkekten sıkı sıkıya kaçtığı devirlerde, dönme dolap muâşakaları olağan işlerden biri sayılırdı. Ağalar, yüzlerini görmedikleri kızlara seslerinden âşık olarak, dönme dolap arkasından şakalaşır, cilveleşir hattâ sözleşirlerdi. Sevdânın ucuz olmadığı o devirlerde, birbirinden ayrılmamak andını ezel gününde içmiş gençlik ve güzellik, bu mâsum bu kaçamaklı fakat o nisbette de heyecanlı ve tehlikeli aşk oyunlarını oynardı. O kadar ki bu dolapların çok büyükleri bâzan gözüpek ve aşırı cesur kızları dolabın rafına büzülüp girmiş olarak selâmlığa kaçıran gizli bir yol da olurdu.

Fakat İbrâhim Efendi'nin selâmlığı ile haremi arasında bu türlü gelenek üstü vukuat duyulmamıştı. Efendinin iki odalığı Azmidil Kalfa ile Neveser Kalfa, etraflarına göz açtırmayan sert, titiz ve inzibatçı kadınlardı. Hâlet Hanımefendi'nin eksik olmayan murâkabesi de konağın bütününe şâmil, içeriyi ve dışarıyı birden kucaklayıp tarayan bir sessiz muvazene unsuru idiydi ki hemen de aşırı kuvvet sarfetmeden, konağın mekanik düzenini tanzim ve idâre ederdi.

*

Ağaların Odası : İbrâhim Efendi'nin konağında kalfaların odası nasıl bir aş kazanı gibi kaynar durur ve belirli bir sınıfa uğraklık ederse, ağaların odası da gene mahalle

yârânının dolup boşaldığı bir yer sayılırdı. Konağın ağaları, işleri imkân verdikçe bu geniş odada toplanır, dinlenir, eğlenir ve misâfirlerini kabul ederlerdi. Efendinin mâliyede bulunduğu saatler, uşakların en fazla dinlenip yârenlik ettikleri zamanlardı. Mutbağın yanındaki büyük koğuşta yemeklerini yedikten sonra odalarına geçerler, mangaldan eksilmiyen cezvelerin biri boşalırken öteki ateşe sürülür ve tiryaki işi kulpsuz fincanlarla gelene gidene kahve ikram edilirdi.

Burası mahalle bekçilerinin de uğrağı olduğundan, bu oda, onların da bir nevi karargâhı, ziyâret ve istirahat mahalli sayılırdı. Şehzâdebaşı bekçileri arasında kibarlığı, ağırbaşlılığı ile meşhur Hüseyin Ağa; zevzekliği kadar güler yüzü ve sadâkatiyle meşhur Bayram Ağa, Ramazan davulu bütün İstanbul'ca şöhretli Ömer Ağa bunların başında gelirdi.

Bayram Ağa iri kıyım, yaşlı ve tatlı bir adamdı. Türkçeyi mübalâgalı bir Bitlis aksanı ile konuşurken, kendisini dinleyenler, onun kürt taklidi yaptığını zannederlerdi. Yemekten sonra ağaların odasına girer ve kahveci ağaya :

— Vura Usman aga, bir ukkalı yap! derken, bir yandan dişlerinin arasında kalmış yemek artıklarını şahâdet parmağını avurdunda kürek gibi dolaştırarak bir kenara toplayıp yutar; sonra da bu kalın parmağı emer gibi yalıyarak ağzından çıkarıp poturuna sürterdi.

Bekçiler için gündüz, çalışma saati sayılmazdı. Hattâ şehrin her hangi bir yerinde yangın dahî olsa, sokakları dolaşıp ucu demirli sopalarını kaldırım taşlarına vurarak; bir mahalleden bir mahalleye ulaşan gür sesleriyle: Yangın var! diye bağırmazlardı. Zira bu alarm işi dahî gecelere mahsus vazifelerdendi.

Geceler... O karlı, fırtınalı, yağışlı, ayaz İstanbul geceleri... Bu kaya parçası gibi heybetli, sağlam ve gayretli adamlar, iffetleri, îmânları ocaklarının haysiyet ve şerefiyle tepeden tırnağa dopdolu adamlar, âdetâ şehrin emniyet ve âsâyişi üstüne kanat germiş pederşâhî birer efsâne mahlûku gibi etraflarına nasıl göz kulak olur, nasıl da can feda ederlerdi? Onun için de, mahalle demek biraz da bekçi demek değil miydi? Irza, nâmusa, mala, cana, canlarını siper etmiş tok gözlü, toz sözlü kahramanlar...

Uşak odasının belli başlı simâlarından biri de ayvaz Serkis'di. Odanın taşlığa bakan penceresinden cümle kapısı görüldüğü halde, gene de o kapıdan uzun müddet ayrılamazdı. Bu yüzden de kahvesini içer içmez işinin başına inerdi. Hem Serkis'in akşam üstleri başka işleri de olurdu. Mutbaktan yemek tablalarını alarak hareme ve selâmlığa

Harem Ağası

götürmek, lâmba şişelerini temizleyip gazlarını koymak, kömürü ocakta yakarak, mangallara taksim etmek hep onun yapacağı ve yaptıracağı işlerdendi. Doğrusu İbrâhim Efendi'nin kranta ayvazı Serkis'e de tam işinin ehli denirdi. Sanki hâtiften emir alıyormuş gibi sessiz sedâsız ve hiç aksatmadan günlük hizmetlerini görür ne kapı yoldaşlarından bir kimseye sataşır, ne de bir kimsenin kendisine ilişmesine meydan verirdi. Hele vişne çürüğü çuhadan fermeneli şalvariyle saltasını, başına sırmalı takkesini ve ayaklarına da güllü yemenilerini giyip şal kuşağını da beline sardı mı, kendi bile kendini beğenirdi.

Bu odanın, daha doğrusu bu konağın en ele avuca sığmaz sîmâsı ise, şüphe yok ki haremağalarından Yaver Ağa idi. Hareme de selâmlığa olduğu kadar destursuz girip çıkar, uşaklarla hoşbeş ederken, kalkar içeri gidip kalfalarla şakalaşır; kızların dizleri dibinde otururdu. Yaver, canlı ve neşeli adamdı. Fakat bâzı bâzı, kimselere hattâ kendi gibi bir haremağası olan Beşir'e dahi açmadığı, hiç bir kapı yoldaşıyla paylaşmadığı bir derdi olmalıydı ki, durulur, düşünür, gamlanır ama tatlı mizacı gene de imdâdına yetişerek çabuk açılırdı. Kiminle dertleşebilir, hâlini kime anlatabilirdi ki, bu koskoca çatı altında kendisiyle hem dert olan yalnız bir kişi vardı. O da, kuyuya düşer gibi, kendi içine kapanmış orada sıkışıp kalmış bir dertliydi. Halbuki Yaver, neş'eliydi. Fakat kadınla kadın olmak ister olamaz; erkekle erkek olayım der, gene olamazdı. Daha küçücük bir çocukken, yurdundan yuvasından çalıp dilsiz dudaksız bir eşya gibi sata savura, tundan tuna, gurbetten gurbete ata tuta sürükleyen bir el, nihâyet tabiatına da müdahale edip ona, erkek yaratılmış olmak hakkını da çok görmüş ve elinden bunu da çekip almıştı. Başındaki kırmızı fese, sırtındaki setre pantalona rağmen, şu konağın içinde bir söğüt dalı gibi dolaşan salıntılı ve nârin yapısına, harem halkı tarafından da, selâmlık halkı tarafından da erkek gözüyle bakılmazdı. Ağalar, kalfalarla dönme dolapların ya da kapıların aşılmaz mânileri arkasından konuşurken o, elini kolunu sallaya sallaya genç câriyelerin mahremiyetleri arasına karışa-

bilirdi. Ama bu imtiyaz, cinsiyetine hakaretten başka bir şey değildi. Keşke o da diğer kapı yoldaşları gibi harem ehlini, kal'a bedenleri gibi fethedilmez müşküllerin arkasından gözlemeye ya da hayâl etmeğe çalışsa, onlarla kendi arasında dağlar dereler olsa da, saçından sakalından, sesinden soluğundan taşan mahrumiyeti ile, kadının da erkeğin de gözünde bu türlü küçük düşmeseydi.

Yaver, zaman zaman kendisi gibilere revâ görülen zulmün muhâsebesini yapar olunca, mes'ul olarak karşısına erkek kıskançlığının gaddar menfaatçiliği çıkardı. Erkek gibi selâmlıkta boy gösteren, kadın gibi haremde dolaşabilen bir ak ve siyah harem ağalar sınıfı meydana getirmiş vahşî ve zâlim erkek kıskançlığı...

Uşak odasının gedikli çehrelerinden biri de emektar arabacı Faik Ağa idi. Efendiyi veyâ hanımları götürüp getirdikten sonra, sırtındaki seyis üniformasının parlak düğmelerini çözerek içeri girer ve rahat koltuklardan birine kendini atardı. Hilmi Bey'in küçük torunu ise, konağın köşesinde bucağında dolaşabilen en yakın akraba çocuğu olarak, bu uşak odasını da gelip geçerken gözler ve ağaların, tütünlerini kahvelerini içine gömülüp keyifli keyifli içtikleri bu koltukların kendi oturma odalarındaki sarı kadife koltukların eşi olduğunu görürdü. İki âilenin hayat standardını gösteren bu canlı tablo, çocuk için ne o zaman ne de ileriki zamanlarda bir mesele olmamış, sâdece bir mukayeseye zemin teşkil etmişti. Gerçek olan, kendi anası, babası ve bütün âile, amca efendinin uşaklariyle ayni cins mefruşâtı kullanmakta idiler. Fakat Hilmi Bey de evlâdları ve torunları da bu mütevazî eşyânın üstünde ne kadar düzenli, ne kadar huzurlu ve ne kadar âhenkli bir hayat yaşıyorlardı. Ne ki, küçük kız, husûsî bir sebeple bu koltukları sevmez hattâ onlara kızardı. Zîrâ arkalıklarının tahta kısmındaki bronz süsler, boş bulunup da dayandığın zaman saçını yakalar ve biri gelip yardım etmedikçe de başını, bu tuzaktan kurtaramazdı.

İbrâhim Efendi konağının dış görünüşündeki orkestrasyona rağmen içten bir kopukluk bir bağlantısızlık bir vahdetsizlik vardı. Bu çatı altında, âileyi toplayıp, birbirlerine perçinliyecek bir şey eksikti. Birleştirici, tamamlayıcı bir şey, meselâ sevgi... Evet bu evde her şey boldu, her şey vardı; yalnız sevgi noksandı, hattâ yoktu. Konağın içinde evin efendisi son derece sayılır hattâ korkulur; fakat acaba sevilir miydi?

Aslına bakılacak olursa, bu akıllı tedbirli ve mağrur adamın da gerek iş gerek âile ve dost çevreleri arasında muhabbetle sînesine basacağı kimsesi yoktu. Eğer sevilmek ihtiyacını duysa, sevmesini bilmesi lâzımdı. Halbuki ona sayılmak, korku ve menfaat yüzünden de

olsa, muhitinin ihtiram yarışı ortasında azametle yaşamak, sevilmekten çok daha zevkli gelirdi.

Yalnız, büyük kızı Şevkiye Hanımefendi'yle arasında gerçek bir yakınlık ve muhabbet vardı. Bu da, belki sevgiden ziyâde baba-kızın müşterek mizac hususiyetlerinin düşünüş ve duyuşlarının bir ortaklık münasebetine daha benzerdi.

İbrâhim Efendi'nin küçük kızı ise gerek babası gerek kocası ve gerek konak halkı nazarında merhamete şayan bir biçârenin tâ kendisiydi.

Damatlarına gelince, onlar için kayınpederleri sâdece "olmuş armut" idi. Her an, gözlerini kapayıp, büyük servetini kızlarına bırakacak bir ihtiyar, ölümü bir zaman meselesi hâline gelmiş, dalından koptu kopacak "olmuş bir armut" dan ibâretti.

*

Hilmi Bey'in evi, refahla servetin el birliği ile tanzim ve tefriş ettiği bir san'at ve ihtişam galerisi değildi. Ne markötöri dolaplar, ne Viktoryen koltuklar, ne Luikenz salonlar vardı. Ne de altın, gümüş, fâğfur Bohem ve Saksonya avânînin teşhir mahalli idi. Yazdan kışa, kıştan yaza geçerken sandıklar açılıp da temizlik yapılırken, kakum, servi, samur, vaşak, nâfe, feyyum kürkler; atlaslar, dîbâlar, Şam, Hâma ipeklileri, Lâhur ve Gürün şalları, billûr ve gümüş eşya ortaya dökülmüyor; düğünlerde takılacak mücevherler, harem ağalarının kucaklarındaki sepetlerle taşınmıyordu. Fakat Hilmi Bey'in evinde, değil birbirinin ölümünü beklemek, en büyüğünden en küçüğüne âile bir yumak gibi birbirine sımsıkı sarılmış, vahdetli ve yekyâre bir manzara arzediyordu. Hattâ bu çatı altından taşan sevgi, şefkat ve ihlâs, zaman zaman İbrâhim Efendi'nin konağına kadar uzayarak oranın sert ve kuru havasını yumuşatmaya gayret eder bâzen de muvaffak olurdu.

İbrâhim Efendi konağının atı vardı, arabası vardı, salı vardı saltanatı vardı. Lâkin Hilmi Bey gibi kılı kırk yaran dürüst, fazîletli ve huzurlu bir efendisi ve Hâlet Hanımefendi gibi hayır ehli insaflı insancıl bir hanımı yoktu.

Yalnız Hilmi Bey'in de bir insan olarak fazlalıkları ve eksikleri olması tabiîdi. Devrine göre iyi tahsil görmüştü. Bilhassa mûsikî kültürü ile âşinâlığının ilerde oluşu, evinde saz âlemleri yapılmasını âdetâ zarûrî kılardı. Fakat bu âlemler esnâsında içkiyi fazla kaçırdığı olur, bu da, zaman zaman sıhhatini tehdit eden bir tehlike teşkil ederdi.

Hilmi Bey'le Hâlet Hanım'ın kızına ve oğluna gelince, ana ve baba için bu dünya güzeli evlâdlar, şüphesiz ki birer iftihar vesilesiydiler. Fakat ana da baba da günün birinde onların yetişip birer insanlık âbidesi olacaklarından habersiz bulunuyorlardı.

Gerçekten de Hilmi Bey'in genç oğlu Server Bey günün birinde parlak bir hekim oldu. Fakat onun hayat kaderi, yalnız beden arızalarını şifâlandırmakta kalmıyacaktı. Bu genç ve ilâhî bir güzellikle güzel olan adam, dünyâ içindeki dünyâyı keşfedip bu âlemin kanunlarını yardımına çağıracak, kendi kendisinin efendisi, hâkimi, emîri olacak; sonra da hırslarının, kinlerinin, gurûrlarının tamahlarının esîri olan kütleleri, ellerinden tutup, ruh dertlerini onaracak, merhemleyip sağlığa selâmete eriştirecekti.

Hilmi Bey'in dünyâ güzeli kızı ise, içi ezelden arınmış insanların saffetiyle yaradılıştan ihlâslı ve dâimâ âilenin en gözde en nazlı evlâdı olarak baş üstünde gezdirilecekti.

İşte İbrâhim Efendi'nin ruhca fakir konağı, Hilmi Bey'in mânâca düzenli ve zengin kadrolu evinden sızan alâka ve dostlukla nafakalanmakta bulunuyor, bilse de bilmese de bu mütevâzî kardeş evinin mânevî bereketiyle besleniyor ısınıyordu.

*

İbrâhim Efendi'nin hademe kadrosu cidden iyi seçilmiş ve çok iyi organize edilmiş bir kapı halkı idi. Eşyânın insana hizmet ettiği kadar insanın da eşyâya hizmet ve itina göstermesi gerektiğinden, haremin ve selâmlığın sâdık, dirâyetli, becerikli ve elleri yatkın hizmetkârları, konağın çevrilmesinde, kıymetli mefruşatın ve avâninin bakım ve muhafazasında son derece îtinâlı dikkatli hareket ederek, bu saray yavrusunu yürütürlerdi.

Selâmlıkta, hareme nazaran ince iş daha hafif idiyse de, ayak işi bitip tükenir değildi. Zîrâ efendiden başka, iki de damat bey vardı ki, onların da kendi misâfirleri, kendi ağaları tarafından başka başka odalarda ağırlanır, böylece de dâire hiç boş kalmazdı. Aynı zamanda selâmlık, iki damat arasındaki gizli rekabet ve nüfûz bölgesine ayrılmış bir savaş meydanı gibiydi.

Büyük damat doktor Sâlih Bey, kendisini efendinin makbul ve mutlak vekili kabul eder, bu zanna dayanarak kudret sâhasını genişletme mücadelesine hız verir, netîce itibâriyle de kendilerinin olduğu kadar evin de huzûrunu bozardı. Küçük damad Yusuf Bey ise, uğradığı tecavüzlere çoğu zaman aldırış etmez fakat, içkili olduğu vakitler pek susamaz ve işte o zaman selâmlık dairesi kalkar kopardı.

Düşünülecek olursa, damat beylerin bu nüfûz çatışmalarının neticesiz bir mücadele olduğunu sezmemek mümkün değildi. İbrâhim Efendi gibi kurnaz, vesveseli ve umur görmüş bir adam, nasıl olur da kendisine "olmuş armut" gözüyle bakan damatlarına teslim olur, itimat eder, bilhassa birini ötekinden üstün tutardı. Damat beylerin şahsî dostları ve etrafları bu ham hayale baş sallayıp inanır görünseler de, buna değil efendiyi tanıyanlar, konağın kedileri köpekleri bile güler, inanmazdı.

Bir Salon

İBRÂHİM EFENDİ'NİN KIZLARI, DAMATLARI VE TORUNU

İbrâhim Efendi seksenine yaklaştığı zaman kızları Şevkiye ve Şükriye hanımlar da olgunluk yaşına yaklaşmış bulunuyorlardı. Efendinin büyük kızı Şevkiye Hanımefendi, babasının zekâ, dirâyet ve gurûrunun bir kadın şahsiyetinde kazandığı terbiye, görgü ve hanımefendiliğin de ilâvesiyle dişi bir İbrâhim Efendi'ydi. Esâsen babasını tedirgin etmiyen tek kuvvetli şahıs, belki de bunun için kızı Şevkiye Hanım'dı. Onunla iftihar eder, tatmin bulur, gururlanır ve kızının aklıyla zekâ ve irâdesiyle açıkca öğünürdü.

Şevkiye Hanımefendi güzel bir kadındı da. Kısa ve yuvarlak endâmına rağmen beyaz teni sarı saçları, tatlı çakır bakışıyla kendine güzel dedirten bir insandı. Yalnız babası gibi ölçüyü endâzeyi elden bırakmayan hâkim tavırları, kendisiyle akraba ve dostları arasına devamlı bir mesafe koyar, en yakınlariyle dahî bir resmiyet perdesi arkasından temas ederdi.

Şevkiye Hanımefendi, harem kısmının mutlak hâkimi idi. Daha çocuk yaşında iken yengesi Hâlet Hanımefendi onun nüfûzunu kır-

mamış; bilâkis düzene koyup, yolunca tekâmül etmesine yardım etmişti. Lâkin Hâlet Hanımefendi'nin bu âilede düzenliyemediği bir taraf vardı. O da, gerek kayınbiraderinin gerek kızlarının his cephelerini uyandıramamış olması idi. Bütün gayretlerine ve şahsî hayatiyle gösterdiği misâle rağmen onları kıraç ve sarp bir hesap ve menfaat mıntıkasından, verimli ve yumuşak bir duygu bölgesine atlatamamıştı. Bu yüzden de, his ve hisse bağlı hasletleri kör ve kısır kalmış ve âilede şefkat, merhamet, rikkat hattâ bir bakıma zarâfet ve san'at zemîni inkişaf edememişti. Onun için de konağın kudret ve kuvvet kaynağı, maddeye ve madde ile alâkalı davranışlara istinad ederdi. Gene bunun için, İbrâhim Efendi'nin çatısı altında dâimâ mühim olan para ve paranın getirdiği saadet ve refahtı.

Gerçekten de efendinin büyük serveti, evini refâhın son kademesine çıkarmıştı. Buna rağmen, parmağındaki yetmiş kîratlık pırlanta yüzüğü elini aşağıya çeken, boynu kulağı, eli kolu, inci, elmas, yakut ve zümrütlerle nakıl gibi donanmış bulunan Şevkiye Hanımefendi, mes'ut olmuş kadın değildi.

İtiraf etmemesine, aşkını bile gurûrunun gölgesinde bırakmasına rağmen, kocası doktor Sâlih Bey'i çok severdi. Fakat karısının ifâdesine göre, genç doktorun gerçek sevgilisi kendisi değil, kayınpederinin büyük serveti idi.

Sâlih Bey yakışıklı adamdı ve iyi bir âilenin de oğlu idi. Lâkin o, kendisinden dirlikten başka bir şey istemiyen bu refahlı evin, şu tek talebini dahî yerine getirmedikten başka, huysuzlukları, geçimsizlikleri, densizlikleriyle karısına rahat soluk aldırmıyor; ne bahasına olursa olsun mağlûbiyeti kabul etmiyen Şevkiye Hanımefendi ise başını eğip susmadığı için uzun izdivaç yılları cehenneme dönmüş bulunuyordu.

Tatsızlık ve düzensizlik yalnız karı-koca arasında kalsaydı gene de bir şey değildi. Bu sır pekâlâ da muhteşem dâirelerinin dört duvarı arasında kalabilirdi. Fakat Sâlih Bey, ev içinde yalnız Şevkiye Hanım'a karşı aksi, yalnız onunla münazâalı değildi. Birer hançer ucu gibi iki tarafa gerilmiş siyah bıyıklarının altındaki ince ve asabî dudaklarından fırlayan her söz, gerçekten de bir hançer gibi karşısındakine batmak üzere tasarlanmış sanılırdı. Sert ifâdeli esmer yüzü, dâimâ emniyetsiz ve huzursuz nazarlarla etrafını tarayan simsiyah gözleri, bu hırçın ve çetin adamı, gerek haremin gerek selâmlığın mücessem bir göz-dağı hâline sokmuştu. Onun için Sâlih Bey, hem içerisi hem de dışarısı nazarında "idare-i maslahat" politikasıyla yatıştırılması gereken problem bir içgüveğisiydi.

Maamafih, ev halkı, Sâlih Bey'i kızdırmamak, Sâlih Bey'le hoş geçinmek, Sâlih Bey'in nabzına göre şerbet vermek için, yazısız çizisiz bir anlaşmaya varmış oldukları halde, gene de zaman zaman patlak veren büyük ve küçük öfke krizlerine mâni olunamazdı. Gene Şevkiye Hanımefendi'nin beyânına göre bunun gizli sebebini bilen az, bilmiyen çoktu. Şöyle ki Sâlih Bey'i âdeta etrafından hınç alır bir yatışmaz hiddete kaptıran âmil, kayınpederinin uzun ömrü idi.

Üstelik, izdivaç hayatları onbeş seneyi geçtiği halde, karı kocanın çocukları da olmamıştı. Onun için de, klâsik çâre, dışardan bir çocuk, bir evlâtlık edinmekti. Nihâyet uzun düşünceler ve araştırmalardan sonra eve, bir buçuk yaşında bir çerkes kızı alındı. Çocuğa Mebrure ismini koydular. Sarışın, gösterişli ve zekiydi. Lâkin bir bebek olmasına rağmen gerek bakışlarında, gerek kavisli burnunun yüzüne verdiği ifâdede gaddarca inkişâf edecek bir hayat kaderinin yazısı okunuyordu. Kız, çok neş'eli, çok hareketli, çok câzibeliydi. Ona konağın içinde herkes Mebru diyordu. Sâlih Bey de çocuğu sevdi. Seneler geçip, çocuk bir kelebek gibi evin içinde oradan oraya kondukça, sun'î de olsa, bir oyalanmaya bir neş'eye vesîle oluyordu.

Mebru'nun bakım ve terbiye külfeti, efendinin odalığı Neveser Kalfa'nın üstünde; hazıra konup eğlenmek oyalanmak zevki de Şevkiye Hanımefendi ile Sâlih Bey'de idi. Fakat seneler geçtikçe Mebru, bir bakıma evin demirbaşları sırasına düşmeye başlayıp, bebekliği devrinin tabiî alımını kaybeder yaşa gelince, konağın içinde de bir evlâtlık edinmiş olmanın ilk hızı yavaş yavaş tavsadı. Ve büyümekte olan çocuk, fevkalâde olmaktan âlelâde olmak seviyesinde karar kıldı. Maamafih gene seviliyor, gene itinâ ve alâka görüyordu.

Böylece, yıllar yılları kovalıya dursun, günün birinde artık yaşı kırkı bulmuş olan Şevkiye Hanımefendi hastalandı. Yemek yiyemiyor, hazım cihazı zayıflamış olduğundan aldığı gıdayı geri atıyor ve başı yastıktan kalkmıyordu. Pek tabiî olarak, başta yenge hanım, babası, amcası bütün akraba hattâ eş dost ve hattâ Sâlih Bey telâşa düştüler. Konağın içi, kısa zamanda endişeli, kasvetli bir sessizlikle âdetâ huy değiştirdi. Akın akın hatır sormaya gelip gidenlere yalnız kahve ikram ediliyor, şurup çıkarılmıyor, doktorların ağzından dökülecek bir şifâ müjdesini bekliyen konak, ağzının tadını kaçıracak tehlike ihtimallerini defetmek ister gibi, ciddî bir endişeden ziyâde çoğu "sormazsak ayıp olur" korkusundan kapıyı aşındıran yapmacıklı misafirleri "bu gün daha iyi, biraz çorba içti.." diye avutup idare ediyordu.

Derhal vaziyete el koyan Hâlet Hanımefendi ise, hastalığın mâhi-

yetini keşfeder gibi olmasına rağmen, hekimlerin kestirip atmalarını bekliyerek kimselere bir şey söylemiyor ve konağın idâresini aksatacak kadar telâşlanan kapı halkını tatlı tatlı sükûnete davet ederek işlerinin başına sevkediyordu.

Bu genç ve yaşlı halayık kadrosu, alınıp şaşırmakta pek te haksız sayılmazdı. Zira bu çatı altında hayat o kadar ölçülü, o kadar belirli bir çerçeve içinde cereyan etmekte idi ki, bir hastalığın, hele hasta Şevkiye Hanımefendi olursa, orada büyük dalgalanışlara sebep olması tabiîdi. Her ânı günlük güneşlik geçen bir hayâtın, arada bir rüzgâra yağmura ihtiyaç göstermesi, burada derhal yadırganırdı.

İbrâhim Efendi'nin konağına ikişer üçer gelen hekimler nihâyet hastalığın adını koydular: Şevkiye Hanımefendi hâmile idi.

Yirmi iki sene sonra âileye bir çocuğun geleceği müjdesi, İbrâhim Efendi'nin bile yüzünde tebessüm ve sevinç belirtileri uyandırdı. Konağın üstüne çökmüş olan kara bulutlar dağılmış, habere tam inanmamakla beraber, bu muştulu hava, şaşkın ve daldan dala konan ılık bir meltem gibi esiyor ve buz tutmuş çehreleri yumuşatıyor ve gevşetiyordu.

Üç ay sonra Şevkiye Hanımefendi'nin başı yastıktan kalktı. Aş yermesi hafiflemiş, gözü açılmıştı. Fakat asıl gözünü açan, geç de olsa, çocuksuzluk töhmetinin altından muzaffer çıkması keyfiyeti idi.

Hısım akraba eş dost ve tekmil kapı halkı, haberi bir hayli zaman ihtiyatla karşıladılar. Fakat Şevkiye Hanımefendi'nin gün günden büyüyen karnı, meseleyi doğrulamış bulunuyordu.

Hâmilelik yedi aya basınca, çocuk takımlarının hazırlığı başladı. Ve lohûsa için yeniden yatak takımları hazırlandı. Fakat asıl mühim hazırlık, konağın lodos cephesinde bebeğe ayrılan dâire ve kalfalar içinde aklı, dirâyeti, sadâkat ve nezâketi dillere destan olan habeş güzeli Mâil'in dadı seçilmesiydi.

İbrâhim Efendi konağını dokuz ay bayram yerine çeviren bu beklenmedik hâdise, Sâlih Bey'e bile bir mütareke havasını kabul ettirmişti. Nihâyet heyecanla beklenen doğum, ilk alâmetlerini verince, doktor Besim Ömer Paşa'yı getiren araba, konağın cümle kapısından içeri girerek, binek taşının önünde durdu ve koşuşan ağalar, doktoru arabadan indirip, harem kapısından içeri teslim ettiler.

*

Doğan çocuk bir bebek değil, sanki bir melekti. Ona, Şevkiye Hanımefendi'nin genç yaşta ölen annesi Râtibe Hanım'ın ismini verdi-

ler. Kundağı her eline alan, bu minicik buğday tenli kibar kızı bırakmak istemiyordu. Etrafın bu sevgi gösterisi, ne yirmi iki sene sonra anne olan Şevkiye Hanım'a yaranmak, ne de bir âdeti, bir nezâket kaidesini yerine getirmekti. Daha dünyâya gözünü açan bir bebeğe bu muhabbet ve alâka ne içindi?

Pek tabiî ki bunu bilen hattâ düşünen dahî yoktu. Fakat öğrenmekte de gecikmiyecekleri muhakkaktı. Öyle ki küçük Râtibe, İbrâhim Efendi âilesinin hiç bir ferdinde bulunmayan müstesnâ bir cevherin, asil bir rûhun, bir duygu iffetinin, kemâlli ve zengin bir yaradılışın bütün saltanatına sâhib olacaktı. Bu, doğuştan zarîf, mütevâzı, müşfik ve ganî çocuk, sanki semâlardan inmiş bir göktaşı gibi, bu ananın bu babanın bu dedenin hattâ bu kürenin malı değildi. Tabiî, sâde ve rahat bir gönlü, ince bir terbiye kabulüne müsaid zengin bir ruh malzemesi olacaktı. Fakat en küçük yaşında bunun ıstırabını çekecek, derinliklerine inemiyen, duygularının zenbereğini açamıyan muhiti, bu yüzden ona, bilerek bilmiyerek, ezâ çektirecekti.

Öyle ki nefesine kurban kesen, arzularını emir sayan bir kalabalığın ortasında yapyalnız olduğunu hissetmeye başlayacak, kendisine arzedilen debdebenin azâbını çekerek varlıktan da dirlikten de bir nevi utanç duyacak, lâkin en kötüsü, bu duygusunu etrafındakilere anlatamıyacakdı.

Küçük Râtibe'de ilk uyanan duygu, merhamet hissi olacaktı. Bu, gariplere, yoksullara acımak ve kendinde olandan ikram etmek şeklinde tecelli ettiği zaman ise, etrafını âdeta isyân ettirecekti. Zira İbrâhim Efendi konağının prensipleri için bu, bir ihtilâl demekti. Derhal önlenmeliydi. Çocuk pay işitecek, hafiften alaya alınacak ve nihayet susacaktı. Lâkin diliyle beraber içini de susturabilecekler miydi? Ne garîb ki, bu koca konak içinde onu anlayan tek insan olmadığı halde, büyük amcası Hilmi Bey'in evi, işte o ayrı bir muhitti. Ve kendisine kendi evinden çok daha yakındı. Hele yengesi Hâlet Hanım'la âdetâ bir haldaş, bir sırdaş olacaktı. Konak ise, yedisinden yetmişine, onu sevmek yarışında ileri gittikçe, bu sıkıcı alâka ve ihtimam, çocuğu büsbütün bunaltıp ezâ verecek, ne anası, ne babası, bu körpe ve hisli kızın yüreğine bir göz atıp telâşlanmıyacak, bu berrak suyun yüzünü kaplıyan endişe ve ıstırapları asla göremiyecekler; zaman zaman alevlenen karı-koca kavgaları da bu çocuk rûhunun ayrı bir acısı olacaktı.

*

İbrahim Efendi'nin küçük kızı Şükriye Hanımefendi, protez bir

uzuv gibi, adetâ konağa sonradan takılmış cansız ve arızî bir parça idi. Ondan kibarca bahsedenler "kendi hâlinde, safderûn" sıfatlarını kullanırlardı. Halbuki bu saflığın hamuru içinde bol bol bönlük, önünü sonunu görmez bir akılsızlık vardı. Şükriye Hanım için, ablası gibi bir otorite bir şahsiyet olmak şöyle dursun, lüzumsuz hareketleri, patavatsız konuşmaları, etrafını kıs kıs güldürür; bâzan onlarla berâber kendi de gülerek bir kat daha münasebetsiz olmuş olurdu.

Konakta Şükriye Hanımefendi'ye sâdece Küçük Hanım derlerdi. Evin bu büyümiyen Küçük Hanım'ı yukardan ziyâde kalfaların odasında vakit geçirir, onlarla oturup kalkar, şakalaşır, kahve ve sigara içerdi. Bilhassa bu odanın müdâvimi olan konu komşu ve hafif misafirlerle pek eğlenirdi. Onlar da, gerek efendinin kızı olmasından ve gerek devirlerinin terbiye ve saygı an'anesinden gelen bir tenbih ile, söylediği yersiz sözleri kâh duymazlıktan gelir, kâh lâtîfeye çevirerek idâre ederlerdi. Yalnız, Küçük Hanım'ın bu soğuk ve yâve halleri bir alay mevzuu olamazsa da, onunla lâubâli ve arkadaşça muamele, herkes için tabiî ve mubâh sayılırdı.

Küçük Hanım, kısa boyuna ve bir omuzunun ötekinden hafifçe yüksek olmasına rağmen, simâca çirkin kadın değildi. Dolgun bir vücûdu, gür dalgalı kumral saçları, koyu tahrirli mavi gözleri, küçük ve renkli ağzı ile ona güzel dahî denebilirdi. Yalnız bu muntazam yüzü mânâsızlaştıran, bakışlarındaki boşluk ve ifâdesizlikti.

Şükriye Hanım'ı, onüç yaşında iken, serasker Hüseyin Avni Paşa'nın oğlu ile evlendirerek, paşanın Kuzguncuk'daki meşhur yalısına gelin vermişlerdi. Fakat bu küçük gelin, kendi gibi saf bir genç olan paşanın oğlunu beğenmemiş; derhal kararını vererek yalının bir odasına sığınmış ve kapıyı içeriden kilitliyerek tam bir ay burada haykırıp bağırmış, çocuk gibi terler tepinerek kimseyi yanına yaklaştırmamış, arada bir dışarı çıktığı zamanlarda da kimseyle konuşmamıştı. Bu arada, başta Hâlet Hanımefendi, İbrâhim Efendi tarafından takım takım nasihatçılar gelip gitmişse de, teşebbüslerin netîce vermiyeceği anlaşılınca, huysuz gelin, baba evine geri getirilmişti.

Ne de olsa Küçük Hanım, artık duvak düşkünü sayılırdı. Bu yüzden de efendi, kızının ikinci izdivacı için gözünü yükseklerden tâ en alt kademelere indirmişdi. Sakalını eline alıp meseleyi düşündüğü zaman, bu yarım akıllı evlâdın yabancı bir âile içinde kendini idâre edemiyeceğine karar vermişti. Ne yapıp edip konakta bir dâire hazırlıyarak ikinci damadı da iç güveyisi olarak buraya buyur etmek çâresizdi. Gerçi aynı evde iki damat zor işti. Fakat böyle özürlü bir kızı olana da, başına geleceklere katlanmak düşerdi.

İşte İbrâhim Efendi, küçük kızının nikâhı fesholup aradan da iki sene geçtikten sonra basit bir âilenin basit bir memur olan genç ve yakışıklı oğlunu çekip alarak kızı ile nikâhladı.

*

Küçük Hanım'ın ikinci kocası Yusuf Bey, muhit ve yetişme şartları bakımından mütevazı bir çevrenin adamı idiyse de zekâsı, inceliği, zerâfeti, nüktedanlığı ve bilhassa mûsikî kültürü ile, bir anda alâkayı üstünde toplayan müstesnâ bir kimseydi. Eğer Küçük Hanım sevmesini bilen bir kadın olsaydı, bu ateş parçası gibi yanan ve yakan adama ölesiye âşık olabilirdi. Gerçi İbrahim Efendi'nin bu saf kızı, kendini, daha ilk günden, kocasına tapan bir kadın zannetmişse de, duygu dünyâsı bir küspe, bir cürûf yığını hâlinde olduğu için işlenememiş, şekillenememiş ve bu malzemeden sağlam ve işe yarar bir his doğamamıştı. Doğamazdı da.

İbrâhim Efendi dâire âmiri vasıtasiyle kızını teklif etmiş olduğundan, Yusuf Bey evini haberdar ettiği zaman, annesiyle kızkardeşi, böyle bir devlet kuşunu kaçırmaması hususunda genç adamı çok zorlamışlardı. O da söz dinlemiş ve Meclis-i Mâliye Reisinin aracısına müsbet cevap vermişti.

Lâkin Yusuf Bey bu zengin konağa damat olup da karşısındaki genç kadının korkunç bir akıl fakiri, zavallı bir insan taslağı olduğunu görünce, tuzağa düşmüş bir aslan gibi çarpınıp çırpınmaya başladı. Olan olmuş, kurtuluşu bulunmayan bir gayyaya yuvarlanmıştı. Gerçi, geldiği gibi, bastonunu alıp kapıdan çıkabilir ve arkadan göndereceği bir boş kâğıdı ile de bu bâdireden kurtulabilirdi. Fakat genç adam, vicdan muhasebesinde kılı kırk yaran duygulu bir insandı. Yâve ve mânâsız da olsa, kendisine aşırı düşkünlük gösteren bir genç kadını tamamen hissî ve tek taraflı bir sebeple nasıl silkip atabilirdi? Gerçi annesi "dişini sık oğlum, olmuş armut..." diyorsa da, kayınpederin ölümü neyi halledebilirdi? Annesini kırmamak için bu sevimsiz nasihata ses çıkarmıyordu. Fakat bu temenni dolu kötü bekleyiş, karısına akıl ve dirâyet mi getirecekti ki ihtiyar adamın ölümünü beklemekte bir fâide bulunsundu?

Mamafih bu sıkıntılı hayâta dayanmak ve yaşamak için bir şeyler lâzım olduğu da muhakkaktı. Mâliyeden konağa, konaktan mâliyeye gidip gelmekten ibâret bir ömür, Yusuf Bey gibi şevk ve aşk dolu bir insana ölüm demekti.

Mübârek bir adam olan dedesi, vaktiyle ailenin delikanlılariyle

konuşurken, söz işret meselesine gelecek olursa "ümmü'l-hâbâis" diye yüzünü ikrahla buruştururdu. Yâni içki için kötülüklerin anası... diyordu. Doğru idi de. Dedesinin dediği gibi, işret, gerçekten de kötülüklerin hem anası, hem de atası idi. Ama Yusuf Bey için başka çare yoktu. İçecek, böylelikle de bu altın kafes içinde sürdüğü bir nevi esir hayatının zehrini alacak, gamını derdini dağıtacak ve karısiyle bir odada kaldığı zaman onu, puslu, uzak çok uzak ufuklarda görecek, ya da hiç göremiyecekti.

Bu kararla Yusuf Bey alkole sarıldı ve böylece de selâmlıkta, geç vakitlere kadar çalıp söyliyen, içip eğlenen bir kalabalık teşekkül ediverdi.

Fakat Yusuf Bey burada da istediği ölçüde huzurlu ve istiklâlli değildi. Zira bacanağı doktor Sâlih Bey, selâmlıkta kendinden başka bir mihrakın hem de böyle zevkli, şevkli ve birleştirip toplayıcı bir mihrakın gelişmesine şiddetle titizleniyordu. Doğrusu, Yusuf Bey de neş'esi, câzibesi, sohbeti ve muhabbetiyle kıskanılacak adamdı. Huysuz ve geçimsiz bir kimse olan Sâlih Bey, huzur bozmakta hiç kusur etmiyor ve her fırsatta bacanağını hırpalıyor, iğneliyor, hattâ açıkça tecavüz ve hakaretleriyle hem onu hem de etrafını kırana geçiriyordu. Lâkin kavgadan ve tatsızlıktan hoşlanmıyan Yusuf Bey, kendi dâiresinde ve kendi âleminin zevki içinde çok defa gıyabında tasarlanan ve cereyan eden dedikodulara pek kulak asıp keyfini kaçırmamaya dikkat ediyorsa da bâzan da iş çığrından çıkarak ve "ümmü'l-hâbâis" de işin içine karışarak, çakır keyif damatla, hırslı ve kıskanç damat, müşterek bir taht ve saltanat rakibi dehşetiyle birbirlerine giriyorlardı. Bu arada, eski ve terbiyeli ağalar sanki kulakları sağır, gözleri de körmüş gibi, olup bitenleri görmezlikten ve duymazlıktan gelerek, uyur-gezerlermişcesine sessiz sedâsız dolaşırlardı.

İbrâhim Efendi'ye gelince, selâmlıkta cereyan eden hâdiseleri günü gününe, hattâ saati saatine öğrenir fakat ev halkından hiç bir fert, bu haber alma servisinin nasıl işlediğini, kimler tarafından yürütüldüğünü, efendinin câsusunun kim veya kimler olduğunu bilemezdi. Hattâ Sâlih Bey, tecessüs ve zekâsının bütün vâsıtalarına baş vurduğu halde, o dahî işin içinden çıkmış değildi. Yalnız meselenin takdire değer tarafı, haberlerin son derece isâbetli, mübâlâgaya, ilâve veya tezvire sapmamış olması keyfiyetiydi. Başları önlerinde olan bu dâire halkı arasında, böyle tahlilli mukayeseli ve çizgisi çizgisine doğru haberler aksettirecek kudrette kimse yoktu. Tuhafı şu ki, Efendinin arabası büyük bir gürültü ile cümle kapısından taşlığa girip de, daha gidiş ağası inmesine yardım ederken, Efendi, bir sihirbaz gibi o gün

olup bitenlere vâkıf bulunurdu. Bunu da herhalde, kendisinin dümen başında avlanacak bir kaptan olmadığını göstermek maksadiyle, bir imâlı söz, bir işâret ya da mânâlı bir sualle derhal belli ederdi. Fakat bu her şeye vâkıf idâreci, asla damatlarını yüzlemez ve dâimâ meseleleri örtbas ederek zayıflatmak, kuvvetten düşürmek politikasını kullanırdı. Böylece de kavgalı damatlar gene kayınpederlerinin sofrasında ve büyük bir kalabalığın ortasında beraberce yemek yerler, Efendi her ikisine de hitab ve iltifat etmekten geri kalmaz hattâ kabahatli olduğuna karar verdiği tarafa tâvizi de ona göre ayarlardı.

Selâmlığın, heykel tutumlu sükûtuna rağmen gene de bu münakaşalar geçimsizlikler ve kavgalar konağın dışına sızar; Efendinin dostlarının da düşmanlarının da meclislerinde türlü tefsirlere ve dedikodulara mevzu teşkil ederdi.

Bu fırtınaların serpintisi, harem çevresinde de bir yandan teessür uyandırırken evin tadını kaçırmaktan da geri kalmazdı. Öyle ki Efendinin büyük odalığı Azmidil Kalfa, oldu olası Küçük Hanımı tutar; belki acıdığından belki de Şevkiye Hanımefendi'nin rakipsiz saltanatiyle tedirgin olduğundan, en doğrusu Neveser Kalfa'nın karşı cephede oluşundan, bu birleşik kuvvete, bir mukabil cephe ile durmak ihtiyâcını duyardı.

İkinci odalık Neveser Kalfa ise Şevkiye Hanım'ın taraflısı olduğunu açıkca söylemekten ne korkar ne de çekinirdi. Dâimâ en zorlu en çetin meselelerde birleşirler hattâ sırasında insafsızca kararların alınmasında birbirlerini desteklerler ve gözlerini kırpmadan tatbik mevkine koyarlardı.

İşte, Sâlih Bey'le Yusuf Bey'in arası açıldı mı hâdise, iki kardeş arasında pek kendini göstermezse de, Azmidil Kalfa ile Neveser Kalfa rekâbeti, hanımlarını müdafaa adı altında, bir ortaklık gayretinin de inzimâmiyle, günlerce devâm eden dedikodulara, tatsızlıklara ve dargınlıklara malolurdu.

*

Şevkiye Hanımefendi'nin yirmi iki sene sonra bir kızı olmuştu. Acaba Yusuf Bey de karısının bir çocuk sâhibi olması için daha yıllar yılı bekliyecek miydi? İşte seneler geçiyor ve pembe dudaklı bir yavru, bu kekre bu buruk âile çeşnisine bir tad getiremiyordu.

Yusuf Bey, eve gelip de dâiresine çıkınca karşısında bulacağı manzara hiç değişmezdi. Çocuktan çocuk tavırları, yâve sözleri ile günün hâvadislerini veren, çok defa da, söylenmemesi gereken, hâdiseleri

anlatan Şükriye Hanım, lâkırdısını bitirince de, kocasını ne derece kızdırdığının asla farkında olmıyarak, âdetâ, vazifesini yapmış bir insan ferahlığı ile, doğruca kalfaların odasına canını atardı.

Yusuf Bey de, ekserisi kendi aleyhine çıkan bu dedikoduları zihninin bir köşesine yerleştirerek muhâfaza ederdi. Ne çâre ki çoğu Sâlih Bey'den Neveser Kalfa'ya atlıyan bu yalan yanlış dedikodular, uzun zaman zihninde misafir kalmaz, işret sofrası kurulup kafalar dumanlanınca, selâmlıkta acıklı sahneler hâlinde bir patırdının mevzuu olurdu.

Küçük Hanım ise barut fıçısını ateşlediğinden habersiz, mutad keyfini sürerken, kocasına bâzı şeyler imâ ettiğini de çıtlatarak, aklınca Sâlih Bey - Neveser Kalfa cephesine gözdağı vermek isterdi.

Oldu olası onun bu patavatsız konuşmalarını bir düzene sokmak ve uygunsuz hareketlerini önlemek yolunda gayret sarfetmiş olan Hâlet Hanımefendi:

— Kızım her olanı niçin kocana söyliyorsun? Sonra onu neden odada yalnız bırakıp hemen aşağıya iniyorsun? diye itiraz eder olunca:

—Söylemiyeyim de çatlıyayım mı yenge? Odada da yalnız bırakmıyorum, Edâdil var. Baba-kız gergef işliyecekler.. der ve Lâhavle okuyan bakışlarla gözleri yüzünde kalan yengesinin endişesinden habersiz, konuşmasına devam ederdi.

Edâdil, küçük hanımın yan kalfasıydı. Pek güzel değilse bile, pek akıllı ve cinsinin bütün sihrine mâlik genç bir kızdı. Yusuf Bey veya Şükriye Hanım sokaktan geldikleri zaman elbiseleri ve odayı toplamak, kahvelerini sigaralarını vermek başlıca vazifesiydi. Boş zamanlarında işlediği gergefi küçük hanımın dairesinde durur ve gerçekten de mahâretle zevkin mahsûlü olan fevkalâde nakışlar yapardı. Yusuf Bey'e gelince, bir yaradılış imtiyâzı olarak o, bu hünerde belki de konağın bütün kalfalarına ustalık edecek kadar mahâret sâhibiydi. İnce adam, zarif adam, san'atkâr adam, nihayet âşık adamdı işte... şarkı söyler, saz çalar, şiir okur, bu arada nakış da işlerdi. O, elinden gelen gelmiyen her şeyi yapacak kimseydi. Bir kuyudan su çekercesine, kovasını gönlüne her daldırışta, güzel san'atların bir kolundan nasip bulmuş ve aşkın taşkın mizacı da, bu zengin yaradılışı, bir yanardağ gibi etrafına püskürtmüştü. Karısı anlamıyorsa, karısı ona ne ölçüde ıstırap verdiğini farketmiyorsa, şeydâ gönlünü mutlaka birisi anlamalı idi. İşte bir anlayan, sevgisine sevgileri şaşırtır bir şiddetle cevap veren bir kadın vardı. Onlar, safdil Küçük Hanım'ın zannettiği gibi, gergef başında bir baba-kız değil, Âdem'i cen-

netten çıkaran memnû meyvenin büyüsüne tutulmuş birer yanık âşık idiler...

Küçük Hanım, konu komşuyla aşağı katta vakit geçire dursun, konağın bir üst kat odasında bu iki sevdâlı dertleşiyor, söyleşiyor, gülüşüyor, ağlaşıyorlardı.

Kadın gibi erkek de ağlar mı, ağlardı. Koca şâir:

Leylî işi, işve vü girişme
Mecnun gözü yâşı çeşme çeşme...

demiyor muydu? Bir insan güzeli olan Yusuf Bey'in hayâtı selâmlıkla gergef başında geçer olalı genç adam da heyecanlarına, şevkine ve zevkine bir istikâmet bir taşıp dökülecek mecrâ bulmuştu.

Selâmlık âlemleri de hani, dostun düşmanın türlü gıbta, hayranlık ve hasedine hedef teşkil edecek bir âhenge sahne olmaktaydı. Devrin belli başlı mûsıkî erbâbı için İbrâhim Efendi'nin konağı artık gözlerin ve gönüllerin alâka ve tecessüs mihrâkı demekti. Şimdi selâmlık, Udî Cemil'ler Kanunî Andon, Kemânî Tatyos, hânende Viçen ve Karakaş gibi san'atkârları toplayıp güzel sesin, güzel sözün, nükte, ve neş'enin coşup taştığı bir dünyâ idi. Bu meclisler, gerçekten de Yusuf Bey'e, konağın duygusuz, yabancı, soğuk kalabalığından ve bilhassa karısının yavan, sade-suya ve sıkıcı yakınlığından kaçıp sığınacak bir melce, bir lâtif dünyâ olmuştu. Fakat İbrâhim Efendi'nin konağında Yusuf Bey'in çizip hazırladığı bu dünyânın dilini ve havasını hemen de hiç anlıyan yoktu. Bilhassa Şevkiye Hanımefendi - Neveser Kalfa kliği için onun içli san'at muhîti, devamlı bir küçümseme, bir istihzâ mevzuu idi. Ne olacaktı, ufacık bir mahalle evinden çıkıp, bastonunu sallaya sallaya şu saray yavrusu konağa gelen bu görmemiş damat, bolluğa kavuşunca ne oldum delisine dönerek işte başına bir alay adam toplayıp çenk ve çağanâ ile kayınpederinin konağını çalgılı kıraathânelere çevirmişti. Yüz bulsa, her halde Galata balozları gibi kadın da oynatır rezâleti büsbütün ayyuka çıkarırdı.

Bâzan ulu orta bâzan da kulaktan kulağa söylenen bu çeşit ithamları ekseriya Küçük Hanım da duyar ve kocasiyle hemen de hiç bir müşterek mevzuu olmadığı halde, bu kulis haberlerini, başı dumanlı Yusuf Bey'e sıcağı sıcağına anlatmakla, hem kendini sadık bir zevce pozunda görür hem de mahrem saatleri için konuşacak bir mevzu bulmuş olmakla tatmin olurdu.

Haysiyetli bir adam olan Yusuf Bey, zengin evin içgüveyisi olmaktan esâsen muztaribti. Bir de karısının taşıdığı bu çiçeği burnunda dedikodularla ıstırâbına hiddet ve nefret de katılmış olurdu. Ne ki,

dertlerini kederlerini sünger gibi silen ayş u işret, saz ve söz meclisleriyle, genç ve şuh Edâdil'in câzibesi ortasında bir mestlikten bir başka mestliğe geçerek kendisiyle konak arasına aşkından şevkinden haz ve iptilâsından bir perde çekip, bu örtünün arkasındaki dünyasında avunur ve öte tarafı görmemek için kendi tarafının zevklerine daldıkça dalardı.

Fakat, bu daldıkça daldığı, bağlandıkça bağlandığı büyük iptilâsı, günün birinde top gibi gürliyerek konağın içini alt üst etti. Şöyle ki, Küçük Hanım, kocasiyle halayığını her zamanki gibi gergef başında bırakarak, akşam kahvesini içmek üzere kalfaların odasına inmişti. Tam fincanı dudaklarına götürürken Yusuf Bey'e söylemeye unuttuğu mutad havâdislerden biri hatırına gelerek yerinden fırladı. Kalfalar:

— Küçük Hanım, bir şey mi istiyorsunuz? Biz getirelim, biz yapalım! diye arkasından koşuştularsa da o, merdivenin üst basamağına çıkmıştı bile. İkinci katı da aynı sür'atle tırmanan genç kadın, odasının kapısını açıp da halayığını kocasının kollarında görünce, kurgusu boşalıveren bir düdük sesiyle, çığlıklar ata ata ters yüzüne döndü ve aynı sür'atle merdivenleri inerek kendini kalfaların odasında buldu.

Hayâtı boyunca dâimâ ihtiyat fikrinden, kontrol ve teennî şuurundan mahrum yaşamış olan bu dümensiz ve frensiz kadıncağız, şâhit olduğu hâdiseyi ortaya vurmak mı, yoksa görmezlikten gelip saklamak mı lâzım geldiğini bir an bile düşünmemişti. Muhataralı ihtilâtlar hazırlayan bu patavatsızlığı ise gerek kendisini gerek kocasını ne kadar müşkül mevkîe düşürmüşse, Yusuf Bey'e karşı olan gurubun eline de, harcamakla tükenmez bir sermaye vermişti.

Küçük Hanım kendini yerden yere atarak bağırıp ağlıyor, ihânete uğramış bir zavallı ve mazlûm kadın telâşı içinde, kendine acındırmak için sesine ve gözyaşlarına izin verdikçe veriyordu.

İbrâhim Efendi'den gayrı, hemen bütün harem halkı kalfaların odasına toplanmıştı. Şevkiye Hanımefendi yere oturmuş, kardeşine su içirmeye uğraşıyor, Neveser Kalfa ise:

— Tuh, tuh.. yazıklar olsun o soysuza.. ciğeri beş para etmez bir halayık parçasiyle Efendi'nin kızına bu oyunu oynadı ha.. diye hem söyleniyor hem de Küçük Hanım'ın kollarını, şakaklarını kolonya ile uğuyordu.

Hâlâ yerde çırpınan Şükriye Hanım'ın başında, yüzlerini ekşitip bir fâcianın şâhitleri pozunda gürültü ederek genç kadının teessürünü körükliyenlerin hepsi, Sâlih Bey gurubuydu. Diğer tarafta, Efendinin

büyük odalığı Azmidil Kalfa ile ona sâdık ve tâbi olanların sesleri çıkmıyordu. Oldu olası Küçük Hanım'a bir zavallı alil gözüyle baktıklarından, adetâ Yusuf Bey'e içten içe hak verir gibi hâdisenin tefsirini yapmaktan uzak kalarak, endişeyle birbirlerinin yüzüne bakıyorlardı. Tezine vak'adan haberdar edilen Hâlet Hanımefendi de susanlar arasındaydı. Bu mevzuda Küçük Hanım'ın kaç defa kulağını bükmüş: «Kızım, Edâdil çok alımlı bir câriye.. şunu kocanla baş başa bırakma!» demişse de, Şükriye Hanım mûtad boş boğazlığı ile bu dostâne ikâzdan da Yusuf Bey'i haberdar ederek, "yenge hanım" diye yere göğe koymadığı Hâlet Hanımefendi'yle arasına bir soğukluk sokmuştu.

*

Hâdisenin üstünden yirmidört saat geçmeden Sâlih Bey kliği, ayaklarına gelen bu intikam fırsatını çok iyi kullanarak, Edâdil'i bir Mısırlıya satmak suretiyle Yusuf Bey'e en ağır darbeyi vurmuştu.

Fakat bu tedbirle yatışır gibi olan Küçük Hanım, ne çâre ki gene sükûna varamadı, susmasıyla yeniden feryada başlaması bir oldu. Zîrâ sevgilisini elden kaçıran Yusuf Bey, akşam konağa dönmemiş, başta annesinin evi, kalabileceği her tarafda arandığı halde bulunamamış ve bu ilk geceyi başka geceler takip etmekte devam ederken, genç adamın annesi de düşüp bayılanlar arasına katıldığından İbrâhim Efendi'nin konağı bu defa da bir matemhaneye dönmüştü.

İmparatorluğun bütün vilâyetlerinde defterdârlar, muhasebeciler, mal müdürleri gibi mâliye nezâretine bağlı dâireler, seçkin bir kadro ile zâbıtaya yardım ettiği halde, İbrâhim Efendi'nin damadı bulunamıyor, bu defa da kocasının yokluğu ile çılgına dönen Küçük Hanım, sanki bir müddet evvel ihânet acısiyle terter tepinen kendisi değilmiş gibi: Ah gelse, bir gelse, kiminle isterse onunla eğlense... diye ağlıyordu.

Küçük Hanımı yakından tanıyanlar, onun bu aşırı teessürünün bir sevgiden ileri gelmediğini çok iyi biliyorlardı. Çünkü Şükriye Hanım sevmeyi bilmezdi. Eğer muhabbete âşinâ ve müsait bir yaradılışı olsaydı, muhakkak ki ilk seveceği adam Yusuf Bey olurdu. Fakat o, bu üstün hilkat imtiyazından mahrûm bir eksik insandı. Onun için de, göklere çıkan feryâdı, bir sevgiden değil, mazlum ve gadre uğramış bir insan pozunda olmak zevk ve ihtiyacındandı.

Âteşîn, feragatlı, necib bir aşk, insan duygularının en asillerinden biriydi. Seven, sırasında alacak iken verecek, söyliyecek iken susacak, gülecek iken ağlıyacak; mihnetleri minnet bilecek; ağulara şe-

ker diyecek; ölecek, her nefes bin kere ölüp bin kere dirilecekdi. İşte bunun için aşk, kolayına söylenen; gücüne işlenen bir kârdı.

Sevgide mühim olan, almak değil vermekti. Küçük Hanım'ın ise, istese de verilecek bir sermayesi yoktu. Onun için de sâdece talep ediyordu. Kaderi, karşısına genç, güzel, zekî, cevval ve san'atkâr bir Yusuf Bey çıkarmıştı. Mademki eline bu türlü olgun dolgun bir koca geçmişti; şu halde son damlasına kadar o vermeli kendisi de almalıydı. Zîrâ Yusuf Bey, sermayeli adamdı. Güzel sesi, güzel yüzü ve güzel bir aklı vardı. Üstelik genç adam, hisce de fikirce de, mâlik olduğu imkânları seve seve verecek bir insandı. Fakat karısı, onun verebileceği hangi kıymeti anlıyabilir ve alabilirdi?

İbrâhim Efendi'ye damat olmakla bütün duygu ve düşünceleri tezgâhta kalıveren Yusuf Bey, bir eyyam, girdiği saltanatlı muhitin âlâyişi ile avunmaya çalışmıştı. Fakat içi cevherden boş, bu tüy kabası çevrenin kanunlaşmış mecburiyetleri, merâsimi ve çeşitli cereyanları ortasında, kendisini kıskançlıkları ve hasedleriyle boğmak istiyen bir rakib zümreyi farkediverince, teke tek döğüşmekten kaçan bu kaypak ve sinsi düşmanlarla baş edemiyeceğini anlamıştı. Yusuf Bey, mert ve açık adamdı. Karşı tarafın mâlik olduğu silâhları deniyemezdi. Yalnızlığının ve çâresizliğinin en kestirme devâsı, sâgâr yürütmekti. O da öyle yaptı. Ama dudaklariyle elleri arasında gidip gelen kadehler, yatalak bıraktığı hislerini ayağa kaldırınca, bu defa genç adam için işret âlemleri, saz ve söz meclisleri de yeter olmamaya başladı. Ve nihâyet, kumral örgüleri belini döğen, kıvılcımlı gözleri kor gibi yakan, alımlı akıllı, bir kızcağızın gönlü, hırsız gibi, câsus gibi, gönlünü çalıverince Yusuf Bey'in de hayâtı renklendi, bezendi, mânâlanıp onu bir şeydâ âşık kıldı.

Artık karısının hafif aklı da, alttan alta işleyen Sâlih Bey gurubunun fesat ve tezvirleri de birden hükümden düşmüş ve tahammül etmesi kolaylaşıvermişti. Demek ki, bu konak içinde kendisi gibi bir garib kişi olan şu küçük kız, bunca zehrin panzehiri olabiliyordu. Ve demek ki aşk, olmazları olduran, bir buyruğu ile müşkülleri âsân eden tek ve eşsiz şehinşâh idi. Ama bu körpecik kızın gönüldaşlığı, şâhların fermanından, yasadan, töreden, daha ileri, daha mebrûk ise de, kendisi bir küçücük garib kişiydi. Han gibi külhan gibi, bağ bostan, inci mücevher gibi, alınıp satılan bir eşyadan farksızdı. Nitekim İbrâhim Efendi'nin, esirciye saydığı iki yüz altına bedel bu konağa câriye olmuştu. İşte şimdi de aynı konak sâhibi, tasarrufunda olan bu malı, aldığı gibi satıvermişti. Halbuki İbrâhim Efendi akıllı adamdı. Etrafının tezvirlerine uyarak, damadına bu oyunu oynamamalıydı. Zîrâ kı-

zının ne ölçüde bir çekimsiz mahlûk olduğunu çok iyi bilen ihtiyar mâliyeci, damadına bir yaşama payı, bir tahammül gücü tanımanın lüzumuna ciddiyetle inanmış bir kimseydi. Onun için, değil karşı tarafın fesadına âlet olmak, bu işi uyutup göz yummak tek yapacağı iş iken, rakib cephe elini çabuk tutarak Efendi'yi boğuntuya getirmişti.

Fakat oyuna geldiğini derhal anlıyan İbrâhim Efendi, kız evden çıkar çıkmaz, verdiği karara evvelâ şaştı sonra da hayreti, şiddetli bir hiddete dönerek, başta, fesat kazanını ateşleyen odalığı Neveser Kalfa olmak üzere, konak içinde gazebinden kurtulan hemen kimse kalmadı. Yusuf Bey'in kaçma hâdisesiyle, zevklerinden sürurlarından, sağılmış bir yumak gibi gevşeyip yayılmış olan Sâlih Bey gurubu şaşırmış, Efendi'nin bu ciddî tutumu, ihtiyatsızca kendilerini ele veren kafadarları yeniden derlenip toparlanarak bir köşeye sindirmişti.

Bu işde, Küçük Hanım taraftarlığı açıkça bilinen Azmidil Kalfa ile etrafındakiler, Neveser Kalfa'nın mütecâviz, gaddar ve haşin hücumlarından ilk defa âman buluyorlardı. Sanki eksik yaradılmış bir kadın olan Şükriye Hanım'ı ve dolayısiyle Yusuf Bey'i tutmanın bir suç bir ayıp olmadığını gene ilk defa hissederek, günahdan temizlenmiş kimseler gibi başları önlerinden kalkmıştı. Ah şu Yusuf Bey de işi tadında bırakıp bir gelseydi... Bütün araştırmalara rağmen, selâmlıktan içeri sızacak habere kulak kesilmiş harem, bir türlü beklediği müjdeyi alamıyordu. Sanki genç adam göğe çekilmişcesine yok olup gitmişti.

*

Yusuf Bey'in annesi, bir hayır haber almak üzre hemen her gün konağa geliyor fakat daha kapıdan girerken halayıkların düşünceli ve gamlı yüzlerinde beklediği cevabı bulamıyarak oracığa düşüp bayılıyordu. Artık ev halkı bu sahneye alışmış gibiydi. Derhal bir telâştır başlıyor, sular, kolonyalar, kordiyaller, uğup uğuşturmalar... nihâyet esneye gerine ayılma ve ağlama ile son bulan bu günlük ziyâretin bitmesi, Yusuf Bey kaçtığından beri tekrarlanan bir tablo olmuştu.

İhtiyar annenin tek endişesi, oğlunun canına kıymış olması ihtimaliydi. Fakat bu kötü tahmin isâbetli çıkmadı. Zîrâ günün birinde Şile mal müdüründen gelen bir telgraf meseleyi aydınlattı.

Yusuf Bey, günlerdir bu küçük kasabaya sığınmış, gamı ile başbaşa yaşıyordu. Fakat mîzaçgir bir adam olan mal müdürü, kasabadaki bu yabancı misafirin Maliye Reisinin kayıp damadı olduğunu anlayınca, ona kâh işret zamanında kâh sohbet arasında sokulup yoldaş olarak hulûl etmiş ve evine dönmesi yolunda ne yapmak mümkünse yaparak kandırmıştı.

İbrâhim Efendi bu haberle geniş bir nefes aldı. Ve konak halkına yeniden ve daha şiddetli bir göz dağı vererek, damat bey geldiği zaman sanki hiç bir şey olmamış gibi muamele edilmesini, hâdiseyi hatırlatacak veya imâ edecek her hangi bir söz sarfedilmemesini şiddetle tenbih etti.

Efendi'nin, bu kötü günlerin üstüne bir sünger çekmek kastiyle tasarladığı bir plânı daha vardı. Yaz geliyordu. Derhal uzakca bir sayfiye yerinde, meselâ Sarıyer'de bir köşk veya yalı tutup kızı ile damadını bir kaç ay olsun konak muhitinden uzaklaştıracak, böylece de hem damadına bir dinlenme imkânı verecek hem de Sâlih Bey — Yusuf Bey ihtilâfını uzunca bir mesafe ile ortasından bölecekti.

*

Küçük Hanım'la Yusuf Bey, dâireleri halkiyle beraber Sarıyer'e taşındıktan sonra, konak da Efendi'nin korkusundan hâdiseyi unutur göründü. Bilhassa babasının muhabbet ve teveccühüne son derece ehemmiyet veren Şevkiye Hanımefendi, sanki bu rekâbette esas olan kendisi değilmiş gibi, hemen İbrâhim Efendi'nin safına geçti. Böylece de, avenesini yalnız bırakmak suretiyle babasına cemile yapıp işi tatlıya bağladı.

İbrâhim Efendi de büyük kızını kırmaktan hattâ üzmekten son derece çekinirdi. Şevkiye Hanım bir meselede ister haklı ister haksız olsun, babası hisleriyle dâimâ onun tarafındaydı. Lâkin konağın iç politikası âsâyiş ve muvâzenesi nâmına sırf bir jest olarak, küçük kızını tutması da mantığının kaçınılmaz emirleri arasındaydı.

İbrâhim Efendi'yle büyük kızı, düşüncede ve duyguda, söyleşmeden anlaşan insanlardı. Bu meselede de müşterek hareketleri ister samîmî ister taktik icâbı olsun, dâvânın esâsına tesir edebilecek miydi? Yâni Sâlih Bey - Yusuf Bey cephelerinin iliklerine işlemiş kıskançlık ve nefret ateşi, acaba Efendi'nin döktüğü bu bir bardak tehdit suyu ile sönebilecek miydi?

Fakat hâdise konak içinde esasen eskimiş ve harem olsun selâmlık olsun, Yusuf Bey - Edâdil dedikodusuna kanıksamıştı. Onun için bu doydukları hikâye, zaten alevi geçmiş bir kor gibi, ocağa yeni yeni mâcerâ kütükleri sürülünceye kadar küllenmeye mahkûmdu.

Zâten şu günlerde hâne halkına çok da iş düşüyordu. Zîrâ gelen komşu düğünü değil, Ramazan'dı. İstanbul, bu oruç ayını karşılamak, sonra da bayram hazırlığına girişmek için yılın geri kalan onbir ayında rastlanmıyan bir faaliyet ve hareket zemini üstünde tatlı, zevkli, ümitli ve neş'eli yorgunluklarına başlardı.

RAMAZAN VE İBRÂHİM EFENDİ KONAĞI

İstanbul şehrinde Ramazan, toplar, davullar ve mânilerle karşılanmadan çok evvel hazırlığı başlardı. Çamaşır yıkanır, ütü yapılır, tahtalar fırçalanır, evler temizlenir, kilerler elden geçer, iftarlıklar sahurluklar raflara dizilir; çarşı pazar işleri, biçki dikiş meseleleri bir düzene bağlanırdı.

İbrâhim Efendi'nin konağında da ramazana giriş, şehrin mûtad görenek ve geleneğine uygun çizgiler içinde cereyan ederdi. Sıra sıra beş altı leğenin başında güle şakalaşa köpüklü sularla güreşen genç halayıklar, sabahın erken saatlerinde başladıkları çamaşırı akşama doğru bitirip işten çıkınca, çamaşıra girmemiş kapı yoldaşları onları bir tarafa çekerek günlük işlere sokmaz, sıcak su içinde pembeleşip yumuşayan ellerine, mevsimine göre şerbet limonata vererek ya da önlerine tepsi tepsi kuru yemiş getirerek ikram ederlerdi.

Ertesi gün üç dört masada birden başlıyan ütü, geç vakitlere kadar devam eder; bir yanda da önünde dikiş sepetiyle oturan yardımcı bir kalfa, eksik düğmeleri, sökükleri, yırtıkları diker, bu iş de bittikten sonra, sıra çamaşırların ayrılıp yerlerine yerleştirilmelerine gelir böylelikle de çamaşır faslı tamam olmuş olurdu.

*

Kiler işine gelince, evin temizliği kadar belki daha da teferruatlı ve müşkül iş, bir zahire deposu kadar zengin olan kilerin temizliğiydi. Zîrâ kiler denen o uçsuz bucaksız taş odalarda neler yoktu? Bir zamanlar Varna'dan Köstence'den çektirilerle gelen yağların pekmezlerin yerine, şimdi Haleb'in, Trabzon'un, Vakfıkebîr'in fıçı fıçı yağları, Balkan kaşerleri, Kızanlık tulum peynirleri, kazeviler dolusu Mısır pirinçleri, dağlar gibi yığılmış kelle şekerler, çuvallarla sabunlar, hevenk hevenk tavanda asılı kışlık soğanlar, siyah ve yeşil zeytin fıçıları; eskiden Kazan'dan Eflâk ve Boğdan'dan gelen zahîreler yerinde şimdi Suri-

ye'nin Trablusgarb'ın, Bağdad'ın ve Anadolu vilâyetlerinin türlü türlü mahsûlleri hep bu kilerlerin sanki ot gibi kendi kendine üreyip tükenmek bilmiyen muhteviyatı arasında idi. Sandık odalarının yonca çiçek ve sabun kokusuna karşılık, kilere başımızı uzattığımız zaman genzimiz yağ, peynir, pastırma, sucuk, turşu ve salamura karışımı bir kokuyla gıdıklanır, biraz da yanar gibi olurdu.

Dâimâ dolu dâimâ üst üste istifli olan bu erzak deposu, gerçekten de, kopardıkça süren bir nebat gibi, yenip azaldıkça âdetâ kendi eksiğini, belli etmeden kendi dolduran bir sihirbaz el çabukluğu ile telâfi ederdi.

Kim, ne zaman bu kilere girecek olsa dâimâ raflarında Anteb'in kuru baklavalarını, bâdemli, fıstıklı cevizli, sucuklarını Şam'ın Malatya'nın Tokad'ın kayısılarını, Ankara'nın ballarını, Kastamoni'nin uryânilerini, Bağdad'ın, Hicaz'ın hurmalarını görmesi mümkündü.

Hele ramazan yaklaşırken hoşaflık kuru yemişlerin nevileri daha da artar, İzmir'den gelen kuru incirler, kuru üzümler, kuru vişneler pekmez, bulama, tarhanalar, bulgurlar, kuskuslar, Karadeniz'in fıçı fıçı havyarları; bilhassa kalfaların kendi elleriyle güle söyliye kaynattıkları reçeller, şuruplar; adetâ merasimle hazırladıkları biber, salatalık, patlıcan turşuları, hardaliyeli tükenmezler, üzüm turşuları bu geniş ve loş kilerin kalabalığı içinde adetâ kendilerine zorla yer bulmuş kimseler gibi üst üste tıklım tıklım yerleşmiş bulunurdu.

Nihâyet ramazan gelir, oruç ayının ilk gecesiyle beraber teravih, iftarlar ve dolayısiyle eğlenceler de başlamış olurdu.

Ramazanda zengin, orta halli hattâ fakir, herkesin kapısı ve sofrası herkese açıktı. Akraba ve yakın dostlar arasında, davetsiz olarak iftara gitmek, bir saygı ve nezaket kaidesi idi. Buna mukabil akrabalık, ahbaplık ve komşuluk münasebetleri gereğince yapılan iftar davetleri de gene, davet edilene karşı davet edenin alâka itibâr ve saygısının bir nişânesi demekti. Onun için bir yandan eşi dostu, hısımı akrabayı ağırlamak, bir yandan fakiri fukarayı kollamak için kurulan iftar sofraları, Kadir gecesine kadar devam eder ve böylece otuz ramazan İstanbullunun kapısı açık bulunurdu.

İftara yarım saat kala, evlerin içinde sessiz ve sabırsız bir telâş başlardı. Yüzler rûhânîleşip hafifçe solar, her zamankinden daha anlayışlı daha mülâyim olurdu. Hattâ tiryakilerin abus ve kavgacı çehrelerinde bile bir îmânın felsefesi okunurdu.

*

RAMAZAN VE İBRÂHİM EFENDİ KONAĞI

İstanbul şehrinde Ramazan, toplar, davullar ve mânilerle karşılanmadan çok evvel hazırlığı başlardı. Çamaşır yıkanır, ütü yapılır, tahtalar fırçalanır, evler temizlenir, kilerler elden geçer, iftarlıklar sahurluklar raflara dizilir; çarşı pazar işleri, biçki dikiş meseleleri bir düzene bağlanırdı.

İbrâhim Efendi'nin konağında da ramazana giriş, şehrin mûtad görenek ve geleneğine uygun çizgiler içinde cereyan ederdi. Sıra sıra beş altı leğenin başında güle şakalaşa köpüklü sularla güreşen genç halayıklar, sabahın erken saatlerinde başladıkları çamaşırı akşama doğru bitirip işten çıkınca, çamaşıra girmemiş kapı yoldaşları onları bir tarafa çekerek günlük işlere sokmaz, sıcak su içinde pembeleşip yumuşayan ellerine, mevsimine göre şerbet limonata vererek ya da önlerine tepsi tepsi kuru yemiş getirerek ikram ederlerdi.

Ertesi gün üç dört masada birden başlıyan ütü, geç vakitlere kadar devam eder; bir yanda da önünde dikiş sepetiyle oturan yardımcı bir kalfa, eksik düğmeleri, sökükleri, yırtıkları diker, bu iş de bittikten sonra, sıra çamaşırların ayrılıp yerlerine yerleştirilmelerine gelir böylelikle de çamaşır faslı tamam olmuş olurdu.

*

Kiler işine gelince, evin temizliği kadar belki daha da teferruatlı ve müşkül iş, bir zahire deposu kadar zengin olan kilerin temizliğiydi. Zîrâ kiler denen o uçsuz bucaksız taş odalarda neler yoktu? Bir zamanlar Varna'dan Köstence'den çektirilerle gelen yağların pekmezlerin yerine, şimdi Haleb'in, Trabzon'un, Vakfıkebîr'in fıçı fıçı yağları, Balkan kaşerleri, Kızanlık tulum peynirleri, kazeviler dolusu Mısır pirinçleri, dağlar gibi yığılmış kelle şekerler, çuvallarla sabunlar, hevenk hevenk tavanda asılı kışlık soğanlar, siyah ve yeşil zeytin fıçıları; eskiden Kazan'dan Eflâk ve Boğdan'dan gelen zahîreler yerinde şimdi Suri-

ye'nin Trablusgarb'ın, Bağdad'ın ve Anadolu vilâyetlerinin türlü türlü mahsûlleri hep bu kilerlerin sanki ot gibi kendi kendine üreyip tükenmek bilmiyen muhteviyatı arasında idi. Sandık odalarının yonca çiçek ve sabun kokusuna karşılık, kilere başımızı uzattığımız zaman genzimiz yağ, peynir, pastırma, sucuk, turşu ve salamura karışımı bir kokuyla gıdıklanır, biraz da yanar gibi olurdu.

Dâimâ dolu dâimâ üst üste istifli olan bu erzak deposu, gerçekten de, kopardıkça süren bir nebat gibi, yenip azaldıkça âdetâ kendi eksiğini, belli etmeden kendi dolduran bir sihirbaz el çabukluğu ile telâfi ederdi.

Kim, ne zaman bu kilere girecek olsa dâimâ raflarında Anteb'in kuru baklavalarını, bâdemli, fıstıklı cevizli, sucuklarını Şam'ın Malatya'nın Tokad'ın kayısılarını, Ankara'nın ballarını, Kastamoni'nin uryânilerini, Bağdad'ın, Hicaz'ın hurmalarını görmesi mümkündü.

Hele ramazan yaklaşırken hoşaflık kuru yemişlerin nevileri daha da artar, İzmir'den gelen kuru incirler, kuru üzümler, kuru vişneler pekmez, bulama, tarhanalar, bulgurlar, kuskuslar, Karadeniz'in fıçı fıçı havyarları; bilhassa kalfaların kendi elleriyle güle söyliye kaynattıkları reçeller, şuruplar; adetâ merasimle hazırladıkları biber, salatalık, patlıcan turşuları, hardaliyeli tükenmezler, üzüm turşuları bu geniş ve loş kilerin kalabalığı içinde adetâ kendilerine zorla yer bulmuş kimseler gibi üst üste tıklım tıklım yerleşmiş bulunurdu.

Nihâyet ramazan gelir, oruç ayının ilk gecesiyle beraber teravih, iftarlar ve dolayısiyle eğlenceler de başlamış olurdu.

Ramazanda zengin, orta halli hattâ fakir, herkesin kapısı ve sofrası herkese açıktı. Akraba ve yakın dostlar arasında, davetsiz olarak iftara gitmek, bir saygı ve nezaket kaidesi idi. Buna mukabil akrabalık, ahbaplık ve komşuluk münasebetleri gereğince yapılan iftar davetleri de gene, davet edilene karşı davet edenin alâka itibâr ve saygısının bir nişânesi demekti. Onun için bir yandan eşi dostu, hısımı akrabayı ağırlamak, bir yandan fakiri fukarayı kollamak için kurulan iftar sofraları, Kadir gecesine kadar devam eder ve böylece otuz ramazan İstanbullunun kapısı açık bulunurdu.

İftara yarım saat kala, evlerin içinde sessiz ve sabırsız bir telâş başlardı. Yüzler rûhânileşip hafifçe solar, her zamankinden daha anlayışlı daha mülâyim olurdu. Hattâ tiryakilerin abus ve kavgacı çehrelerinde bile bir îmânın felsefesi okunurdu.

*

İftar sofralarının en câzib tarafları şüphesiz ki iftarlıklardı. Küçük küçük kahvaltı tabakları içinde renk renk çeşit çeşit reçeller, türlü türlü peynirler, zeytinler, sucuklar, pastırmalar, susamlı susamsız simitler, ramazan sofrasının değişmez çizgilerindendi.

Çerez faslı bittikten sonra iftarlıklar toplanır, keyfe göre bir veya bir kaç türlü çorbadan, istiyen istediğini alır, bu iş de tamam olduktan sonra kıymalı veya pastırmalı yumurta tepsisi ortaya gelirdi.

Fakat yalnız iftarlıkla bile doyulabilecekken, yumurtadan sonra etler, sebzeler, börek, tatlı ve meyveler, sırasiyle konup kalkardı. Oldu olası mutbağı ile damağı arasında sıkı bir münasebet kurmuş olan bu ecdat mirası boğaz düşkünlüğü, bilhassa ramazan aylarında alabildiğine at koşturur, mevsimine göre değişen oruç saatlerinin açlığını, nakıl gibi donattığı sofralarla karşılardı.

Hele iftar sofralarından kalkıp da ağırlaşan vücutlar bir kenara çekilince, tütünle kahve, bu donuklaşmış kafalara ve yükünü tutmuş midelere devâ gibi gelirdi.

Ama fazla gevşeyip oturacak yârenliğe dalıp işi uzatacak vakit de pek olamazdı. Zîrâ yatsı ezânı okunur okunmaz, aptesler tazelenir ve terâvih hazırlığı başlardı. Bâzıları câmilere gider, bâzıları da namazlarını evlerde yalnız veya cemaatle kılarlardı.

Eski insanlar, namazlarını vaktinde ve bilhassa cemaatle kılmaya dikkat ve itinâ gösterirlerdi. Câmi, kalabalıkların en kolay ve en samîmî bağlarla sosyalleşebildikleri ve kendi aralarında bir âşinâlık alış verişi edip mânevî bir köprü kurdukları bir mahaldi. Öyle ki, insanoğlu kendi kendini madde âleminin günlük boğuntusundan, iş gibi, yemek-içmek, uyku gibi mekanik esaretinden bir mânevî istiklâl bölgesinin huzur ve emniyetine atmak suretiyle hürriyete ilticâ ederdi.

Namazdaki teslimiyet, kulun kendini inkâr etmesi veya nefyeylemesi değil; belki bindiği gemi batarken, ya da ateş hattında kurşunlar tepesinden yağarken dahi onu, rahatlıkla Hakkın huzurunda tutabilen hudutsuz kudretti.

Ramazan ayında İstanbul'un hemen her konağının bir köşesi, bir nevi mescit hâline konurdu. Otuz ramazan, terâvih kıldırmak üzere güzel sesli bir imam tutulur ve konak halkından başka, civardan istiyen herkes, câmiye gidecekleri yerde buraya gelebilirlerdi.

İbrâhim Efendi'nin konağı da gelenek icabı bu teamüle uygun hareket ederek, selâmlığın büyük salonunu terâvih namazına tahsis ederdi. Hareme geçen mâbeyn kapılarının önüne birer paravana konur ve her iki salona da sırma, kasnak, anavata, dival işlemeli, ipek, arakîye ve yazma seccadeler serilirdi. Her iki rekâtta salâvat getiren gü-

zel sesli müezzinler ve ilâhicilerin de iştirâkiyle sabâdan bestenigârdan hicaz ve acemaşirandan ilâhiler okunur mağfiret ayının bu toplu ibâdeti ile yürekler yumuşar, bir hafiflik, bir huzur ufkuna doğru kayan gönüller, iyilik kabulüne ve güzellik zuhûruna elverişli bir zemin hâline gelirdi.

*

Ramazanın zevk ve şevk faslı ise terâvihden sonra başlardı. Namazlarını câmide kılanlar için heyecanlı tahminlere yol açan, gecenin mahyaları idi. Zira mahyacılık, gelişi güzel bir heves işi, kolayına başarılır bir hüner değildi.

Birinci Sultan Ahmed zamanında başladığı rivâyet edilen mahyanın üç yüz senelik bir mâzisi var demekti.

Bir anlatışa göre, Fâtih Câmii müezzinlerinden Kefeli Ahmed Efendi'nin, işleyip pâdişâha hediye ettiği bir çevre, mahyacılığın doğuşuna esas olmuştu. Şöyle ki, Birinci Sultan Ahmed, bu çok beğendiği çevrenin üstündeki yazı ve resimlerin, minâreler arasında kandillerle işlenebileceğini düşünerek devrin hüner erbâbına bu yolda bir tecrübeye girişmelerini emretmiş ve işte nihâyet, ince bir sanat olan mahyacılık da bu suretle doğup gelişir olmuştu.

Yirminci asrın başında ise bu san'ata, son kemal durağına vasıl olmuş denebilirdi.

Ramazandan onbeş gün evvel elden geçirilen mahya ipleri, iki minârenin arasına gerilir ve bu hazırlığı gören şehir halkı ise ramazanın ayak seslerini duymuş gibi sevinirdi.

Nihâyet toplar atılır, beklenen gün gelir ve gene herkeste bir merak: "Acaba ne yazacak?" diye bir bekleyiş başlardı. İlk gece, hemen bütün câmiler "Hoş geldin, merhâbâ, bârekallah.." gibi klişeleşmiş yazılarla ramazanı karşılarlarsa da, belli olmaz, ustanın canı ister, uzun bir cümleyi gecenin esmer teni üstüne konduruverirdi.

Bu işin meraklıları, daha ilk yağ kandili karanlığın içine düşerken tâkibe başlıyarak yazı tamamlanıncaya kadar seyrine doyamaz ve doğru yanlış, türlü tahminlerde bulunurlardı. Kâh kayar, kâh düşer gibi havada asılı kalan kandiller titreşe titreşe boşluğa iner ve sanki sihirli bir el tarafından çekiliyormuş gibi mahyacının kararladığı noktaya gelerek durur ve bunu bir ikinci, bir üçüncü ışık damlası tâkip ede ede iki minâre arasındaki yazı veya resim tamam olurdu.

Minâreden minâreye gerilmiş halat üstüne sarkıtılan kandillerin makaralı ipine vurulan düğümler, mahyacılığın en müşkül tarafıydı.

Zîrâ bu düğümlerin hesabını şaşırmamak, eksik veya fazla olmamasına dikkat etmek lâzımdı; tâ ki bu suretle gecenin boşluğuna damla damla yazılan sülüs ve celî yazılar tamamlanıp ihtişamla parlayabilsin..

Mahyacı yazısını veya resmini evvelâ kutulara bölünmüş bir kâğıt üstüne çizip hazırlar ve bu kutulara göre kandillerin yerlerini tâyin ederek düğümlerin hesabını yapardı. Sonra da ayrı ayrı iplere kandiller dizilir ve dâimâ gevşek bulunan yedek halatların da yardımiyle makaralar çekilir ve böyle böyle de harfler ve şekiller meydana gelirdi. Sanki bütün bir yıl karlar, yağmurlar, rüzgârlar ve soğuklardan sonra meyvesini veren bir ağaç, ya da çiçeğini açan bir nebat gibi, mahyacılar da, koca bir sene hünerlerini içlerinde sakladıktan sonra, yılın bu tek ayında mahsûl ve bereketlerini verirlerdi.

Yirminci asır başının en meşhur mahyacıları Tarakçı Hâfız Memduh ile Sarıgüzel Tulumbacılarının reisi Saksı Reşid'di. Bunlar bir san'at rekâbeti ile bâzan iki minârenin arasına, yerleştirilmesi cidden müşkül olan yazılar dizerek seyredenleri hayrette bırakan hünerlerini gösterirlerdi. Ramazanın onbeşinden sonra yazı yerine gene kandillerle resim yapmak usûldendi: Çifte kayık, köşk, Kızkulesi, Hazret-i Ali'nin Zülfikâr'ı, câmi ve köprü resimleri de gene halk arasında tatlı bir bekleyiş mevzuu olurdu.

*

Ramazanda iftar edilir; terâvih kılınır; mahya seyredilir, fakat gene gece bitmezdi. Bitmek şöyle dursun, belki yeni yeni başlardı. Gerçi terâvihden sonra hemen yatanlar da olursa, asıl ramazanın tadını çıkaranlar, sahuru bekliyenlerdi.

İstanbul'un, sazı, sözü, sohbeti kendine nafaka düzmüş zarif ve nüktedan halkı, ramazan, yaz aylarına düşmüşse, bahçeli ve çardaklı mahalle kahvelerinde toplanıp yârenlik eder; bir kısmı Tavukpazarı'nda, Vezir Hanı'nın içinde bulunan saz şâirlerinin kahvelerine gidip zurna, çiftenâra, zillimaşa, çığırtma, darbuka dinliyerek sahuru ederlerdi.

Amma meddahların, karagözlerin, pehlivan, kukla, cambaz ve saz takımlarının ağırlık merkezi Şehzâdebaşı idi.

Boş arsalara kurulan oyun ve eğlence çadırlarından başka, Direklerarası'nın Dağıstanlı gibi Mersinli gibi Hacı Kerim ve Reşid gibi meşhur çayhâneleri, şehrin ve semtin edîb, şâir ve münevverinden gayrı her sınıf halka melce teşkil eden seçme yerlerdi. Ne ki, bir vakitler pâdişah ve şehzâde saraylarının vezir ve rical konakla-

Eski Şehzâdebaşı

rının birer ilim, irfân ve san'at akademisi hâlinde işlemiş olmalarına karşılık, şimdi edebiyat mahfillerinin çayhânelere ve meyhânelere düşmüş olmaları, cidden hazindi. Fakat Direklerarası deyince yalnız bu popüler eğlenceler hatıra gelmemeli. Caddenin Vezneciler'den Saraçhâne'ye kadar uzanan kısmında, ramazan gecelerine mahsus açılan piyasa, sökülmez, geçilmez kalabalığı ve kalabalığa katılmayı ya da karşıdan seyretmeyi en ciddî zevklerden sayan bir kütle psikolojisi ile, şehirde bir eşi daha olmayan husûsiyetlerdendi.

Piyasa, eşi görülmemiş izdihâmına rağmen umûmiyetle hâdisesiz, rezâletsiz geçer, yalnız harf endazlık edebiyâtı, malûm ve gelişmiş hudutları içinde, hedefe çekilen ok gibi, gidip sâhibini bulur, çok defa da işveler ve cilvelerle karşılık görürdü.

O devirde aşk, remizlerin dilsiz diliyle ifâdelenir, hızını, kuvvetini, derinliğini, gizliliklerden ve güçlüklerden alan bu mahrem ve yasak sevdâ, belki de onun için çok hararetli, çok şevkli ve bilhassa dayanıklı olurdu.

Bu iftar sonrası piyasalarına, pek ender olmakla beraber İbrâhim Efendi'nin kızları da çıkardı. Usta bir arabacı olan Faik Ağa, yamaklarıyle berâber arabayı hazırlar, kendisi de parlak düğmeli nefti redingotunu giyer ve bir çift al atın koşulduğu arabayı binek

taşının önüne çekerek hanımların yan kalfalariyle beraber haremden çıkmalarını beklerdi. Harem kapısı önünde hareket başlar başlamaz da seyisler ihtiram vaziyeti alırlar ve ağalar araba kapısını açıp hanımların binmesine yardım ederler, ayvaz ise cümle kapısını açar ve Faik Ağa da arabayı, kapının hafifçe yuvarlak eşiğinden dikkatli bir alışkanlıkla geçirerek taşlıktan sokağa çıkarırdı.

Yirminci asrın başında kışın kupa, yazın fayton kullanan İstanbul, Ondokuzuncu yüz yılın ikinci yarısında koçu arabası kullanıyordu. Daha da evvel, atlardan ve merkeplerden ibâret olan nakil vâsıtaları arasına ilk defa sadrâzâmla şeyhülislâmı taşıyan arabalar karışmış, gide gide bu yeni buluş halka da sirâyet ederek, arabacılık, bir esnaf cemiyeti çerçevesinin nizamları içine alınmıştı. Zamanla hem şekilleri hem isimleri değişen arabalar ıstar, hento, koçu, fayton, lando, kupa adlariyle devirlerini yaşamış ve hepsi de bu bozuk kaldırımlar üstünden yuvarlanıp geçmişti.

İbrâhim Efendi'nin arabası bâzan da Ratibe Hanım'ın gezmesi için hazırlanır ve konak halkını ahlâkı, tevazuu, sâdeliği ve nezâketiyle kendine bağlamış bu küçük insan, bir tarafında dadısı bir tarafında mürebbiyesi ve Faik Ağa'nın yanında da ağalardan biri olduğu halde, Şehzadebaşı'nın mahşeri içinde şöyle bir dolaşıp konağa dönerdi.

Fakat Râtibe Hanım'ın asıl hoşuna giden, arabayla Köprü'yü geçmekti. Geçen asrın son yarısında kurulan Galata Köprüsü, gerçi çelik dubalar üstünde demir iskeletli idiyse de, döşemesi ahşaptı. Onun için de, arabalar bu tahta döşemelerin üstünden geçerken boğuk bir takırtı çıkarırdı. İşte genç çocuk, bu sesden pek keyiflenir, pek hoşlanırdı.

Umumî nakil vâsıtası olarak İstanbul'u karşı yakaya bağlıyan yalnız atlı tranvay idiyse de İbrâhim Efendi âilesi için bu, makbul bir vasıta değildi. Fakat atlı tramvay yalnız İbrâhim Efendi'ler için değil, hemen bütün şehir halkınca pek rağbet görmezdi. Zirâ bu ağır arabaları çeken hayvanların aşırı zahmetleri, içli ve hisli İstanbul halkını adetâ huzursuz ederdi.

Birer vagon kadar büyük ve ağır olan bu arabaların önünde, bir elindeki bayrağı sallıyan, öteki elindeki boruyu çalarak koşan vardacı, dâimâ tramvayın önünde giderdi. Fakat araba, Aksaray, Salkımsöğüt ve Şişhâne yokuşuna gelince, ilâve olarak iki Macar katanası daha koşulur, böylece de yokuşlar dört atla çıkılırdı. Buna rağmen, yumuşak yürekli İstanbul halkı, atlı tramvayı gene de tutmazdı.

İnsanlara olduğu kadar hayvanlara da eziyet etmekten korkup çekinen Râtibe Hanım, daha yeni yeni konuşan bir bebekken, ismini

Tamtâ diye telaffuz ettiği arabacı Faik Ağa'nın kamçısından bile huysuzlanır ve arabaya her binişinde: «Tamtâ vurma vurma yazık!» derdi.

*

İbrâhim Efendi'nin konağında da sahura kadar yatmak âdet olmamıştı. Gece misâfirliklerinin hararetlendiği bu günlerde salonlar, gidip gelenlerle dolup taşardı. Mevsimine göre kahve, şerbet, boza, yaş ve kuru meyve sinilerinin taşındığı bu salonlarda sahuru beklemek üzere peçiç, fincan gibi oyunlar da oynanır ve hanımlar, çocuksu neş'eleri, gülüp şakalaşmalarıyla geceyi doldururlardı.

Hele kalfaların odası gürültüden yana kalkar otururdu. Neveser Kalfa'nın azarları, aksi ve abus çehresi bile bu yatışmak bilmiyen neş'eli patırdıyı susturup bastıramazdı. Odanın duvarlarını çatlatacak bir uğultu hâline gelen bu neş'eye sebep, papaz kaçtı, tura, deliklerden koğuklardan sıçan kaçıyor, el el üstünde kimin eli var, gibi hareketli oyunlardı.

Şu da var ki bu masûm eğlencelerde neşve, şetâret ve tatmin bulanlar, yalnız basit bir sınıf değildi. Aynı sâde oyunlar, her kademe için makbul ve muteberdi.

Devir o devir idi ki, insanoğlu henüz kendinden kaçmıyor, tahsil terbiye, meslek ve cemiyet icâbları yanında meşgul olunacak, hizâya çağırılacak tasfiye edilecek bir iç tabiatı olduğunu da kabul ederek kendi kendisinin hâkimi ve mürebbisi olmak îtiyâdını muhâfaza ediyordu. Onun için de aynı insanoğlu, kendine yakın olduğu ölçüde, mekânına ve çevresine de yakın ve muhabbetli idi. Henüz hayâtını hârice nakletmemiş bulunduğundan, zevki, hazzı ve neşveyi de kendinden, muhitinden uzaklarda aramıyor bilâkis kendinde ve çevresinde bulmaktan hoşlanıyor ve bu da onu doyuruyordu.

*

Temâşâ hayâtının muhakkak ki en hararetli devresi gene Ramazan ayı idi. Fakat hanımlar, mesirelerde, kır gezmelerinde bol bol faydalandıkları sahne zevkinden, şehirde hemen hemen mahrumdular.

Erkekler ise, gecelerini eşleri dostlarıyla sohbet, muhabbet ve saz âlemleri yaparak geçirdikleri halde bile, gene de ramazan eğlencelerini pek kaçırmak istemezlerdi. Nasıl istesinler ki, Divanyolu, Çarşıkapı, Şehzâdebaşı gibi bu eğlencelerin harman olup savrulduğu belli başlı semtler, onları âdetâ büyüsüne yakalayıp, kendine çekerdi.

Terâvihden sonra önceden kestirdiği bir eğlence yerine yollananları buralarda neler beklemezdi ki? Orta oyununda Kavuklu Hamdi'yi, Ali Bey'i, Zenne Tevfik'i, Kurban Oseb'i, Küçük İsmail'i, Pişekâr Âsım'ı seyretmeye doyum mu olurdu?

Ya Karagözün Kâtib Sâlih'leri, Cerrah Sâlih'leri, Yorgancı Abdullah'ları Hayâl Küpü Emin Ağa'ları ve dost meclislerine revnak veren Çaylak Tevfik'leri, ihmâle gelir san'atkârlar mıydı?

*

Osmanlı medeniyeti şifâhî bir medeniyetti. Bu şifâhî kültür, nesilden nesile gürül gürül akar ve cehâleti sürüp götürürdü. Burçaklar veren tek buğday danesi gibi, hoca talebesine ilmini giydirir, usta kalfaya, kalfa çırağa hünerini öğretirdi.

Eski zaman adamı, değil malûmatını kaydetmek, hattâ çok defa yazdığı bir levhanın altına imzasını dahî koymaktan çekinir bir itiyatta idi. Zîrâ meydana koyduğu eserinden kendisine bir gurur payı çıkarmamak terbiyesiyle yetiştirilmişti. Bağdad müftüsü Zehavî'nin "böyle geniş bilginiz varken, neden kitab yazmıyorsunuz?" diye soranlara verdiği cevap şudur: "Öğreticiliğim yazıcı olmaktan beni alakoydu. Ama pişman değilim. Talebelerimin mecmuundan öyle bir eser meydana getirdim ki, bunların her satırı ilim adına bir müellifdir."

Takrir esâsına dayanan bu şifâhî medeniyet, zabıt ve kayıt esasına bağlı kitâbî usulden belki daha rafine, daha hassas bir sistemdi. Fakat şüphe yok ki Şark, bu yüzden çok zarara uğradı. Zîrâ gün geldi ki hoca, karşısında bilgisini aktaracak o eski ateşli, şevkli talebeyi bulamaz oldu. Kendi söyledi kendi dinledi; nihâyet kendisiyle beraber bilgisi de yok olup gitti.

İşte bu sebepledir ki, târih hazinesine mal olan eski medeniyetimizin yazılı delilini bulmak güç, belki de muhaldir. Onun içindir ki meselâ mûsikî târihi sâhasında, bin bestesi olduğu rivâyet edilen Itrî'den ancak yirmi küsûr eser kalmıştır. Gene onun içindir ki, ilâhî, şugûl, kasîde, naat gibi tipik tekke mûsikîsi, tamâmen usta-şâkirt münasebetine bağlı bu muhteşem repertuvar, bu güne ancak, yangından kaçırılan mal gibi bir küçük bakiye bırakıp kaybolmuştur.

Daha daha, çinici, oymacı, hakkâk, hattat ve nice yüzleri binleri bulan eski zaman hünerlerinden bu gün elde, adını dahî bilmediğimiz neler ve neler kaybolup gitmiştir.

İçtimâî bünyenin gevşeme, çürüme ve dağılma safhalarında, bir rüyâyı unutur gibi, târihimizin en şanlı bergüzarlarını nisyan bulutları arasına verip elden kaçırdık. Bu nisyân, hem bünyenin içinde açı-

lan gedikler, hem de bu gediklerden içeri yol bulan dış tesirlerle bir medeniyet krizinin şartlarını ve sebeplerini örgüleyip hazırladı.

Zaman oldu ki millî değerlerimize tâlib olan, onu bir evvelki nesilden devir almak üzere uzanan elimizi, içimize kadar yol bulmuş yabancı karakterli ceryanların istihzalı gülümseyişi karşısında utanarak geri çektik.

Artık babanın oğula bıraktığı, neslin nesle emanet ettiği o şifâhî kültür kalmadıktan başka, halkın, kökü müşterek kıymetlere bağlı, bünyeleşmiş ve yerleşmiş terbiyevî formasyonu da âdetâ çürüğe çıkmıştı. Farazâ eskiden, bir mahalle bekçisinin, bir sakanın, bir sütçünün, bir sucunun kendi sınıfının insanlarına ve bir bakıma da çevresine öğreteceği çok şey vardı. Bu basit fakat yapıcı ruh malzemesiyle, okuyup yazması olmasa dahî o, kaliteli ve kültürlü adamdı.

Fakat şark, mizacında ve uslûbunda yaygın olan muhteşem inzivası içinde, kendi kendine yetmiş olmasının acısını çekmeye mahkûmdu. Çekiyordu da. Dünya nimetlerinin eksikliği, onun geniş anlayışında akisler ve davranışlar yaratmıyordu. Gerçi bu istiğna, lehine kaydedilecek bir ruh hâletiydi. Halbuki beri tarafta dâimâ huzursuz, dâimâ talebkâr olan garb, durmadan istemesine ve bulduğuyle kanaat etmeyip hamle üstüne hamle yapmasına karşılık, maddeyi emrine almış sayılırdı. Netîcede de işte kendini bir nizamlar serisinin garantisi içine yerleştirerek mâbedi organize, cemiyeti organize, kültürü ve asâlet sınıfı organize bir kütle hâline gelmişti.

Fakat şu da var ki Şarkı, gözünü sâdece kendi içine çevirip dış tabiatla alâkalanmamak nasıl gevşetip olduğu yere bağlamışsa, Garbı da, iç tabiatı ihmâl etmek bahasına maddeye şehvetle sarılmış olması, onu inkıraza götürecek gerçek sebeplerden biri olmıyacak mıydı?

*

Birer tipik şarklı san'atkâr olan Abdülrezzak, Hasan ve nihâyet Nâşid gibi tulûat üstadları, espriyi ve zekâyı şahlandırmış bu popüler sahne adamları, ancak kıymetleri sağlam ve oturmuş bir cemiyetin mahsulü olabilirdi. Nitekim o devir, örf âdet, dil din, hulâsa tekmil sosyal icab ve düzenleriyle âhenkli bir cemiyet manzarası arzetmekte bulunuyordu ki, bu kıvam ve nizamın da dölleri, mahsûlleri olması tabiî idi.

İşte gerek orta oyuncu, gerek karagözcü, gerek meddah denen bu artistler kafilesi, hayâllerinin genişliği, lisana hâkimiyetleri, kütle psikolojisine âşinâlıkları, kıvrak zekâları, ferâsetleri, mevzuun durumuna bükümüne göre kayış, toplanış ve açılışları ve bilhassa tak-

lid kabiliyetleri, mimiklerindeki sür'at ve kudret ile, kalabalıkları âdeta eritip tek vücut hâline getiren bir san'at tılsımına sâhiptiler.

Hele meddah denen taklid, cinas, lâtife ve masal üstadı, sağ omuzuna atılmış koca bir mendil, bacaklarının arasında baston, halkın karşısına geçip oturdu mu, bu dekorsuz sahnesiz piyessiz, yamaksız yardımcısız san'atkâr, tam kadrolu bir tiyatro kumpanyasının yapabileceği işi tek başına başaran bir dev kabiliyet demekti.

Nitekim binlerce hikâye bilen bu meddahların bir de, (dedim de aklıma geldi..) diye başlaması mûtad olan ara hikâyecikleri de vardı ki, içtimaî hayâtı aksettiren bütün bu repertuara, sosyal târihimiz bakımından kendi devirlerinden ip uçları veren, hattâ devirlerine ayna tutan birer mühim vesîka denebilir. Ne ki, bildiği hikâyeler bir kaç bini bulan bu popüler zekâlı san'atkârlar hâfızalarının hazinesini çıraklarına geçirirken, kaptan kaba boşaltılan sular gibi, azala azala, döküle döküle bu gün elde avuçta bir şey kalmamıştır.

•

Selçuklulardan Osmanlı sarayına geçen bu san'at, çok parlak devirler yaşamış, Orta Asya Türklüğünün millî menkibelerini, kahramanlık hikâyelerini, saz refâkatinde terennüm eden ozanları, Türkler Küçük Asya'yı hâkimiyetleri altına alıp, Akdeniz havzasında yeni bir medeniyetin temelini kurunca, bu aşîret itiyatları da yavaş yavaş islâmî mevzulara temas eden naatlara ve münâcaatlara kayarak, yeni bir san'atkâr sınıfı meydana gelmişti ki, bunlara "muarrif" denmiştir.

Hükümdar saraylarında, büyük konaklarda Hazret-i Peygamber'in eshab-ı kiramın hayat ve gazvelerinden ve İslâm fütuhatiyle siyer-i nebevî'den bahseden bir başka san'at koluna da "siyerci" denmiştir.

Fakat git gide mevzularını içtimâî ve gayrı dinî sâhalardan alan zümrelerin yetişmesi, kıssahânlık ve meddahlık an'anesini hazırlamıştır. Öyle ki bunlar, mesire ve meyhâne hayâtı, kadın meseleleri, işve, fitne ve fesad sahneleri, baskın hikâyeleri, cin peri, cadı ve tılsım efsaneleri, deniz ve kara cenkleri, köy hayâtı gibi realist ve açık saçık hikâyelerle temâşa hayatının çok mühim bir kolu olmuştur.

İkinci Sultan Murad'ın henüz Orta Asya an'anesi yaşamakta olan sarayında kıssahânlarla beraber ozanlar da bulunurdu. Yıldırım Beyazıd'ın sarayında ise, Kör Hasan isimli meşhur bir meddahın tek sözüyle koca bir hukukcular sınıfını pâdişâhın gazabından kurtarmış olduğu malûmdur.

Şöyle ki Yıldırım, bâzı kadıların rüşvet ve suiistimâllerine hiddetlenerek hepsinin birden idâmını emreder. Devlet adamları vazi-

yetin vahâmet ve şaka götürmezliği karşısında kara kara düşünüp telâş ede dursun, Kör Hasan mutad zamanda huzura çıkınca bir yolunu getirip: Pâdişâhım, der. Mademki memleketin bütün kadıları idâm edilecektir, ferman buyur da bâri onların yerine Bizans'dan keşiş getirtilsin! Ve böylece de bir lâtife kalkanı arkasındaki bu haklı sitem, pâdişâhı kahkaha ile güldürerek, kadıların canını bağışlatır.

Fâtih Sultan Mehmed, hayâtı boyunca bu çeşit eğlencelere kendini vermemiş, verecek vakit bulamamış olmasına rağmen gene de sarayında Mustafa adlı bir kıssahân ile Bülbân Lâl ve Ömer adlı iki nedîmi vardı.

İkinci Selim'in ise "Letafet ve şirinkârlıkda taklid ile ölüyü güldürür" Çokyedi Reis gibi bir meddahının olduğu malûmdur.

Üçüncü Sultan Murad'ın mukallid, kıssahân ve meddah gibi bütün oyun kollarına zaafı büyüktü. Sarayın resmî kıssahânı Derviş Eğlence'den başka, bilhassa Cenanî, edebiyat kültürü kuvvetli, Türkçe kadar Arap ve Fars dillerinde de manzum söz söyleyebilen zarif, hoşsohbet, nüktedan bir adamdı. Lâkin fazlaca para canlıydı. Padişah ihsanları yetmiyormuş gibi, bir gün, eskiyen elbisesinin yerine bir yenisini tedarik etmektense bu külfeti, devrin meşhur ganîlerinden birinin üstüne yıkmayı daha uygun görerek, serveti gibi keremi de dillere destan olan Abdullah Çelebî'ye bir manzum ariza yazdı. Çelebi'nin oğlu şişmandı. Cenanî de ondan aşağı kalmazdı. Mektubunda : "Efendim, diyordu. Dostlar şişmanlıkta mahdumunuzla beni pek ayırt edemiyorlar, hangimizin daha etli olduğumuzu anlamak için birbirimizin elbisemizi giyip denemek münâsib görüldü. Lâkin bendenizde elbise tekdir. İki adet olsa birini yollardım. Halbuki mahdumunuzun libâsı pek çoktur. Bunlardan birini gönderiniz de yâran endişeden kurtulsun!"

Lâtife, Çelebî'nin de oğlunun da pek hoşlarına giderek gayet kıymetli bir sof elbise ile beraber manzum bir cevap da gönderdiler. Meddah elbiseyi alır; fakat bir kat daha koparmak için yeniden manzum bir kıt'a yazıp yollamaktan geri kalmaz:

Olmadı gönderilen sof, tenimê sultânım
Bizde, sizden semen artukluğunâ geldi vukûf
Şüphemiz, vâlid-i mâcidde kaluptur şimdi
Anların sôfu dahî olmaz ise tâlie yuf..

Dördüncü Sultan Murad zamanında Kör Hasan oğlu Mehmed Çelebi, Çıfıt Hasan, Sarı Çelebî, Çakmak Çelebi, Akbaba isimli meddah nedîm ve mukallidlerden başka, hükümdârın iltifat, takdir ve himâ-

yesine hakkıyle lâyık olan Tıflî, devrin şâir, zarîf ve nüktedan san'atkârlarının başında sayılsa revâdır.

Asırların gerisinde kalan masal-küpü, o eski meddahlar bir tarafa bırakılacak olursa, yirminci yüz yılın ilk yarısına revnak veren san'atkârların başlıcaları, Meddah Şükrü, İsmet, Aşkî, Kadri, Sürurî ve nihayet Tahsin gibi cemiyetin maktaından fırlamış âbide insanlardı.

Meddahlıkta kanun hâline gelmiş bir husûsiyet de, san'atkârın anlattığı hikâye, masal, cinas, lâtife ne kadar gülünç olursa olsun, kendisinin tebessüm dahî etmemesidir, zira kâide değişmez: Gülen, güldüremez.

*

Sayıp sıralamakla pek de sonu gelmiyecek olan geçmiş zamanın çeşitli oyun kollarından bilhassa karagözcülüğün, temâşâ târihimizde mühim bir yeri vardı.

Bir rivâyete göre mâzisi Hind'e, Çin'e ve dolayısiyle Orta Asya'ya dayandığı söylenen Karagöz, gene bu rivâyetlerden bir rivâyete göre, Selâhattin-i Eyyûbî'nin vezirlerinden birinin karikatürü olduğu merkezindedir.

Şu var ki, Arab ülkelerinde, daha altıncı hicrî yüz yılda "tayf-ı hayâl" adiyle bilinen bu oyun, rağbette bir oyundu. Arab cemiyetini karikatürize etmek suretiyle gözde ve makbul bir eğlence kabul edilmişti. Hattâ (Hicrî 599) İbnî Arabî şöyle der: "... işâret ettiğim meselenin hakîkatini öğrenmek istiyenler, hayâl perdesine, oradaki sûretlere ve o sûretlerden söyliyene bakmalıdırlar. Çocuklar bu perdenin mâhiyetinden gafildirler. Onun karşısında keyiflenip gülüşürler. Gerçek hayatta da bir çok insanlar bu çocuklardan farksızdır."

Karagöz, başka memleketlerde, başka isimler altında daha evvelden mâlûm olsa dahî, bu ancak teknikte bir iştirak sayılabilir. Zîrâ Şeyh Küşterî'nin Orhan Gazi'ye bir tasavvufî remzi, perde kurup şem'a yakarak izâh ettiği söylenen bu (hayâl-ı zıl) ın rûhu tamâmiyle Türktür. Oyunun hiç bir figürü yoktur ki millî ve mahallî olmasın..

Yavuz Sultan Selim devrine kadar tasavvufî çeşnisini muhafaza eden "zıll-ı hayâl" oyunu, nihâyet Karagöz ve Hacı Evhat gibi son derece yerli ve realist tasvirlerle formunu bulmuş ve her asırda, o devrin içtimaî hayâtiyle yeni yeni tipler kazanarak, Türk dilinin sırlarını ve inceliklerini esas almak suretiyle, temâşâ hayâtımızın en gözde, en revaçta bir bölümü hâline gelmiştir. Bilhassa Evliya Çelebi ile

Enderun târihi, Karagöz ve meddahın gerek halk arasındaki, gerek saray çevresindeki değerini dikkatle işâret ve îzah ederler.

Karagözcülük, san'atın incelikleriyle usul ve âdâbından başka, hazır cevaplık, dirâyet, nükte-perdazlık, yaratma kudreti ve fıtrî kabiliyete muvazi olarak mûsikî kültürü de istiyen bir oyundu. Zîrâ oyun esnasında Karagözcünün makamlar arası dolaşması, şarkı ve gazel okuması lâzımdı. Bâzı mûsikîye âşinâ meddahlar da Karagöz oynatmış, şebbaz, hayâlbâz veya hayâlî isimleriyle yirminci asrın başlarına kadar yaşadıktan sonra temâşâ hayatımızdan el etek çekmişlerdir.

Türlü nükteler, lâtifeler, türkü ve şarkılar içinde devirlerinin hükümdarlarına, vezirlerine, vezîr-i âzâmlarına, hemen de kimsenin vermeye cesaret edemediği haberleri çıtlatan, söylenmezleri söylemekte cesaret ve maharet gösteren bu san'atkârlar, yalnız sarayların, vükelâ ve rical konaklarının değil, her sınıf halkın gözünü de gönlünü de çelmiş makbul ve müstesna bir san'at kolu idi.

*

Karagözcülüğün, dirâyet ve zemine zamana göre söz düşürmek hünerini gerektiren bir san'at olduğunu, temâşâ târihine geçmiş şu vak'a ne güzel anlatır:

Üçüncü Selim devrinin Kasımpaşalı Hâfız ismindeki meşhur Karagözcüsü, bir gün pâdişâhın huzûrunda hayâl oynatıyordu. Oyun, "Karagöz'ün ağalığı" idi. Karagöz'ün kâhyası Hacivat Çelebi, esir pazarından aldığı câriyelerle köleleri Karagöz'ün evine getirmişti. Bu kölelerden birinin adının Selim olduğunu öğrenmiş bulunan Karagöz, yüksek sesle:

— Selim! diye bağırdı.

Karagözcü boş bulunmuş hükümdarın adının da Selim olduğunu o anda düşünememişti.

Padişah, Kasımpaşalıyı çok takdir eder ve severdi. Onun için Karagözcüsüne bir lâtife yapmak istiyerek:

— Lebbeyk! dedi.

Pâdişahla berâber oyunu takib eden saray halkı, gülmek istedilerse de gülemediler. Kasımpaşalı hatâsını anlamış ve utancından terlere batmıştı. Oyun icabı perdeye, Karagöz'ün çağırdığı kölenin gelmesi icab ederken, san'atkâr, onun yerine derhal Hacıvat'ı çıkardı ve:

— Ey Karagöz! Huzûr-ı şâhânede öyle bir sürçü lisan ettin ki, bundan sonra ne tâmiri, ne affı kabildir. Şevketli pâdişahımız sana ruhsat buyurdu. Bundan sonra tövbekâr olup, hacca gideceksin, haydi

bakalım! dedikten sonra, püf!.. deyip şem'ayı söndürerek perdeyi kapadı.

Seyredenler bir yandan san'atkârı takdir etmişlerse de şaşırmaktan da geri kalmamışlardı. Pâdişâha gelince, o nâzik ve lâtif mizâcıyle araya girerek:

— Hâfız..üzülme, gücenmedim Vallahi.. muradım lâtife idi; oyunu kesme.. dediyse de Kasımpaşalı Hâfız, hicabından bir daha hükümdarın yüzüne çıkamadı. Zîrâ onun san'at anlayışı için bu, gerçekten affedilmez bir hatâ idi. Çünkü bir hayâlî, her şeyden evvel oyuna, dirâyeti ve zekâsiyle tasarruf edebilen kimse demekti. Halbuki düştüğü hatâ, kendisinde bu meziyetlerin olmadığı kanaatını uyandırmıştı. Nitekim "bende bu gaflet varken, nasıl hayâlî olurum?" diyerek san'atını da şöhretini de hiçe sayıp gerçekten dediğini yaptı ve hacca giderek bir daha oyuna çıkmadı.

*

Asırlarca evvel bu oyun kolları, yüz elli iki yüz kişilik ocaklar hâlinde çalışırlardı. Karagözcüler, meddahlar, rakkaslar, köçekler, çengiler, hânendeler, çalgıcılar, mukallidler, cambâz, hokkabâz, zorbâz, şişebâz, destibâz gibi sayıya hesaba gelmiyen san'atkârlar, bir kol başının idâresinde hüner gösterirlerdi. Ancak bu kol başları da diğer esnaf teşekkülleri gibi bir loncaya bağlı olduklarından, bunların da kethüdâsı, erkân ustası, kabzımalı, yiğitbaşısı ve bir lonca hey'eti vardı.

Oyuncular kethüdâsını karagözcüden seçmek hemen de loncanın değişmez geleneceği idi. Zîrâ Karagöz perdesinin arkasında hem tasvirlerin değneklerini maharetle idâre etmek, hem hiç durmadan tasvirlere göre ses değiştirmek, nükte, lâtîfe, taklid yapıp şarkı söylemek büyük hüner ve kabiliyet işi idi.

Hayâlî, san'atında ilerledikçe karagöz perdesinin ortasındaki püsküller de artar ve bir adetten yedi adede çıktı mı, yedi püsküllü derecesini kazanmış san'atkâr, üstad bir karagözcü olarak kethüdâlık pâyesine hak kazanmış olurdu.

93 harbine kadar Tahtakale civârında bulunan oyuncular loncası, bu loncalar teşkilâtı dağıldıktan sonra, belediyede bir esnaf kalemi teşkil edilerek san'atkârlar vergi karşılığı ruhsatiyeye tâbi olmuşlardır. Fakat pîrini kaybedip, merkezî otoriteden mahrum kalan, netîce îtibâriyle de kökü ve an'anesi kuruyan esnaflar, bir zamanlar Mısır Çarşısı civarında bir kahvehâneye sığınmış, oradan da Galata

ve nihâyet Beyazıt'da toplanır olmuşlar; sonunda ise işte can çekişe çekişe, târihin derinliklerine kayıp gitmişlerdir.

*

Temâşâ tarihimizin ilk garb usulü sahnesi Sultan Mecid'in Dolmabahçe'de kurdurduğu saray tiyatrosudur. Mükellef ve muhteşem bir binada açılan bu ilk tiyatroda Avusturya'dan gelen bir opera kumpanyası Belle Hélène operasını oynamış, başta pâdişah, devlet erkânı, vezirler, müşirler, askerî ve mülkî ricâl ve protokola dâhil kimselerin cümlesi tiyatroya gelmiş; genç pâdişah oyunun sonunda, altın yaldızlı kadife perdeli, sırma saçaklı locasının kafesini iterek, san'atkârları bizzat alkışlamıştı.

Bütün şehirde büyük bir alâka ve rağbetle takib edilen tiyatro, ne çâre ki câhil bir zümre tarafından dedikodu mevzuu yapılarak, iş şeyhülislâm'a kadar aksettirilmiş ve kızışan gafil bir müdahale ile pâdişah, binâyı mefruşâtından soydurarak has ahır hâline çevirtmeye mecbur olmuştu.

Pâdişâhın gayesi, bu mükellef binâyı, aynı zamanda mızıka-i hümâyun san'atkârlarının eserleri için icrâ mahalli olarak da kullanmak iken, ne çâre ki bu da olamamıştı.

Fakat temaşa zevkinin bu Avrupaî kolunu, yavaş yavaş benimseyen halkın karşısına bu defa da Odeon ve sonra da Ekler tiyatroları çıkmıştır. Lâkin Fransız ve İtalyan repertuarlarının yabancı dille sahneye konuluşu, daha çok tatlı su frenklerinin faydalanmasını sağladığından, bunların faaliyeti şehri tatmin etmemiştir.

Ne ki, pek alâka ve iltifat görmiyen pandomim trupları bir tarafa bırakılacak olursa, İstanbullular, İstanbul tarafında açılan yeni yeni sahnelerle hoşca vakit geçirmek fırsatını da bulmuşlardır.

Öyle ki bir zamanlar Çarşıkapısı'nda evvelâ Güllü Agob'un sonra Fasulyacıyan'ın kumpanyaları, Anadolu Düğünü, Pembe Kız ve Leblebici Horhor gibi operet temsilleriyle hayli zaman çalışmışlar fakat repertuarlarının darlığından, kumpanya mensupları Minakyan'ın kurduğu Osmanlı Dram kumpanyasında toplanarak, bu defa da halka melodram zevkini tattırmıştır. Gene bu sahnede Ahmed Vefik Paşa'nın Molière tercümeleri, Şemsettin Sami Bey'in, Ahmet Mithat Efendi'nin, Namık Kemâl Bey'in eserleri oynanmıştır.

Fakat henüz ayakta olan tulûatçılık altın devrini kapamamış ve henüz tulûat üstadları, yerli san'at ve mahallî çeşni piyasasından çekilmemişlerdi. Onun için de halk, garb usulü temâşâ hayatından ziyade yerli oyunlara rağbet etmekte ve daha çok Karagöz'ün meddahın orta oyununun câzibesi etrafında dönüp durmakta bulunuyordu.

BEYAZIT CÂMİİ AVLUSUNDA RAMAZAN SERGİSİ

Etraflarını vekarları, ciddiyetleri ve kudretli şahsiyetleriyle idâre eden kimseler gibi, şehrin merkez yerine kurulup oturmuş olan Beyazıt külliyesi de, sanki beldenin bir eski ceddi, gün görmüş, eyyam sürmüş bir kadim âşinâsı, bir yârı vefâkârı idi. Bilhâssa cami, ramazan aylarında, soluk alır gibi her kapısından yüzlerce insanı alıp verir, doldurup boşaltır ve sanki bu suretle de yaşama gücünü sağlamış olurdu.

Gene ramazan aylarında bu pederşâhî âbidenin avlusu, revaklarının altında kurulmuş sergiler ve sergilerde teşhir edilen yerli mamûl ve mahsulleriyle dolup taşardı. Fakat bu ramazan sergisi, bir alış-veriş mahalli olduğu kadar, günün iftara yakın saatlerinin de bir zevk ve oyalanma yeri idi. Öyle ki, İbrâhim Efendi gibi hatırlı itibârlı ve kendilerini ağırdan satan ekâbirden başka, burada kalpaklıları, papaklıları, feslileri, kefyelileri, takkelileri, külâhlıları ve henüz Avrupa, Asya ve Afrika'dan kökleri kazınmamış İmparatorluğun çeşitli ırkdan, çeşitli milletten, çeşitli kıyafette insanlarını görmek mümkün ve tabiî idi. Bilhassa ikindiden sonra izdiham hâlini alan kalabalık, bir akıntı hâlinde dâimâ sağı takip etmek suretiyle halkayı devretmeye mecbur olur, şayed durmak istiyecek olursa, bulunduğu noktada hemen yana kayarak alış verişini yapardı.

Sarayın, devlet erkânının, tüccarın ve şehrin varlıklı âilelerinin sergiye olan bu alâkaları, bayram veya iftarlarda verecekleri hediyeleri ve diş-kiralarını tedârik etmeğe müsait bir panayır yerine benzemesindendi. Öyle ki tahta barakalar altına kurulmuş bu küçücük pavyonlara, birer güzel san'at meşheri denebilirdi.

Tezgâhların üstüne konmuş top top, renk renk Hereke kumaşları, elbiselikler, sırmalı döşemelikler, şallar.. Süleymaniye işi dökmeden, tunç ve pirinç mangallar, sahanlar, maşrapalar, tepsiler, fiske

şamdanları, mum makasları, buhurdanlar, gülebdanlar, hamam tasları... bir başka tezgâhın üstünde hâlâ sofralardan eksilmemiş olan şimşir, abonoz, bağa, fildişi kaşıklar ve gene fildişi ve abonoz üstüne altın kakmalı enfiye kutuları, ağızlıklar, necef, veya cebeli lukumdan mühürler, yüzük taşları...

Diğer bir sergide, tahta kutular içinde meyve murabbâları, pestiller, köftünler, cevizli sucuklar, nardenkler...

Bir başka pavyonda ise, her biri şeker dizisi gibi sıra sıra renk renk tesbihler... Fildişi, nâka, kuk'a, ödağacı, gergedan boynuzu, mercan, bağa, narçin, santal, gül, abonoz, anber, necef, şâhimaksud, akik; kantaşı, sarı kehrübar, limonî kehrübar, ateşî sıkma kehrübar, Erzurum kehrübarı, kedigözü, yüzsürü, yıldıztaşı, yeşimtaşı tesbihler ve bütün bunları satan ciddî, dürüst ve ağır başlı efendi adamlar... başta abanî sarık, dizde elifî şalvar, sırtta setre, çoğu zaman şal yelek, cepden iliğe uzanmış bir külçe gümüş köstek, hiyleyi düzeni kapısından içeri sokmamış nâmus erbabı, kanaat ehli esnaflar.

Kalabalıktan ayrılanlar bâzan da koku zevkini, billûr şişeler, fildişi hokkalar içinde etrafa dağıtan misk yağcıların önünde durur. Gül, karanfil, tarçın, tefârik, misk, amber, hacıyağı birbirine karışarak âdetâ bir devrin kokusunu neşreder.

Bakarsınız az ötede kırmızıbiber, karabiber, zencefil, karanfil, havlican, tarçın, devâimisk ve nâne şekeri satan sergiler vardır. Halk ise, bu görücüye çıkmış kızlar gibi süslenip bezenmiş, dayanıklı, ağır başlı, asil ve zevkli eşya barakalarını âdetâ tavaf eder gibi tâ bayram gecesine kadar dolaşıp gezmekte devam eder.

Serginin bir de zevk ve eğlenti tarafı vardı ki yirminci asır başında Kurban Osep, Cüce Hayâtî ve Nâil Bey gibi her meclisin tuzu biberi sayılan kimselerin repertuarsız, sahnesiz, dekorsuz oynayıverdikleri tulûat sahneleriyle etraflarını kahkahadan kırıp geçirmeleri faslı vardı ki işin tiryakileri bu saati dar beklerlerdi.

Kehrübarcı Ali Bey'in pavyonu diğerlerinden oldukça geniş ve Ali Bey de bol âhenk bir adamdı. Vezirlerden, nâzırlardan, beylerden, paşalardan buraya gelmeleri mûtad olan kimseler bir kere toplandı mı, saraka da başlar; nükteler, alaylar, cinaslarla bu bir perdelik komedi bitince de sarı liralarla câizeler dağılır ve herkes yavaş yavaş iftar sofralarına doğru semtlerine gider olurlardı.

İBRÂHİM EFENDİ KONAĞINDA BAYRAM HAZIRLIĞI

Ramazanın onbeşinden sonra konakta dikiş işleri hızlanır ve kalfaların bayramlıklarının evvelâ alınması sonra da dikilmesi, genç halayıklar için belki de yılın en mühim ve heyecanlı hâdisesi olurdu.

O devirde çarşıya gidip alış-veriş etmek, istediği, beğendiği kumaşı seçmek diye bir âdet olmadığından, bu işi kâhya kadınlar yaparlardı. İbrâhim Efendi konağı ile çarşı pazar arasındaki bağlantıyı büyük bir tecrübe ve alışkanlıkla idâre edenlerin başında da Hacı Sâbire Hanım gelirdi. Bu orta yaşlı, becerikli ve aşırı konuşkan kadın, kendisine verilen siparişlere göre top top renk renk kumaşları dantelleri, fistoları, kurdelaları, çorapları, mendilleri arabaya doldurarak getirip, denk yavrusu paketler kalfaların odasına yıkıldı mı, kendisi de yapmacıkdan bir yorgunlukla nazlanmaya başlardı.

— Aman kızlar, istediklerinizi bulmak için geze geze tabanlarım şişti. Gene bu gece yattığım yeri bilmiyeceğim...

Diye âdeti üzre söylenmeye başlayınca, genç câriyeler kendilerine her istediklerini getiren kahya kadına hizmet etmekte âdetâ yarış ederek kimi kahvesini pişirir, kimi dizlerini ovar, kimi arkasından terli tülbentini çekerek yerine kurusunu sokar ve Hacı Sâbire Hanım da eli deymişken gerildikçe gerilir, söylendikçe söylenirdi.

— A kız Resan, kilise mumu gibi ne duruyorsun karşımda, gel de şu kalçama bir bas.

Resan, su kaldıran Mısır pirinci gibi, konağın en fazla naz çeken halayıklarındandı. Hele Sâbire Hanım gibi mor dediği zaman mor alan, sarı dediği zaman sarı getiren, aldığını beğendiremezse ayağına üşenmek nedir bilmeden, günde bir kaç defa çarşıyı boylayan bir kadının gönlü hoş edilmez de kimin edilirdi?

Ama kâhya kadının bir kere çenesi çözülmeye görsün... birini

bırakıp ötekine sataşmadan yapamaz.. ne ki sitemleri de emirleri de kimseye batmaz:

— Haydi, haydi çekil yanımdan.. sanki seninki de uğmak mı? Akıntı çağanozu gibi yan yan basıp geçiyorsun. Sen gel Mecbur, dizlerimi şöyle iyice bir uğ...

Mecbur gülerek Sâbire Hanım'ın yanına yaklaşırken kâhya kadının çarşıdan döndüğünü haber alan Neveser Kalfa, kumaş toplarının üstüne atılırcasına üşüşüp keyiflenen kızları rahat bırakır mı hiç? Hiddetle kapıyı iterek içeri girer, her zamanki gibi çatık, aksi ve parlamaya hazırdır:

— Sâbire Hanım, Sâbire Hanım.. ne hacet çarşıyı kökünden söküp getirseydin, diye çıkışarak, güneşi örten kara bulutcasına kızların neş'elerini gölgelendiriverir.

Fakat Sâbire Hanım da yaman dümencilerdendir. Hem genç halayıkların tavsayan neş'elerini yerine getirmek, hem de başına atılan taşı anlamaz görünmek yolunu tutarak, kalfaya hürmeten yattığı yerden doğrulur. Edeb edip saygı saydığını göstererek bir yandan da gülümser:

— Kalfa hanımcığım, bak bakalım.. istediğin geziyi getirdim, birinin çubukları kalın, öteki ince.. hangisini beğenirsen onu al.. diyerek kalfayı tavlama yoluna gider. Gider ama pesperdeden de:

— Şu karıya bir deve tımarı lâzım ki aklı başına gelsin.. diye homurdanmaktan kendini alamaz.

Sâbire Hanım'ın Neveser Kalfa'yı sevmemekte hakkı da var sayılır. Zîrâ şu garib kızcağızların istediklerini aldırmamak için elinden geleni yapması ve alınanları beğenmemesi, mutlaka pahalı bulması, kendisi gibi ayak işlerinde yorulmak bilmeyen bir kadını bile, bir iğne bir düğme için üst üste ve hiç acımadan çarşıya götürüp getirtmesi, bu konağın kâhya kadını olduğuna olacağına pişman ederdi. Kalfanın kulağına gitmesinden korkmakla beraber, sır çıkmıyacağına inandığı kimselerle dertleşirken:

— Söylemesem orta yerimden bölüneceğim.. kim ne derse desin bu nekes karı konağın betini bereketini kaçıracak. Ben ne konaklar bilirim, hastaya lohusaya, yetime dula, küfe küfe erzak, bohça bohça eşya yollarlar. Bunların kuzum partalları bile kıymetli.. ben erkek olsam, şu cehennemlik karıyı dokuz okka balla yutamam. İlâhî İbrâhim Efendi, bula bula bunu bulmuş da odasına almış.. diye hayıflanır dururdu.

*

Yalnız bayram hazırlıkları sırasında değil, her zaman ve her meselede konağın en ters ve en şımarık ferdi, Şevkiye Hanımefendi'nin evlâtlığı Mebrure; en uysal, en nâzik, en hatır-şinâs çocuğu da, gene Şevkiye Hanımefendi'nin öz kızı Râtibe idi.

Mebrure'ye en küçük yaşından beri her hangi bir şey beğendirmek, kabul ettirmek ve daha da kötüsü, bu dik başlı kızı memnun etmek kabil değildi. Dâimâ huysuz, dâimâ hoşnutsuz ve son derece harisdi.

Bir buçuk yaşında bir çocuk olarak bu konağa evlâdlık geldikten en az on sene sonra doğan küçük Râtibe ise, başından aşan sevgi ve alâka dalgaları arasında, muvâzeneli zekâsı, mantığı, muhakemesi ve bilhassa hislerindeki olgunlukla âdetâ evin uğuru, tılsımı, bereketi idi.

Amma ne de olsa çocuk çocuktu. Şu bayram günleri, o da bayram yerine koşan akranlariyle beraber olmayı ne kadar ister, fakat söyliyemezdi. Hoş söylese de onu bu toplu şenliklere hiç gönderirler de dönmedolaplara, atlıkarıncalara, salıncaklara bindirirler miydi?

Farz-ı muhal, âile vize verip râzı olmuş olsa dahî, konak arabasiyle uşak, dadı ve matmazel refakatinde bayram yerine gidilir miydi? Onlarsız ise kapıdan bir adım atması görülmüş işlerden değildi. Maamafih kendisinin her hangi bir arzusuna âilenin "peki" demesi de fazla bir şey ifâde etmezdi. Zîrâ kırmızı saçlı, çilli yüzlü mürebbiyesi Çera, bütün millî ve mahallî gelenek ve görenekleri küçümser, hattâ alaya alarak artık bunların terkedilmesi gereken köhne ve bayağı âdetler olduğunu söyler ve devamlı olarak onu, bilmediği âlemlerin câzibesine doğru arkasından iterdi. İterdi de küçük Râtibe'yi istediği istikamete yöneltebilir miydi?

Halbuki Şevkiye Hanımefendi'nin gözde evlâtlığı Mebru, konağa girip çıkan, kâh fransızca ders veren kâh piyano öğreten hocalar sâyesinde bir lövanten olup çıkmıştı. Onun için de Beyoğlu, âdetâ Mebru'nun kâbesi idi. Fâik Ağa arabayı bir köşeye çeker, o da, ya terzi Fani ya da evin kendine uydurduğu gediklilerinden biriyle, girilmesi veya girilmemesi icab eden her tarafında dolaşırdı. Çocuk diye, bir şey anlamaz diye de küçük Râtibe'yi hiçe sayarak yanında olur olmaz her şeyi konuşurlardı. İstediklerini yapsınlar ve söylesinlerdi ama, hiç değilse seneden seneye olsun Beyoğlu gezmeleri yerine bayram yerlerine gitselerdi. Çok defa Râtibe, Sâbire Hanım'ın karşısına geçerek bu eğlence yerlerini ve eski âdetleri anlattırıp dinler böylece de sanki konağın içine, daha doğrusu âilenin üstüne çökmüş o tatlı-su frengi kokusundan kurtulmuş gibi olur, içi açılıp keyiflenirdi.

Çocuk için bayram demek, âile, cemiyet ve din nizâmlarının el birliği ile çizdiği bir toplu zevk ve eğlence demekti. Berâber yaşamak üzre yaratılmış insanoğlu için, belki çok mühim ihtiyaçlardan biri de, berâber eğlenmekti. Eski Türk cemiyetinde ise bu kollektif meserret, köklü bir teâmüldü. İşte küçük kızın hasret olduğu da bu idi. Gerçi onun da her çocuk gibi bayramlık elbiseleri, çorapları, ayakkabıları, kurdelaları bayram gecesi kanepenin üstüne serilirdi. Gene o da her çocuk gibi, bayram sabahı büyüklerinin elini öpüp, bütün hâne halkı bir arada bayramlaşır, hediyeler, bahşişler alınıp verilirdi. Akraba ziyâretlerinde ise, cebine keten ve ipekli mendiller konur, fakat şu Sâbire Hanım'ın anlattığı Fâtih Câmiinin avlusundaki bayram yerine gidemez, ihtiyar kadıncağızın kâh Cinci, kâh Cundi meydanı dediği bayram yerlerindeki hokkabazları, kuklaları, panoramaları, pandomimaları göremez; hele dolmacı araplardan kuş lokumculardan, şekerci, fıstıkcı, piyazcı, köfteci, simitçi, şerbetçi, turşucu ve hele macuncudan asla alış-veriş edemezdi. Eşeğe binmek, at sürmek zâten oğlan çocuklarının kârı idi. Ama şu tenteli arabalara olsun bir kere binip türkü söylemek herhalde çok zevkli olmalıydı. Ne ki böyle bir şey yapmak şöyle dursun, isteğini ve hattâ beğendiğini imâ edecek olsa, kim bilir mürebbiyesinin gözünde ne zavallı ne âdî bir çocuk oluverirdi.

*

1894 zelzelesinden evvel Kapalıçarşı şehrin en üstün pazarı, en seçme ve nâdir kadın eşyasının bulunduğu bir piyasa yeri idi. Antikanın en kıymetlisi, mücevherin müstesnâsı, kumaşın en ağırı, hulâsa eskinin de yeninin de en zarif ve değerlisini burada bulmak mümkündü.

Gerçi alış-verişi, ekseri kadınlara kocaları veya babaları yapar; câriyeler ise kâhya kadınlar eliyle istediklerini aldırırlardı. Fakat arada bir hanımların da bâzı belirli dükkânlardan alış-veriş etmeleri yadırganmazdı.

İbrâhim Efendi'nin kızları da çok defa giyeceklerini kendileri seçenler arasındaydılar. Bayramın yaklaşması, onlar için de telâş ve hazırlık günleri demekti. Evin dâimî terzileri Olga ile Fani, kalfaların bayramlıklarını dikedursunlar, çok defa Raşel'in zevkine havale edilen fistanları cidden bir san'at eseri olarak önlerine gelirdi. Ama bâzan da dra veya fötr üstüne boncuk işlenmiş lutr mantolar, pelerinler ve ağır tuvaletler için Mir Kotero terzihânesinin zevkine müracaat edildiği de olurdu. Sırasında yüz, yüzelli altına malolan bu muhteşem kıyafetler, düğünler ve bayram muayedeleri gibi merasim-

lerde göz kamaştırır, eş-dost arasında kâh gıbta kâh hased kâh hayranlık uyandırırdı.

Hanımların âdetâ bir kahvehâneye bir dost ziyâretine gider gibi birbirleriyle karşılaştıkları, birbirleriyle uzun uzun konuşmak fırsatı buldukları bâzı muayyen mağazalar da vardı ki bunlar arasında Hacopulo, Şişman Yanko ve İpekçi Kâni başta gelirdi.

1894 zelzelesi Kapalıçarşı'yı harap etmeden evvel Kâni, bu piyasanın en itibarlı tâcirleri arasında bulunuyordu. Yakışıklı idi. Alımlı, nâzik ve mültefitti. Hanımlar meyanında rağbeti o dereceyi bulmuştu ki "Kâni'den aldım" diyebilmek, oranın müşterisi olduğunu belirtmek, bile, ondokuzuncu asır sonu İstanbul cemiyetinin asîllerince bir şeref sayılırdı.

Kâni'nin çalımının alımının gönüller feth etmekten de geri kalmadığı, ancak bunların arasında, flört ve heves hududunu aşarak, İpekçi güzeline ölesiye sevdâlanan bir genç kızın aşk hikâyesi, Kâni'den fazla etrafına dehşet salmakta gecikmemişti. Kâni, Dördüncü Sultan Mehmed zamanında kılıç korkusuyla müslüman olmuş Sabatay Sevi tâifesine mensubtu. Halk arasında "avdetî veya Selânik dönmesi" denen bu zümre, her nedense o zaman bu zaman, ibâdet, örf ve âdetlerini büyük bir taassubla muhafaza etmiş bulunuyorlardı. Bu ırkçı ve şerîatcı tâifenin fanatik geleneklerinde ise bir müslüman kızıyla evlenmek yasaktı. Binaenaleyh genç ve güzel Kâni'nin uğruna bir kadın ölebilir, lâkin o kadın, kendi kanlarına karışamaz, soylarına giremezdi.

Halbuki, her şeyden evvel biyolojik bir zaruret olan kan ıstıfasına aykırı düşen bu zihniyet, bu soyda tipik yaradılış hatâları vermiş ve bozukluk, artık gizlenemez alâmetler göstermişti. Buna rağmen en küçük bir tâviz dahî kabul etmeden mücadelelerinde devam etmekteydiler. Öyle ki, iki gencin evlenmeleri yolunda vâkî olan bütün rica ve minnetler Sabatay Sevi saflarında bir gevşeme yapmadı. Ve Kâni'ye gönlünü kaptıran kız da nihayet ölüm döşeğine serildi.

Kızın babası, artık bu hazin aşkın ölümle biteceğini anlamış bulunuyordu. Hatırlı ve mevkili adamdı. Evlâdının yüzünü, hiç değilse şu son demlerinde olsun, güldürmeye azmetmişti. İşi, devlet zoru kullanmak suretiyle hallederek, bir nikâhla güzel tâciri hastanın başucuna gönderebildi.

Her yeni aşk hikâyesiyle itibârı biraz daha artan Kâni'nin şöhreti güngünden dillere destan oluyorsa da, Hacı Sâbire Hanım, için için kızdığı bu adamın dükkânına asla adım atmazdı. Zirâ çarşı, her kovasını daldırana istediği kadar su veren bir derya gibiydi.

Kâhya kadın, harem tarafının alış-verişini bitirdikten sonra selâmlıktaki kapı halkının bayramlıklariyle de meşgul olurdu. Ağaların, ahçıların, kavasların, bahçıvanların, seyislerin, yamakların tepeden tırnağa çamaşırlarını tedarik eder, bayram bahşişleri konacak sırmalı keselerini, çamaşır bohçalarını alarak getirirdi. Ama icâbında ağalar da onun bir sözünü iki etmez, nereye gönderirse koşarlar ne isterse yaparlardı.

Bayram gecesi gelip çatınca bahşişler keselere, çamaşırlar bohçalara konarak dönme dolaba yerleştirilip selâmlığa verilirdi. Fakat harem tarafından selâmlığa dönen dolap, bayram hediyelerini o tarafa boşaltırken, selâmlığın da ikramını hareme gönderirdi. Bu, ahçı başının yaptığı un kurabiyesiydi. Kalfaların tepsi tepsi dolaptan aldıkları kurabiyeler, sanki ilk defa böyle bir tatlı görüyorlarmış gibi, onları sevindirir ve tabaklara koyup yukarı çıkardıkları zaman da, hanımlardan bahşiş alırlardı.

BAYRAM NAMAZI

Târih, devletlerin ve milletlerin maddî yapısının şematik çatısını kurarken, siyâsî, askerî ve içtimaî faaliyetlerini kılı kırk yararcasına eşip inceliyerek tâyin etmeye uğraşır, hattâ etnolojik ve arkeolojik tabakalarına iner de, devirler boyu türlü met ve cezirlere tâbi olmuş bulunan derûnî hazırlıklarına, psikolojik talep, istidat ve oluşlarına omuz silker ya da hiç kulak asmaz.

Ne tuhaftır, beşeriyet sanki bir yayıkta döğülürcesine, asırlar boyu haddelerden geçtikten ve çeşitli tecrübelerin ıstıraplariyle çalkandıktan sonradır ki adım adım olgunlaşan istidadının aynasında gerçek talebini görür. Onun için de, bilerek bilmiyerek tekâmüle namzet olan insanoğlunun, her târih çağında bir başka tecelli gösteren bu derûnî talebi ve netîce itibâriyle elde ettiği gerçek, onun tekâmülü seviyesiyle mütenasib olur. Zîrâ kütleler, ancak devirlerin çarkından geçtikleri kadar, taleplerini vuzuhla tâyin etmek olgunluğuna ererler.

Faraza uzun asırlar şamanizmde, maniheizmde, mazdeizmde, budizmde mecûsilikte tatmin bulan beşeriyet, gün olmuş, şuur altı istidat ve talebi ile, Mûsâ'yı çağırmıştır. Fakat gene gün olmuş, nice devirler beklediği bu nimet de az gelmiş ve talebinde bir adım daha ileri giderek, yeniden düştüğü karanlıklar ve dalâletler ortasında, bu defa da karşısına, iki elinde iki sevgi kadehi ile Îsâ çıkmıştır. Fakat

kendisini bekliyen insanoğluna nefes aldırmaya meydan kalmadan, gene onların cefâsına uğramış, pususuna düşmüş ve görülmezliklere karışıp gitmiştir.

Aynı beşeriyet asırlar ve asırlar gene etrafını kollayıp liyâkat hazırlığını tamamladıktan sonra, gene yeryüzünün karanlık, iltihaplı ve ıstıraplı bir devrinde, Âhir Zaman Peygamberini karşısında bulmuştur. Bu defaki Nebî, Îsâ gibi pasif değildir. Onun için de, bir elinde Hak kelâmı bir elinde de kılıç vardır. Fakat yeryüzünün bozguncu kuvvetleri, beşeriyete mutlak bir huzur, emniyet ve adâlet vaadeden bu kurtarıcıya da cephe almakta gecikmiyerek, tecavüz ve taarruz ateşi karşısında bırakmışlardır.

*

İşte çağların istîdat ve talepleri yatağından akıp, beraberlerinde ezelî ve ilâhî hakîkatler sürükleyip getirmiş olan o Nebîlerin beşeriyete sundukları kıvam ve nizâm, insanoğlunun îmânı ve dîni olmuştur.

Fakat din, ne sadece bir sezgi ne tefekkür ne de ibâdet ve ameldir. Din, doktrin bakımından öyle bir hakîkatler sistemidir ki, hulûsla iltizam ve hakkıyle idrak edildiği takdirde, şahsiyeti değiştirip diğer bir hâle koymak tesir ve kudretini hâiz olan bir ilâhî heyecandır. İnsan fıtratının insan yaradılışının tabiî hattâ zarûrî bir icâbı olan bu duyguya, san'at, hamâset, feragat, aşk, ümit ve saadet şevkinin bir sentezi olan yüksek bir meyil ve tahassüs şâhikası da denebilir.

Kendini bildi bileli şu yaradılış âleminin son sebeb ve evvelî illetini araştıran insanoğlu, bu tecessüsünün cevabını ancak din ve îmân buutları arasında bulabilmiştir. Zîrâ din, maddî bir fenomen, kütlelerin vehminden, hayâl ve kuruntusundan ibâret bir ümit ve teselli efsanesi değildir.

Dinin cemiyet içindeki terkipçi rolü, akıl ve ilmin tesbit ve tâyin ettiği gerçeklerle kıyaslanınca, vahiy ve ilhamın yarattığı îmân ve yakîn heyecanını getirmeye muktedir olmadığı görülür. Onun için dünyânın her çağında akıl, insanlara çok az tesir etmiş, buna mukabil din, cemiyetleri topyekûn yükseltip değiştirerek, kurduğu hayat sisteminden, iradeli, seciyeli, feragatli kütleler meydana çıkarmıştır.

Dikkat edecek olursak, Orta Çağ fikriyâtının da, çağdaş fikriyâtın da hep aynı meselelerle meşgul olup, aynı dâvânın üstüne baş eğdiğini görürüz. Aradaki fark, o zamandan bu yana, düşünme keyfiyetinin daha geniş imkânlar kazanmış olmasından ibârettir. Fakat bu imkânlar yüzünden de dış tabiata taşan tefekkür, elde ettiği mahsûl

sebebiyle bir üstünlük ve gurur kazanmış ve neticede de bu gurur, ona yeni bir îmân olmuştur.

Böyle böyle, dâimâ eski meseleler yeni tecrübe ve ilmî tefekkürün himâyesinde ele alındıkça da, insanoğlunun idrak kabiliyeti değişip genişliyerek bundan da yeni yeni meseleler dallanmış ve budaklanmıştır. Fakat son sebeple evvelî illet arasındaki mesafeyi didiklemekten bıkıp usanmayan aklın bu bitip yetmez çabalayışına rağmen, gene de beşerin mânevî hürriyetini onun mahsûlleri değil, vahyin bereketleri temin etmek mevkiini muhafaza eylemiştir.

*

Osmanlı devletinin kuruluş ve yükseliş devirlerindeki din ve îmân anlayışı, başta devlet otoritesi, hukuk, idâre, cemiyet ve kültür müesseselerinin bütününe kol-kanat germiş bir hâmî kuvvet; sanat, örf ve âdetler şebekesini besleyen ve renklendiren tükenmez bir kaynaktı.

Fakat, gün olup İmparatorluğun vahdetli terkîbini bozmak zamanı gelince de onu sâde askerî ve siyâsî yönlerden mağlûb etmek kâfi gelmiyecekti. Zîrâ kâfî olmadığını, asırlar süren hezimetler göstermiştir. Şu halde bu Türk-İslâm devletini, bir daha belini doğrultamamak üzere yıkmak için ancak vatanın bütününe şâmil bu merkezî otoritenin ve îmân müessesesinin kundaklanması, son ve kat'i çare olacaktı. Nitekim öyle de oldu. Hâriçten gelen metodlu ve plânlı bir taarruzla îmânına su katılan cemiyet, derhal parçalanma ve dağılma alâmetleri gösterir hâle geldi.

Bir yandan taassub ve cehâlet gediğinden sızıp, bir yandan da Tanzimat kapısından elini kolunu sallıyarak kontrolsuzca içeri dalan o kundakçı zihniyet, cemiyete öylesine projekte edilmiş bulunuyordu ki, başı îmâna bağlı her müessese kendini saran bu havanın tesiri altında, o merkezî kuvvetle hemen de alâkasını gevşetmiş hattâ kesmiş bulunuyordu.

Görünüş ne olursa olsun, İbrâhim Efendi'nin konağında da bu buydu. Oruçlar tutulup, namazlar kılınsa da, bütün bu amel ve ibâdet sahneleri, artık özünü kaybetmiş, kof, içi boşalmış bir muamele ve itiyattan başka bir şey değildi.

Zîrâ çoktandır memlekette islâm dininin felsefe ve ilmini gereği gibi tefekkür ve içtihad haddesinden geçirerek salâhiyetle islâm âlemine sunacak bir mes'ul âlimler zümresi kalmamıştı, olamazdı da. Çünkü müslüman coğrafyası üstünde din ilmiyle uğraşan müesseseler henüz Orta Çağ tefekkürünün üstüne bağdaş kurmuş oturmakta idi.

Halbuki dînin, canlı ve aktif hüviyeti ve cemiyet bünyesi içinde târihî-ilâhî kudreti ile tasarruf sâhibi olabilmesi için onun, çağdaş bilgilerle silâhlı bir ilim ve amel kadrosu tarafından haysiyetli ve seviyeli bir alâka görmesi lâzımdı. Yoksa kalitesi düşen, seciye ve an'anesi gevşeyen bir mâbed için çürüyüp dağılma, tabiî, hattâ zarûri bir netice idi.

Gerçi henüz imparatorluğun her tarafında, dînin amel kısmı olan ibâdet ve ibâdethâne gürül gürül işliyordu. Fakat ibâdetin rûhu olan ilim ve îmân körleşmiş, dînin felsefe ve ilmini temel prensiplerin ışığında tefsir ve inşâ edecek salâhiyetli bir teoloji kadrosu kalmamıştı. Şu halde şimdi gürül gürül aktığı görülmekte olan bu nehrin, yakın zamanlarda suyu baştan ve tamâmen kesilecek, böylece de ortada, bomboş bir dere yatağı ile cehâlet çakıllarından ve taassub taşlarından başka bir şey kalmıyacakdı.

*

Eski cemiyette bayram, büyüğe de küçüğe de gökten inen bir mâide gibiydi. Saygının, şefkatin, affın, efendiliğin besleyip yumuşattığı yüreklerden, sanki oluk oluk iyilik ve güzellik akardı.

Bayram sabahları, henüz güneş bir meçhul semtteki uykusundan uyanmadan, evlerin içi uyanır, bir taraftan da mahalle bekçisi:

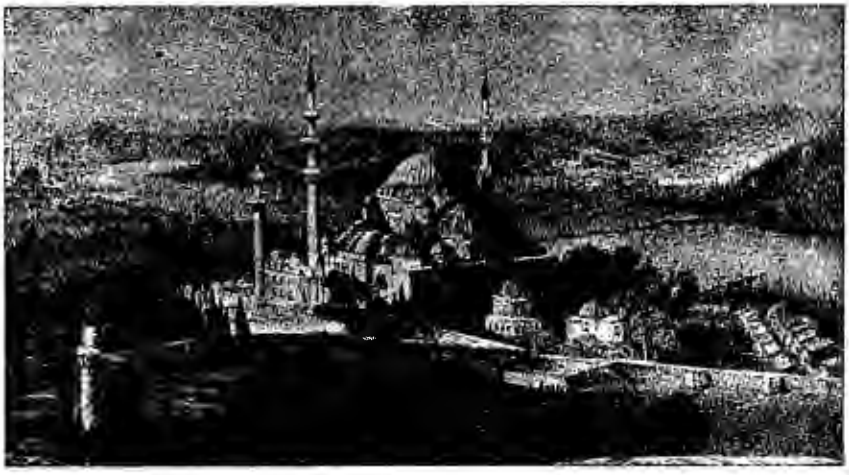
Bu sabahın ayazına
Kalkın Hakkın niyâzına
Abdest alın ey komşular
Buyrun sabah namâzına

diyen mânilerini okuyup davullarını vurarak, gecenin çalık renkli derisini ürperte ürperte geçerlerdi.

Fakat bekçinin davulundan çok evvel, zaten uyanan uyanmış bulunur ve evlerin kapıları birer birer açılarak genç, yaşlı ve çocuk bütün bir hâne halkı, erkeklerini câmiye selâmetlerdi.

İbrâhim Efendi konağında da, harem ve selâmlık halkı âdetâ gece yarısı ayaklanır ve evin beylerini uğurladıktan sonra hanımlarla kalfalar da giyinir ve erkeklerin dönüşünü beklerlerdi. Fakat bu dönüş pek o kadar tez olmazdı. Zira hutbe ve namaz bittikten sonra câmi kapısında hemen bütün cemaat, tanıdık tanımadık, vezir nâzır, ahçı uşak, hekim, hâkim, hammal ırgat, mâbedin, sınıf farkını ortadan kaldıran birleyici ve birleştirici kanunlarına uyarak musâfaha edip kucaklaşıncaya kadar da hayli zaman geçmiş olurdu.

Konağa gelince de Efendi, doğru hareme girer, çoluğu çocuğu akrabaları ve kapı halkiyle bayramlaştıktan sonradır ki selâmlığa

Süleymâniye Câmii

çıkarak tebrikleri kabul eder ve ancak akşam geç vakit hareme dönerdi.

Efendi bayram namazlarını ekseriya Süleymaniye Câmiinde kılardı. Kendisini çeyrek adım geriden takib eden damadları ve daha arkadan gelen ağalariyle beraber Bozdoğan kemerini geçerek Süleymâniye'ye giden yokuşu âheste âheste çıkmaya başlarlardı.

Sabahın bu erken saatinde her koldan câmiye doğru akan sessiz, vekarlı bir kalabalık ise, sanki otuz günlük açlık terbiyesiyle, kaba, hayvânî ve kılçıklı tarafları törpülenmiş bir muhâsebe ve murâkabe havası içinde, gittikçe büyür ve hepsi birden, Sinan'ın islâm îmânı ile Türk rûhunu müşterek bir plân üstünde tefsir edip şâhikalaştırdığı Süleymâniye mûcizesinden içeri girerlerdi.

*

Osmanlı ordulariyle beraber imparatorluğu bir baştan bir başa dolaşan; Merc-i Dâbık, Ridâniye, Mohaç, Belgrad, Rodos ve Boğdan seferleriyle de hemen arz-ı meskûnu karışlamış olan Sinan, ne şaşılacak iş ki, Arab, Memlûk, Lâtin, Bizans ve Roma san'at zirveleri üstünde sekip dolaştığı, çeşitli mukayese malzemesinin imkânlarına mâlik olduğu halde, sentezini Türk - İslâm rûhunun çevresi ve çerçevesi içinde yapmıştı.

Sinan, mimarbaşı olmadan çok evvel, bir sekban neferi tevazuu ile at sırtında rüzgâr gibi memleketi dolaşıyordu. 1553 Bağdad seferinde, Kanunî'nin veziri Lütfi Paşa, kuvvetlerini Van gölünden geçirmek istiyor.. bu zorlu işi başarmak Sinan ustadan gayrı pek herkesin harcı olmasa gerek..

Nitekim sekban neferi, bir sihirbaz sür'atiyle gemiler inşa ediyor ve gene akıl almaz bir muvaffakiyetle tekneleri suya indiriyor. Bu azametli başarı karşısında da devrin kadir bilir devlet adamları, o basit neferi sübaşılık pâyesiyle taltif ediyorlar.

Fakat dört yıl sonra Kanunî ordusunun mimârları Boğdan seferinde gene müşküle düşmüşlerdir. Prot nehrinin kaygan ve bataklık sâhillerinde, her kurulmak istenen köprü çökmektedir. İşe gene Lütfi Paşa karışarak pâdişâha Sinan Sübaşı'yı tavsiye ediyor. Bu defaki başarı daha üstün bir muvaffakiyettir. Onüç gün gibi kısa bir zamanda nehrin bir başından bir başına muhteşem bir köprü kuran Sinan Sübaşı'ya hakkı olan ser-mimâr pâyesi verilmiştir.

Hemen de muhakkak ki, dehâlar mektepten çıkmaz; mektepler dehâlardan doğar. İşte haşmetli orduların ardınca yıllar yılı hâmasîdînî heyecanlarını hayâl, şevk ve ümit ile besleyip bir ekol durağına getirmiş olan bu dâhî de, muayyen ve müşahhas bir üslûbun adamı olmamış, terkibci ve inşâcı kafasından bir sentez bir üslûb doğmuştur. Zira o, şuuru ve gayrı meş'ûru ile topladığı malzemesini, kendi dehâsı harmanında istif edip berrak, sarih ve şahsî bir merhaleye götüren terkipçi san'atkârdı.

Şüphe yok ki Sinan'ı Sinan yapan birinci derecedeki âmil, onun vahdetci görüşü, şevk ve şûle saçan îmânıdır. Dikkat edilirse o, sivil askerî ve dînî eserleri arasında, bilhassa ibâdethâneyi esas ve nihâî gaye olarak ele almış ve dâimâ câmii, sanki Yaradanı gözünün önünde tutarak inşâ etmiştir.

Bende olmadıkça âzâd olunamıyacağını kabul etmiş bir felsefenin adamı olan Sinan, ancak Hakkın bendesi olmakla hürriyetini kazanmış, emniyet ve istiklâl bölgesine iltica etmiş bir san'at anlayışı ile, mantıklı ve uçsuz bucaksız ufuklarda at koşturmaya başlamıştır.

Fakat Sinan, mâbedi, san'at için yapmamış; sırf Allaha ibâdet ve kulluk etmek, gemilerdeki puslalar gibi, yollarını şaşırmaktan korkanlara istikamet, ümit ve yaşama şevkı vermek isteyen bir anlayıştan hareket ederek yapmıştır.

Onun için de Mimârbaşı Sinan, Türk san'atına Hakkın bir tebessümü olmuş ve onun için de, Kanunî gibi yedi düveli dize getirmiş bir hükümdar, büyük san'atkâra Süleymaniye'nin kapısında: "Binâ

eylediğin bu Beytullah'ı sıdk u safâ ile senin açman evlâdır" diyerek anahtarı eline uzatmıştır.

O Süleymaniye ki Sinan'ın türlü tarz, türlü üslûbda deneyip türlü eserlere damgasını basmış san'at dehâsı, nihâyet bu muhteşem âbidede bir sehl-i mümtenî olmuştu.

*

Sinan'dan evvel de Türk san'atkârına, san'atın ta kendisi, iç ve dış muvazenenin güzelleştirip olgunlaştırdığı, ifratsız ve îtidâl durağına yetmiş bir armoni diyebiliriz. Onun muhteşem sadeliği içindeki haşmet, tomurcuğun sakladığı koku ve çiçek gibi, kendisini ısıtan ve besliyen bir dünya görüşünün, bir felsefenin, taşta ağaçta, mermerde çinide, tunçta camda, hatta nakışta vücut ve ifâde bulması idi.

Fakat Türk mimârisi, faraza gotik eserdeki tezyinatın, mimâriyi zayıflatması gibi tereddütlü bir zemin üstünde kalmamış, plân kuvveti ve sâdelik yarışı içinde kıvam ve karar bulmuştur.

İşte bu cesaretli ve kararlı hamle, Türk san'atkârı, yuvasını kaybedip âvâre bir kuş gibi daldan dala gezer hâle gelinceye kadar devam etmiştir. Öyle ki, her ağacı kendine melce düzüp, konduğu her yeri benimsemeye, hattâ daha da ileri giderek, kendinin olmayan bu yabancı durakları müdafaaya başlar olmuştur. Meselâ Süleymaniye merhalesinden Nur-ı Osmaniye kademelerine düşen, oradan Nusretiye seviyesine inen mimârlık san'atı, her indiği basamağı kendi gerçek yeri, öz mevkiî olarak benimsemek suretiyle, geçmiş devirlerin şâhikâlaşmış güzelliklerini görüp duyamaz, erişip yakalıyamaz olmuştur. Kötüsü şu ki, bütün bu ulaşamaz olduğu millî değerlere öyle yabancılaşıp unutmuştur ki, o şanlı geçmişe, bu bedelsiz san'at hazinelerine, üstelik bir menfî ve karşı kuvvet kesilmiştir.

*

Bayram sabahı evlerin içinden genç, yaşlı hattâ çocuk, ne kadar erkek varsa, bir miknatis gibi çekip mahremiyeti içine toplayan Süleymaniye, sanki muayyen bir cemaat için değil de, bütün dünya mü'minlerinin melcei, bütün islâm âleminin sığınağı ve tapınağı olmak kararıyle âbideleşmişti.

Tek inançta birleşmek, tek fikri desteklemek ister gibi, merkez kubbenin etrafını saran yarım ve kenar kubbeler, göz göz olmuş gönüller misâli, renkler ışıklar saçan pencereler; kemerlere omuz vermiş muhteşem sütunlar; kuvvetle zerafeti birleştirmiş tunç, demir mermer parmaklıklar; has bahçelerin çiçeklerini düşündüren nakışlar; çi-

niler, tezhibler, yazılar, oymalar ve işte, haşmetli bir san'atla vecidli bir îmânın kurduğu İlâhî Süleymaniye... Ama tam teşkilâtlı bir müessese şuurunu âbideleştiren Süleymaniye, yalnız şu denizden karadan, yakından uzaktan hayretle hayranlıkla seyredilen câmiden ibâret değildi ki.. Muhakkak ki o, medresesi, kütübhânesi, şifâhânesi, türbesi ile bir site, bir içtimâî uzviyet, cemiyetin hemen her çeşit ihtiyacına cevap veren bir külliye idi.

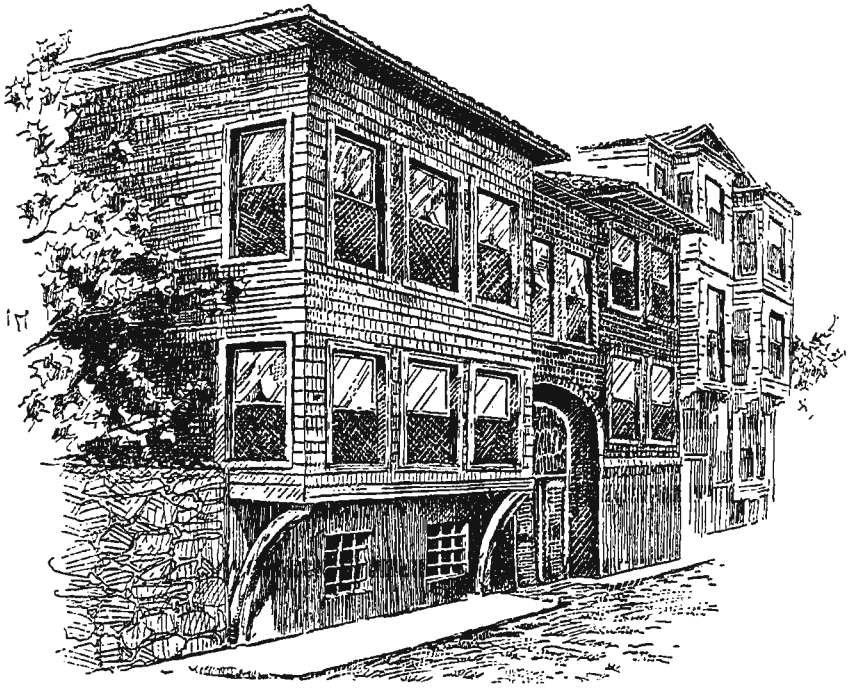
Yalnız, şu eşsiz manzûme içinde göze batan bir diken, bu cennet köşesine sığınmış bir şom durak vardı: Hürrem Sultan türbesi.

Hârut'la Mârut'un akıllarını çelen Zühre misâli, devleti dertlere sokan, devletli kocasını hatâlara sürükleyen bu meş'um ve haris dişi, sanki hiç ölmiyecekmişcesine yaşamış olmalı ki, Kanunî gibi bir dünyâ hâkimine hükmünü yürütürken bu derece insafsız bu derece meş'um olabilmiştir.

Amma netîcede, bir yarış atı gibi ihtiras meydanlarında çatlarcasına koşarken, ölüm meleği: «Dur!» diye bağırmış ve karşı konamayan bu emir ile, devleti de devletliyi de ebediyen arkada bırakarak, varlığın dirliğin, hatırın gönlün geçer-akçe olmadığı bir diyâra sefer edivermiştir.

Kim bilir Kânunî sarayı "Hürrem Sultan öldü!" haberi ile, pâdişah kocası ve mâiyeti halkı müstesna, nasıl bir geniş nefes almıştı? Bu aman vermez rakibin kinine, gazebine, hışmına uğramış veya uğramaktan korkup bir kenara sinmiş nice kadın, nice ikbal, gözde ve câriye, bu ölümle bir kâbuslu rüyâdan uyanır gibi silkinip göz açmışlardır.

Amma ne çare ki bu arada hiç uyanmayacak olanlar da vardı ki, Hürrem Sultan'ın ölümüyle bir daha geri gelmiyecek, artık nefes alamıyacaklardı. Tahtın, yiğit ve bahadır vârisi Şehzâde Mustafa'yı cellâda veren kin, artık bir türbenin kubbesi altına çekilmişse de, gideni geri getirmek muhaldi. Hattâ gene bu ihtirasın kurbanı sayılan Şehzâde Cihangir ile Beyazıd'ın şahsında devlete ve saltanata indirilen darbe, elhak devletin, bir daha düzelmemek üzre ters dönecek mâkûs tâlihi olacaktı.

Hilmi Bey'in Evi

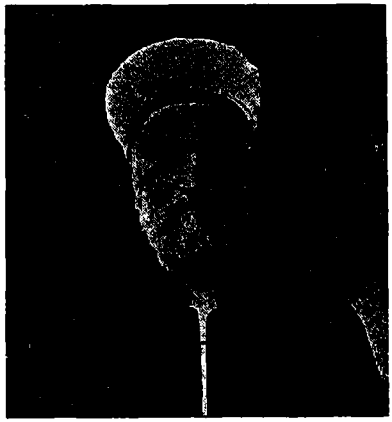
İBRÂHİM EFENDİ'NİN KOMŞULARI

Komşulardan Hattat Aziz Efendi : O zamanlar Şehzâdebaşı'nın Kalenderhâne semtinde kimler yoktu ki? Şam Valisi Nâşid Paşa, Jandarma Kumandanı İbrâhim Paşa, Ferik Sâmi Paşa, Viyana Sefiri Galib Bey, Mâliye Müsteşarı Râgıb Bey ve konağının yeri koca bir mahalle olan Mısır Vekili Hacı Süleyman Ağa..

Amma bu irili ufaklı varlıklı dirlikli konakların ve evlerin arasında, semtin en dar sokağına düşen iki katlı bir eski ev, Hattat Aziz Efendi'nin ahşap evi, sağında solunda yanında yakınında bulunan namlı şanlı mevkili şöhretli bütün komşularından, tek başına daha ağır basan bir gizli hazîne idi.

Acaba, yanı başında gürül gürül işleyen İbrâhim Efendi konağı, onun değerini keşfedebilmiş miydi? Ama yalnız bu konak mı? Acaba mahallede, onu bütün gerçekleriyle tanıyan bir kimse var mıydı? Ne ki Aziz Efendi, ne kadri bilinmekle büyüyen; ne de küçümsenmekle değerinden kaybeden kıymetlerdendi.

Hattat Aziz Efendi, Şeyhülislâm Kapısı'nda sıradan bir memurdu. Tabiî ki zengin de değildi. Hem olamazdı da. Nitekim sonuna kadar da aşırı bolluk nedir bilmedi. Esâsen ne böyle bir arzusu, ne de bu türlü bir iddiası vardı. Her zaman parayı pul olarak görmüş, bir eliyle aldığı, daha cebine girmeden, öteki eliyle yerini bulmuştu.

Hattat Aziz Efendi

Göze batar bir sâdelik ve tevazu ile çalışan büyük san'atkârın, mesleğine ait hemen her iş kendi elinden çıkar, ve o derece basit âletlerin yardımiyle çalışırdı ki, bir kalemtraş, bir mühre, bir perger, bir cetvel, vücude getirdiği şaheserlerin karşısında âdeta oyuncak sayılırdı.

Bilhassa âhâr gibi, mürekkep gibi, ebrû gibi murakkaa germek yaldız ezmek gibi, başkaları tarafından da yapılabilmesi mümkün olan işler, gene onun titiz himmetine ve şahsî gayretine bakardı.

Vaktiyle dünyâ, kâğıdı tanımazken, Mısır, Hind ve Çin ülkeleri, gayet müşkül şartlarda da olsa, bu meseleyi halletmişti. İpekten ve papirüsden yaptığı kâğıtların üstüne ince bir tabaka âhâr sürülerek mürekkebin dağılmaması temin edilirdi. Ceylan, karaca ve kuzu derisinden yapılan parşömenler de, eski devirlerin makbul kâğıtlarındandı.

Fakat zamanla kâğıt sanayii tekâmül etti ve kâğıt piyasası da, dünyânın her tarafında mebzul ve ucuz bir metâ olarak hararetlendi. Lâkin hattat için gene de kâğıdın husûsî bir metodla terbiye edilmesi usûlü devam etti. Zîrâ levha ve ferman gibi itinâ gösterilmesi gereken yazıları âhârsız kâğıda yazmak mümkün değildi. Onun için de abâdiler, alikurnalar bir nevi vernik demek olan âhârdan geçtikten sonra kulanılırdı. Bunların en itinalı ve en makbul olanlarını da Vezneci'lerdeki kâğıtçılar çarşısında bulmak mümkündü.

Fakat Aziz Efendi kâğıtlarını kendi eliyle âhârlayıp terbiye etmek itiyadında idi. Bu san'atkâr eller de nasıl hünerli, nasıl mânâlı, nasıl şahsiyetli idi. Az konuşan, konuşurken kızaran, lüzumsuz yerle-

re bakmaktansa önüne bakmayı tercih eden bu büyük san'atkârın düzgün, uzun parmaklı elleri, sanki aklıyle idrâkiyle, muhakemesi mantığı ve duygusuyle başlı başına şuurlu birer mahlûktu. Onun için, değil Aziz Efendi'nin edebli, hicablı ve hayâlı yüzüne bakmak, sâdece ellerine bir göz atmak dahî insanın kendi kendisine çeki düzen vermesini, bu mânâlı ve muhtevalı yaratıkların karşısında, bir hükümdârın huzûrunda imişcesine saygı ile hizâya gelmesini gerektirirdi.

Aziz Efendi'nin sıhhatli ve renkli yüzünde de birer şahsiyet değerini taşıyan elleri kadar, her uzvu, düşündürücü bir sual gibiydi. Hafifçe çıkık elmacık kemikleri, birer söğüt yaprağı gibi yeşile çalan sarımtırak çekik gözleri, ince kırmızı dudakları ve nihâyet bir yarım ay gibi bir şakağından bir şakağına uzayan kısa sakaliyle bu genç ve dinç san'atkâr, şâmân mâbudu çizgileriyle, Orta Asya kaşesini aynı çehre güzelliğinde birleştiren müstesnâ bir insandı.

Fakat bu târihî sîmânın hamurunu mayalıyan, onu bir iffet ve nezâhatin azametiyle zenginleştiren gerçek unsuru, şüphe yok ki müslüman îmâniyle derviş rûhunun, şuur altına hükmeden sırlı tasarrufunda aramak lâzımdı.

İşte, bir Velînin muhabbeti halkasından dökülen o sırlı hâlet, bir iyilikler ve kötülükler yuvası olan o şuur altına derinlemesine işleyip menfî, bulanık ve şüpheli unsurları kılıçtan geçirmiş ve hattat Aziz Efendi de, Şeyh Aziz Rifâî olurken, onun şâmân mâbudluğu, tevâzû, edeb ve ihlâsla zenginleşerek, bu ilâhî simâya bir sahâbe azameti vermişti.

Bir olucu ve oldurucu Efendiden efendilik berâtı almış bu muhasebeli, murakabeli büyük san'atkâr, devrinin en kudretli ve en namlı üstadlarından biri olmasına rağmen, verimli bir gayretle, mütevâzî evinin bir odacığında çalışırdı. Garibi şu ki, onun bu geceli ve gündüzlü faaliyetinden hissesine düşen kazanç, hemen de yalnız mânevî zevkten ibâretti. Maddî semeresi ise, açıkgöz aracıların ve kapanın elinde kalırdı. Bu yüzü yumuşak ve eli bol san'atkârın yanına sokulup da dil dökerek yazı ısmarlayanların siparişlerini karşılamak için yalnız emek değil, altın yaldız, boya, mürekkep, kalem ve kâğıt gibi hayli yekûn tutan bir malzeme de gerekirdi. Çok defa, haftalar süren bu gayret ve emek mahsulleri sahiplerine teslim edilirken, Aziz Efendi'nin rahlesinin üstüne bırakılan bedel, değil emeğini, masrafını dahî karşılamaktan uzak olurdu. Ama o, asla ses çıkarmaz, verileni münakaşasız kabul eder, hattâ elini dahî sürüp bakmadan, karısını çağırarak ve bilhassa para lâfını ağzına almamaya dikkat ederek:

— Hanım.. şu rahlenin üstündekini alıver! der. Genç kadının eli

rahlenin üstündekilere her uzanışında âdetâ kocasının yalvarırcasına "beni bu sıkıntıdan kurtar!" demek istediğini tereddütsüz hissederdi. Ne ki genç kadın, kocasının bu tutumunu olduğu gibi kabul etmiş olmasına rağmen, gene de bâzan dayanamaz ve hiç değilse kapıdan çıkarken:

— Ne zahmet etmiş, hiç vermese daha iyi olurdu.. diye sitem etmekten kendini alamazdı.

Çünkü o, günler günü bâzan haftalar haftası üstüne göznûru dökülmüş bu yazıların, tezhiblerinin de yapılıp çerçevelenerek, bir gelin gibi evden çıkıncaya kadar ne zahmetlerle hazırlandığını herkesden iyi bilirdi. Hele sülüs, nesih, tâlîk, divânî türlü hatlarla bezenen levhaların murakkaların, fermanların, Kur'an-ı Kerim ve meşklerin kâğıtları âhârlanırken, kendisine de bir yardım hissesi düştüğü için, bu işlerin ne demek olduğunu, tabiî ki herkesden iyi kendisi ölçebilirdi.

Âhâr, kâğıdın üstüne sürülen bir madde idi. Nişasta, pirinç ve ayva çekirdeği, bir kapta evvelâ kaynatılır soğutulur, sonra üstünde donup kalan kısım atılırdı. Bu arada da kâğıt, sıcak suya batırıldıktan sonra, yumurta akı ve şapla terbiye görür; bütün ameliyeyi geçirdikten sonra da soğumuş âhâr kâğıda sürülürdü. Lâkin gene de iş bitmiş olmaz, kuruyan kâğıt baskıya konur, bir müddet de burada dinlendikten sonra mührelenerek parlatılırdı.

Aziz Efendi, levhaların kenarlarına ve kitapların kaplarına kullanılan ebrûyu da kendi yapardı. Bir renk ve şekil kaynaşmasının en cazib örneği olan ebrûculuk da, başlı başına bir hünerdi. Pelte yumuşaklığına getirilmiş kitre üzerine yapılan şekilleri, nakışları tesbit etmek için boyalara sığır ödü damlatılırdı. Böylece de türlü renkler ile yapılmış gül, lâle ve çeşit çeşit çiçek resimlerinden başka, mücerret şekiller de kitre üzerine tesbit olunurdu. Nihayet boyayı çekip de kâğıt, kitrenin üstünden yavaşça kaldırılınca, san'at târihimizin o meşhur ebrûları meydana çıkmış olurdu.

Hiç fasıla vermeden üç dört saat altın yaldız ezmek de bir hüner olduğu kadar, bir kuvvet, bir güç meselesi idi.

Ya mürekkep yapmak, bundan daha mı kolaydı? Pirinci döğüp elemek, sonra bezir ve çıra isiyle taş havanda şimşir tokmakla döğe döğe türlü muamelelerden geçirerek solmaz, uçmaz, zamanla bozulmaz sağlam bir madde hâline getirmek, sanki gelişi güzel yapılabilir işlerden miydi?

Yazılacak yazıların istifini hazırlamak sonra kalıbını çıkarmak için iğnelemek, bir hattat için, mesleğinin esası ve rûhu demekti.

Fakat yazının hazırlığı, kalem yontmakla başlardı. Şöyle ki hattat, o inceli kalınlı boy boy kamışları sol avucunun içine yatırıp sağ elindeki keskin kalemtraşla bir vuruşta istediği şekli verir, müteakip traşlarla da rötuşunu yapıp sonra maktâın üstüne yatırır ve yonttuğu kamış kalemin ucunu keser nihâyet bu son şekli almış ucu gene kalemtraşıyla ortasından ikiye çıtlatırdı.

Üstüne kalemin yatırılıp ucunun kesildiği bu fildişi, sombalığı ve bağadan maktâlar içinde, san'at kudretinin son basamağına çıkmış olanları vardı. En büyüğü on santim boyunda ve üç santim eninde bulunan maktâların öyle harikulâde işlenmiş ve oyulmuş olanları vardı ki karşılarında akıl donup kalırdı.

Hele kalemtraşlar, hele o Rıza'ların Bahri'lerin Vehbi'lerin Hakkı'ların ve daha nice yüzlerce ustaların birbirinden aşkın bu san'at nefîseleri, çelik kısmı ayrı, sap kısmı ayrı birer şâheser idiler. Demirhindi, şirmağa, gümüş, parazvana, altın parazvana denen sap ve sapı çeliğe bağlıyan çemberlerden başka, zarif ve göz doyuran bu harikulâde sapların içine hâk için gayet ufak bir başka kalemtraş yerleştirilmiş olanları dahî vardı.

Bir hattat için her an elinin altında bulunması gereken bu kalemtraşlara ustalar, kullanılacağı yere göre şekil düşürür ve şekline göre de her biri, hattâtî, kâtibî, camkırığı, söğütyaprağı, izmarit gibi isimler alırdı.

Çok defa günler haftalar aylar ve hattâ yıllar süren bir yazı tamam oldu mu, murakkaa gerilir, ebrû yapıştırılır, altın yaldızla cetvelleri çizilir ve nihâyet sıra tezhibine gelirdi.

Son derece ince bir güzel san'atlar kolu olan tezhib, hattata düşen iş değildi. O, yazısını tamamlar ve levhanın bir çiçek bahçesi, bir nakış ve renk cümbüşü hâline gelmesi için müzehhibin fırçasına terk ederdi.

Tezhibin de türlü tarzı, türlü usûlü vardı: Zer-ender-zer, pesend, halkâr, ruganî, şükûfe, sazyolu, atayolu...

İşlenen şekillere gelince: hâtâî, penç, bulut, rûmî, iplik, dışpervaz, içpervaz, göbek, sadberk, su, köşe, koltuk, ortabağ, durak, şiraze, zerefşan, akkâse, visâle, cedvel, tahrir, perdah, silkme, astar, kuzu, çiftekuzulu...

Eski devirlerde medrese kültürünün karşısında bilhassa çeşitli san'at kolları, idârî ve içtimaî bilgi şubeleriyle bir tâlim ve terbiye ocağı olarak Enderun müessesesi vardı. San'at târihimize nice anlı şanlı üstadlar vermiş olan Enderun'un nakış meşkhânesi, sistemli ve

âhenkli faaliyeti ile asırların bağrına eşi bulunmaz san'at yadigârları bırakıp târihin kuytulukları içine gömülüp gitmiştir.

*

Fakat Aziz Efendi yazılarını, hâlkârlar, rûmîler ile bezeyip motifler, çiçekler, yaldızlarla bir renk ve âhenk senfonisi hâline getiren müzehhibin önüne koymaz, bu zor işi de kendisi yapardı. Sanki, icâdcı ve terkipçi kafasının içinde hazır bekliyen bir şekiller, istifler, kompozisyonlar âlemi vardı.

İşte bu âlemin zuhûra gelmek için birbirleriyle didişen, acele eden, sıra bekliyen suretleri, fırsat bulur bulmaz bir kâğıdın bir kitabın bir levhanın bir murakkaın üstünde gözünü dünyâya açıverir, yaratıcı san'atkâr da ancak bu verim anlarından sonra ferahlar, boşalır ve yeni bir doğuma hazırlanırdı.

Komşulardan Hilmi Bey'in Evi

İbrâhim Efendi'nin konağı, kal'e bedeni üstüne oturtulmuş gibi mahallenin tepesinden bakan yüksek, Seddâdî bir binâ idi. Efendinin torunu Râtibe Hanım, içinde doğup büyüdüğü bu teklifli, merasimli, teşrifatlı muhiti bir bakıma sevmekle beraber, en yukarıdan en aşağı kademelere varınca, bütün halk kütlelerini de derin derine sever, adetâ kendini her zümrenin her sınıfın muhatabı hissederdi.

Onun yaradılışında bir insan için başka türlü olmaya da esâsen imkân yoktu. Zirâ her şey, herkes biraz onun parçası; o da belki biraz bu her şeyin herkesin bir cüz'ü idi. Cümle âlemi seviyor, benimsiyor, yakınlık ve berâberlik duyuyordu. Çünkü sevmek, onun hayat tezgâhını işleten hemen de tek buyruk tek kuvvetti. Babasını sever, anasını sever, dadısını sever, mürebbiyesini, halayıkları, uşakları hattâ evin kedilerini köpeklerini dahî severdi. Çatısının altında olmıyan soyu sopu ve tanıdık tanımadık cümle âlem için de gene gönlü muhabbet ve rikkatle dolu idi.

Yalnız, tecrübesiz, toy ve cahil gönlü, muhabbetine karşılık da beklerdi. Onun için sevdiği kadar sevilmeyi bir ihtiyaç, bir önüne geçilmez zaruret olarak hissederdi. Genç kız, sonsuz bir veriş, bir ilâhî bahşiş olan sevebilmenin yanında, sevilmenin çok basit, çok küçük kaldığını henüz bilmiyecek kadar çocuktu.

Konakta kendisini sevmiyen hemen hiç kimse yoktu. Fakat başta anasıyle babası, hepsinin muhabbetinde bir kendine yontuş, bir üstü örtülü egoizm olduğunu, o sanki bilmiyor muydu? İşin tam şuuruna varmamış olsa dahî, hassas antenlerinin yakalıyabildiği gerçekler bir

araya gelince, mozaik gibi bir bencillik tablosu meydana geliyordu. Eğer ana ve baba kendisini gerçekten sevmiş olsalardı, bu bitip tükenmek bilmez huysuzluklara, gurur ve menfaate dayanan bu geçimsizliklere ve netice itibâriyle de bu ardı arası gelmez dargınlıklara ve nihâyet bu kıyasıya mücadelelere bir son vermeleri icab etmez miydi?

Baba, kızını kendi cephesine kazanmak için ne kadar boşuna gayret sarfetmekte ise, annenin de yaptığı bundan başka bir şey değildi. Kız, Sâlih Bey'in yanında annesine olan muhabbetini açıkca meydana vuramaz da, Şevkiye Hanım'ın yanında babasına olan sevgisini belli edebilir miydi? Âdeta karı-koca, kızları üstüne kumar oynuyorlardı. Yirmi iki sene sonra dünyâya gelen bir evlâdı, düzensiz bir evlilik hayâtının siperi yapmak ne hazindi? İki taraf da bu siperin ardına saklanıp birbirlerine kurşun yağdırmaktan bıkıp usanacağa pek de benzemezlerdi.

Oyunun kaderini tâyin eden zar gibi, kâh birinin kâh ötekinin elinde sallanıp sallanıp cenk meydanına fırlatılmak ve gerçekten de kâh babaya kâh anaya oyunu kazandırmış olmak, çocuğu öylesine tedirgin etmiş, öylesine usandırmıştı ki, en küçük yaşından îtibâren, âdetâ canhevliyle, kendisini menfaati için kullanmıyacak, harcamıyacak bir melce aramış ve bunu da yengesi Hâlet Hanım'ın basîretli ve dirâyetli alâkasına ilticada bulmuştu. Gerçekten de büyük amcasının evinde hem teselli hem huzur buluyordu. Sâde, tabiî, gösterişsiz bir alâka ile sevildiğini hissetmek onu, bu yaşı yaşına değilse de, başı başına uyan yengenin evinde ferahlatıyor ve bilhassa neş'elendiriyordu.

*

Büyük amcası, Hilmi Bey'in evi, kendi konaklarının hemen arka sokağına düşerdi. Binâ yayvan ve pencereleri de sokağa yakın olduğu için, çocuk bir kere bu pencerelerin kafesi arkasına geçip oturdu mu, bütün mahalle, hattâ bütün İstanbul ayağının altındaymış gibi gelirdi.

Vakit öğleden evvel ise, rutûbetten üstü yeşillenmiş meşin kırbasını atın üstüne yüklemiş saka gelir ve kapının önüne sıralanan kovalara, kırbanın bir fil hortumu gibi uzayan meşin borusundan su boşaltırdı. Boğuk boğuk, kesik kesik sesler çıkararak akan suyun işi tamam oldu mu da, saka, hortumu kırbanın üstündeki çengele takarak bir başka evin kapısına giderdi. Şâyet bu evde, su küpü kapının yanında gömülü ise, o zaman hortum içeriye uzatılır ve küp doğrudan doğruya doldurulurdu.

Bu küplerde de ne kadar efsâne havası vardı? Küçük Râtibe evlerin loş taşlıklarında veya mutbaklarında gömülü Enes küplerini, âde-

tâ evin eşyâsından ziyâde, bir masal mahlûku farzederdi. Hani kabahatinden dolayı toprağa gömülüp taşlanan suçlular, ya da içlerinde define hattâ genç ve güzel kızlar gizlenmiş tılsımlı mahzenler nev'inden mâcerâlı köşeler gibi gelirdi.

Evin önünden bâzan da sebilciler geçerdi. Onların kırbaları, omuzlarına asılacak ölçüde küçük tulumlardı. İçleri âyetler hadisler yazılı pirinç taslarını şıkırdatarak: "Sebil, sebil!" diye bağırarak isteyene su dağıtırlardı. Fakat bu, bir ihtiyacı karşılamaktan ziyâde, kibarca dilencilik demekti. Onun için de sebilciler, sevilen makbul kimselerden sayılmazdı.

Râtibe Hanım'ın bu evin köşe penceresinden seyrettiği daha ne çok esnaf vardı. Meselâ akşama doğru başlarında tabla, ellerinde pekmez güğümü, su-mahallebicileri geçerdi. Hele cırlak sesli venedik sepetçisi, sırtında taşıdığı havâleli malları arasında kaybolmuş gibi köşeden göründü mü, başını bir tarafa kaldırıp ağzını yayarak bağrışını görmek için küçük kız yüzünü iyice cama yapıştırırdı. Sonra da sepetçi, sokağı dönüp başka taraflara doğru uzaklaştığı halde, derinlerden gelen bu ıslıklaşmış tiz ve keskin sesi dinlemekde devam ederdi.

Eskiden her evde bir bahçe, hemen her bahçede de bir asma vardı. Ev, ister otuz, otuzbeş odalı bir konak, ister dört beş odalı bir yer olsun, büyüklere de çocuklara da, ağaç, çiçek, toprak zevkini ikram eden ufak veya büyük bir bahçesi olurdu.

Cemreler düşüp yazı muştulayan bahar alâmetleri belirdiği günler, sokaklarda: "Asmalar budââyım!" diye bağırarak geçer olan Arnavut bahçıvanların gür sesleri, yüzünü kışdan yaza döndürmüş mevsimin habercisi demekti.

Küçük Râtibe, sokaktan sokağa çarpan kâh yaklaşıp kâh uzaklaşan bu sesle âdetâ göç mevsiminin ayak seslerini duyar; dağları bayırları denizleri, hayâlinin ufkunda bir serap gibi seyreder, saçaklardan sarkan buzları tepe tepe yığılmış karları, yağışlı fırtınalı kasvetli kış günlerini omuzundan silkip atan tâze bir tabiat kokusunu, tâ içinde hissedip tatlı tatlı ürperirdi.

Pek sık olmamakla berâber, arada bir laternacıların geçişini seyretmek de az zevkli değildi. Omuzlarından kol altlarına geçirilmiş kayışlarla sırtına vurduğu laterna kutusunun altında öne doğru iğilmiş Rum delikanlısı ile, âletin kolunu çevirerek çala çala arkadan gelen diğer bir Tatavlalı Rum, camı vurup kendilerini çağıran evlerin önünde dururlar ve istenilen havaya göre laternanın dişleri ayar edilerek müşterinin istediği parça çalınırdı.

Fakat bu kıvrak ve oynak müzik kadar, çalgı kutusunun süsleri de, bir çocuk için aynı ölçüde göz alıcıydı. Şöyle ki, laterna kutusunun üstünde, etrafı renk renk kabartma çiçeklerle süslenmiş, etine dolgun, kaşı gözü yerinde bir kadın portresi bulunurdu. Sanki laternacı da sırf bu kadın için o ağır kutuyu taşır ve sanki âletin kolunu çeviren adam da, hep bu kadının istediklerini çalmak için peşi sıra sokak sokak dolaşırdı.

Laterna kutusunun içine geçip oturmuş bu güzel kadının, ondokuzuncu asır Avrupa modasına göre kabartılmış saçları, geniş açılmış dekolte yakası, büzgülü bol kolları, dolgun göğsü ve birden incelen beli ile sanki sırtında dolaştığı adamın alâkasından mağrur süzük gözlerle etrafına bakar gibi geçişi, mahallenin yalnız çocuklarını değil, delikanlılarını da heyecanlandırırdı.

Gerçi Râtibe sokakları seslendiren hattâ şenlendiren bu laternacılardan hoşlanırsa da onlarda, köprünün öbür tarafındaki âlemlerden bir şeyler de sezer, bir yabancılık duyar gibi olurdu.

Râtibe, bir çok akraba çocukları gibi yalnız köprünün bu yakasının malı değildi. Emektar Faik Ağa'nın âileyi konağın taşlığından alıp en sık taşıdığı yer, şüphe yok ki Beyoğlu idi. Onun için de bu semtin, bu muhitin havasını az çok tanıyor; lövanten zevki, lövanten çeşnisi ne demek olduğunu pek âlâ da hissediyordu. Sonra konakta, bilhassa evin aylıklı terzileri ile kendi mürebbiyesinin baş başa verip konuştukları lâfları birbirine eklediği zaman, İstanbul'la Beyoğlu'nun farkı daha açıkca belli oluyordu.

Bu kadınlar, İbrâhim Efendi'nin ekmeğini yiyiyor, parasını keselerine koyuyorlardı, amma alaturkalıktan çıkamadığını söyledikleri bu evle kötü kötü de alay ediyorlardı. Onun için de çocuk, yaşadığı hayattan, bayağı utanır oluyor ve küçük Avrupa dedikleri Beyoğlu'nu, onların anlattıkları ölçüde hayran olunmaya değer bulamamasını kendi cehline, görgüsüzlüğüne ve alaturkalık itiyatlarına veresi geliyor, bâzan da veriyordu.

Ne tuhaf, bu genç kadınlar, konağın hiç bir âdetini hiç bir an'anesini sevmiyor, beğenmiyorlardı. Ama asıl işin garibi, düşünce ve duygularını çocuğun yanında açığa vurmaktan da çekinmiyorlar, sanki yanlarında hiç kimse yokmuş gibi keyiflerince atıp tutuyorlardı.. Küçük kız, çok defa isyan edecek oluyor; fakat değil kafa tutmak, fikrini söylemek dahi bir saygısızlık olarak belletilmiş bulunduğundan, gerçekten de kendisi mevcut değilmiş gibi susuyordu.

Ama aslına bakılacak olursa, kendini kahretme bahasına sırtına takmış olduğu bu sükût kaftanını, ona sâdece aldığı terbiye giydir-

memişti. Küçük Râtibe, bir meseleyi kafasında endâzeleyip esaslı bir hükme varmadan, üstünde konuşmazdı. Bahusus, her telden çalan bu ağzı kalabalık ve cesaretli kadınlara, hangi bilgisi hangi sermayesi, hangi müdafaa gücü ile karşı koyabilirdi? Hiç, karıncaların devlerle güreştiği görülmüş müydü?

Doğrusu aranacak olursa, an'anelerin henüz gürül gürül yaşamasına rağmen, konakta da eskiye karşı bir bıkkınlık bir usanç yok değildi. Ne ki ihtiyar ve göklere kol atmış bir çınarın mukavemeti gibi, henüz hayat suyu çekilmemiş bu köklerden gelen direnme ve dayanma ile, o kocamış düzen daha bir zaman yaşayacağa benziyordu.

Konakta bu çeşit ciddî sözlerin konuşulması âdet değildi. Hattâ belki düşünülmesi de öyle. Genç kızın babası Sâlih Bey paşalığa merdiven dayamış bir doktor olmasına rağmen, hiç mi hiç fikir tarafı olmıyan bir adamdı. Selâmlığa gelip giden arkadaşları da herhalde kendi çapında kimseler olmalı idi ki kayınpederi ile ya da Yusuf Beyle olan bir anlaşmazlık veya herhangi bir dedikodu, başa vuran bir marsık kokusu gibi hemen etrafa yayıldığı halde, bu arkadaşlar arasında geçmiş ciddî bir meselenin bir memleket, bir fikir, bir sanat münâkaşasının aksi-sedâsı, konağın çatısı altında hemen de hiç işitilmemişti.

Annesinin ise zaten hiç bir meselesi olamazdı. Zaten bu kategoriye dâhil, karınları tok, sırtları pek kadınlar arasında, yaşadıkları hayatın dışına çıkabilmiş, bir şeyler düşünme ihtiyacı duyar olmuş tek kimse yoktu ki annesi bunlardan biri olsundu.

Gerek Şevkiye Hanımefendi gerek bu konağın müdâvimi olan öteki hanımlar, sanki batmaya hazırlanan güneşin son ışıkları son renkleri gibiydiler. Amma ne çâre ki bu kibar, bu asîl bu zarif kadınlar, ne mensub oldukları nizâmın geçmişten bu yana târihî seyrini biliyor, ne de geleceğe doğru şekillenir olan hazin ve acı ihtimalleri görebiliyorlardı. Görmek için, düşünmek lâzımdı. Düşünmek için de bilgi endâzesi gerekiyordu. Halbuki ölçmeden tartmadan hesaba kitaba vurmadan, kurulu düzen bir cemiyet sathının üstünde rahat rahat yaşayıp gitmek varken düşünmek de neye idi?

Bu konakla dostluğu ahbaplığı olan halli vakitli âilelerin, kişizâdelerin, paşazâdelerin hemen hepsinin köşkü yalısı konağı, ahçısı uşağı, kavası vardı. Ama bu varlıklı dirlikli evler, bir yandan dededen babadan yuvarlanıp gelen tempoyu devam ettiredururken, bir yandan da, Köprü'nün öbür tarafından gelen alafrangalığa, kapıları da gönülleri de neden açık olmasındı? Açılacaktı; hattâ açılmıştı. Bu yeni düzen

içeri girerken, can çekişen eski nizâm da işte târih sandukasına gömülmek üzere, ağır ağır dışarı doğru yol alıyordu.

Küçük Râtibe için de, terzilerin, mürebbiyelerin içeri soktukları Garb rüzgârlarının, hani câzip gönül açıcı tarafları da yok değildi. Halbuki içinde doğup büyüdüğü çevrenin asla terkedemiyeceği güzellikleri, iliğine kemiğine işlemiş bir letâfeti vardı. Bu ikisini bağdaştırabilse, ortada kalmaktan kurtulacak, rahatlıyacaktı. Halbuki Beyoğlu'ndan esen hava, böyle bir uzlaşmayı asla kabul etmiyor, bayramıyle seyraniyle, düğünü derneği, dîni îmânı, geleneği göreneği ile eskiden kalma ne varsa bir kalemde silip süpürmek istiyordu. İşte bu yüzden küçük Râtibe, bir Habeş güzeli olan Mâil Kalfa'nın ve Türkçe hocası Mihriye Hanım'ın, daha küçücük bir çocukken dağarcığına koydukları yerli ve mânevî kıymetleri ne terkedebiliyor ne de meydana çıkarabiliyordu. Gece yatağına girdiği zaman gene geçmişlerine Fatihâ okuyor, yeni bir elbise giydiği zaman, gene besmele çekiyor, fakat alaya alınmak, küçümsenmek korkusuyla inançlarını da muamelelerini de, yârdan ve agyârdan saklamaya gayret ediyordu. Böylece de zaten içine dönük hisleri, hep bir mukayese, tereddüt ve endişe havası içinde yalpalanıyor bocalıyordu.

Fakat ev, onun bu sıkıntısını bu azabını asla farketmiyordu. Yalnız bir kişi, Şevkiye Hanım'ın kucağında büyümüş Mebru'su, gaddar, acı ve insafsız bir istihza ile, kızın derinlerinde sakladığı duygularını seziyor ve konağın garblı kanadını teşkil eden terzileri, mürebbiyeleri gölgede bırakacak bir cesaret ve pervasızlıkla, bağlı olduğu değerlere hücum ediyor sonra da şehvet derecesini bulmuş bir haz içinde zaferini kahkahalariyle tamamlıyordu.

Bir zamanlar konağa, Mebru için de Fransızca hocası gelir, Türkçe hocası gider, arkadan piyano hocası kapıyı çalardı. Şimdi de Râtibe için devamlı kalan mürebbiyeye diyecek yoktu ama, şu Türkçeye gelen ve Arapçası Farsçası birbirinden kuvvetli olduğu söylenen Mihriye Hanım ne oluyordu? Artık, onun bilgisi mezada çıkarılsa, kimse bir kara mangır vermezdi. Ya dümdüz taranmış saçları, sabunla yıkanmaktan parıl parıl parlıyan yüzü; bol, biçimsiz elbiseleri ne kadar maskara şeylerdi. Hele halayıklara bile "efendim" diye hitap edişi, dâimâ kitaplardan bahsedişi, "Naîma der ki.. Cevdet Paşa diyor ki.." nakaratı ile küflü malûmat verişleri tahammül edilir işlerden miydi? Böylece Mebrûre, boş bir teneke taşlar gibi Mihriye Hanım'ı her köşesinden vurur, vurmaya doyamazdı.

Gerçekten de Râtibe, bilgili, kudretli ve seciyeli bir kadın olan Mihriye Hanım'a inanır ve onu severdi. Lâkin, Beyoğlu hayranla-

rının çürüğe çıkardığı bir kimseyi alenen tutamıyacağı için, hocasına olan muhabbetini de içinde saklamaya mecburdu. Fakat Mebrûre'nin şeytânî zekâsı, kızın en mahrem, en gizli hislerini bulup çıkarmada mahir olduğundan, onun bu bağlılığını da taşa tutmaktan geri kalmazdı.

Neyse ki Mebrûre ile Râtibe, artık bir çatı altında bulunmuyorlardı. Beyoğlu'nun sefahat ve sefalet muhitlerinde doğup büyümüş gibi, içkili kumarlı, polkalı mazurkalı bir sosyetenin kaçamak müdavimi olmakla tatmin bulamıyan Mebrûre, nihayet paralı ve mevkili bir adamla evlenip İbrâhim Efendi konağından ayrılmıştı. Kocası, sarayın doktorlarından, beş çocuk babası, yaşlı bir paşa idi. Nufuzlu idi; ona istediği hayâtı temine muktedirdi. Nitekim, başına buyruk, etrafını hiçe sayan bu genç kadın için ilk iş, önündeki engelleri yıkmak oldu. Bu işe de beş üvey evlâdın çâresine bakmakla başlamıştı. En büyükleri, esâsen başını kurtarmış, tahsilinin son kademelerine gelmiş genç bir adamdı. Arada üç kız ve sonra da küçük bir oğlan vardı. Mebrûre'nin koca evine ayak basar basmaz bir kasırga şiddetiyle etrafını kasıp kavuruşu, geri kalan dört çocuğun âkibetlerini tâyin etmekte gecikmedi. Çok zarif, çok hisli bir genç kız olan en büyükleri Mün'ime'yi, galopan bir verem götürüverdi. Ortanca, her türlü hakarete râzı olarak baba evinde sinip kaldı. Üvey annesine asla başını eğmiyen üçüncü kız ise tamâmen, küçük oğlan da kısmen Şevkiye Hanımefendi tarafından konağa alındılar. Böylece de bu gözüne bakılan evlâdlığın başı dinç oldu.

Fakat gene de yeni kurulan âilenin derdi bitmiş değildi. Zira Mebrûre, kendi de senesine bir oğlan doğurunca, genç kadın, çocuğunun bakım gailesini üstüne alamıyacağını konağa bir ültimatomla bildirdi. Böylece de bebeğe bir süt anne tutularak, üç kardeş birden, İbrâhim Efendi konağının sâkinleri arasına girdi.

Artık Mebrûre'nin emirleri ve hevesleri fırtınasına tutulan ihtiyar paşa için, genç karısının karşısında el bağlayıp kul köle olmaktan başka yapacak bir şey kalmamıştı.

Gerçekten de, muradı üzre yaşayan kadın, içinde çocukluğunu ve ilk gençliğini refah ve saltanatla geçirdiği İbrâhim Efendi konağına gidip geldikçe, Râtibe'ye sataşmaktan, onu tâciz edip üzmekten ayrıca keyiflenmekte kusur etmezdi.

*

Râtibe'nin tek nefes aldığı ve kendini teşrifattan, merasimden, endişe ve kayıtlardan boşalmış olarak hissettiği yer, büyük amcası Hilmi Bey'in evi idi. Orada, anlayışlı ve muhabbet dolu bir yenge,

mertliğine de, güzelliğine de doyulmaz ihtiyar bir amca; insafı ve ahlâkı melekleri imrendirecek bir amca oğlu ile bir amca kızı; torunlar, dadılar bacılar vardı ki, kendi konaklarından bir sokak aşırı olan bu evin insanları arasında ne kadar rahat ne kadar içli-dışlı bir hayat geçirirdi. Bu evde kimse ondan bir şey istemez, kimse onu bir fikre zorlamaz, hiç kimse, muhabbetini kazanmak için yarış etmezdi. Ah şu: "Çocuk beni seviyor; yok seni değil asıl beni seviyor..." rekabetinin körpe ve toy bir ruhda yaptığı yıkıntı... bunu, ancak böyle bir tahribata maruz kalanlar bilebilirdi.

Konakta, Râtibe'nin muhabbet ve teveccühünü kazanmaktan mustagnî olan hemen de tek insan Mebrûre idi. Zîrâ onun bu evde, kılıcını çekip de yaptıramıyacağı bir şey yoktu. Şu halde, ne diye Şevkiye Hanımefendi'yi, kızının âtifet ve himâyesiyle dize getirmeliydi? Gerçi bu evde "Râtibe Hanım istiyor, Râtibe Hanım istemiyor, Râtibe Hanım seviyor, Râtibe Hanım sevmiyor..." diye bir alay dalkavuk parsa toplar, işlerini yoluna koyar, acâip kararlar verilir, olmazlar oldurulur, türlü oyunlar oynanırdı. Fakat kendisi gibi bastığı yeri titreten bir kadın için bu türlü dolambaçlı yolları ihtiyar etmek bir küçüklük bir tenezzüldü. İşte istememiş, üvey çocuklarını bu evin başına atmış; işte istemiş kendi çocuğunu dadılı tayalı olarak gene bu evin sırtına yüklemişti. Kim bilir daha neler istiyecek, neler istemiyecekti? Râtibe'nin gözüne girmeyi düşünmeden, bunları düşünüp sıralasa daha iyi ederdi.

•

Küçük Râtibe'nin teveccühünü kazanmak yolunda yapılan maskaraca yarışın, çocuğun ne derece aleyhinde bir nümayiş olduğunu, değil konak halkı, anası babası dahî baştan beri bilmemişlerdi. Eğer bilmiş olsalar, hiç değilse onlar olsun, bu tâze rûhu aralarında bir çekişme, bir kumar mevzuu yapmazlardı.

Çocuk, yaradılışından gelen bir temkin ve sağlamlıkla, etrafın ölçüsüz alâkası yüzünden şımarmadı. Fakat her arzusunun kanun hükmünde bulunduğunu da, farkında olmadan benimsemesi, günlük hayatında zararlı itiyatlar ve tertipsiz bir gidişin yerleşmesini hazırlamakta da geri kalmamıştı. Faraza: "O kötü bir şey istemez boşuna üzmiyelim" hükmü, konağın ana fikri olduğundan, bu anlayış çocuğu, en küçük yaşından itibaren pedagojik bir kontrol ve ihtimamdan uzak tuttuğu için, geç yatmak, geç kalkmak, az yemek, hiç yememek gibi en basit en ibtidaî bakım kaideleri dahî, büyüklerin idâre ve müdahaleleri dışı, bir çocuk kaprisine bağlı kalmışdı.

Her zaman iştihasız olan Râtibe için kendini hür ve mes'ut hissettiği büyük amcası Hilmi Bey'in evi, yalnız sofra başlarında sıkıcı idi. Zîrâ bütün ev halkı söz birliği etmiş gibi onun "canım istemiyor, yemiyeceğim.." nakaratına kulak asmaz ve o günün icâb eden nafakasını yedirmeden sofradan kaldırmazdı. Bir kaç defa da yengesinin, annesine:

— Kızım Şevkiye Hanım.. bu çocuğu büyüklerle beraber gece yarılarına kadar oturtmayın; erken yatıp erken kalksın ki yemeklerini de doğru dürüst yiyebilsin. Sonradan dizimizi döğmiyelim... yollu ihtarlarda bulunduğu, kapı aralıklarından kulağına çalınmıştı. Annesinin hiç değişmiyen cevâbına gelince:

— Ne yapayım yengeciğim... üzülmesin diye bir şey söyliyemiyorum... demekten ibâret kalıyordu.

Râtibe'nin hissettiğine göre yaşlı yenge, onun devamlı olarak büyükler arasında oluşuna, terbiyesi bozulacak vesvesesiyle, arkadaştan mahrum bırakılmasına da itiraz ederdi. Belki de Hâlet Hanımefendi'nin hakkı vardı. Bu zamansız olgunlukta, yetişmiş insanlarla düşüp kalkmasının payı inkâr edilemezdi.

Amcasının evinde çocuk da vardı arkadaş da. Fakat kız, yaşıtlarından zevk almak itiyadını kazanmamış olduğu için, gene büyüklerin yanına sokulmaktan kurtulamazdı.

Bu evin büyükleri arasında, bilhassa büyük amcasının oğlunu çok severdi. Her akşam işinden evine dönerken, anasiyle babasına uğrayan, ihtiyar amcasının genç oğlu Server Bey, bir ordu içinde dahî olsa, seçilmiş ve mübarek bir insan olduğunu kabul ettiren müstesnalardandı. Bâzan yiğeninin yüzüne bakar ve:

— Râtibe, kızım... sen gene yemeklerine dikkat etmiyorsun galiba.. sonra canım sıkılacak, derdi.

Bu bakışlarda, bir hekimin hastası karşısındaki dikkat ve alâkası olduğu muhakkaktı. Fakat Râtibe, bu alâkadan hoşlansa da mühimsemezdi. Zîrâ, hasta değildi. Az yemekle de insanın hastalanmıyacağına inanıyordu.

Eski hekimlikte, âdeta laboratuvarın yardımcılığına meydan okuyan, isâbetli bir teşhis isabeti vardı. Hekimin gözü, eli ve kulağı, vereceği kararda laboratuvar raporlarından çok daha mühimdi. İşte Server Bey de klinik tabâbet sâhasında, eşine ender rastlanan bir teşhis kuvvetine sâhipti. Onun için de amcasının bu nazlı ve tatlı torununun yüzünü tetkik ederken sıhhî şemasını pek ümitli bulmadığı aşikârdı. Hilmi Bey'in evinde herkes az çok Server Bey'in fikrine iştirâk ettiği halde, yalnız genç kız bu küçük küçük ihtarları

ciddiye almaz, fakat amcasını üzmemek için de pek ses çıkarmazdı. Esâsen istese de her hangi bir kimseyi üzmek elinden gelmezdi. Hele bu içi dışı güzel adama kıymak, onun nazarında bir hiyânet demekti.

Server Bey, hastalarından para alamadığı için kariyerde kalmış ve farmakoloji profesörü olmuştu. Gözü tok, gönlü ganî idi. Hiç kimse, onun iki dudağının kötü bir söz için kımıldadığını görmemişti. Çocuk, genç, yaşlı, temas ettiği her ferd için o, bir kal'a, içine sığınıp kendini koruyabileceği bir fethedilmez siperdi. Kendisine teslim edilmiş nice malın, nice canın şeref ve nâmusun bekçisi, koruyucu ve kurtarıcısı idi. Sonra ne de güzel adamdı. Kızkardeşi ve kendi, binde bir rastlanan güzel insanlardandı. Acaba hangi el bu iki kardeşi kusursuz yaratmak için bu derece îtinâ göstermiş, kıl payı fazlalık veya eksiklik olmadan yaratmıştı? Bâzan genç kız onlara bakar bakar da: "Günün birinde bunlar da mı ölecek, bu güzellikler de mi yok olacak?" diye düşünürdü.

Amcasının evinde her istediğini o kadar kolay dile getirir, yasaklara tâbi olmadan o kadar rahat işler ve düşünürdü ki, ölüm fikri etrafındaki tecessüslerine bile gene ancak burada cevaplar aramak iznini kendine verirdi. Şayet kendi konaklarında ciddî bir düşünce ile şöyle bir kaç dakika durulup düşünür olsa, rakip zümrelerin hepsi birden "neye mahzunlaştın, bir şeye mi canın sıkıldı, yüzün de sarardı?" diye bir ağızdan yaylım ateşini açarlardı. Onun için konakta, kedinin kaptığı bir kuştan, kümesde ölen bir civcivden dahî bahsedecek olsa, bu ölüm sözü, anasiyle babası arasında sert bir çekişmeye vesile olurdu. "Bak gene ölüm lâfı ediyor, çocuğu canından bıktırdın. Hayır ben bıktırmadım sen bıktırdın.." diye sonu gelmez bir münakaşaya yol açılmış olurdu.

Aslında bu sevgi rekabetleri, muhabbet nümayişleri, yaltaklanmalar, şaklabanlıklar, çocuğun rahatı ve memnuniyeti adına göze alınmış hareket ve tedbirler gibi görünürse de, çıplak bir egoizmden başka bir şey değildi. Zîrâ çocuk, kendisine tanınan hürriyetten de, muhabbetten de bîzârdı. Onu sevenler, bu muhabbetlerini pek ağır bir bedel karşılığı ödettiklerinin farkında olmadan, acı, insafsız ve gaddar bir sevginin zindanı içinde eziyor, sıkıyor boğuyorlardı.

*

Bütün istek ve talebine rağmen Râtibe, amcasının evine de pek sık gidemezdi. Gitse bile, çok defa kalabalık bir mâiyet halkı, peşinde olurdu. Şayet yengesi onu bizzat alıp getirmişse o zaman, kendi konaklarından bu bir sokak aşırı evde, âdetâ bir sılaya gidiş bir vatana ka-

vuşma heyecanı duyardı. İşte böyle zamanlarda sokağın satıcıları dahî ona, kaybedip de bulduğu âşinâlarmış gibi gelirdi.

Hele bir Rum sakız leblebicisi vardı ki, yalnız malını satmaz, aynı zamanda oynayıp zıplar: Dibidak, dibidak.. duman vapur, sicak sicak! diye güler yüzü etrafa neş'e saçarken, mahallenin çocukları da başına toplanırdı.

Sonra, gür bir feryad halinde: Cerrr!... diye bağıran Arnavut ciğercinin, sesi kadar kendine mahsus bir çalımla geçişi de, tâkip edilmeye değer sokak çizgilerindendi.

Ciğercilerin hepsi de sallı ve edâlı yürümeye mecburdular. Zîrâ her iki tarafına da sıra sıra ciğerler dizilmiş uzun sırığı omuzlarına vurarak sokak sokak dolaşırken, bu esneye esneye yalpalanan sırığı etraftan geçenlere değdirmemek için çok tertipli ve ölçülü yürümek lâzımdı. Yalnız, ciğercilerin işini bozan, kedilerdi. Başlar ve kuyruklar havada, haykıra haykıra ayaklarına dolanır, önünde ardında koşarak yolunu keserlerdi.

Bir de, tâlimli adımlarla yürüyen esnaf arasında, bilhassa sırık hamalları dikkate değerdi. Dört kişinin kaldıracağı ağır bir balya, iki sırığın ortasına takılır ve bu çifte sırığın dört ucu da dört hamalın omuzlarına oturtularak yük, dört kişi arasında müsavî surette taksim olmuş olurdu. Şayet bu dört hamaldan biri, ritmi bozarak hesapsız bir adım atacak olursa, birden bire omuzuna yük binen arkadaşlarından birinin kemiklerinin kırılmasına sebep olurdu. Onun için de sırık hamallığı, bir ağır yük taşıma rekorundan ziyâde, bir tâlimli yürüyüş alışkanlığı idi.

Fakat bunlara mahalle aralarında rastlamak mümkün olmazdı. Yemiş iskelesi gibi, Sirkeci gibi piyasa yerlerinden geçerken tesadüf ettikçe Râtibe'nin genç başı arabadan uzanıp uzun uzun seyrederdi.

Onun, bir de zevkle seyrettiği, hayâlî fenerlerdi. Kâğıttan yapılmış ve dört tarafına türlü garib ve alaylı resimler çizilmiş bu cesim fenerler, dükkânların önüne takılır ve rüzgârla sağa sola döner dururdu.

Halkın dilinde çarçabuk teşbih ve mecaz kalıbına giriveren sözler gibi, bu isim de zamanla bir mesel olmuştu. Hafif bir esintiyle savrulup dönecek ölçüde kansız cansız kalmış kimseler hakkında kullanılırdı. Bilhassa hastalık geçirmiş ya da gönül çekmekten kıl gibi incelmiş olanlar tavsif edilirken: "Zavallı, hayâlî fenere dönmüş." denirdi.

Fakat küçük Râtibe'nin bu teşbihle hayâlinde beliren imajın, dükkânların önünde sallanan hayâlî fenerlerle hiç alâkası yoktu. Acaba neden, başını kaldırıp bakanda hiç değilse tebessüm uyandıran neş'e-

li bir feneri, hasta cılız mecalsiz kimselere benzetirlerdi? Ama bu içli ve düşünceli kızın büyük eksiği, bu kadarcık ehemmiyetsiz bir müşkülünü dahî etrafına açmaması, kimseden bir şey sorup, gönlünde olandan çevresine renk ve koku vermemesiydi. Ne yazık ki onun kapalı ve dilsiz gönlünün sırlarını araştıracak, kolaylaştıracak tortu ve birikintilerini atacak kimsesi de yoktu.

*

Sebzeci

Börekçi, çörekçi, simitçi, şerbetçi, su mahallebicisi, kadayıfçı, zülbiyeci, helvacı, gibi mahalle aralarının iliğine kemiğine sinmiş seslerin başında, tabiî ki mâcuncular başta gelirdi. Renk renk kokulu baharlı macunlarını alıp alıp tahta değneğlere sarmak için mâcun tablasının içinde duran demir çubukları avuçlarında şakırdatarak geçerken, okudukları mânilere kulak vermek kadar zevkli ne vardı?

Bir evin kapısından ötekine giden bütün bu esnaf, sanki o, kapıları ve çatıları ayrı fakat ruhları bir olan bu evleri bir örümcek maharetiyle birbirine bağlar, birinden ötekine selâm ve peyâm götürürdü.

Şu da var ki o devirde mahalleleri de mahallelileri de birbirine bağlamaya pek hâcet yoktu. Zîrâ içtimaî ve mâşerî hayâtı kolu kanadı altında tutan bir kommün rûhu, değil insanları, mahallenin kedilerini köpeklerini kuşlarını bile benimsemiş, el uzatmış kendine mal etmişti. Öyle ki, insan veya hayvan, bütün aceze için emre âmâde tesisler, vakıflar, o devrin cemiyet hayâtına rahmet gibi yağar, kimin ocağı sönmüşse parlatır; kimin düzeni bozulmuşsa düzeltir; sürçeni yakalar, düşeni kaldırır; ne onu ne bunu yapamazsa, vazîfeyi gelenek ve göreneklerin himmetine terkederdi. O zaman da ferd ferd, eli eren gücü yeten herkes, düşmüşe, muhtaca, âcize, garibe kılıç olur

kalkan olur, ümit olur teselli olur, şefkat ve muhabbet olarak taşar dökülürdü.

İşte İbrâhim Efendi konağının çıraklarından Terânedil Kalfa'nın, yağlıkçı İshak Efendi isminde bir komşusu vardı ki sıfırdan başlayıp, halli vakitli bir esnaf hâline gelmiş olmasının, mahallenin mürüvvetinden ileri geldiğini herkes bilirdi. Esâsen kendisinin de, ne mâzisini saklamak ne de, bu günkü refahlı hayâtı buluncaya kadar geçirmiş olduğu sıkıntıları, agyârın gözünden ırak tutmak hatırından geçerdi...

Büyüklerin anlattıklarına göre İshak Efendi, açıkgöz lâkin meteliksiz bir delikanlı iken mahallenin yaşlıları, bu tuttuğunu koparan iyi niyetli genci kalkındırmak için kendisine mahallenin Avârız Sandığı'ndan bir kaç altın sermaye vermek suretiyle, memleketin en ilerde tüccârı hâline gelmesini sağlamışlardı.

Ne ki İshak Efendi de, kendisini dükkân tezgâh sâhibi eden mahallesine de cemiyete de ebedî bir bac ödemek vazifesini seve seve kabul etmiş, eli açık kapısı dayalı, hayrı hasenatı bol bir fakirler babası olmuştu. Daha ticaret hayâtına atılıp da işleri yoluna girer girmez mahallenin sandığına borcunu da adağını da yerine getirmişse de, kendisini her zaman için insanlara karşı ödenmez bir borç altında sayarak, yetimlere yoksullara ettiği yardımlardan başka, loncasının en hayır sever azası olarak, genç esnafları himâye etmiş sermaye vermiş, yol göstermiş, yapabileceği hiç bir hayrı ehlinden esirgememişti.

Gene eskilerin ifâdelerine göre, ne yazık ki kâh Moskof muharebesi kâh 93 Harbi dedikleri o felâketli târihden sonra, gerek mahallelerdeki gerek esnaf loncalarındaki Avârız Sandıkları kaldırılarak sermayeleri hazîneye devr olmuş; bu suretle de mahalleler olsun, loncalar olsun, sırtlarını dayadıkları bu iktisadî payandayı kaybederek kudret ve garanti kaynaklarından mahrum bırakılmışlardı.

Asırlık bir çınar, pederşâhî bir âbideye benzeyen yağlıkçı İshak Efendi, doksanını bulmuş bir ihtiyar olmasına rağmen, gülerken küçülen gözleri, elvan elvan pembe renk dolaşan yanakları, süt beyazı sakalı ve hâlâ bükülmemiş kameti ile, muhakemesi, hâfızası yerinde, kal'e gibi bir insandı. Bilhassa nizâmlı ve imânlı bir hayat anlayışının kazandırmış olduğu olgunlukla ona bir parça herkesin atası, dedesi denebilirdi. Bilhassa çocukları çok sever, onlar da bu güler yüzlü ihtiyara deli divâne olurlardı. Nasıl olmasınlar ki, İshak Efendi bir kere:

— Ben çıraklıktan kalfalığa, kalfalıktan da ustalığa geçeceğim

zaman mevsim bahardı, diye anlatmaya başladı mı, sözü kesmez mutlaka devam ederdi:

— Peştemal kuşanma cemiyetleri kışın câmilerde ya da loncalarda olur; yaz zamanı da, Veli Efendi, Çırpıcı, Çamlıca, Fenerbahçe Göksu, Sarıyer, Beykoz veyahut Kâğıthâne'de yapılırdı. Bizim ustalar, bir teferrüc ile berâber cemiyetin Kâğıthâne'de olmasını istediler. Bana da vaktin geldi hazırlan bakalım dediler.

İshak Efendi'nin etrafını saran irili ufaklı çocuk kalabalığı içinde, kim bilir kaçıncı defa bu teferrüc ve peştemal kuşanma hikâyelerini dinleyenler bulunurdu. Lonca reisine, yiğit başıya, kâhyaya, bohça bohça nasıl hediyeler hazırlandığını, küpler dolusu şerbetlerin nasıl ezildiğini, helvaların dolmaların nasıl yapıldığını, daha alay Kâğıthane'ye varmadan, beş altı kuzunun kimler tarafından çevrildiğini öyle bir anlatışı vardı ki bütün o kır sefalarını yaşarcasına yeniden dinlerlerdi. Zira İshak Efendi, hikâye anlatmaz, âdetâ resim çizerdi.

İhtiyar yağlıkcının anlattığına göre o zamanın Kâğıthâne'si "Sultan Ahmed-i Hân-ı Sâlis ile vezirinin teferrücgâhı" değilse de, gene de İstanbul halkının can attığı bir gözde mesîre yeri idi.

"Eğerki aslına bakılacak olursa, Ahmed Hân'dan evvel de burası makbul ve mahbûb bir bezm-i safâ mahalli idi." Şöyle ki, geçmiş asırlarda şehrin âyân ve eşrafı akın akın buraya gelir, sâyebânlı ve müzeyyen çadırlarını kurar; günler haftalar ve aylarla kalarak, yer içer eğlenirlerdi. Geceleri balmumu ve zeytinyağı kandilleriyle hemen o yüzlerce çadırın kurulduğu sahra aydınlanır, gökte patlayıp türlü şekiller alan, yerde zıplayıp canlı mahlûklarmış gibi sürünerek dolaşanlar, havâîler, çarkı felekler, çiçek püskürenler, karanlıklara yükselip ejderhâ olan, at olan deve olan renk renk fişeklerle donanmalar yapılırdı.

Bir tarafta küme sazları, bir tarafta hokkabazlar, başka bir tarafta meddahlar, hayâl-i zıl ustaları seyircilerinin karşısında ve hele rakkaslar köçekler sahranın ortasında, çûş u hurûşu son haddine ulaştırırlardı.

O devirlerde iki türlü rakkas vardı: Köçekler ve tavşan oğlanları. Daha çok, Rum, Yahudi ve Kıptiler arasından çıkan bu, "nerkis gözlü, âfitâb misâl, kesim biçim yerinde "san'atkârlar, hususî meşkhânelerde yetiştirilir; bir yandan raksın usûl ve âdâbını öğrenirken, bir yandan da mûsikiyle ülfetleri temin olunurdu.

Köçekler, oyun esnasında kadife üstüne sırma işlemeli mintan, dibâ canfes veya ustufa'dan sırma saçaklı eteklik giyer ve bellerine

de gümüş veya sırma kemer takarlardı. Saçlar uzun ve perişan, parmaklarda pirinç ziller, mûsikînin makam ve âhengi içinde mûsikîleşmiş vücut hareketleriyle, seyircilerini güneş çarpmış gibi kendilerinden geçirirlerdi.

Tavşanoğlanlarının kıyafetleri ise bir başka türlü idi: Siyah çuhadan topuklarını döğen bir şalvarın üstüne vücutlarını sımsıkı kavrayan dar bir câmedan giyer, bellerine de türlü renkten ipek veya şal kuşak sararlardı. Tavşan oğlanlarının başı, köçeklerinki gibi açık değildi. Gayet küçük ve süslü bir külâh, gür saçlarının üstünde bir çiçek demeti gibi ilişmiş olarak bu göz alıcı kıyafeti tamamlardı. Zaman zaman halk bunlara "fitneşâh, zâlimşâh, nazlışâh" gibi isimler takmış ve köçekler uğruna kırılan kadehler, fedâ olan servetler, sönen ocaklar da olmuştur.

Halkın hemen de bütün bir mevsim kıra çıkması, esnafın da hem eğlence hem ticaret maksadiyle, kalabalığı takib etmesi demek olduğundan, vâdilerde barakalar kurulur, yüzlerce dükkân açılır ve Kâğıthane bir konar-göçer şehir manzarası alırdı.

*

Amma İshak Efendi'nin yetiştiği devrin Kâğıthane'si, artık bu büyük refah devirlerinin mesiresi değildi. Öyle, haftalar ve aylarla süren devamlı eğlenceler kalmamış, ihtiyar yağlıkçının "Sultan Ahmed-i Hân-ı Sâlis" devri dediği o ihtişamlı varlıklı çağ kapanmış; artık bu zevk ve sefâ asırlarından artakalan mirasın bakiyesiyle avunulur olmuştu. Bununla berâber gene de Nevşehirli İbrâhim Paşa'nın can çekişen Sâdâbâd eğlenceleri son nefesini vermemişti. Sönmek üzre olan bu mâzi çerağı hâlâ yanıyor, hâlâ etrafına şevk ve neşat saçıyordu.

Hâlâ Nedîm'i okuyup anlıyanlar hâlâ "Leylî yüzlü mükehhal gözlü, şîrin sözlü zer kemerli muattar kâküllü dildâdeleri" yâd edenler eksik değildi. Ama Üçüncü Sultan Ahmed devri, o artık doğmayacak bir güneşti. Defterdar'daki Neşat-âbâd Kasrı'nın zarâfetini hâlâ kulaktan kulağa söyliyenler vardı: "Öyle bir divânhânesi varmış ki oraya giren, kendisinin dünyâda olduğunu unuturmuş.." yollu sözler, atadan dedeye intikâl etmiş hikâyeler olmalıydı.

Alibey Köyü'nde de bir Hürremâbâd varmış. Bu da, bir güzelden güzel kasırmış. Kağıthâne, Sultan Süleyman ile oğlu Sultan Selim zamanında belki de İstanbul'un en hareketli, en cûşişli eğlence yerlerinden biriymiş. Ama burası ne görmüşse Ahmed Hân zamanında görmüştür. Hünkâr'ın damadı İbrahim Paşa, Kâğıthane deresinin

mecrasını değiştirmekle işe başlayıp humbarahâneden sekizyüz zürrâ mesafe üzerine mecra kazdırmış ve bunun iki tarafını mermer rıhtımlarla süslemiş. Yeni mecranın kıyısına da otuz sütun üstüne son derece muhteşem bir kasır yaptırmış. Kasrın önünde büyük bir havuz ve havuzu besleyen çağlıyanlarla ağızlarından sular akan ejderhâlar ve türlü su oyunlarıyle cilveleşip şakalaşan fıskıyeler, bu ihtişam ve saltanatı tamamlayan çizgilermiş.

Fakat Kâğıthâne demek yalnız Sâdâbâd Kasrı demek değildi. Baruthâne'ye kadar rıhtımla bezenmiş olan derenin iki yakasına zarif köşkler, yer yer hamamlar, köprüler, çeşmeler yapılmış ve sarayın iltifatına uğrayan Kâğıthâne ile civarı, devlet büyüklerinin ve şehir zenginlerinin de köşkleri yalıları ile bir cennet köşesi olmuştu.

İşte devrin şâirleri, başta Nedîm, durmadan pâdişâhı bu yeryüzü cennetine davet ediyor ve durmadan Sâdâbâd'ın "çeşme-i nûr"unu "cisr-i sürûr"unu, "cedvel-i sim"ini, Tavanlı Köprü'sünü methediyorlardı. Pâdişah da kâh şiirle kâh mûsikî ile, arzularına yol açan bu dâvetnâmelerin ardınca Sâdâbâd'a gidiyor, eğlenceler tertip ettiriyor, resmî, hususî ziyâfetler veriyordu. Bilhassa bu eğlencelerin başında, nişan tâlimleri gelir atışta isâbet ve muvaffakiyet gösterenlere, pâdişah tarafından elmaslı hançerler, samur kürkler ve kese kese altınlar ihsan olunurdu.

Üçüncü Sultan Ahmed'in Sâdâbâd'a gelişi demek, başlı başına bir şenlik ve ihtişam demekti. Zîrâ hünkârın saraydan bir yere çıkması, muazzam bir alayın da yollara düşmesine yol açardı. Nitekim debdebeli bir mâiyet halkı ile evvelâ Mirahur Köşkü'ne gelip karşılama merasimi burada yapılacak olan pâdişah alayının en başında kılavuz çavuş bulunur, bunu dergâh-ı âli çavuşları, silâhtarlar, sipahi ağaları, rikâb-ı hümayun ağaları sıra ile takib ederlerdi. Bunların arkasında pâdişah bulunur ve daha arkadan da Enderun ağaları, dalfes neferler ve mehterhâne takımı gelirdi.

Hükümdarın Sâdâbâd'a gelişiyle, kalabalık büsbütün artar; mor yeşil mavi güvez sarı türlü renkte cübbe ve binişler, bol şalvarlar, fermeneli sakolar üsküf, kallavî, burma, dolama, kâtibî kavuklar, sarıklar, mücevveze, külâh, kaveza, ışkırlak, keçe külâh nev'inden serpuşlar Sâdâbâd'ı bir renk cünbüşüne gark ederlerdi.

İç Kâğıthâne ile Silâhtar Ağa'ya kadar kanal boyu ve tekmil vâdi, yaldızlı nakışlı, kafesli, billûr camlı, atlas perdeli, kupalar, koçular, hantolar, landolar kâtip odası ve talikalarla dolar boşalır... dere ise ikişer üçer çifte piyadeler, kayıklar, peremeler, alabanaların gidiş gelişleriyle bir mahşer hâlini alırdı.

Süslü ve kıvrak dilli Evliya, Kâğıthâne âlemlerini anlatırken, çınar ve kavaklarla çevrili derede yüzen gençlerin ayakları, suların içine yayılmış ağaç köklerine değdikçe, ürkerek ve bağırarak: Deniz kızı!.. deniz kızı yakalıyor!.. diye kaçıştıklarını ve başka taraflara kulaç attıklarını tatlı tatlı rivâyet eder.

Devir, Üçüncü Ahmed zamanına geldiğinde, ikbalinin son basamağına çıkmış olan Kâğıthâne, gerçekten de Tavanlı Köprü'leri, Çeşme-i Nur'ları lâle tarhları, gül bahçeleri, kasırları, Cedvel-i Sîm'leri ile artık bir cennetti. Damad İbrahim Paşa, bu zevk ve zarâfet pîri, arabaları içinde teferrüce çıkmış şuh ve dilber kadınlara iltifat etmekten geri kalmaz, münasib gördüklerine, muhabbetleriyle birlikte "zer-i mahbûb" saçmayı ihmal etmezdi.

O devirde saray kadınlarının ve sultanların kıyafetleri de bir ayrı hikâye idi. Tepeden tırnağa mücevhere garkolmuş bu nârin vücutları bir kat daha güzelleştiren elbiseleri, hemen de baştan başa inciler, yakutlar ve zümrütlerle renklenmiş; gerdanları, başları, elleri, kolları ve belleri, bu bahâ biçilmez cevahirle ziynetlenmişti.

Devlet büyüklerinin ve şehir zenginlerinin kadınları ise, ekseriya topuklarını döğen ipek şalvar ve üstüne de elmas düğmelerle iliklenmiş bir gömlek giyerlerdi, bunun üstüne de sırma işlemeli ve gene düğmeleri inci ve mücevherden olan bir elbise ve bellerine de mücevherli veya som altın ya da gümüşten kemer takarlardı. Başlarındaki renk renk hotozların mutlaka inci ve cevahirden, zümrüt ve yakuttan gülleri çiçekleri, perişanları olurdu. İşte kadınlı erkekli sel gibi akan, yel gibi esip geçen bu keyif ehli kalabalık, erguvan, söğüt, çınar ve servi ağaçlarının altındaki ihramların üstünde başbaşa vererek keman, kemençe, sînekeman, tanbur, rebab, ney ve defler elde, beste, peşrev, semâî şarkı seslerinin kanatlarında zevk ve sefa göklerine yükselirlerdi. Başka taraflarda da zurna, çiftenârâ, dümbelek hattâ davullarla destanlar, koşmalar, mâniler söyleyip eğlenen ayrı kümelerin âvâzı birbirlerine karışırdı.

Bahâriye, Karaağaç ve Cin Deresi boğazının çıldırıp coşmuş yeşillikleri arasında gümüş kakmalı eğerlerin, ipek püsküllü haşaların süslediği atlar üstünde, ikbal meydanına karşı özengi parlatır gibi çalımla tozu dumana katarak kalabalığın içine giren şehbâzların gözleri, arabalardaki kayıklardaki ya da ihramların üstündeki işve ve cilve meydanının toz koparanlarından öteye geçmez billûr yaşmaklar, elvan elvan feraceler onlara, her güzelliğin üstünde ve her güzellikten üstün gelirdi. Hele kafalar çekilmiş, gözler bulutlanmışsa, sırasında rezalet çıkarıp karakollukçunun eline düşmek dahî işten değildi.

Amma İshak Efendi'nin zamanındaki Kâğıthâne, artık bu değildi. O şimdi, alevi geçmiş, koru küllenmiş, sâde kıvılcımı kalmış bir ateşdi.

Kâğıthane, başından kollarından ellerinden inci ve cevahirlerini çıkarmış, sırtından elbiselerini atıp uryan kalmış bir güzel gibi, yaratıldığı üzre çıplak, fakat bu ziynetsiz hâli ile de bambaşka bir güzeldi.

Belirli eğlence günleri gene vâdiler dolup taşar gene ihramlar serilir, sazlar sözler ayyuka çıkardı. Gene aşk oynatanlar, gene sâgâr yürütenler, gene dirhem ve dinâr saçanlar, gene dem bu demdir dem bu demdir dem bu dem... diye geçmişe geleceğe göz yumup gününü gün edenler hep buraya koşmakta idi. Bu alışılagelen rağbet dolayısiyle İshak Efendi'nin de peştemal kuşanma cemiyeti Kâğıthâne'de yapılmıştı. Çadırlar kurulmuş, helvalar, dolmalar, pilâvlar hazırlanmış, kuzular çevrilmiş, saz ve söz ehli bir araya gelip çalmış, söylemiş, oynamış, gülmüş, güldürmüştü. Bu cemiyette oyun kollarından "zuhûrî" denen orta oyunu, eğlencenin ağırlık noktasını teşkil etmişti.

Karagözden sonra temâşâ hayatımızın canlı figürlere yükselmiş bir kademesi demek olan orta oyununun cemiyet tarafından gördüğü alâkayı, mevzuunu hakîkî hayattan alarak, tipleri zamana göre karikatürize etmesinde aramak herhalde yanlış olmaz.

Orta oyuncu demek, zekâ, nükte, lâtife ve geniş bir karihâ ile, halkın düşünüp de şekilliyemediği ya da dilinin ucuna kadar geldiği halde söylemeye cesaret edemediği sözleri gözünü kırpmadan sayıp sıralıyan adam demekti.

Amma çok eski zuhûrî kolları, son zamanların orta oyunlarından farklıydı. O zamanlar, daha oyun başlamadan evvel, zurna, davul, çiftenâradan müteşekkil bir saz heyeti bulunur ve san'atkârlar ortaya çıkmadan, köçek havaları çalmaya başlarlar; on kişilik bir raks heyeti de bu sazın refakatinde, rüzgârla savrulan çiçekler gibi, meydanın bir başından bir başına, uçarak, kayarak, bükülüp kıvrılarak konup kalkarlardı. Nihâyet curcuna biter ve oyun da başlardı.

Fakat gide gide zuhûrî kolunun köçek kısmı kaldırıldı ve repertuarda da bâzı değişiklikler yapıldı.

İshak Efendi'nin zamanında orta oyunu, mevzuu kırkı geçmeyen, dekoru ise yeni dünyâ denilen basit bir parmaklıktan ibâret, iptidâî bir tiyatro idi. Belli başlı oyunları "çifte evlenme, bahçe, kunduracı, gözlemeci, sarhoşa hiyle, kanlı nigâr ve meyhâne" idi. Vak'alar

dâimâ basit, fakat espriler her zaman çok kuvvetli idi. Esâsen vak'-aya esprisiyle tasarruf edebilene büyük san'atkâr gözüyle bakılırdı.

Orta oyununda erkek tipleri iyi tetkik edilmiş, onun için de kuvvetli idi. Buna mukabil zenne denilen kadın tipi, arka plânda ve zayıftı.

Oyunun temel direği demek olan pişekâr, hem oyunu açar hem de oyuncuları idâre ederdi. Meydana ilk o çıkar, diğer san'atkârlar ise sıra sıra arkadan gelerek hep ona sataşır, hep onu iğneler, fakat meydanın bu mat edilmez nükte cambazı, tekerlemeleri, cinâsları ve türlü lâtifeleriyle oyunu kızıştırır, uzatır ve tavında idâre ederdi. Başında mavi, sarı, kırmızı veya siyah renkte dört dilimli sivri bir külâh, arkasında mavi çuha kaplanmış kürk ve dizinde aynı renkte çakşır, ayaklarında ise çediğe benzer sarı bir terlik bulunurdu.

Oyunun ikinci mühim şahsı, kavuklu idi. Başında abânî sarıklı bir kavuk, sırtında kırmızı çuhadan cübbe ve topuklarına kadar inen boy entarisi, cübbenin renginde çakşır, belinde şal kuşak, ayağında ise çedik papuç bulunurdu.

Feraceli yaşmaklı, kaşlar çekilmiş, gözler sürmeli, yanaklar boyalı, saçlar takma zenneye gelince; üç etekli entarisi ve canfesden şalvariyle gerçekten kadına benzerdi. Nihayet Acem, Arab, Kürt, Laz, Rumelili ve sarhoş gibi, orta oyununun türlü kıyafette türlü istidat ve kabiliyette ne kadar san'atkârı varsa, birer birer meydana çıkarak taklid ve espri hünerinin erişilmez örneklerini verirlerdi.

*

İşte, bu cünbüşlü âhenkli esnaf teferrüclerinin asıl gayesi, bir genç kalfaya peştemal kuşatarak ustalık kademesine yükseltmek olduğu âdeta unutulmuş gibi, çeşit çeşit eğlenmelerin dalgaları ortasında yalpa vurulsa da, zamanı gelince maksada rücû edilirdi.

Merasim başlarken, usta olacak kalfanın yaptığı işler lonca heyetine arzolunurdu. Heyet eserleri tetkîk eder ve bir atlas torba içine koyup mühürlerlerdi. Sonra usta namzedi, bir delilin arkasında ve elleri delilinin omuzlarında olarak, merasim mahalline ilk adımını atardı. Atarken de delîl, çepçevre oturmakta olan lonca heyetiyle misafirlere: Esselâmüaleyküm ya ehlî şeria! diye ilk selâmı verip onlardan da karşılığını aldıktan sonra, ikinci adımı atar, bu defa da: Esselâmüaleyküm ya ehlî tarika! deyip gene mukabil selâmı alır, sonra üçüncü adımı da Esselâmüaleyküm ya ehlî hakîkâ! demek suretiyle atıp, nihayet Esselâmüaleyküm ya ehlî mârife! diyerek

de dört kapı selâmı tamam olunca, bir adım gerisinde getirdiği emaneti, yâni usta namzedini, loncasına teslim ederdi. Delikanlı, yaş ve kıdem sırasına göre el öpmeye ve eli öpülenler de kendisine hayır duâ etmeye başlarlardı. Bu iş de bittikten sonra genç ustaya, ölünceye kadar mesleğinde şeref ve nâmusla çalışacağına dair Kur'an-ı Kerim üstüne yemin ettirilirdi.

Merâsimin bu safhası da tamam olduktan sonra, sıra torbanın açılmasına gelir, kâhya mührü açarken yiğit başı da eserleri bir gümüş tepsiye koyarak merâsimi takib etmekte olan yüzlerce davetliye göstere göstere geçirir ve aynı zamanda da mutad gülbanki çekmeğe başlardı :

"Allah Allah bir Allah.. muîn üssettâr, hâlikul leyl-û vennihâr hûû.. pîrimiz üstâdımız (.....) nebî aşkına ve gelip geçen san'at erbâbı ervahına aşk ile hûû diyelim hûû..." diye bağırır ve gencin ustası ileri gelip eski çırağını kâhyanın önüne götürür, genç usta da diz çöküp kâhyanın elini öper, kâhya ise gencin sağ omuzuna elini koyarak bülend âvâz ile: "Sabûr ol, hamûl ol, mütevekkil ol, haram yeme, haram içme, el ve eteğini temiz tut, koymadığın mala el uzatma, gördüğün iyiliği unutma, sana fenalık edeni affet, yürü Allah destgîrin ola..." der.

Nihâyet sıra, kökü ta ahî teşkilâtına dayanan şed bağlama işine gelirdi. Bir nevi gayret ve iffet kemeri demek olan peştemalı usta kâhyaya verir, o da genç ustanın beline bağlar ve yavaş sesle de gencin kulağına san'atın esrarını beyan ederdi.

Tekrar el öpülür, kucaklaşılır, davul üç kere vurur ve zurna çalmaya başlardı. İşte o zaman yiğitbaşı; "İlk siftah uğruna aşk ola!" diye yüksek sesle haykırarak gümüş tepsideki eserleri mezat etmeye başlar, herkes bir parça alıp karşılığında tepsiye, bu küçük eşyanın kıymetinden çok fazla bir bedel koyar, böylece dolaştırılan tepsi para ile dolar ve bu paralar da delikanlının açacağı dükkâna ilk sermaye olmuş olurdu.

*

Peştemal kuşanan ustanın mesleği ne ise, kavaf, saraç, terzi, mühürcü, nakkaş, oymacı demirci, dökmeci divitci, kalemtraşçı her ne san'at sahibi olursa olsun, hiç birisi için, lonca disiplininin dışına çıkmaya izin yoktu. Şâyet işlerinde hattâ hal ve gidişlerinde yolsuzluk ve uygunsuzluk görülenler, hiyle, dikkatsizlik, ölçü, tartı ve biçime aykırı imâlat, narh dışı satış gibi hareketlere cesaret ederek halkı za-

rara sokanlar olursa, asla loncanın gözünden kaçmaz ve şikâyetler, yiğitbaşılar tarafından lonca hey'etine getirilirdi. Nizamların muhafazasında kıl payı müsamahası olmayan hey'et de, dâvâyı lonca törelerine göre ince eleyip sık dokuduktan sonra, şikâyet edilen esnafı suçlu görürse, hatâsına göre, tekdir etmek, falakaya yatırmak, üç beş gün dükkân kapatmak ya da büsbütün işten el çektirmeye kadar cezayı genişletebilirdi.

Kâhya ve yiğitbaşı gibi loncanın temel organlarından başka, kabzımal erkânı veya köşe ustalariyle bir de kethüdâ çavuşu vardı ki hepsi bir arada ve loncanın gelenek ve görenekleri üstünde anlaşmış kimseler olarak, söz sâhibi, nâfiz ve müessir bir kuvvet teşkil ederlerdi.

Mahkûm olan esnaf, hırsız ve katillerin yattıkları hapishânelere sevkedilmeyip, hem san'at erbâbının şerefini korumak, hem de bir kapalı sınıf metod ve terbiyesi içinde yetişmiş olan suçluyu, ar perdesi sıyrılmış kimseler arasına salıp ahlâkının bozulmasını önlemek için, cezâ müddetini husûsî yerlerde geçirtirlerdi.

Şayet lonca heyetinin kendi aralarında halledemedikleri ağır vak'alar zuhur edecek olursa, o zaman hâdise, "Bilâd-ı selâse" kadılarına intikal ederdi. Galata, Eyüb, Üsküdar kadıları, esnafın resmî müracaat yeri idi. Kâhya veya yiğitbaşı intihabı, narhın artıp eksilmesi, esnafın uhdesinde bulunan gediklerin çoğaltılıp ilga edilmesi gibi san'at erbabı arasında çıkan anlaşmazlıklar, ya doğrudan doğruya kadılar ya da vekilleri olan "bâb nâibleri" tarafından halledilirdi.

Her birinin başı bir pîre bağlı olan loncalar, ve aralarından, bağlayıp birleştirici bir îmân cereyânı geçen lonca mensupları, at başı giden bir madde ve ruh âhengi içinde, müşterek ve kutsî bir kökün dalı budağı gibi idiler. Onun için de saffetli ve anlaşmış tutumlariyle medeniyet târihimizi eşi görülmemiş bir san'at ve îmân içinde mozaik gibi işlediler.

İbnî Batuta'ya sorarsak loncalar, ahilik aynasına bakarak kendine çeki düzen vermiş bir teşkilâttır. "Ahîler bilâd-ı Rum'da sakin Türkmen kavimlerinin her vilâyet, belde ve kariyesinde mevcuttu. Yabancılara ululuk eder, itibarlar ve ihtiyaçlarını karşılar, azılıları ve mütegallibeyi ise ezip tenkîl eyler fütüvvet ehlîdir. Reisleri bir zâviye inşa ederek kıymetli kaliçeler ve avizelerle dayayıp döşer. Sabah olunca her biri işinin başına giderek çalışır ve akşam olunca da zaviyede toplanıp kazancını reise teslim eder. Beldelerine bir yol-

cu uğrasa hemen zaviyelerine götürüp misafir ederler. Berâber yer içer, çalıp söyler raks edip eğlenerek muhabbet eylerler." diye anlatır.

Türk geleneklerine olduğu kadar Türk-İslâm rûhuna da mûnis düşen bu töre, asırlar boyu loncanın içinde de yaşadı. Yaşarken de ticaret ve iş hayâtını yumuşatıp paklıyan bir tradisyon olarak buyruğunu yürüttü. Bu suretle de madde ile mânâ, yekpare bir kuvvet hâlinde yürürken, yarattığı üstün, saf ve ince bir medeniyet kervanı, devirler boyunca tozu dumana katarak yol aldı ve nihâyet târihin sisli ufukları arasına düşüp gözden de gönülden de nihân olup gitti.

*

Amma İshak Efendi için gençlik hâtıraları, bir esnaf teferrücü, bir peştemal kuşanma merâsiminden ibâret değildi ki... etrafında biriken çocuklara ve gençlere nakledeceği daha nice hikâyesi vardı. Bunlar arasında o zamanki paranın iştirâ kıymetini anlatmak, ihtiyar yağlıkçıyı bilhassa keyiflendirir coşturur gençliğine hattâ çocukluğuna götürürdü. Ama onunla beraber dinleyenler de kendilerini eski günlerin içinde buluverirlerdi.

Bir kere İshak Efendi: "cennet mekân Sultan Mahmud Hân'ın evâhir-i saltanatında..." ya da "Abdülmecid Hân Efendimizin devr-i saltanatında..." diye başladı mı, sözün arkası belli olurdu. O zamanlar, yüzbin kuruş bir yük akçe; beşyüz kuruş bir kese akçe; bir kuruş kırk para; bir para üç akçe; bir akçe üç pul idi.

Çocuklara mektep harçlığı olarak en fazla bir para verilirdi. Bununla akşama kadar çerez alıp çöplenirlerdi. Yarım para ile hem bir lüle kaymak hem de ekmek alınırdı. Varna ve Köstence'den gelen yağ ve pekmez çektirileri Yemiş ve Ayazma iskelelerine yanaştı mı, kırk okkalık iki kulplu pekmez testisi yüz paraya; kuzu derisi içinde sızdırılmış tereyağı tulumları yetmiş paraya satılırdı.

İshak Efendi'yi dinleyenler arasına çok defa büyükler de katılır ve ihtiyarın hikâyesi yarıda kesilerek, bâzan mukayeseli cevaplar da yükselirdi:

— Amma efendi amca, şimdi de etin şekerin zeytinin okkası üç, peynirin dört kuruşa. Koca bir okkalık somun ekmeği kırk paraya alıyoruz. Gaz altmış para, fasulye nohut yetmiş para... bin vapura Köprü'den Üsküdar'a geç elli para ver tamam. Atla tramvaya, Galata'dan Şişli'ye, Eminönü'nden Beşiktaş'a ya da Aksaray'a git, yirmi para, bilemedin otuz para..

Bir misafirin geldi mi çocuğun eline beş kuruş ver en battal kâsenle beraber işkembeciye yolla o da sana, terbiyeli köpüklü çorbasını yollasın. Hele sakız gibi ekmek kadayıfı, su muhallebisi her ne istersen bir beşliğe emrine âmâde... yani efendi amca, senin zamanından bu yana dünya o kadar da kötülememiş... pullar akçeler iş görmüyor ama bir bakır metelik, oburları bile doyurur. Hele kuruşu gözden çıkardın mı, tatlısıyla tuzlusuyla ne istersen ye iç...

Bu kış kömürün okkası kırk paradan elliye çıktı diye Sultan Hamid Efendimiz hem ihtikârı önlemek hem de fakir fukara soğukta kalmasın diye kömür çıkaran sahillere yelkenliler gönderip getirttiği kömürleri bedava dağıttırdı... İshak Efendi amca sen ne diyorsun? Allah bu günümüzü aratmasın.

*

İshak Efendi'nin zihnindeki dağ dağ yığılı hâtıralar arasında, hiç unutamadığı, hatırladıkça da keyiflenip heyecanlandığı çizgilerden biri, muhakkak ki helva sohbetleriydi. Refah, bolluk, dirlik ve bereket devirlerinin eğlencelerinden olan bu cemiyetler, çimenlerin çiçeklerin yerini, karların buzların tuttuğu kış mevsimine mahsus bir ev içi eğlencesi idi.

Esâsen o zamanlarda ev, kadın için vazîfe, mesûliyet ve zevklerinin hemen tamamına sahne olan yarı mukaddes bir makam olduğu kadar, erkek için de işinden arta kalan zamanını doldurması teamül olan mahrem bir sığınak hükmünde idi.

O devirlerde hayatın merkezi ev idi. Doğumlar, ölümler, evlenmeler hep orada olur; imkân el verdiği ölçüde ev, eğlenceleri de gene içine alırdı. Zîrâ insanlar henüz yerlerinden yurtlarından soğumamış ve âile müessesesi kapalı sınıf şuurunu kaybederek durağını sokağa, kendi dışına nakletmemişti.

İşte bu ev içi eğlencelerinden biri de helva sohbetleriydi. Bunlar, ya bir çok kimselerin iştirâkiyle ârifâne yapılır; ya da münavebe ile bir kişi tarafından tertiplenerek külfetin tamâmı toplantı sâhibinin kesesinden çıkardı.

İshak Efendi'nin anlatışına göre, helva sohbeti deyip de geçmek doğru değildi. Zîrâ bu toplantılar, sırasında düğün dernek gibi cem'iyetli olur; meddah, mudhik, mukallid, karagöz, köçek getirtilir, küme fasılları ve devrin hânendeleri tarafından mûsikî âlemleri yapılır, şiirler söylenirdi.

Mahallede bir helva sohbeti haberi yayıldı mı, dâvetli dâvetsiz

herkes gelebilir, gençlerin ve yeni yetişenlerin iştirâkiyle bu eğlence geceleri bir kat daha revnak kazanırdı.

Bilhassa yemekler yenip kahveler, şerbetler içildikten sonra, eğlenceler devam ededursun, uşaklar bu defa da kuru ve yaş yemişlerle dolu sinileri yakalayıp içeri girerlerdi. Bir taraftan da genç helvacı ustaları ağdalanmış şeker topunu bakır tepsiler içinde birbirlerinin ellerinden ala vere çeke çevire uzatıp inceltmiye başlarlardı. Şeker, helva kıvamını alırken, meraklılar da, ustaların sür'at ve maharetle gidip gelen el hareketlerini tâkip eder, oldu oluyor.. diye bekleşir ve nihâyet ağarıp ipek yumakları gibi köpük köpük, tel tel olan helva, misafirlere ikram edilirdi.

*

Karların dünyâyı altına alıp akzâde şehri sindirerek ezdiği kış günlerinde, gençlerin ve bilhassa çocukların vazgeçilmez zevklerinden biri de kar helvası yapıp yemekti. Ama çok defa sonu hastalıkla biten bu iş, âilenin büyüklerinden gizli yapılırdı. İshak Efendi de çocukluğunda, üstüne portakal şurubu döktüğü kar helvasını kaçamak yiyenlerdendi. Fakat bir defasında babası tarafından yakalanmış, hele uzun bir öksürüğe tutulunca, günler günü ev halkının dilinden kurtulamamıştı. Kurtulamamıştı ama ertesi yıl ve bütün ertesi yıllar gene şerbetler ezilmiş, gene damın temiz köşelerinden karlar alınıp karıştırılarak helvalar yapılmış ve küçük afacan gene helvasını gizli gizli yemişti.

*

Râtibe için kendi konakları, devrin en seçkin sosyetesini bütün ince çizgilerine kadar nefsinde toplamış bir nîrengi noktası idi. Fakat sâbit ve muayyen bir seviyeye ayarlanmış bu üstünlük yüzünden, yukardan aşağıya kayıp çeşitli zümreler ve sınıflarla temas kuramazdı. Halbuki Hilmi Bey'in evi, cemiyetin sath-ı mâiline oturmuş bir orta sınıf karakterine sâhibti. Onun için de istediği zaman yukardan aşağıya bakabildiği gibi, gene isteyince aşağıdan yukarıyı seyredebilirdi. Bu yüzden de amcasının evinin, cemiyetle kendi arasında bir irtibat merkezi vazifesini görmesi tabiî idi.

Mayıs ayında süt içmek, sütlü tatlı yemek, İstanbul'un yerleşmiş âdetlerinden biriydi. Alibey Köyü, Kâğıthâne Köyü gibi mandıraları bol, civar köylerden gelen koyun sütleri bu ay içinde mahallelerde satılırdı.

Fakat Mayıs ayının hususiyetleri yalnız süt içmek değildi ki... Şehirde bulunan zencilerin de, rûmî takvimle, ayın ilk gününün bay-

Bir misafirin geldi mi çocuğun eline beş kuruş ver en battal kâsenle beraber işkembeciye yolla o da sana, terbiyeli köpüklü çorbasını yollasın. Hele sakız gibi ekmek kadayıfı, su muhallebisi her ne istersen bir beşliğe emrine âmâde... yani efendi amca, senin zamanından bu yana dünya o kadar da kötülememiş... pullar akçeler iş görmüyor ama bir bakır metelik, oburları bile doyurur. Hele kuruşu gözden çıkardın mı, tatlısıyla tuzlusuyla ne istersen ye iç...

Bu kış kömürün okkası kırk paradan elliye çıktı diye Sultan Hamid Efendimiz hem ihtikârı önlemek hem de fakir fukara soğukta kalmasın diye kömür çıkaran sahillere yelkenliler gönderip getirttiği kömürleri bedava dağıttırdı... İshak Efendi amca sen ne diyorsun? Allah bu günümüzü aratmasın.

*

İshak Efendi'nin zihnindeki dağ dağ yığılı hâtıralar arasında, hiç unutamadığı, hatırladıkça da keyiflenip heyecanlandığı çizgilerden biri, muhakkak ki helva sohbetleriydi. Refah, bolluk, dirlik ve bereket devirlerinin eğlencelerinden olan bu cemiyetler, çimenlerin çiçeklerin yerini, karların buzların tuttuğu kış mevsimine mahsus bir ev içi eğlencesi idi.

Esâsen o zamanlarda ev, kadın için vazîfe, mesûliyet ve zevklerinin hemen tamamına sahne olan yarı mukaddes bir makam olduğu kadar, erkek için de işinden arta kalan zamanını doldurması teamül olan mahrem bir sığınak hükmünde idi.

O devirlerde hayatın merkezi ev idi. Doğumlar, ölümler, evlenmeler hep orada olur; imkân el verdiği ölçüde ev, eğlenceleri de gene içine alırdı. Zîrâ insanlar henüz yerlerinden yurtlarından soğumamış ve âile müessesesi kapalı sınıf şuurunu kaybederek durağını sokağa, kendi dışına nakletmemişti.

İşte bu ev içi eğlencelerinden biri de helva sohbetleriydi. Bunlar, ya bir çok kimselerin iştirâkiyle ârifâne yapılır; ya da münavebe ile bir kişi tarafından tertiplenerek külfetin tamâmı toplantı sâhibinin kesesinden çıkardı.

İshak Efendi'nin anlatışına göre, helva sohbeti deyip de geçmek doğru değildi. Zîrâ bu toplantılar, sırasında düğün dernek gibi cem'iyetli olur; meddah, mudhik, mukallid, karagöz, köçek getirtilir, küme fasılları ve devrin hânendeleri tarafından mûsikî âlemleri yapılır, şiirler söylenirdi.

Mahallede bir helva sohbeti haberi yayıldı mı, dâvetli dâvetsiz

herkes gelebilir, gençlerin ve yeni yetişenlerin iştirâkiyle bu eğlence geceleri bir kat daha revnak kazanırdı.

Bilhassa yemekler yenip kahveler, şerbetler içildikten sonra, eğlenceler devam ededursun, uşaklar bu defa da kuru ve yaş yemişlerle dolu sinileri yakalayıp içeri girerlerdi. Bir taraftan da genç helvacı ustaları ağdalanmış şeker topunu bakır tepsiler içinde birbirlerinin ellerinden ala vere çeke çevire uzatıp inceltmiye başlarlardı. Şeker, helva kıvamını alırken, meraklılar da, ustaların sür'at ve maharetle gidip gelen el hareketlerini tâkip eder, oldu oluyor.. diye bekleşir ve nihâyet ağarıp ipek yumakları gibi köpük köpük, tel tel olan helva, misafirlere ikram edilirdi.

*

Karların dünyâyı altına alıp akzâde şehri sindirerek ezdiği kış günlerinde, gençlerin ve bilhassa çocukların vazgeçilmez zevklerinden biri de kar helvası yapıp yemekti. Ama çok defa sonu hastalıkla biten bu iş, âilenin büyüklerinden gizli yapılırdı. İshak Efendi de çocukluğunda, üstüne portakal şurubu döktüğü kar helvasını kaçamak yiyenlerdendi. Fakat bir defasında babası tarafından yakalanmış, hele uzun bir öksürüğe tutulunca, günler günü ev halkının dilinden kurtulamamıştı. Kurtulamamıştı ama ertesi yıl ve bütün ertesi yıllar gene şerbetler ezilmiş, gene damın temiz köşelerinden karlar alınıp karıştırılarak helvalar yapılmış ve küçük afacan gene helvasını gizli gizli yemişti.

*

Râtibe için kendi konakları, devrin en seçkin sosyetesini bütün ince çizgilerine kadar nefsinde toplamış bir nîrengi noktası idi. Fakat sâbit ve muayyen bir seviyeye ayarlanmış bu üstünlük yüzünden, yukardan aşağıya kayıp çeşitli zümreler ve sınıflarla temas kuramazdı. Halbuki Hilmi Bey'in evi, cemiyetin sath-ı mâiline oturmuş bir orta sınıf karakterine sâhibti. Onun için de istediği zaman yukardan aşağıya bakabildiği gibi, gene isteyince aşağıdan yukarıyı seyredebilirdi. Bu yüzden de amcasının evinin, cemiyetle kendi arasında bir irtibat merkezi vazifesini görmesi tabiî idi.

Mayıs ayında süt içmek, sütlü tatlı yemek, İstanbul'un yerleşmiş âdetlerinden biriydi. Alibey Köyü, Kâğıthâne Köyü gibi mandıraları bol, civar köylerden gelen koyun sütleri bu ay içinde mahallelerde satılırdı.

Fakat Mayıs ayının hususiyetleri yalnız süt içmek değildi ki... Şehirde bulunan zencilerin de, rûmî takvimle, ayın ilk gününün bay-

ram ve ibâdet şenliğine de, İstanbul halkı gene bu mevsimde şahit olurdu. İşte Şevkiye Hanımefendi'nin nazlı kızı, Arabların "Ot toplama şenliği" dedikleri bu merasimi de amcasının ev halkıyle yaptığı gezintilerde öğrenmişti.

İstanbul zencilerinin bir âyin havası içinde yılda bir tekrarlanan "Ot Toplama Bayramı, totemik ve iptidaî bir kabile âdetinin dejenere olmuş bir devamı bir versiyonu idi.

Zenciler için kolbaşı, âdetâ bir mâbud demekti. Adaklar ona adanır, hediyeler bahşişler ona verilir, onun emri onun işâreti, her biri tarafından, göz kırpmadan kabul edilirdi. Öyle ki yerlerinden yurtlarından ayrı düşmüş bu bir avuç insan, kendi törelerinin gereğince, başı boş bir gün geçirirlerdi. Fakat hiç de hâdisesiz ve sâkin geçmeyen bu günün blânçosu âdetâ cemaatlerinin bünyesinde ifâde bulmuş bir isteri krizinin tipik tablosunu verirdi.

Sabahın erken saatlerinde dolmalarla helvalarla Çırpıcı gibi Çamlıca gibi belirli mesire yerlerine eğlenmeye giden zenci gurupları, kırlara yayılıp tâze otlar toplayarak bunları bir bezin içine çıkınlar sonra da başlarına alarak sallı adımlar ve haşin nâralarla etraflarına dehşet salarak bir araya toplanırlardı. Merasimi görmek için biriken kalabalığa ise asla ehemmiyet vermez bilhassa kimseyi yanlarına yaklaştırmaz, şayet çizdikleri hududu aşmak isteyen olursa, bunu bir nevi tecavüz ve hakaret telâkki ederek ellerindeki sopalar, maşalar kaşık kepçe ne varsa, savurup çarparak hücuma geçerlerdi. Acaib rakısları, anlaşılmaz türküleri, bir sar'a nöbetinin çırpınışlarına benziyen ve sırasında da ağızlarından köpükler saçan bu zencilere belki de halk onun için "babalı arab" derdi.

Zencilerin bu direnmesi, âdetâ içinde yaşadıkları cemiyete, ırkın ve coğrafyanın sembolik bir mukavemeti bir istiklâl ve hürriyet aşkının galeyanı idi. Fakat rengin ve toprağın karşı koyan bu ayrılığı, gene de îmân birliği içinde barış görüş olur ve zaman gelince beyazla siyah, bir saygı ve anlayış havası içinde diz dize el ele yaşarlardı.

Ekseriya büyük konaklarda ahçılık yapan, kolculuk, esircilik ya da hamam kapılarında susam helvası ve dolma satarak geçinen bu siyahîleri pek kızdırmaya gelmez, babalarının tutmasından korkulur üstlerine varılamazdı.

Komşulardan Vâsıf Bey

İbrâhim Efendi konağı ile Hilmi Bey'in evi aynı mahallede olduğundan, komşuları da müşterekti. Semt halkı için Vâsıf Bey, üstünde fikir ve kanaat birliğine varılamayan tiplerdendi. Bâzılarına göre o, kötü bir ayyaş, selâm verilmesi dahî câiz olmayan bir hovarda idi. Bâzılarına göre ise,

akşamcılığı bir yana bırakılırsa - ki kul ile Allah arasına girmemek lâzımdı - dünyânın en iyilik sever temiz kalbli hoş sohbet ve kalender adamı idi. Hattâ kanaatleri müsbet olanlardan, daha da ileri giderek, Vâsıf Bey'in halk nazarında kendini kötü belletip zelil olmayı, bir nevi nefis terbiyesi kabul eden az bulunur kimselerden olduğunu söyliyenler de vardı.

Mahalleli onun için istediğini diye dursun, bu birbirini tutmayan hükümlerin, Hilmi Bey'in evinde de vakit vakit lâkırdısı olduğundan, Râtibe için Vâsıf Bey, esrarlı bir masal adamı kadar câzibdi. Kendi konaklarında "pis sarhoş.. gene bu gece çamurların içine düşüp sızmış.." ya da: "Vâsıf Bey'i duydunuz mu, gene birine âşık olmuş: gece yarıları sokaklarda ağlıyarak dolaşıyormuş" diye her gün bir türlü alaya alınıp horlanan bu adam, gerçekten bir çoklarının dediği gibi kötü bir insan olsaydı, hiç amcasının evi ona kapısını açık tutar mıydı? Bu evin makbul misafirlerinden olan Vâsıf Bey, her şeyden evvel çok terbiyeli ve mert bir adamdı. Ne ayıklığında ne sarhoşluğunda hizâdan çıktığı, saygı hudutlarını aştığı görülmüştü. Hattâ çelebi ve efendi tavırları, zekâlı bakışları "pis sarhoş, meyhâne uşağı, tulumbacı Vâsıf" denmesine müsaid olmadığı halde, nedense kendisini sevmiyenler, sevenlerden ziyâde idi.

Amma ona, sâdece dış görünüşüyle bakıp aleyhine yürüyenler de büsbütün haksız sayılmazlardı. Vâsıf Bey, Bâb-ı Âli ketebesinden, akıllı ve gözü açık bir adamdı. Tam beş sene evvel, yaşı otuza bastığı gün, tulumbaya gitmekten tövbe etmişti. Her ne kadar terbiyeli bir kalem efendisi de olsa, yangın haberini alır almaz başta keçe külâh, dizde beyaz çakşır, sırtta beyaz fanila, tulumbanın kolları altına girip nârâ atarak koşan bir kimseye kim ağzına geleni söylemezdi?

Bu yüzden değil mi ki annesi genç oğluna kız bakmak için hangi kapının eşiğini atlayıp görücü gitse, bir bahane ile dön-geri edilirdi. Senelerce çaldığı kapılardan eli boş çevrilen kadıncağız, az mı kahırlanmış az mı gözyaşı dökmüştü? Ama ne yapsa oğluyla baş edemiyor, işten çıkıp meyhâneye, meyhâneden çıkıp tulumbaya gitmekte devam etmesini önliyemiyordu. Evine ise bâzan gece yarısı, bâzan da sabaha karşı geliyordu. Böyle adama kız vermeyenler elbetteki haklıydılar.

*

Vâsıf Bey'e sorarsanız, adı kötüye çıkmış olan tulumbacılık, hiç de fena niyetlerle kurulmuş bir teşkilât değildi. Vâsıf Bey sözün istikameti tulumbaya ve tulumbacılığa temas edecek olursa heyecanla-

nır, tok ve âhenkli sesi, düzgün ve muntazam ifâdesiyle âdetâ tulumbacılığın târihçesini çizerdi.

Devletin elinden çıkmış veya cemiyetin bağrından doğmuş her müessese, kâh içine parazitlerin yol bulması, kâh esas gayelerinden uzaklaşması kâh ise çocuğu büyüyen ananın yavaş yavaş sütünün çekilmesi gibi, arızî veya tabiî sebeplerden dolayı, günün birinde kendini saf dışı olmuş bulurdu.

Son devirlerde bir haytalık, serserilik ve zorbalık seviyesine düşmüş olan tulumbacılık da, yeniçeri ocağına bağlı bir teşkilât olarak çalışırken, ihtiyacın tazyiki, her mahallede yangın söndürme işinin bir teşkilâta bağlanmasını icâb ettirmişti. Zirâ devamlı yangınlar, İstanbul şehrini bir istilâ ve düşman ordusunun tahribatı ölçüsünde zarara sokmakta bulunuyordu.

Mahalle tulumbaları, mahallenin güçlü kuvvetli delikanlılarının bu hizmete gönüllü olarak katılmaları ile meydana gelmiş, iyi işleyen, civar ve komşu semtler rekabetinden hız alan bir teşkilât olmuştu. Hele Yeniçeri kıranından sonra, yangınlara karşı mahallelerde tek mes'ul teşkilât olarak bu mahalle tulumbaları kalmıştı. Fakat devlet, hemen tamâmiyle ahşap olan şehrin mukadderatını bu gönüllülerin omuzlarına bırakamazdı. Onun için de tulumbacı ocağını bir yandan ıslâh ederken bir yandan da kuvvetlendirmek lüzumunu hissediyordu.

Fakat gerek mahallelerini, gerek şehri ateşten korumak gayesiyle teşkilâtlanmış olan tulumbacılar, zamanla bu işi bir nevi beden zevki ve yarışma şevki hâline getirdiler. Hayra ve yardıma mâtuf olarak kurulan tulumbacılık, zamanla bir çapul, soygun, haytalık ve kanlı rekabet mevzuu olmuştu.

Fakat bu çapullar ve soygunlar, tulumbacılık an'anesinin kabul ve tasvib ettiği hareketler değildi. Onun için de kadimden gelme görenek ve geleneği devam ettiren ve tulumbacılığın haysiyetini koruyan zümreler de eksik değildi. Bunlardan mahallelerinin ve semtlerinin ırzına namusuna şeref ve ahlâkına kol-kanad açmayı bir meslek borcu bilenlerin sayısı hiç de küçümsenmezdi. Vâsıf Bey'in hâtıra yığınları arasında, bunlardan nice misâller vardı. Meselâ bir gün Şehremini'nin Saray Meydanı'ndaki bahçeli kahvesinde idi. Kahvehaneyi, tulumbacı reislerinden Rıfat Reis işletiyordu. Her kahvehanede olduğu gibi, burada da belirli guruplar başbaşa vererek yârenlik ederlerdi. İşte o gün de, Erzurumlu Kemal Paşa, Askerî Müze Müdür Muavini Derviş Paşa ve Tevfik Paşa toplanmış hem muhabbet ediyor hem de, nargilelerini içiyorlardı. Aralarında İnâdiye dergâhının genç

şeyhi Râşid Bey de bulunuyordu. Bir ara Derviş Paşa, Rıfat Reis'e: "Hay gidi eski zamanlar.." diye mânâlı bir göz kırptıktan sonra, genç şeyhi işaret eder gibi: "Reisim, o eski günler geçti, bak şimdi çoluğa çocuğa hizmet ediyorsun!.." dedi

Rıfat Reis pişkin adamdı. Hemen işi anlayarak ve yüzünü Râşid Bey'e çevirerek: "Yâ şeyhim... sana çok emeğim vardır.. diyerek genç adamı şaşırtmıştı. Zira bu olgundan olgun genç, bir fazilet ve edeb âbidesi idi. Bir tulumbacı reisi ile aralarında ne gibi bir münasebet ve işbirliği olabilirdi ki reis, ortaya böyle bir söz atmış bulunuyordu.

Tulumbacı reisi, genç müşterisinin zihninde çakan bu suali de anlamakta gecikmemişti: "Yâ... evlâdım, dedi. Sen mektep çağlarında iken pederin Âkif Efendi, ayda beş kuruş vererek, belli etmeden seni arkandan kollatırdı.. Seneler senesi arkanda gezdiğimi şimdi söylememiş olsam gene de haberin olmıyacaktı. Amma sâde seni değil, daha nicelerini hep biz gözlemiş durmuşuzdur. Çünkü vazifemiz, sâde tulumbaya gitmek değil, asıl mahallenin gençlerini korumak, onlara göz kulak olmaktı.

Vâsıf Bey, Saray tulumbacılarından Arab Hasan Reis'in de tıpkı Rıfat Reis gibi: "bizim işimiz çapul değil, çapula mâni olmaktır!.." diye ter ter tepinmesini de asla unutamaz.

*

Mahalledeki teşkilâta sandık denirdi. Bir tulumba, dörder kişlik üç veya beş takıma ayrılırdı. Bunların kadrosu, bir reis, fenerci, borucu, baskı kolcu, hortumcu ve hırcı denen sandık rekabetlerinde döğüşü kavgayı göze almış uşaklardan ibâretti.

Belli başlı sandıklar: Gümrükçüler, Silivrikapı'lılar, Kocamustafa Paşalılar, Kadırga, Mengene, Edirnekapısı, Fatih, Langa, Cibâli, Çeşmemeydanı, Aksaray, Mevlevihânekapısı, Boğazkesen Fîruz Ağa, Piri Paşa takımlarıydı.

Bir de İstanbul'un kilise sandıkları vardı ki bunlarda da Tatavla tulumbacıları nam vermişti. Yunanlı milyoner Bazil Zaharof'un bir zamanlar Tatavla tulumbacılarından olduğunu bilmiyen yok gibiydi. Takımların ağaları Karakaçan, baş reisleri Ali Reis, ikinci reisleri Kleanti idi.

Beyoğlu semtinin başlıca takımları: Tepebaşı, Cihangir, Firuz Ağa, Beşiktaş, Fındıklı, Feriköy, Kasımpaşa, Muradiye ve Tuzbabalılardı.

Tulumbacılık literatüründe takım kovmak, yarış etmek; çifte kardeş, yarış etmeden yan yana dostça gitmek; misafir almak, başka tulumbalardan muvakkat zaman için takım almakdı.

Vâsıf Bey'in, bir hayta ve haylaz yatağı olduğunu kabul ettiği bu teşkilâtın arasında yalnız kendisi gibi bir Bâb-ı Âli kâtibi değil, Şeyhülislâm kapısından, Mâliyeden, tapudan, gümrükten, serasker kapısından katılan belli başlı memurlar, paşazadeler, kişizâdeler de vardı. Bu bir tiryakilik, amma kötü bir tiryakilikti. Çengelköy'ü üzerinde İcâdiye tepesinden yedi pâre yangın topu atıldı mı, tulumba tutkunu beyler de odacılara saklattıkları çakşırlarını dizlerine çeker, yemenilerini ayaklarına giyer, ver elini semtlerindeki sandığa...

Lâkin bir kere sandık omuzlandı mı, iş sâdece bir fiyaka, bir tiryakilik çerçevesi içinde kalmazdı. Çok defa iki sandıktan birinin bir kaç adım ileri geçmesi, şiddetli bir kapışmaya yol açardı. Öyle ki, yol kesenle yolu kesilen sandık mensupları gırtlak gırtlağa gelirler ve bâzan da mücadele kanlı neticeler verirdi. Lâkin işin kötüye gittiğini gören reis, atını ileri sürerek çok defa neticenin vahametini önlerdi.

Sandıklar arasında yarış başlayınca, halk yangını unutur, kuş uçarcasına geçen takımların süzülerek kayıp gidişlerini seyretmek üzere, geçmeleri mutad olan köşebaşlarına yığılarak yarışları heyecanla tâkib ederlerdi. Bu yarışlarda en dikkat edilen husus, sandığın tepeliğini oynatmadan, koşar adım geçmekti.

Vâsıf Bey kendini tartıya çeken adamdı. Amma hâline hareketine ne kadar kötü not verirse versin, iptilâlarından vaz geçemezdi işte. Eğer tulumbayı terketmişse bu, terketmeye karar verdiği ya da tulumbacılıktan usanç geldiği için değil, bu zorlu işe otuz yaşından fazla tahammül edemiyeceğindendi. Yeni yetişen onsekiz yirmi yaşındaki delikanlılarla boy ölçüşmek, bir hizada olmaya çalışmak, artık boşuna gayretti. Şu halde kendisi tulumbayı terketmemiş tulumba onu kadro harici eylemiş sayılırdı.

*

Amma meyhâne öyle değildi. Ölünceye kadar o peykelerin üstünde oturulur, o tezgâhların başında çakıp çakıştırılır, o masaların önünde zom olunurdu.

Asıl akşamcılık, Vâsıf Bey'in yetiştiği devirlerin gerisinde kalmıştı. Hani, Evliyâ'nın bahsettiği Hasköy ve Galata meyhâneleri gibi, içlerinde Misket, Sakız, Mudanya, Ankona, Bozcaada ve Edremid şarapları satılan onyedinci asır ayyaşlarına melce olmuş meyhâneleri artık bir tarafa bırakmak lâzımdı.

Amma sâde onları değil, Vâsıf Bey'in eskilerden, yalnız isimlerini duyup hikâyelerini hâtıralarını dinlediği öyle namlı ayş u işret yerleri vardı ki, kuruyup devrilmiş bir çınarı, yıkılıp çökmüş bir âbideyi

ayağa kaldırmak nasıl mümkün değilse, ömrünü tüketmiş bu eski zaman meyhânelerini de artık unutmak lâzımdı.

Eski devirlerde dükkânlarda olsun, ticarethânelerde olsun, numara ve tabelâ âdeti yoktu. Onun için de, hemen her çarşının veya dükkânın bir alâmeti bulunurdu: Develi, Kuleli, Gemili diye anılan dükkânlar olduğu gibi, meyhânelerde de Tandırlı, Mermerli, Kafesli, Hançerli, İki Kapılı, Sakızlı, Kara Bıçak, Kandilli, Haleblioğlu, Baklacıoğlu namları, İstanbul akşamcılarının dillerinden düşmeyen isimlerdi. Hele buraların bir vakitler dillere destan olmuş köçekleri, meyhânenin kadehe gelmez en müstesna bâdesi idi.

Meyhâne âlemleri, gün batmadan bir buçuk iki saat evvel başlar ve yavaş yavaş hararetlenirdi. Tezgâhtar, akşamcıların şişelerini hazırlar, uşaklar sofraları siler temizler, toprak şamdanlara mumları dikip tuz çanağı ve meze tabaklariyle berâber kütüklerin üstüne dizerdi.

Orta yerleri hafifçe çukurlatılmış kütüklerin üstüne yerleştirilen bu tuz çanakları, müşteri ile meyhâneci arasında çıkacak para ihtilâflarında meyhâne sahibinin çok işine yarardı. Faraza meyhâneci hakkını dâva etmek zorunda kalırsa, kadı'nın karşısına çıkıp "bu adam içtiği rakının ya da şarabın parasını vermedi" diyemiyeceği için "tuz paramı vermedi" diye yemin eder ve işini doğrulturdu.

Meyhânede hazırlıklar tamam oldu mu, ezana bir saat kala akşamcılar da birer ikişer gelmeye başlardı. Kapıdan her adım atana uşaklar: Buyrun efendim buyurun! diye selâm verirlerdi. Bu genç miçolar da öyle atik tetik öyle mizacgir, güler yüzlü çocuklardı ki, masadan masaya yay gibi seğirtir, hiç kimsenin huysuzlanmasına meydan vermeden hizmet ederlerdi.

Çok büyük küplerde veya fıçılarda bulunan şarapları, meyhane apostolları, ellerinde kovalar olduğu halde, merdiven dayayarak alırlardı.

Meyhâneci ustası, gün batar batmaz yerinden kalkar, eline fiske şamdanını alır, hem sofraları dolaşır hem mumları ateşlerdi. Safa geldiniz ağalar.. safa geldiniz! diye bir kütüğün önünden öbürüne geçmek, işret gecesinin açılış merasimi demekti.

Fakat keyfine keyif kata kata gecenin ilk saatlerini tüketen akşamcılar için en güç, iş, vaktin sel gibi yel gibi akıp geçmesiydi. Esâsen sarhoş demek, meyhâneden ayrılacağı zamanı kestiremiyen adam demekti. Onun için meyhânede bir çıngırak bulunur dışarda gezen kol, meyhâneye yaklaşınca da sokağı gözleyen uşak bu çıngırağı çalardı. O zaman içeride âni bir sessizlik olur, kol zabiti de, susarak âdetâ ken-

dilerini yok ediveren meyhâne sâkinlerinin saygısına saygıyle karşılık verir ve görmezlikten gelerek geçip giderdi.

Daha da eskiden, dağılma zamanını davulla haber veren meyhâneler olduğunu, Vâsıf Bey çok dinlemişti. Bilhassa hanların içinde mekân tutmuş bu meyhâneler, bir türlü paydos vaktini kestiremeyen, kestirse de kendini toparlayıp evinin yolunu tutamayan müşterilerini davulun insaf bilmez sesiyle kendilerine getirirlerdi.

*

Vâsıf Bey'in kulakdan dinlediği bir meyhâne tipi de, ayaklı meyhânelerdi. Artık defterini dürmüş olan bu ayaklıların ustası, sırtında cübbe, başında külâh, omuzunda peştemal cebinde kadeh, belirli sokakların belirli noktalarında dolaşır dururdu. Bu, dolaşan bir adam değil, ayaklı bir meyhâne idi. Beline ucunda musluk bulunan uzun, çok uzun ve o nisbette kalın bir bağırsak sarılıydı. Gedikli-lerle koltuklara gitmek, yeni yetişenlerin haddine miydi? Olsa olsa bunlar, ayaklı meyhânelerde çakıştırıp geçerlerdi. Öyle ki müşteriyle meyhâneci birbirlerini gördüler mi, ard arda, evvelden peylenmiş dükkânlardan birine girerler.. meyhâneci, cebinden çıkardığı kadehe beline dolanmış bağırsaktan rakıyı boşaltır; müşteri de kadehi başına dikip bir nefeste boşaltırdı. Sonra meze niyetine eline ne geçerse, turp, lahana yaprağı, havuç ağzına atardı. Hiç bir şey bulamazsa, elinin tersiyle dudaklarını sıvazlıyarak yumruk mezesine râzı olmayı da yadırgamazdı.

*

Vâsıf Bey'in yetiştiği devirlerin yaşayan âdetlerinden biri de, akşamcıların ramazan ayı içinde meyhâne kapısından içeri adım atmayıp, evlerinde hayır, hasenat ve ibâdetle vakit geçirmeleri idi.

Fakat bayram toplariyle berâber bu bir aylık imsak de sona erer ve eski cümbüş eski âlem yeniden alevlenirdi. Şöyle ki, meyhâneciyle müşteri arasında yılda bir tekrarlanan bir parola vardı. Usta, otuz ramazan meyhâne kapısını unutan müşterisine bir tabak uskumru veya midye dolması gibi mutenâ bir yemek göndermek suretiyle "Biz buradayız, seni bekliyoruz!" demek isterdi.

Bu zârif dâvet teskiresini alan akşamcı da, bayram ertesi soluğu meyhânede alarak davet sâhibini cevaplandırmış olurdu.

*

Yedikule, Küçüklanga, Yenikapı ve Samatya meyhâneleri, her

sınıf akşamcının uğrağı idi. Vâsıf Bey bunların hepsini, kendi evinin içi gibi bilir, fakat en ziyade, Kumkapı'nın birbirine omuz vermiş ayyaşlar misâli, denize bakan meyhânelerinden Karabıçak'da karar ederdi.

Denize çakılan direkler üstüne binâ edilmiş bu derme çatma ahşap salaşlardan başka, Samatya'nın Altınoluğu, Fener'in İskele Gazinosu, Akıntıburnu'nun tonozaltı meyhâneleriyle Balıkpazarı'nın Tavukpazarı'nın Yemiş İskele'sinin koltukları, her biri kendilerine mahsus alâmetleriyle anılan bu, şâir, edîb, san'atkâr veya ayak takımı, külhânî yatakları, çeşitli sınıflara mensup muayyen müşterilerin emrinde idi. Bâzan, tezgâh başında ayak üstü içip, hafif mezelerle iktifa eden geçiciler de olursa, bunlar içerde uzun zaman kalıp meyhâne âlemi yapamazlardı.

Halbuki akşamcılar, sanki meyhânenin sâhibi idiler. Ekseriya meyve, balık, havyar, kebablık et gibi mezelerini kendileri getirirler. Eli çıkınlı bir müşteri, daha kapıdan görünür görünmez, uşaklar koşup nevâlesini alır, ahçıya vererek pişirtip akşamcının sofrasına getirirdi.

Meyhânede bir tezgâhtar bir ahçıyla çırağı, iki ateşçi ve uşaklar bulunurdu. Daha eski zamanlarda ise, zülüflü perçemli benli düzgünlü köçekler de, meyhânenin rakısı şarabı kadar aranan zevklerdendi. Amma Vâsıf Bey'in yetiştiği devrin ayyaşları, duz ve mastıka içerken artık köçekleri, tavşanoğlanlarını seyretmiyorlarsa da, destancıları, saz şâirlerini dinliyor; zurnalar, çığırtmalar, curalar, darbukalar, zillimaşalar, ikitelliler, dörttelliler ile pek âlâ da gönül eyliyorlardı.

Meyhâne, akşamcı için dertlenip içlendiği, aşkını şevkini, hüznünü sürûrunu harman edip birbirine karıştırdığı yerdi. Üst üste dolup boşalan kadeh demek, insanoğlunun kendi içinde bulamadığı neşve ve hazzı, zorlama muamelelerle dışardan tedarik etmesi demekti.

Kendi kendisiyle yüzleşmekten, kendi kendini tanımaktan korkan bu insan, kaalû-belâdan beri türlü dolambaçlı türlü zikzaklı yollar bulup kendinden kaçmanın çârelerini aramış değil midir? Belki de onu bu emeline en kestirmeden götüren, işretle kendini unutmaya çalışmış olmasıdır.

Ayıklığın yükünü hafifleten, mes'uliyetlerini, mükellefiyetlerini yarıdan yarıya düşüren mestlik, rûha tatbik edilen bir efsundan başka nedir? Ateşin suyu kaynatması, aşı pişirmesi güzel iş... işret de bir ateş, kaynatan, ısıtan, hattâ pişiren bir ateş değil miydi? Öyle ki insan rûhuna hâriçten müdahale eden bu sekir bu sarhoşluk ânı, ona sırasında olgunluklar, dolgunluklar bağışlasa da, bu muamele ne

kadar kısa ne kadar mahdut bir zamana inhisar etmekteydi. Bir kerre küllenip soğudu mu, yeniden meyhânenin yolunu tutturan muvakkat ateşi neylemeliydi? Nerede, nerede o yüce insan ki: "Bâde, coşup taşmakta bizim coşkunluğumuzun dilencisi, bizim muhtacımızdır..." diyebilsin.

İşte, meye coşkunluk veren, onu kendi gönül heyecanlarına avuç açtıran bu dudaksız kadehsiz sarhoşluk, insanoğlu için ne baht ne devlet ne saadet...

Amma bilen nerde, tadan kaç kişi? Nerede, ah nerede o her aradığını kendinde, kendi içinde bulan yüce insan? Şu köhne şu ihtiyar dünyâ onlara, o yücelerden yücelere nasıl da her demde, her devranda, her asıra, her zamanda muhtaç, zebûn ve boynu eğri...

Komşulardan İbrâhim Paşa'nın Konağı

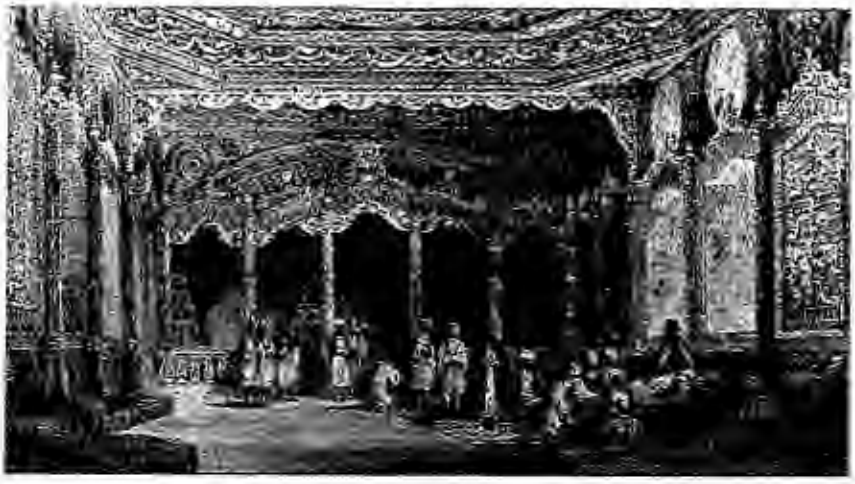
Bozdoğan Kemeri'ne arkasını vermiş olan İbrâhim Paşa konağı, harem ve selâmlık iki kısma ayrılmış, İstanbul'un tipik binâlarından biriydi. Alt katta iç içe mermer taşlıklar, kilerler, mutbaklar, dönme dolaplar, çeşmeler; duvarlarında av, meyve, çiçek resimleriyle süslü panolar bulunan yemek salonları; orta katta her biri bir isim almış dîvânhâneler, sarı odalar, kırmızı odalar, sedefli odalar, piyano odaları, nakış odaları, Hereke, Hind ve Lion ipekleriyle döşenmiş sıra sıra iç içe salonlar vardı.

Üst kat ise her biri gravürlerde kataloglarda görülebilen ihtişamda yatak odalarının katı idi. Ceviz ağacından yapılmış eşyanın revaçta olduğu bu devirde, oymalardan taclar giydirilmiş dolaplar, karyolalar, komodlar... Tavana tutturulmuş muhteşem kornişlerden köpük köpük düşen ve yatağı üç tarafından kucaklıyan tül, atlas, kadife cibinlikler.. bulut bulut dantellerle ağırlaşmış yatak takımları, yastıklar, çarşaflar, örtüler ve bir çiçek bahçesi gibi renk renk işlenmiş yorganlar, gümüşle billûrun kaynaştığı tuvalet takımları, aynalar, şamdanlar..

*

Fakat bu konağı, diğerlerinden ayıran başkalık, içerde hüküm süren hayat tarzından ziyâde, âilenin hemen her ferdinin müstesna güzellikte kimseler oluşuydu. Sanki kadın-erkek, hepsi de birer dünya güzeli olmakta gizlice andlaşarak aynı âilede birleşmişlerdi.

İbrâhim Paşa, Suriye Valisi Nâşid Paşa'nın damadı idi. Paşa'nın büyük kızı ve İbrâhim Paşa'nın karısı Râbia Hanımefendi, yaşlılık za-

XVIII. Asırda Bir Dîvanhane

manında bile gençliğini tüketememiş, câzip, alımlı ve bakımlı bir kadındı.

Ama konağın asıl unutulmaz güzelleri, Naşid Paşa'nın hanımı Esmâ Hanımefendi ile küçük kızı Fatma Hanımefendi, oğlu Fahri Paşa ve İbrâhim Paşa'nın gelini Ferdâne Hanım'dı.

Evlenme sırası âilenin küçük kızı Fatma Hanım'a geldiği sırada, Nâşid Paşa Şam'a Vâli tâyin olmuştu. Paşa: "Elbette Zât-ı Şâhâne kızımın düğününü yapıncaya kadar İstanbul'da kalmama müsaade eder" diye düşünüyordu. Damat da zaten olur olmaz bir kimse değil, Sadrâzam Kâmil Paşa'nın oğlu idi.

Böylece Nâşid Paşa, keyfiyeti hükümdara arzedip izin istedi, fakat "irâde" hiç beklemediği surette tecelli etti. Hayır, diyordu pâdişah.. sen oraya lâzımsın; bir an evvel gitmen maslahat icâbıdır. Kızının düğününe gelince onu ben yaparım..

Gerçekten de hükümdar, babasını vazîfe başına saldığı paşanın güzel kızının düğününü, kendi evlâdını evlendirircesine mühimsiyerek sultanlar gönderdi, hazinedarlar, saraylılar, haremağaları gönderdi. Hazinedar ustalar gelinin başına bâhâ biçilmez taclar, boynuna gerdanlıklar, kollarına ellerine bilezikler yüzükler taktılar. Gene aynı ha-

zinedarlar ve haremağaları, bellerine sardıkları futaların içindeki çeyrek liraları avuçlayıp avuçlayıp gelinin başından serptiler.

Sazlar, sözler, ziyafetler ve türlü eğlencelerle sona eren bu şâhâne düğün, günlerce değil, yıllarca söylendi de gene ne anlatanlara ne de dinleyenlere usanç geldi.

*

İşte bu konakta ayvaz, yemek tablasını içeri verip, yemek zili çaldı mı, birer birer açılan oda kapılarından çıkan güzeller, ayaklarının sesini emip kaybeden halılarla kaplı sofalardan koridorlardan geçerek merdivenlerden iner ve yemek masasının etrafında birleşirlerdi. Kalfalar ise masanın etrafında emre âmâde dururlar, yalnız içlerinden biri servis tabağını, Esmâ Hanımefendi'den başlıyarak dolaştırırdı.

Bu sıra sıra hizmet edenler, sanki insan değil de peri kızlarıydı. Leğen ibrik havlu tutan, tabakların bardakların arasında dolaşan elleri en tecrübeli garsonların dahî aciz kalacakları bir zarâfet ve dikkatle yemeğin sonuna kadar bir örümcek ustalığı içinde gidip gelirdi.

Yemekten sonra kahveler içilinceye kadar gündelik odada oturmak âdetti. Ama misafir gelecek veya misafirliğe gidilecekse ona göre hazırlık başlardı. Hanımlardan birinin sokağa çıkmak niyeti, kalfası için de, eğlenceye açılan bir pencere demekti. Zîrâ hiç bir hanım, bir veyâ iki yan kalfası ile uşak olmadan evden çıkmazdı. Bir kere haremden selâmlığa "araba hazırlansın" emri gitti mi, arabadan evvel kalfalar arasında telâş ve hazırlık başlardı. Fakat bu piyango her zaman her câriyeye vurmaz, ekseriyâ bir evvel giden evde kalacağını bilir, bildiği için de sızıldanıp huysuzluk etmezdi.

Nâşid Paşa konağının halayıkları, terzileri, kâhya kadınları ve hocahanımları içine alan geniş kapı halkı arasında, âilenin emektarı bir de Ağa Efendi vardı ki, hangi hanım sokağa çıksa mutlaka seyisin yanındaki yerini alır ve refakat vazifesinin gurûrlu sadakati içinde, yol boyunca heykel gibi otururdu. Fakat araba durur durmaz, bu taşlaşmış sanılan heykel, birden canlanıp yere atlar, zarafetle saygının birleştiği bir nezâket hareketiyle arabanın kapısını açardı. Amma araba, kupa değil de fayton ise, kapısı olmadığından, gene hanımların dayanarak rahatça inmeleri için kolunu uzatarak yardım ederdi.

Bilhassa kış mevsiminde misafirliklerin hararetli zamanları gecelerdi. Selâmlıkta saz ve eğlence âlemleri ola dursun, hanımlar da "nöbet" dedikleri gece ziyâretlerini asla ihmal etmez, sıra ile hemen her gece bir başka yerde toplanılırdı.

Nöbet kimin konağında ise, gündüzden telâş başlar, şerbetler ezilir bozalar ısmarlanır, yemiş tepsileri hazırlanırdı. Vakit gelince de, üç dört mumlu pirinç fenerleri çeken ağaların arkasında hanımlar ve onların arkasında kalfalar olduğu halde misafir kafileleri gelmeğe başlardı. İstanbul terbiyesinin, İstanbul nezâketinin, İstanbul hanımefendiliğinin ve İstanbul şivesinin harman olduğu bu kadın meclisleri kadar zengin ve cömert bir meşher daha tasavvur olunamazdı.

Böylece yukarıki kat, bir süzülmüş bir elenmiş sınıfın zevkine şevkine görgüsüne bilgisine sahne olurken, aşağı kat da, evin kalfalarının, misafir gelen kalfaları gark ettiği aşırı ikram ile bir başka âlem yaşardı. Öyle ki genç câriyeler, gündüz işledikleri kasnakları, dantelleri bir yana koyup, çerkes mızıkası, ut, kanun çalar, şarkı söyler oyun oynar, yer içer ve hanımlardan aşağı kalmıyan bir keyif havası içinde geceyi doldururlardı.

Esâsen eski cemiyette, kanunun bir ticaret bir alım-satım mevzuu kabul ettiği câriye ve köle, örf ve âdetler müvâcehesinde, hakları ve hürriyetleri içtimaî teâmüllerin garantisi altına alınmış bir sınıftı. Kölesinin veya câriyesinin hakkına, şeref ve haysiyetine el uzatan, bed muamele eden bir efendi, cemiyet içinde mevkiini sarsmış ve amme vicdanının nefretini üstüne çekmiş olurdu. İstediği kadar varlıklı, istediği kadar dirlikli olsun, artık etrafından itibar görmesi beklenemezdi. Onun için de, alıcısı satıcısı pazarı ve piyasası olan kölelik müessesesi, Müslüman-Türk gelenekleri içinde sadâkatin, vefânın, dürüstlüğün temsilcisi olan şerefli bir mevkie sâhibti.

Selâmlıkda nasıl Paşa'nın sofrası varsa Ağa Efendi'nin, ahçıbaşının da sofraları vardı. Haremde de gene bu buydu. Uşaklar veya kalfalar istedikleri kimseleri sofralarına davet eder ve ağırlarlardı. Postacı, bekçi, çöpçü ve sayısı hesabı olmayan hemşehriler, hep Ağa sofrasının gedikli müdavimleri idi.

Ya kalfalar arasındaki birliğe, beraberliğe yakınlık ve sıcaklığa ne demeliydi? Mahallenin muhtaçlarına fakirlerine yetim ve dullarına, mâide ikram edercesine cömert davranış, onlar için âdetâ bir ikinci tabiat olmuştu.

Acaba cemiyeti bu medenî kademeye yükselten, ona, her devrin her asrın muhtaç olup avuç açageldiği etik ve estetik değerleri sosyal plânda hâkim kılan ve bir felsefeyi yaşanır hâle tercüme edip kütleye mal ettiren tılsım ne idi? Evet bu bir zor, bir kuvvet işi değil, bir tılsım ve mûcizeli bir sırdı. Ama neydi bu sır? Nasıl ne zaman ne yolda yürümüş de muvaffak olmuştu?

On, onbeş sene bir efendinin kapısına, kendi baba bucağı imişcesine bağlılık gösteren bir insan, artık bu kapı tarafından terk edilmez, ihmal edilmez bir Allah emâneti hâline geliyordu. Kaderini, çalıştığı kapıya bağlarcasına hizmet eden kimse için bu kapı tarafından kaydı hayat şartiyle, mâli hissî ve vicdânî bir alâka ve himaye görüleceği esâsen bilinirdi. Nasıl bilinmesin ki, kendinden bir evvelki, ondan da başka bir evvelki kapı yoldaşı, hep aynı muameleyi görmüş, aynı yollardan geçmiş hep aynı adâlet ve şefkat geleneğinin şaşmaz icabları içinde cereyan eden efendi-kapı halkı münâsebetinin emniyetli, düzenli ve mürüvvetli neticelerini görerek, kendi istikbali adına da gam çekmemiş, endişeye düşmemişti.

Devir o devir idi ki, bir kapıdan çırak edilmek demek, şanına şerefine uygun bir düğünle evlendirilmek, mücevher sâhibi olmak, çok defa da bağışlanan bir evin dayanıp döşenmesi demekti.

Amma iş bu kadarla da kalmazdı. Efendiye, geleneğin yüklediği bir vazife daha vardı. Âile, emektarını mal ve mücevherle taltif ederek işin içinden çıkmış sayılamazdı. Ev-bark sâhibi edilen köle veya câriyenin çoluğu çocuğu da gene aynı kapının mensubu sayıldığından, aradaki münasebet yalnız bayramlara seyranlara inhisar etmezdi. Onun için de başı sıkılan, darda kalan bu insanların iyi günlerinde de kötü günlerinde de sığınacakları yer, gene bu efendi kapısı olurdu.

Şayet efendi ölecek olursa, azadlılarını, çıraklarını ve onların evlâdlarını himâye vazîfesi, âdetâ ana ve babalarının mîrası gibi, âilenin geride kalan ferdlerine düşerdi. Böylelikle de, kendilerini bir üstün sınıfın sigortasında bilen bu zümre, asla bir iş veren - iş alan münasebetinin menfaatçi ve kuru maddeciliğine düşmez, küçük hesapların, hasis menfaatlerin, nefretli ortaklıkların tehlikeli zemini üstünde donup katılarak, sert, zararlı ve tehlikeli hâle gelmezdi.

Gerçi bu efendi-kapı halkı münasebetinin dayandığı esas da bir nevi beşerî ve tabiî menfaat birleşmesi, şifâhî bir akid demekti. Bir taraf, öteki taraftan iş bekliyor "gel hâcetimi gör, evimin çevrilmesinde yardımcı ol!" diyor. Öteki taraf da, kendisinden istenen işi karşılama taahhüdünde bulunuyor ve karşılıyordu. Neticede de hesaba oturunca, işi görülen, işini görenin hakkını ödüyordu.

Ne ki, kaziye göründüğü kadar basit değildi. Zîrâ târih boyunca kütlelerin huzûrunu bozan, siyâsî rejimleri âciz bırakan keyfiyet, sosyal adâlet düzeninin ve iktisâdî emniyetin kurulamamış olması ve tecrübe hudûdunu aşamayan davranışlar arasında bir türlü dört başı mâmur ve ideal tarzı yakalıyamamış bulunmasıdır.

İş veren - İş alan dâvâsının adâlet ve insafla hal edilememesinde başlıca sebep, iş verenin doymayan gözü, para, mal, mevkî hırsı ve bu çeşitli ihtirasların altında kabuk tutup kemikleşen hisleri idi. Öyle ki, sermayeyi varlığı ve mevkîi elinde tutan efendi sınıf, malî ve iktisadî imtiyazlarını ve hattâ siyâsî iktidârını muhâfaza ve devam ettirmek için, doğruluğu adâlet ve insafı hiçe sayan bir sistem kurarak, iş verdiği zümrenin kuvvet ve enerjisini, okkayla alınıp satılan bir mal, bir eşya olarak kabul edip hesaplarını ona göre ayarlamak gibi bir hatânın fâsid dâiresine düşmüştü.

Aslında bir medeniyet şartı ve medenî bir cemiyetin irfan, bilgi, san'at zarureti olan sınıf şuuru, yalnız beşer nevi arasında değil, tabiatın kendinde dahî mevcuttu. Bir topraktan beslenen bir güneşten ısınan iki ayrı ottan birinin latif kokusuna karşılık, öteki yanaşılmaz derecede pis kokuluydu. Bülbülün sesini duymak için kırlara korulara giden adam, penceresinin önünden haykırarak geçen karganın sesine kulaklarını tıkamak zorunda kalırdı. Göz ve gönül çelen bir güzel, yalnız ipek saçlardan, kıvılcımlı bakışlardan, sedef dişlerden mi ibaretti? Kan taşıyan damarları, kirlerle dolu bağırsakları, bir bütün olan insanın uzuvları arasında bile tabiatın tercihlerini, derecelerini ve kasdlarını göstermiyor muydu?

Ne ki tabiat, yarattıklarını sınıflandırırken, yalnız ulvîlerle muamele edip süflîlere hor nazarla bakmamış, bâhusus her birinin yaradılış sırrına saygı göstererek haklarını tanımış, menfaatlerine hizmet etmişti. Zîrâ Yaradan, her yarattığının sebepli ve lüzumlu olduğunu bildiğinden, lâtif kokulu nebat kadar pis kokulu otu da makbul tutmasını bilirdi. Halbuki insanoğlu böyle miydi? Mantığına ve akl-ı selimine perde çeken menfaatçiliğiyle yaptığı içtimaî, mâlî, iktisâdî ve vicdânî tasnifte, kendinden bir aşağısını ezmek, çomak altındaki çelik gibi, şehvetleri ihtirasları ardınca oradan oraya sıçratmak mücadelesi içinde, hem-cinsine nasıl kıymış "her şey benim olsun, hizmetimi gören ne ölsün ne onsun!." diyebilmek gaflet ve egoizmine nasıl esir olmuştu?

Devirlerin ve asırların mukadderatına hükmeden dev ihtiraslar, varlık ve mevkî şehvetlerinin kalın perdesini aralayıp, yarattığı içtimâî ve iktisâdî adâletsizliği görmek istememiş, görüp kabul etmekten ve çâresine bakmaktan dâimâ korkmuştu. Korkmuştu: zîrâ çâre düşünüp işçisinin boyunu uzatmak, ancak kendi boyundan ona vermek, kendi boyunun kısalmasına râzı olmak demekti. Bunu yapacak insan, ancak ve ancak elini hırs ve menfaat kirlerinden yıka-

mış eteğini şehvet ve benlik çalılığından kurtarmış ergin inanışlı bir cemiyet vasatı içinden çıkarabilirdi.

*

İşte Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşundan, şevket ve azamet devirlerinin sonuna kadar Müslüman - Türk cemiyetinin içtimâî ve iktisâdî adâlet yönlerinden vâsıl olduğu ideal zirve, târihi imrendirecek ve dünyâya örnek olacak kemalli bir seviyeye varmış bulunuyordu. Öyle ki, hudutları hemen de arz-ı meskûna yayılmış olan imparatorluğun bütün müesseselerinde ve bilhassa amme vicdanında sarî ve carî olan şuur, hak ve adâletin mutlak hâkimiyeti idi. Cemiyetin bu kadar derinden, bu kadar köklü ve sağlam olarak benimseyip hayata tatbik ve tercüme ettiği bu felsefe ise, beşerî-ilâhî bir îmânın, bir Allah buyruğunun tâ içinden sesleniyor ve bu yüzden de kendini kolayca kabul ettiriyordu.

Devlet ölçüsünde olsun, cemiyet ölçüsünde olsun, imparatorluk sathının müşterek ve hâkim fikri, hak ve adâleti öne almış bir anlayış ve inanıştı. Onun için bir Beylerbeyi, bir Sancakbeyi, değil binleri aşan kapı halkına hak emirleri dışında muamele etsin, tımarı ve zeameti çevresinde çalışan toprak işçisine, nüfuz bölgesi içinde bulunan kasaba ve şehir halkının hayat ve menfaat sâhalarına tecavüz eylesin, bu alışılmış ve görülmüş muamelelerden değildi.

Gerçi her sınıfı birbirine karşı koruyan ve salâhiyet hudutlarını tâyin eden kanunlar, devrin îcab ve ihtiyaçlarına hüvesi hüvesine uygundu. Lâkin büyüğü küçük karşısında iffetli ve terazili bir muameleye mecbur eden, kanun heyûlâsı değildi. Hattâ sırasında hukuk mekanizmasının çakır pençe hükümleri, lüzumsuz ve işe yaramaz bir madde gibi, zihinlerin kapısı dışında kalır, vicdanlarda saltanat süren ancak îmânın icabları ve rakipsiz buyrukları olurdu.

İnsandan korkan insanı aldatabilirdi. Fakat Allahtan korkanın onu aldatmaya kalkışmasına imkân yoktu. Bu yüzden görenek ve geleneklerle el ele vermiş bir hak ve adâlet anlayışı, cemiyete insaf ve muhabbetle yumuşamış âdil ve müsavatcı bir nizam getirmişti. Onun için, usta çırağını bin cân ile yetiştirip adam etmeye kendini borçlu sayar; onun için hoca talebesine nesi var nesi yoksa aktarmayı bir ibâdet bilir; onun için zengin fakirin elinden tutar, zekât der, sadaka der, fitre der, fidye der verirdi. Onun için, efendi kendi bendesine bende olurcasına şefkat göstermeyi bir îmân vecibesi, bir îmân borcu tanırdı.

Bir çini kârhânesinde, bir halı tezgâhında, çarşıda pazarda ticarette sanayide, iş veren ile iş alan, biribirlerine diş bileyen iki kutup, zıd menfaatlerin çarpıştığı iki ayrı zemin değildi. Aksine, iş sâhibinden, en basit yardımcısına kadar her ferd, yekpâr bir vücut, ayrı kalıplara bölünmüş tek adam duygusu içinde idi.

Şüphe yok ki eskiden de iş verenle iş alanın arasındaki muamele, bir menfaatler mübadelesi idi. Ne ki, bu karşılıklı faydalanmanın içindeki hâkim unsur, her iki tarafın da birbirlerini koruyan, kalkındıran ihsan, mürüvvet ve sevgi sermâyesi idi. Bu yüzden de çorbacı ile ırgat arasındaki menfaatleşme fiili, denize düşmüş bir damla su gibi eriyip yok oluyor ve ortada iki tarafı birbirine perçinliyen tatlı, lâtif ve engin bir iştirakçilik kalıyordu. Onun için çırak ustasına: «Ustacığım, paran yoksa bu gün haftalığımı verme» diyebiliyor, usta ise: «Olmaz oğul, olmaz, anan hasta imiş sana ayrıca ilâç parası da vereceğim» diyebiliyordu.

*

Efendi-bende müessesesinin can çekiştiği yirminci asır başlarında, İstanbul aristokrasisinin bütün mustakil hücreleri gibi, İbrâhim Paşa konağında da efendi - câriye münasebetleri, ayakta bulunan an'anenin son kalıntılarını yaşıyordu.

İbrâhim Paşa âilesinin, yakın komşuluk dolayısiyle, en fazla temasda bulunduğu ahbap evi, İbrâhim Efendi konağı idi. Üstelik kalabalık kapı halkı arasında sık sık zuhur eden acele vak'alarda, ağalardan biri İbrâhim Efendi konağına gönderilerek doktor Sâlih Bey dâvet edilir, böylece de İbrâhim Efendi'nin selâmlığı ile İbrâhim Paşa'nın haremi arasında bir nevi mahremiyet rüzgârı dolaşırdı. Bâzan da doktorun, hasta yanında fazlaca kalması, muamelesi, bakışları, bu meselesi olmayan muhitte, bir dedi-kodu havasının esmesine, tahmin ve yakıştırmaların konaktan dışarı taşmasına yol açardı.

Esâsen Nâşid Paşa âilesinin dillere destan güzellerinden başka, devrin "alafranga" diye isimlendirdiği ve o zamana göre de çok cesaretli, çok aşırı bir gidişi vardı. Garb, bu çatının altına, başka âilelere olduğundan daha fazla sokulmuş daha fazla işlemişti. Frenk dilini rahatça konuşan hanımlar, bilhassa Fatma Hanımefendi'nin iki kızı, mürebbiyelerinin birer mutaassıb çömezi olarak yetişiyorlardı. Tamâmen ihmal edilmiş milli kültürün yanı sıra, mürebbiyelerin aşındırıp yıprattıkları âile bağlarının da koptuğu gün, onları vatanlarından alıp götürecek her vasıta tamam demekti. Nitekim, yılların koynunda yavaş yavaş demlenip hazırlanan bu âkibet, günün birinde gerçekleşerek

her iki kızı da yabancı toprakların vatandaşı ve yabancı erkeklerin karısı yapacaktı.

Komşulardan Cemal Bey'in Evi

İbrâhim Efendi'lerle Hilmi Bey'ler için bir zamanlar Şehzâdebaşı, yalnız eşin dostun bir araya geldiği bir semt değil, hısım ve akrabanın da, aşağı yukarı, toplu olarak bulunduğu bir yerdi.

Hilmi Bey'in evi ile İbrâhim Efendi'nin konağının arasına düşen sokakta, Hâlet Hanım'ın kardeşi Cemal Bey otururdu. Cemal Bey, yetiştiği muhit itibariyle olduğu kadar, fıtrî kabiliyeti ve karakter yapısı bakımından da, üslûp sâhibi, ağır, mazbut, okka çeken bir İstanbul efendisiydi.

İçinde çocukluğunun geçtiği Mısır Vekili konağı, devrin tam bir medeniyet yuvasıydı. Genç anneleri ölüp de, ablası Hâlet Hanım'la beraber büyük babaları ile büyük annelerinin koltuğunda kalınca, iki yaşındaki çocuk, sert ve inhisarcı bir dadının himâyesine rağmen, gene de haremin dalga dalga genişliyen kadın kalabalığından bâzı husûsiyetler edinmişti. İnce işe son derece istidatlı elleri ve hassas parmakları vardı. Sonra, hem büyüdüğü konaktan hem de dadısından aldığı temizlik ve kıvraklık itiyadı, hemen bütün hayatına hükmeder bir ölçüyü bulmuş olduğu için, pek az kimsenin temizliği ve tertibi onu tatmin edebilirdi. Cemal Bey'in maharetli elleri, icab edince bir kadın gibi örgü örer, dikiş diker ve yaptığı yamalar da değme kadının elinden çıkamıyacak ölçüde düzgün ve muntazam olurdu.

Hemen her akşam üzeri ablasını ziyarete gelen Cemal Bey, kız kardeşiyle oturup tatlı tatlı konuşurlarken bir yandan ikisi de boş durmazlar ve iki çift hünerli el, yapacak hiç bir şey bulamazsa, ipek bükerdi. Avuçlarının içinde kaydıra kaydıra büktükleri ipek kararını bulunca, bu defa da onu akord edilen bir saz teli gibi gererek bir kaç defa tınlattıktan sonra makaraya sararlardı. Bu itina ile hazırlanan ipeklerle Cemal Bey'in ördüğü keseler ve kuşaklardan edinmek, sâde âilenin çocukları için değil, büyüklerine de bir zevk olurdu.

Kıvrak, tertipli, tirendâz bir kadından daha titiz olan Cemal Bey'e, yalnız el işi değil, ev işi beğendirmek de kolay değildi. Keza, görgü, muamele ve terbiye bahsinde de huysuz denecek kadar dikkatli ve kusurları eksikleri, bilhassa lâubalilikleri affetmiyen bir mizaca sahipti. Herkesin kendisi gibi temiz, kıvrak, intizamlı, becerikli ve bilhassa saygılı ve terbiyeli olmasını ister, istediğini bulmayınca da huysuzlanır ve asla müsamaha göstermezdi.

Cemal Bey

Fakat Cemal Bey'in en dikkate değer tarafı dürüstlüğü idi. Öyle ki, nişan mümeyyizi olması dolayısiyle işinin suiistimale son derece müsait bulunmasına rağmen, kesesine tek haram metelik girmemişti. Şâyet kendisini yerden etekliyen kuyumcularla menfaat birliğine kalkışmış olsaydı, göz açıp kapayıncaya kadar Kaarun gibi zengin olması işden bile değildi. Çünkü rütbe alan ve terfî eden sivil veya askerlerle, rütbelerine göre verilecek murassâ nişanların mücevherlerini seçmek ve kuyumcuların oyununa gelmemek üzre titiz davranmak, başlıca vazifesiydi. İşte Cemal Bey, bir kuyumcu kadar mücevherden anlaması ve aynı zamanda haramdan sakınmayı îmânının icâbı bilmesi yüzünden, büyük bir dürüstlük ve asabiyetle devlet hazinesini zarardan korurdu.

Cemal Bey için teneffüs ettiği hava kadar aslî bir yaşama şartı olan disiplin şuuru ile dürüstlük, çatısının altında da mübalâga ile ifâde bulmuş meziyetlerdi. Ama ev halkının cemiyet kaidelerine ve muaşeret üslûbuna istediği gibi intibak etmesinde büyük yardımını gördüğü kimse, karısı Nazlı Hanım'dı.

Nazlı Hanım, kocasından gelen arzuları evin nizâmları ve kanunları olarak kabul etmeyi vazife bilmiş olmasına rağmen, pek az tarafiyle kocasına benziyen, daha doğrusu hemen de ona hiç benzemeyen bir kadındı. Evrenos âilesinin müstesna bir evlâdı olan bu genç kadının soy asaleti, terbiyesi, ve bilhassa tahsili ile şahsiyeti bir tarafa bırakılacak olursa, onun gerçek hüviyeti kolayına nüfuz edilir kolayına teshir olunur bir hazine değildi. Eşi belki yüzbinlerde bir bulunan âteşîn mizacı, bir yanardağ gibi lav döken derunî şevki, belki bizzat kendinin de meçhulü idi.

Mücerret bir ruh yaradılışı içinde ateş saçan ve bir türlü şu veya bu kalıba bağlanamıyan, bâhusus her hangi bir yaradılmışın sevgi-

siyle tatmin olamıyan bu çıplak enerji, âdetâ "memnû meyve" gibi kimse tarafından râm edilip teshir olunamazdı. Halbuki el süreni yakıp kül edecek ölçüde bir "nâr-ı beyzâ" olan bu genç kadın, ezelden ebede yanmak için yaradılmış gönlünü, kendi gibi bir beşere tahsis edemiyor, mal edemiyordu.

Cemal Bey'le evlendiği zaman onbeş yaşında idi. Kocasını sevmemiş, fakat sonsuz bir sadakat ve saygı ile bağlanmıştı. Evlenmiş olmakla bir vazife yaptığına inanıyordu. Fakat kendisini dünyâya getiren ezel buyruğunun, omuzlarına koyduğu asıl vazife, bir evin hanımı olmak ve çoluk çocuk yetiştirmekten ibâret değildi. Zîrâ insanoğlu, dünyâya gelmiş olmakla vâr olan bir mahlûk olamazdı. Bu doğuş, mevcut belki de dâim olan bir varlığın muayyen bir devre için kalıplaşmasından ibâretti. Yokdan var olmıyacağına göre, ancak vardan var olunurdu. Amma benî beşer, eliyle tutup gözüyle göremediği bu kadîm varlığa, yokluk adını takmıştı.

Öyle ise bu görünmiyen var ne idi? Nerede idi? Nasıl bulunur, nasıl yakalanır, ne suretle biliş tutulup eteğine yapışılırdı? Herkesin zan ve kabul ettiği gibi, bir ana ile babanın cünbüşünden dünyâya gelmiş olmak, sonra da eskiyip aşınıp emaneti yerine vererek geçip gitmek, onun aklının kabul edeceği işlerden değildi. Evet, insan ölebilirdi; ölecekti de. Ama ölüm de bir nevi hayat idi. Şartları, kanunları pek herkesin idrâkine sığmıyan bir sırlı hayat.. Şu halde ölümden hayâta, hayattan ölüme mekik dokurken, bu vâr olmanın insanoğluna yüklediği vazîfe ve mesuliyeti anlayıp ona göre ayarlanmak gerekmez miydi? Halbuki insanlar için vâr olmak pek kolay pek tabiî gelen bir keyfiyet olarak mühimsenmiyor, itibar görmüyordu. Kendisine sorulacak olursa vâr olmak, Âdem oğluna verilmiş bâhâ biçilmez bir fırsat, bir imtiyazdı. Onun için de vâr olduğu müddetçe niçin vâr olduğunu bilmeli, hele kendisini vâr edeni mutlaka aramalı, bulmalı ve yoluna canını harcamalıydı. İşte, kulağına bu ezel iştiyâkı, bu ezel sırrı fısıldanmış olan genç kadın, onun için hiç bir güzelliğin gönlünü çelemediği dünyâda, dünyânın türlü zevkleri, türlü nimetleri ve türlü âlâyişi ortasında, dâimâ yapyalnız aşkına âşık, aşkına tâlib, şeydâ, uyanık, garib ve kimsesizdi. Görünüşte ise varlıklı ve debdebeli evinin merkez yerinde, işinin ve çocuklarının başında vazifeliydi.

Nazlı Hanım'ın aynı zamanda, dünyânın bütün ıstıraplarını dert ve kederlerini içine sığdırabilecek genişten geniş bir gönlü, her muhtaca, her garibe her çileliye uzatacağı bir eli vardı. Ne iyilik yapmaya doyar, ne istekleri karşılamaya kanar ne de şefkatinden saffetinden etrafına dağıtmaya bıkar usanırdı.

Nazlı Hanım, âdetâ çocuk yaşında içine girdiği kocasının âilesinde her ferdi teker teker severdi. Fakat bilhassa görümcesi Hâlet Hanım, onun nazarında bir koruyucu melekti. Aralarındaki muhabbet o derece sağlam ve riyâsız idi ki, ağır başlı ve tumturaklı bir kadın olan Hâlet Hanım'ın, bu kabına sığamıyan aşkın ve coşkun kardeş karısına olan sevgisi, kendi kızına olan aşırı muhabbetinden bir zerre dahî eksik değildi. Arada şunu söylemek gerek ki, aynı ipi iki ayrı ucundan tutan kimseler gibi, birbirlerinin muhabbetine sımsıkı yapışmış bu gelin görümceden, yıllar yılları kovalayıp Cemal Bey'in genç ve güzel karısı seksen yaşını geçtiği zamanda dahî, kırkbeş sene evvel ölmüş olan Hâlet Hanım'ın sevgisini bütün tâzeliğiyle muhafaza edip yâd edecekti.

*

Cemal Bey de karısını çok sever fakat o meşhur ağır ve ketum mizacı, bunu dile getirmeyi lüzumsuz addederdi. Nazlı Hanım ise kocasını, onun kendisini sevdiği mânâda sevmemiş olmakla beraber, aralarındaki o büyük saygı, âilenin saadet tılsımı olurdu. Cemal Bey, terbiyesine, görgüsüne, bilgisine, ve iyi insan vasıflarına rağmen, Nazlı Hanım gibi kendisine dünyalar dar gelen bir kadın için yutulur lokma değildi. Zîrâ Cemal Bey, kendi gibi çelebi insanların muhiti ve tiryakisi olduğu itiyadlarının zevki ile yetinen bir insandı. Halbuki Nazlı Hanım'ın lûgatinde yetmek, yetinmek diye bir şey yoktu. Genç kadın teşne idi, açdı, susuzdu; arayıcıydı. Ama neyi arıyordu? Kimi istiyordu? İstediği hangi dünyânın hangi âlemlerin mahlûku idi? Bir bilse, ah bir bilse, yüzünü o tarafa çevirecek, ayaklarını o tarafa döndürecek, bir daha ne kimseyi görecek ne bir başka semte yönelecekti. Amma bilmiyordu işte.

Bu alev alev yanan rûhu içinde muhafaza eden kalıb da hani çok güzeldi. Sabah aydınlığı gibi soluk, fakat ak ve duru bir ten, simsiyah saçlar, simsiyah gözler.. eşi bulunur bulunmaz güzel ve mânâlı eller...

Ama Nazlı Hanım'ın bu müstesna güzelliğini gölgede bırakan asıl güzelliği, büyük zekâsı idi. İşlek, kabına sığmıyan, yangın gibi kol atan, kıvılcım saçan bu zekâ ne garib bir Allah vergisiydi ki asla kötülüğe işlemez, şer ve menfiyi hep yolundan tardederdi.

Hani Şeybân-ı Râî isminde bir çoban varmış. Velî ve mutlu bir insanmış. Camiye gideceği zaman asasiyle sürüsünün etrafına bir çizgi çekerek bırakır öyle gidermiş. Böylece de bu hayâlî çizginin içine ne bir kurt girer ne de bir koyun o çemberden dışarı çıkarmış.

İşte bir meçhul el de, sanki bu genç ve güzel kadının etrafına böy-

le bir koruyucu dâire çekmiş gibi, zekâsının ve güzelliğinin hayrânı nice niceleri ona âşık olduğu halde, ne kimse bu dilber kadının alâkası halkasına sızabilmiş ne de kendisi bu mevhum hattı yarıp dışarı çıkar olabilmiştir.

*

Amma vaktâ ki vâde gelmiş, tıpkı karlardan yağmurlardan fırtınalardan sonra basan sıcaklarla açılan bir konca gibi, kendini kendi renginden, kokusundan mânâsından haberdar edecek güneş doğmuş ve Nazlı Hanım da, uzaklarda, meçhullerde aradığını yanında, yakınında buluvermişti. Belki de bu "Ben sana şah damarından daha da yakînim" sırrının, şu dünyâ plânında bir âşikâre çıkışı idi. Zaten o "aranan"ı, bu dünyâda bulamıyanın başka âlemlerde bulmasına imkân var mıydı? İşte müşahhas bir varlıktan kendini gösterir olan bu gerçek ona: "Aşkına bile âşık olmayı terket.. terki de terk etmezsen, sana senden yakın olanı gizliyen perde gözünden kalkmaz. Hiç bir şey isteme.. hiç bir istek için yaşama.. bırak, seni yaradan istesin.. onun isteğinde yok ol, eri ve ölmeden evvel öl ki, ölümsüz hayata kavuşasın!" dedi.

Nazlı Hanım, tâ ezel gününden âşinâ olduğu bu sesi duyar duymaz tanıdı. Ve ona öyle bir boyun kesti ki sanki ebedî hakikatle kendi arasına giren perde düşmüş ve altından da muhteşem feragatlerin, insan üstü fedakârlıkların, erişilmez faziletlerin ve nihâyet yalımı dünyaları tutan bir aşkın âbideleşmiş sureti ortaya çıkmıştı.

Nazlı Hanım'a hayâtının özünü bulduran, hayâtını şuurlandırıp "Sen bu dünyaya sevmek ve bu sevginin ışığı altında insanlara yâr olmak, hizmet eylemek, onları iğrilikten doğruluğa, çirkinlikten güzelliğe, darlıktan genişliğe, dalâletten hidayete yol göstermek için geldin!" diyen büyük adamı da kocasının âilesi kanaliyle bulmuştu. Amma görümcesinin oğlu Server Bey, Ken'an Rifâî adıyla dünyâya rahmet olarak gelmiş o büyük insan'la yalnız dayısı Cemal Bey'i ve yengesi Nazlı Hanım'ı değil, mümkün olsa cümle âlemi tanış eder, bütün dünyaya onun iksirinden çeşni sunardı.

*

Cemal Bey, çelebilikte ve efendilikte eşi az bulunur bir kimseydi. Her akşam ablasını ziyaret ettiği gibi, hemen her gün öğle tatillerinde de dadısının evine uğrayarak hatırını hoş ederdi. Bu itiyadını, evlendikten sonra da devam ettirmiş olması, yeni gelinin kulağına: "Dadı Hanım'ın halayığı İkbal Kalfa, kocanın odalığıdır. Sık sık oraya gitmesinin sebebi budur, gözünü aç!" yollu bir haber fısıldanmıştı. Fa-

kat çocuk denecek kadar toy ve tecrübesiz olan bu genç gelin ise kendi kendine: "Şimdiye kadar ne olmuşsa olmuş, bundan sonra benim müdahalemden ne çıkar?" diyerek dedi-kodunun arkasını aramamıştı. İyi ki genç kadının akl-ı selimi araya girmiş de, o iki mâsum insan hakkında revâ görülen bu iftirayı kurcalamamıştı. Zîrâ Cemal Bey bu türlü lâubâlilikten ne kadar uzak ve iffetli ise, İkbal Kalfa da ismet ve sadakatin tâ kendisi idi. Nitekim Nazlı Hanım, İkbal Kalfa'nın nasıl bâhâ biçilmez bir mâden olduğunu anlamakta gecikmedi. Ve iki genç kadın birbirlerine öyle bir yaklaşıp bağlandılar ki bütün bir hayat boyu, evinin her işinde her müşkülünde İkbal Kalfa hâzır nâzır olmadıkça içi rahat edemez hâle geldi. Ve seneler üst üste yığılıp dağlar gibi kabardıkça da bu muhabbetli râbıta arttı eksilmedi.

*

Cemal Bey iki yaşındayken annesi ölüp öksüz kalınca, büyükannesi Zekiye Hanımefendi, konağın, Revnakfer ismindeki çok genç çok güzel ve her bakımdan çocuğu himâye edebilecek cerbezeli kızlarından birini dadılığa seçmişti. Fakat cerbezeliden de öte, sert hattâ çetin huylu bir kız olan Revnakfer'in asıl meziyeti, âileye sadakati ve çocuğa olan büyük bağlılığı idi. Böylece genç dadı, bir dişi kaplan gibi, küçük Cemal'i kıskanç muhabbetinin himayesinde büyüte dursun, yıllardan bir yıl, Mısır Vekilinin Şehzâdebaşı'ndaki konağına, maiyetinde iki kölesiyle bir çerkes beyi çıkageldi. Bu iri yarı, çakır gözlü ve tepeden tırnağa silâhlı adam, Revnakfer'in babası idi. Seneler evvel çalınan kızının izine düşmüş, yıllarca aramış ve işte nihâyet bulmuştu. Devrin nizamlarına göre bey kızları satılmaz ve halayık olmazdı. Onun için de Revnakfer, kanun nazarında şu andan itibaren hürdü.

Hareme haber verildi ve kız babasının yanına getirilerek el öptürüldü. Eşyalarını mücevherlerini ve mevcud parasını alarak, istediği zaman babasiyle gidebileceği söylendi.

Fakat hayır.. kız bu teklifi asla kabul edemezdi. Allah ömür versin, babası baba idi; lâkin ne konağı ne de çocuğu bırakıp şurdan şuraya giderdi. Mademki hürdü; işte bu hürriyetine dayanarak olduğu yerde kalmayı tercih ediyordu.

Kızını götürmek için günlerce uğraşan baba, nihayet memleketine eli boş döneceğini anlayınca, bu defa da Hacı Süleyman Ağa âilesine bir başka teklifte bulundu. Mademki kızı burada kalmakta ısrar ediyordu. Şu halde izin verirlerse kızının hizmetine bir halayıkla bir köle göndermek istiyordu.

Konak, Çerkes beyinin arzusunu tabiî hoş karşıladı. Ne olacaktı sanki? İçerdeki yüzlerce insana iki kişi ilâve olmuş ne çıkardı?

Bey, memleketine döndükten sonra gerçekten, kölelerinden birinin kızı ile oğlunu Mısır Vekili konağına gönderdi. Bu iki kardeş de çocuktular; konakta büyümeye başladılar. Kız son derece akıllı ve alabildiğine zekî idi. Onun küçüğü olan oğlan ise gayet iyi huylu ve itaatlı bir çocuktu.

İşte İkbal ismi verilen kızla Mahmud ismindeki kardeşi, ilerde âilenin başında gezdireceği o şâhane vefaları ve sadâkatleriyle meşhur olacak olan, İkbal Hanım'la Mahmud Efendi idi.

*

Revnakfer Kalfa şahsiyet sâhibi bir kadındı. Fakat herhalde çetin mizacını ve dik başlılığını başkaları kadar kendisi de bildiği için, çıraklık vakitleri gelen kapı yoldaşları birer birer evlenip gittikleri halde, o bütün izdivaç tekliflerini reddetmiş ve kat'î olarak, evlenmek istemediğini bildirmişti. Kızın bu ciddî kararı karşısında harekete geçen âile de, emektar dadıya Çarşıkapısı'nda yedi odalı bir ev ile Kapalıçarşı'da da bir dükkân satın alarak geçimini temin etmişlerdi. O da günün birinde halayığı ile kölesini alarak, Efendilerinin dayayıp döşediği ve ömrünün sonuna kadar içinde yaşayacağı bu eve yerleşmişti.

"Dadı Hanım", âile nezdinde bir otorite idi. Sert huyundan ve aşırı temizlik merakından dolayı gerek Hâlet Hanım'ın gerek Cemal Bey'in evlerindeki küçük çocuklar tarafından pek sevilmezdi. Fakat bu evlerden birine misafir geleceği haberi kendinden evvel ulaşınca, Dadı Hanım kapıyı çalar çalmaz, irili ufaklı hâne halkı aşağı koşarak kendisini karşılar ve teşrifatla yukarı çıkararak, kimi çarşafını kimi peçesini alır, kimi terliğini koşturur kimi de abdest havlusunu tutmak suretiyle izzet ve ikramda zerrece kusur etmezlerdi.

Dadı Hanım eli sıkı bir kadındı. Dünyanın en refahlı devrinde ve memleketin en geniş evinde büyümüş olmasına rağmen, şaşılacak derecede hesaplı idi. Hani, istikbal endişesi diye bir korkusu da yoktu. Dayalı döşeli evinden ve kirada olan dükkânından başka, kelep kelep incileri, mücevherleri, altınları gümüşleri bile bir âilenin geçimine yetecek kadar çoktu. Şu halde bu hasislik, hastalıktan başka bir şey olamazdı. Ne ki, Dadı Hanıma gün olup son ihtiyarlık yıllarını yaşarken, üstüne titrediği bu yüzükleri, küpeleri, incileri, elmaslı tarakları, kordonlu saatleri, kendi eliyle ve seve seve âilenin gençlerine ve çocuklarına dağıtacaktı.

Dadı Hanım'ın etrafını şaşırtan bir zaafı da, şöhret merakı idi. Gazetelerin ve kitapların kendinden bahsetmesini ne kadar isterdi.

Olacak bu ya.. gençlik geçip ihtiyarlık geldikten bir zaman sonra, içinde sekiz ay yatacağı ölüm döşeğine düşerek, hayatın bu meşakkatlı ve ıstıraplı devresini de yaşadı. Nihâyet ölüm gelip mihnetlere son verdi. Fakat belki de gizli ve aşikâr taleplerinin hazırladığı kaderi, ona ölümünden sonra, hiç de arzu edilmiyen bir oyun hazırlamıştı. Ne ki, bu oyun onu meşhur edecek, sağlığında kavuşamadığı şöhrete ölümünden sonra eriştirecekti.

Vaktâ ki Dadı Hanım'ın cenazesi evinin köşesine çıkarıldı; o sırada Harbiye Nezareti'nden dönmekte olan Mahmut Şevket Paşa'nın arabası ile karşılaştı. Şoför, cenaze alayına yol vermek üzere durmuştu. İşte bu duraklamayı fırsat bilen suikastçılar da Paşayı kolaylıkla vurarak öldürdüler.

Yakın târihi yazan kalemlerin hâlâ "Düzme cenaze, suikastçıların tertibi" dedikleri, işte meşhur olmak istiyen Dadı Hanım'ın cenazesidir.

Amma bu yanlış hükümlere aradan yarım asır geçtikten sonra varılmış değildi. Daha vak'a, zaman sislerine bürünmeden, birbirini nakzeden bu türlü kanaatler ve rivayetler, hemen alıp yürümeye başlamıştı. Bunlardan başlıcaları, tabutun boş olduğu ya da içinde ölü yerine ağırlık veren bir şeyler bulunduğu ve paşanın geçeceği saati kollayarak bilhassa yolunun üstüne çıkarılmış bulunduğu merkezinde idi. İşte birbiri üstüne yükselen bu akordsuz sesler, nihâyet zavallı kadının mezarına kadar dayandı. Ve bir gün evvel üstüne atılan tâze topraklar yeniden eşelenerek, Dadı Hanım'ın ölüsü kabrinden çıkarıldı. İşte böylece de, Cemal Bey'in dadısı, çok ağır bir bedel ödiyerek meşhur oldu.

Fakat hadise, asıl cemaat için çok pahalıya mal olmuştu. Bir kere, Server Bey de dâhil, âileden ve dostlardan cenazeye iştirâk etmiş olanların bir çoğu, atılan kurşunlarla yaralanmıştı. Suikast tahkikatı nasıl bir hukuk ölçüsüne göre idare edilmiş olmalı ki gene cemaatten bir çok kimse Kastomonu gibi Sinop gibi vilâyetlere sürgün edildi.

Senelerden beri iktidar partisi buna göre daha nice binlerce yanlış adım atmış, haksız, mesnetsiz ve keyfî kararlar vermiş; asmış, kesmiş kurşuna dizmişti. Onun için hüküm giyenler, haklarında verilen kararları yadırgamamışlardı. Hattâ sürgüne gönderilmiş olanlar ucuz kurtuldukları için şükrediyorlardı. Aslında Harbiye Nâzırı'na sıkılan kurşunlar, bir şahsa değil, Meşrutiyet etiketi taşıyan zulme, istibdada, gadre ve gaddarlığa idi. Kuvvetini baskı ve terörden alan her diktatorya gibi, İttihat ve Terakkî idâresinin elinden de insaf ve adâlet beklenemezdi ya..

Eski Boğaziçi

YUSUF BEY'İN YALISI

Bahar, kışın çekilip gittiği kapıdan yüzü koyun sürünerek girerken, her yıl, İbrâhim Efendi konağında da göç hazırlıkları başlardı.

Fakat bir kaç senedir mûtad zamandan biraz geçe kalınıyordu. Zîrâ Edâdil vak'asından sonra Yusuf Bey âdeta gayri resmî bir istiklâl ilân etmekte beis görmemiş ve kayınpederinin Çengelköy'ündeki köşküne gitmez olmuştu. "Kış mevsimini beraber geçirdiğim yetmiyormuş gibi, yazları da o adamla olmak istemem.." diyerek Sâlih Bey'den kaçtığını saklamaya lüzum görmüyor ve Sarıyer'de kiralanan bir yalıya gidiyordu.

Yusuf Bey'in âileden koparak şehrin bu en uzak sayfiye köyüne kaçışını hoş görenler olduğu gibi, ayıplıyanlar da eksik değildi. "Kaynatasının otuz odalı, saray gibi köşküne sığmıyor da, adama bir de ev tutturuyor, zavallı karısı kim bilir elinden neler çekiyordur..." diyenlerin haddi hesabı yoktu.

Aslında Yusuf Bey, Küçük Hanım'a ne cefâ çektiriyor ne de eziyet ediyordu. Eziyet şöyle dursun, onun mevcudiyetinin dahî farkında olmayacak kadar yeni bir sevdânın büyüsüne yakalanmış, girdabına tutulmuş bulunuyordu. Onun şeydâ ve âşık rûhunu bilenler ise, bu yeni mâcerâdan haberli olmamakla beraber, "Ne yapsın zavallı adam.. salsaltanat hepsi tamam amma, kapısındaki uşak ondan daha serbest.. İşe

git eve dön, sonra Küçük Hanım'ın saçmalarını dinle otur. Bari bir kaç ay evinin efendisi olur da şöyle bir nefes alır.." diye sâhib çıkıyorlardı.

Gerçekten de Yusuf Bey'in, omuzlarındaki baskıyı silkeleyip dar bir kadro ile Sarıyer'e gidişi, genç adam için cennete gitmekten farksızdı. Şimdi de bu taşkın ve coşkun ruh, Cânüser isimli bir dilber câriyenin mecbûru olmuştu. Bu yalı, bu gözlerden uzak Boğaz köşesi, ona nasıl cennet olmasın ki sevmek, hudutsuz hesapsız sevmek için yaradılmış şeydâ gönlü, şimdi bir ahûnun peşi sıra sevdâ dağlarında mecnunlar gibi koşuyor koşuyordu.

Yusuf Bey'i, penceresinin önünde, elinde kadeh hem içip hem yakıcı sesiyle gazeller şarkılar söylerken görenler bu tazelenmiş neşeyi, onun kaynata koltuğundan âzâd olmuşluğuna veriyorlardı. Bir bakıma da genç adamın ferahlığını, biraz da konağın göz hapsinden kurtulmuş olmasında aramak doğru idi. Fakat asıl içini ısıtan, alev alev yakıp tutuşturan, şu karşısında saz gibi dalgalana dalgalana dolaşan güzel kızdı.

*

Boğaz demek, bir bakıma saz söz ve eğlence demekti. Hele Bendler'in ve Sarıyer'in Suları, şehrin kayıt ve teşrifatından usanmış hanımların can attıkları zevk ve safa durakları idi. İstanbul'un uzun süren kışından sonra Boğaz'a göç, âdetâ bir yeni âleme doğmak, bir başka dünyaya süzülüp göçmek gibiydi. Bir kere kışlıktan yazlığa geçildi mi, yağışlı soğuk ve kasvetli günlerin yükü birden unutulur; yüreklerde bir hafiflik, bir şetâret bir tâze heyecan belirirdi. Onun için de zevklerle beraber mevzûlar, hattâ dedikodular bile çeşni değiştirir, daha neş'eli daha hareketli ve daha iğneli olurdu.

Boğaz'da fazlaca boy gösterenlerin hemen hepsine bir ad takmak, o devir sosyetesinin şânındandı. Meselâ İbrâhim Paşa'nın, yaşına göre süse zîynete fazlaca düşkün karısına "vapur gelini" dendiğini bilmiyen yoktu. Saçlarını dâimâ tepelerinde toplayan çalık benizli iki kız kardeş için "tunçtan kızlar, tepeli kazlar" demeyi uygun düşüren sivri zekâ, taktığı lâkabı bütün Boğaz'a kabul ettirmişti. Hele Sular'ın sevimsizliğiyle göze batan bir meşhurunu "kırk iki numara, keçili makara" diye alaya almak, âdet hükmüne girmişti.

Bu, geçmişten habersiz, hâle bîgâne, geleceği umursamaz meselesiz cemiyet, dar ve sınırlı bir fikir veya fikirsizlik zemini üstünde hayatlarını yaşıyor hem de bir bakıma mesut oluyorlardı. Kendilerinden iki hattâ bir nesil evvelki kadınla bunlar arasında artık aşılması

mümkün olmayan bir mesafe hasıl olmuştu. Eski devrin şehirli kadını da, köylüsü gibi, memleketin aktif elemanlarındandı. En hoşu, bir inandığı ve inançı yolunda can feda edecek azmi ve feragati vardı. Ebe kadın, çocuğunun kundağını kucağına verirken, ana, daha bu konca dudaklar ilk sütü almadan: "Ya gazi ol, ya şehid!" diyecek bir vatan ve îmân aşkından yoğrulmuş kahraman gurûru ile salâbetli ve kararlı idi. Halbuki şimdi, vatan da îmân da, bu yeni kadın tipi için mühimsenmez, vakti geçmiş bir masal artığından başka bir şey değildi. Artık onun çocuğunu kendi değil, dadılar, sütanneler ve bilhassa mürebbiyeler büyütüyordu. Analık onun için sadece bir fantezi, bir gurur vesîlesinden ibaret kalmıştı.

*

Boğaz'ın suları kadar, mesire yerlerini de güzel sesleri güzel sazları ile âdetâ kesime almış hânende ve sazendelerin peşlerinden gitmek, ya da arkalarından methiyeler söylemek, tercihler yapmak, o devrin en revaçta meselelerindendi.

Mehtab geceleri Körfez'de bir dağdan bir dağa çarpan hânende Nedîm'in sesi üstüne konuşulmaz da ne yapılır? Tevekkeli, yeri yerinden oynatan bu piyasa adamına bir Mısırlı prenses vurulmamıştı? Onların izdivaçla biten muaşakaları, yalnız Boğaz'da değil bütün İstanbul'da çınlıyordu.

Kimi kanun kimi ud kimi keman çalan bu hanımların birer üstad geçinerek Çırçır'la Hünkâr'a gelen ince saz takımları arasındaki küçük farkları, bilhassa Tatyos'la Kemanî Memduh mukayeseleri, kibar fakat sinirli iddiaların zemini olurdu. Bir tarafa göre Kemanî Memduh idâresindeki takım, Kemanî Sâlih ve hânende Sarı Onnik takımından elbette kuvvetli idi. Hele Kanunî Şemsi'den başka Karakaş ve Bogos ile kim boy ölçüşebilirdi?

Hanımların saatler süren bu hararetli münakaşaları içlerinden birinin: "Bizim bey diyor ki, Mardik Ağa'nın gazinosunda çalan Tatyos'un takımiyle kimse çıkışamaz!" diye kestirip atması, kadın meclisinin içine tepeden yol bulan bu erkek hükmü, birden ortalığı yatıştırırdı. Fakat ilk duraklama geçer geçmez cesaretli fakat alaycı bir ses bu bilgiç hanıma şaşırtmacıdan sorardı: "Acaba Tatyos'la beraber çalanlar kimlermiş?" Amma kocasının bir sözüyle meclisi hizaya getiren hanım, sual sâhibinin zannettiği gibi hazırlıksız değildi. Kayıtsızca devam eder: "Kanunî Şemsi, Mihran, Bogos, Astik, Karakaş varmış, başkalarını pek bilemiyorum.."

*

Sarıyer'in Bendler'i, Sular'ı aynı zamanda maşlahların yeldirmele-

rin altından görünen ağır elbiselerin kıymetli mücevherlerin de bir teşhir mahalli idi. Gene bu mesire yerleri, varlık ve cömertlik yarışı eden hanımlar arasında, gümüş kahve tepsilerine bir sarı lira bahşiş bırakıldığı, lüksün ve hovardaca israfın yarış tuttuğu sayılı köşelerdi.

Yusuf Bey, şehre çok uzak öyle bir semte yerleşmiş olmakla beraber, evlerinin misafirsiz kaldığı da pek olmazdı. Daha çok kadın akraba ve tanıdık geldiği için, misafirleri izzetlemek bahânesiyle karısını yanlarına katarak, Sular'a veya Bendler'e gönderirdi.

Bâzı mehtablı gecelerde de Şükriye Hanım, gene misafirlerle, ağaların refakatinde denize çıkardı. Kürek devrinin son nefesini vermeye hazırlandığı bu târihlerde, piyadeler, kayıklar, sandallar, futalar ve kikler, Boğaz'ın bir ânı bir ânına uymayan hem itaatli hem huysuz yüzüne, çözülmüş bir demet çiçek gibi yayılır ve onların sandalları da bu âleme karışırdı.

İşte karısı gezmeye gittiği zamanlarda Yusuf Bey de Cânüser'in bir beyaz güvercine benziyen yumuşak ve ürkek elinden tutarak odasına götürürdü.

*

Amma çok defa da kızın yakınlığına ihtiyaç duyduğu zamanlar, evin içi, onu uzaktan dahî görmeye elvermiyecek derecede kalabalık olurdu. İşte genç adam, bu tâlihsizlik demlerinde etrafında kimseyi istemez, yalnız içki, mûsikî ve tabiatla haşır neşir olurdu.

Bâzan saatlerce pencerenin önünden ayrılamaz, bir beklediği, bir gözlediği varmış gibi renk ve kıyafet değiştiren bulutları, güneşten akan renklerle köpük köpük oynaşan suları ve kumru göğsü gibi elvan elvan boyanan karşı dağları seyrederdi. Nihayet akşam olup gün dolunurken, dertten de şevkten de yorgun düşmüş gökyüzü, başındaki mavi yemenisini atıp, bir âşık gözü kadar parlak canfes örtüsüne bürününce, genç adam da aydan yıldızlardan süsler takıp takıştırmış bu atlas çehreli göğe bakarken yavaşça kapının açılıp Cânüser'in içeri girmesini nasıl da ister nasıl da beklerdi. Halbuki herkesin bir işle meşgul olduğu bu akşam saatlerinde, onun hiç fırsat bulup da buraya gelmesi mümkün müydü?

Yusuf Bey, içi ezilerek susar. Ne yapsın ki en geniş mânâlar sükûtun içinde, en derin hikmetler ademin koynunda değil midir? Aşkın bir ifâdesi, belki en sahih en veciz ifâdesi, dilin susup gönlün konuştuğu demler olduğunu o hiç bilmez mi? Renkleri, kokuları ve bütün ihtişamiyle baharı doğuran toprak gibi, bu yanık âşık da, sanki içinden fışkıracak zaptedilmez bir kudretin yüze çıkmasını, kulak kesilmişcesine beklemekte devam eder.

Bir sonsuz özleyiş ve tahassür içinde olan tabiatla kendi arasında ne kadar da benzerlik vardır. Amma bir hasretle vuslat arasında gidip gelen şu dağlar denizler de kendisi gibi şeydâ olduğu halde onları kimse kınamaz taşlamaz... işte esmer derisi ürpererek bekliyen gece; işte bir davete kulak kabartmış gibi nefeslerini yutmuş sâkin deniz; işte aşk bekleyişiyle kuşkulu, esmekten kalmış ince rüzgâr... hepsi de hepsi de sırlarını ne rahat açığa vuruyorlar. Halbuki kendisi, o tertemiz duygularını hep mi hep saklamaya, yârdan da agyârdan da örtmeye mecbur..

Genç adam sevmeyi bilmeyeni bakar körlere benzetir. Onun için de göz kesilmiş bir uyanıklıkla, ölürcesine, erircesine sever, sever..

*

Acaba Yusuf Bey'in sevdiği bir Edâdil ya da Cânüser miydi? Kendine sorarsanız: «Evet, dün şu esmeri seviyordum; şimdi şu kumralı!» diye kestirip atacağına şüphe yoktu. Hakkı da vardı. Zirâ o, aşkı bir vücûde bağlı sanıyordu. Elleri, mücerret rûhu yakalamayınca onu, mahfazası içinde saklayan müşahhas vücudu tutuyor: «Buldum, buldum! Aradığım sendin buldum!» diyordu.

Musâ'ya: «Vâdi-i Mukaddes'desin, paşmaklarını çıkar!» diyen ses, bu coşkun adamın da kulağına gelmiş olsaydı, belki de aşkın yalımı içinde her an her lahza kavrulan bu bağrı yanık: «Cihanda Vâdi-i Mukaddes olmayan yer neresi?» diye bağıracaktı.

Bâzı geceler, karısı bir kaç mânâsız söz edip yatağına girdikten sonra o, Boğaz'ın serin ve nemli havasına bürünmek ister gibi balkona çıkar ve gökyüzü, arzulu bir dudak hasretiyle geceyi içine çeke çeke benzi ağarıncaya kadar yerinden kımıldamazdı. Çalık ve soğuk gece, nihâyet sadef rengi bir aydınlıkla yer değiştirir ve Boğaz kıyıları da, hesabı endazeyi şaşırmış bir masal kahramanı pervasızlığıyle ortaya çıkardı.

Yusuf Bey için günün bu saati kadar zevkle ıstırabı birleştirmiş bir an olamazdı. O da ortaya çıkmak, yüreğinde yatan arslanı yâre de agyâre de göstermek istiyordu. Halbuki istediği halde susmakta, o yalım yalım yanan ateşi etrafından saklamakta devam ediyordu. Çekindiği kim, korkusu kimdendi? Dirhemi dinârı, tartıyı ölçüyü yağmaya vermeden aşk mı olurdu? Ya acıları kahırları, mihnetleri elemleri çekmekten korkana âşık mı denirdi? Öyle ise neden susuyor neden duruyordu? Yoksa cesareti, kaynatasının servetine ve mevkiine tosladığı için mi, bir yanardağı el ayasıyle kapatmak ister gibi, lavlarını her bir yanından döken bu sevdâyı içinde, içinin el değmez göz görmez derinliklerinde saklıyordu?

İBRÂHİM EFENDİ'NİN KÖŞKÜ

Şehzâdebaşı'ndaki konağın yüklü ve ağır havasından, sıkı ve devamlı teşrifatından, köşkün âsûde genişliğine geçmek, ev halkında sanki başka bir dünyaya doğuş gibi olurdu. Yürekler hafifler; derd edinilmiş meseleler küllenir; ufak tefek dargınlıklar unutulur; tabiatın ikramcı daveti, zoraki merasimleri gevşetir; taşınma yerleşme yorgunlukları bile bir eğlence bir zevk olur ve sanki sihirli bir el, herkese büyülü bir şerbet içirip yarı mahmur yarı mest ederek kendi haline kapar koyuverirdi.

Boğaz'ın kıyılarından baş kaldırmış bir tepede, Ankaa kuşu gibi gelip yuva tutmuş İbrâhim Efendi'nin Çengelköyü'ndeki köşküne, Havuzbaşı'ndan çıkılırdı. Bahçe kapısından atılan ilk adımla başlıyan yokuş, döne kıvrıla yukarı doğru uzadıkça, sanki ucuza elde edilemiyen güzellikler gibi, insafsız yoruculuğu da arta arta devam ederdi. Ama köşkün sâhipleri bu dik bayırdan daha insaflı olmalılar ki, bahçenin küçük düzlüklerini köprülü havuzlar, laklar ve kameriyeler arasına yerleştirilmiş kanepelerle adeta birer açık hava salonu haline koymuşlardı. Onun için de, bu yeşillik cennetinde bir kaç dakika oturup soluk alabilmek bile, yokuşu daha fersahlarca tırmanmaya değer görünürdü.

İçinde üzüm ve meyve bağları, ceviz ve kestane koruları, fındıklıklar ve sebze bostanları bulunan, tepeleri, vâdileri içine almış bu büyük bahçenin kenarından giden yol köşke yaklaştığı zaman yokuş biter, çamlı çınarlı akasyalı çok geniş bir düzlük ortasında İbrâhim Efendi'nin meşhur köşkü ortaya çıkardı.

İşte, bahçenin bu üst kısmı, çılgın ve coşkun bir yarışla duvarlara tırmanmış gül, yasemin, hanımeli ve salkımların; çayırlar gibi alabildiğine hür, çiçekli tarhların; bir bahçe oyuncağına benziyen zarif kameriyelerin bulunduğu çiçek bahçesi idi.

Ayak seslerini yutarcasına boğan bu kumlu bahçenin sol tarafına yüründüğü zaman, karşıya selâmlık merdiveni gelir ve merdivenin alt ve üst basamaklarında da istanbulinlerinin önleri ilikli ağalar, gelen misafirleri karşılar ve içeri alırlardı.

Halbuki köşkün sağ tarafındaki harem merdiveni duvarla ayrılmış bir harem bahçesinin içine alınmıştı. Mozayik gibi siyah - beyaz gömme çakıllarla işlenmiş bu iç bahçe, sanki bahçe değil de evin bir devamı, üstüne çatı çekilmemiş bir sofasıydı. Esâsen bu küçük bahçenin bir tarafı duvar, diğer tarafı köşkün lodos cephesi, karşısı ise ince kiler ve diğer müştemilât ile üç yanı kapalıydı. Sâdece, kabarmış bir aslan göğsü gibi, yüksek bir set üstünden İstanbul'a bakan cenup cephesi açıktı. Buradan, hemen dâimâ kül rengi bir buğu içinde sırlanmış, kendi esrarının kuytuluğuna saklanmış İstanbul şehri ile Beşiktaş, Ortaköy ve Kuruçeşme yamaçları görünürdü.

İnsana âdetâ dehşet veren bu muammalı görünüş, güzelliğinin iksir kudreti taşıdığını bilen bir dilber gibi, üstüne her gözü kayanın başına vururdu. Sabah, akşam ve gece, sanki pembeyi çıkarıp yeşili giyen; yeşilden bıkıp beyaza bürünen; al, sarı, mavi, mor ne bulduysa sırtına takan bu göz bağcı dilberin büyülü libaslarıydı. Bu üç tarafı kapalı bahçeden, bâzan yosma, bâzan şuh, bâzan mahzun, bâzan gamlı, ama her zaman güzel, her zaman can yakıcı bir dilber gibi uzanmış yatan şehri görmek mümkündü.

Gerçi bahçenin üstünde bir çatı yoktu. Amma büsbütün açık da denemezdi. Zîrâ kanat açmış çamların altına öyle bir sokuluşu öyle bir saklanışı vardı ki, bu çakıllı bahçe, gündüz güneşi gece de rutubeti kesen o yeşil çadırın kolu kanadı altında sayılabilirdi. Amma, köşkün bir devamı denecek kadar, bahçeden çok ev içine benzemesine rağmen, odalarda bulunmayan tatlı ve devamlı bir esinti, burası bahçedir, der gibi hiç eksik olmaz; yaz günlerinin ağır ve boğucu saatlerinde bile dâimâ ipek gibi kayan bir serinlik hissedilirdi. Hattâ gecenin, nefeslerini yuttuğu o uslu o uysal saatlerinde bile gene hep

aynı yumuşak rüzgâr, yavaştan yavaşa esmekte devam ettiği için, akşam sofrasını aydınlatan mumlar, masaya gömlekli şamdanlarda konurdu.

Gece olup da şehir, yıldız yıldız ışıklandığı zamanlarda ise çakıllı bahçe, sanki bir rasad kulesinin çanaklığı vazifesini görürdü. Öyle ki hanımlar halayıklar ve eksik olmayan misafirler bir meçhul büyünün buyruğu altına girmişcesine konuşmalarının temposu yavaşlar, âdetâ bir uyandırmaktan, bir saygısızlık etmekten çekindikleri varmış gibi, şakrak kahkahalarını hafifletir, gürültülü konuşmalarını kısar, zevkle ıstırabın atbaşı gittiği bir nevi vecd ve huşû sınırına atlarlardı. Belki de kendilerini periler ülkesinde dolaşan peri kızları zanneder; güzellikle muaşaka eden tabiatın, güzellikler kadehinde sunduğu lezzet, âhenk, arzu, hasret ve vuslat mahşerinde haşrolurlardı.

*

Havuzbaşı'ndan tâ köşke kadar uzayan bağlık bostanlık çiçekli düzenli bahçeden başka, bir de binanın arka tarafına düşen ve hududu Çakal Dağı'na dayanan, kendi hâlinde bir arka bahçe daha vardı. Köşk halkının Kestanelik dediği bu kısma da gene yokuşlu bir yoldan gidilirdi. Fakat bu yol, aşağıdan köşke gelen geniş ve düzgün yol gibi bakımlı değildi. Buraya, iki kenarına sakız incirleri dikilmiş bir patikadan, bir dağ yolundan çıkılırdı. Her biri cevizden küçük olan bu sapsarı ufacık incirler, ağdalanmış bir şeker kadar tatlı, ağaçları ise seyrek yapraklı bodur ve budaklı idi.

Esâsen bağın diğer meyveleri de pek benzerlerine rastlanan cinsden değildi. Öyle ki adı da tadı da fazla bilinmiyen bu üzümler, şeftaliler, armutlar, kayısılar, incirler toplanıp da büfelerin üstüne konduğu zaman, manzara inanılmıyacak kadar şaşırtıcı bir tablo teşkil ederdi. Fakat bağın, eşi ender bulunan meyvelerinden istifade etmiyen tek insan, İbrâhim Efendi'ydi. Devamlı bir mide sancısı, gıdasını hemen de kabak kalyası ile yumurta sarısından ibaret bırakalı, uzun seneler olmuştu. Onun için de toplanan meyveleri hiç değilse göz zevkini karşılamak üzere önünde tutar ve kütür kütür misket çavuşlarına buğulu şeftalilere çilli kayısılara baka baka sofrasındaki yavan kabağını yerdi.

Ev halkına gelince, bahçıvanların ince kilere getirip yığdıkları bu küfeler dolusu meyveyi yiyip bitirmek, elbetteki ne haremin ne de selâmlığın kârı idi. Kalfalar, üstünden gün atlamış şeftalileri yarıp çekirdeklerini ilâç yapmak üzere alarak yemişleri setten aşağı döker-

lerdi. Amma setten aşağı atılan, yalnız küfeler dolusu şeftali, kayısı, üzüm, incir değildi ki.. küçük fıçılarda havyarlar, büyük fıçılarda peynirler, acımaya yüz tutmuş yağlar, şekerlenmiş reçeller, ballar, pekmezler de hep aynı süprüntülüğe dökülürdü.

İşte bahçıvan yamaklarının toplayıp çöp varillerine doldurdukları bütün bu meyvelerle kiler artıkları karşısında Hâlet Hanımefendi her zaman üst perdeden müdahale ederek:

— Kızım Şevkiye Hanım.. Allah bu israfı senden sorar. Mademki tâzeleri geliyor bayatları da muhtaçlara verdir. Çakal Dağı'nda muhacir kulübeleri dolu.. bâri haber yolla da garibler gelip alsınlar! der.

Fakat Şevkiye Hanımefendi, tabiat itibariyle yengesinin âlicenabliğından ziyâde, Neveser Kalfa'nın cimriliğine daha mütemayildi. Bu çok saydığı âile büyüğünü kırmaktan korkmakla beraber:

— Bilmem ki yengeciğim.. Neveser'e söz anlatamıyorum. "Bir kere dadandıracak olursak alışırlar, baş edemeyiz.." diye verdirmiyor, derdi. Fakat kendisi de, efendinin bu soğuk ve duygusuz odalığı kadar, ziyan olana değil, bir fakirin kesesine ya da kursağına girene acıyanlardan olduğu için, yengesinin tavsiyesinden ziyade Neveser Kalfa'nın telkinlerine sadık kalmayı tercih ederdi. Onun için de İbrâhim Efendi konağının yetim sevindirmesi, fakir güldürmesi, dullara, yoksullara kol kanat açması nâdir hâdiselerdendi.

Hâlet Hanımefendi ise, konağın idârecilerine bu mevzuda diş geçiremiyeceğini bile bile, gayri insanî bulduğu bu çeşit hareketler karşısında gene de vetosunu kullanmaktan çekinmezdi. Her zaman değilse bile, "fıkarayı şımartan" yenge hanımın sözünün üst olduğu da vâki idi. Fakat Hâlet Hanımefendi'nin müdahalesine meydan vermemek için de, eşden dosttan ya da mahalleden evlenecek kızların, öksüzlerin, yetimlerin, hastaların lâfı pek ortada konuşulmaz; sadaka, zekât ve yardımlara karşı allerjisi olan konak, bu türlü meseleleri veya müracaatları, bir kıvılcım gibi düştüğü yerde bastırıp söndürür; ya da en hafifinden, idâre ederek başından savuştururdu.

Neveser Kalfa'ya sorulacak olursa, yenge hanımın âlemin dilencisini tepesine toplaması işden bile değildi. Dirayetli tedbirli kadındı amma, el-âlemin derdini dert etmese daha akıllıca hareket etmiş olurdu. Bir kere merhamet damarları kabardı mı:

— Aman kızım, yetimi sevindirmek muhtacı doyurmak ibâdetlerin en büyüğüdür. Herkes iyilik edemez; bu bir nasib işidir, hayır yapmak Allahın bir ihsanıdır. Siz yerdekilere acıyın ki göktekiler de size acısın! diye ayak direr ve gözünü kırpmadan konağın başına dert açardı.

Allah akıl fikir versin, kendi evinde "üç kişiye pişenden beş kişi de yer" diyerek mahallenin hastası mı var, dulu mu var, ya sofrasına alır ya evlerine tabla tabla yemek yollardı. Daha olmazsa, genç lohusalara gidip çocuklarını yıkar hastalara ilâç yollar, öksüzlere çamaşır diker, dertsiz başına durmadan dert çıkarırdı.

Neveser Kalfa'nın en fenâsına giden, bir kere olsun kendisini adam yerine koyup "aman kalfa hanım, sen de evin büyüğü sayılırsın; gel şu işi beraber konuşalım.." diye gerek efendi gerek Şevkiye Hanım nezdinde yardımını talep etmemesiydi. Kendisinin öfkeli homurtularına kulak dahi asmadan, şimdiye kadar onlara neyi yaptırmak veya neyi yaptırmamak murad etmişse, hep tek başına karşılarına çıkmıştı. İtiraf etmesi haysiyetini kırmakla beraber, hakikat olan şu ki, pek çoğunda da muvaffak olmuş ve kendi evinin kumanda köprüsünden, kayınbiraderinin bir minyatür devlet çapındaki konağını çekip çevirmişti. Amma Hâlet Hanım, Hilmi Bey'in karısı ise, kendisi de İbrâhim Efendi'nin odalığı idi. Şu halde bir nevi nüfûz yarışında olduğu bu kadının, rüzgâr gibi eseri görülüp kendi hissedilmiyen buyruklarıyla pek âlâ da içten içe mücadele etmeye hakkı vardı. İşte, onları bozmak, zorluklar çıkarıp işlemez hale getirmek, imâlar ve şüphe uyandırıcı sözlerle ehemmiyetten düşürmek, Hilmi Bey'in karısının itibarını kırmak için kullanageldiği silâhlardı. Ama yıllardır devam eden bu muharebeye rağmen, gene kabul etmesi çok müşkül olmakla beraber "yenge hanım" diye âilenin yere göğe koymadığı bu rakibi tahtından indirememişti. İndirememişti; zîrâ bir çoklarının dediğine göre o rakîb, İbrâhim Efendi konağının hâkimi olmak, ya da şahsî bir kâr ve kazanç elde etmek üzere bu zor yükün altına girmiş değildi. Rivayete göre o, kocasının kardeşine ve yiğenlerine faydalı olmak sevdâsının peşinde idi. Bu tıpkı, hasta komşulara yemek yollamak, çocuk yıkamak, öksüz giydirmek nevinden kabullenilmiş bir vazife idi. Ama Hâlet Hanım'ın lehine çıkan bütün bu söylentiler doğru olsa bile, gene de Neveser Kalfa için değişen bir şey yoktu. Değil mi ki konağın dizginleri kendinden başkasının elinde idi, bu el, ister iyi niyet, ister kötü niyet sâhibi olsun, kendisi için müsavî idi.

Ne ki bütün bu açığa vuramadığı çekişmelerde biraz olsun yüzünü güldüren, Şevkiye Hanım'dı. Zîrâ onun, yengesini sevip saymasına rağmen, kendisine karşı da küçümsenmez bir bağlılığı vardı. İşte bu müttefik sayesinde de çok defa, olmaz dediği olmuyor; olacak dediğine de kimse olmaz diyemiyordu. Oh, ne iyi etmiş de kiler artıkları için o pis dilencileri köşke dadandırmamıştı. Adam olsalar muhacir olmazlardı. Kim bilir çingene miydiler neydi?

Amma efendinin kızı kendisiyle berâber olmasaydı, yenge hanımın önüne zor dururdu? Sanki kendi evini imârete çevirmişti de marifet etmişti? Günün birinde "zavallı garibler.." diye acıdığı o baldırı çıplaklardan, elbette göreceğini görürdü. Bu dünyada kim iyilik etmiş de kemlik bulmamıştı? İbrâhim Efendi'nin iradını akaretini onlar mı kazanmışlardı ki yenge hanım, bol keseden, önüne gelene dağıtılsın istiyordu.

*

İbrâhim Efendi'nin köşkünden biraz daha tepede Hilmi Bey'in de bir köşkü vardı. Tabii ki bu köşk bir küçük kasra benziyen İbrâhim Efendi'ninkinin yanında çok mütevazi kalırdı. Ama onun kapısı, hısıma akrabaya, eşe dosta olduğu kadar, bir cenk fırtınasının önüne katılıp buralara düşen yer-yurt gariblerine de açıktı. İşte Neveser kalfayı çileden çıkaran sebeblerden biri de buydu.

Hani 93 muharebesi de şaka değildi. Hemen koca bir Rumeli kan ve ateş içinde boğulurken, düşman kılıcından canını kurtarmış hasta, yaralı, bîtâb bir insan seli de, adım başında bir kurban vererek, memleketin dört bucağına dağılıp yayılmıştı. Şu halde nasıl olur da Hâlet Hanımefendi, bereketli topraklarına bir daha dönemiyecek bir daha ocağını şenlendiremiyecek, yerine yuvasına ve kaybettiği sevgililerine bir daha kavuşamıyacak bu bahtsız insanlara sırtını çevirir, kapısını kapar, kesesini sıkardı? Değil onlara, bu kapı beylere beyzâdelere olduğu kadar, varlıksız, dirliksiz, yok-yoksul dertli çileli her türlü insana açıktı. Dahası var: Merhamet ve âtıfette her zaman birleşen Hilmi Bey'le Hâlet Hanım, yalnız insanlara değil hayvanlara dahî bir acaib şefkat duygusuyla bağlı idiler. Meselâ köşklerinin ihtiyacı olan suyu, Havuzbaşı'ndan taşıyan merkebi, son bahar gelip de İstanbul'a göç edilirken satmaz, ahıra çekerlerdi. Böylece de yazın, başı bacaklarının arasına düşen, çalı çalı dik kirpikleri yarı uykulu kapanan yorgun merkep, "hakkı geçti dinlenip rahat etsin," diye bütün kış bol yem ve bol istirahatle mükâfatlandırılmaktan ötürü öyle beslenir, kuvveti öyle bir artardı ki, daha yanına yaklaşmadan çifteleri basar ahıra kimseleri sokmaz olurdu. Bahçıvan Mustofiç ise, bir kaç ay evvelki miskin eşeğin bu gemi azıya alışına pek içerler:

— Hey ya Rabbim insanı da bu, hayvanı da bu... lokmayı, rahatı fazla kaçırdı mı, çifteliyecek adam arar.. indir nafakasını, koş işe, bak nasıl yola gelir. Amma sağ olsun bizim bey, bir avuç eksik verdirmez. Verdirmez amma iyilik de etmez işte.. eşek bu, yedikçe azıyor; azdıkça da sopadan başka bir şeyle uslanmıyor.

Hilmi Bey'in bir âdeti de kira arabasına bindiği zaman arabacı ile şifahî bir mukavele akdetmesiydi. Evvelâ, atın kırbaçlanmıyacağı tenbih olunur. Ücret üstünde pazarlık etmek şöyle dursun, inerken bol bol hakkını verdikten sonra, ayrıca at için de bir bahşiş uzatarak: "Bununla da benim için hayvana arpa al!" derdi. Bu vakur ve ciddî adamın yüzü, karşısındakilere âdetâ saygı ile karışık bir çekinme telkin eder ve ricâsı emir yerine geçerek, kim olursa olsun: Peki beyim, baş üstüne! der ve pek muhtemel ki dediği gibi de yapardı.

Halbuki bu mevzuda da İbrâhim Efendi konağının nokta-i nazarı Hilmi Bey'inkiyle taban tabana zıd idi. Onun için de bu görüş ve duyuş farkından büyük kardeşin büyük evi, küçük kardeşin küçük evinin mantığına içten içe dudak büker, fakat tenkidlerini açıkca yapıp sözü ayağa düşürmemeye dikkat ettiği için de, âile münasebetlerinde bir saygısızlık, düzensizlik, hele mütecaviz ve aleni bir çekişme asla olmazdı.

Fakat bâzı bâzı, o da yalnız iki kardeş arasında kalmak şartiyle, yarı lâtife yarı istihza yollu kırıcı münakaşaların geçtiği de vakî idi. Her ikisi de sözü uzatmamakla beraber çok defa bir kaç cümle içine sıkışan bu çekişmelerin tatsız ve soğuk havası, bütün ihtimama rağmen, gene de âilenin yüksek kademelerine sızardı.

Aslında, İbrâhim Efendi de, Hilmi Bey de, devirlerinin gün görmüş, yollu sıralı, nâzik ve çelebi adamlarıydı. Onun için de anlaşmazlıkları hiç bir zaman muamele ve muaşeret hatâsı yüzünden olmazdı. Aralarındaki tek zıddiyet, oldu olası prensipte birleşememiş olmalarından ileri gelmekteydi.

Faraza bir gün İbrâhim Efendi'nin boş bulunarak ağzından kaçırdığı bir söz, Hilmi Bey'i son derece sinirlendirmiş, fakat gene de karşılığı, terbiye dışı bir cevap olmamıştı. Siyasî kuvveti her zaman uyanık, her zaman iş başında olan, bu yüzden de gelişi güzel konuşma nedir bilmiyen bu temkinli ve hesaplı adam, o gün nasıl olmuş da, kanaat ve mantalitesini çok iyi bildiği kardeşiyle alay eder gibi:

— Hilmi Bey - kardeşine dâimâ bey diye hitab ederdi - ben evlâdlarımın istikbalini temin ettim; sen edemedin! diyivermiş, Hilmi Bey de:

— Benimkileri de Allah temin etsin ağabey! diyerek kardeşinin gururlu çalımını, sarsılıp bükülmez îmânına çalarak tuzla buz etmişti.

Belki de İbrâhim Efendi, çıkarını düşünmiyen bu lâf anlamaz kardeşe gerçekten acıyordu. Zengin olmayı aklına koymuş kimselerin usullerini takib edeceği yerde, bu sözüm ona mâliyeci, karşısına çı-

kan her çeşit imkânın yollarını tıkardı. Meselâ o devirde, aylıkların muntazam çıkmaması yüzünden Yahudi sarraflara aylık kırdırmak âdeti câriydi. İşte ellerinde yüzlerce maaş cüzdanı olan bu sarraflar, memurları memnun etmek suretiyle devletten alacaklarını kolaylıkla tahsil eder, bu imkân dolayısıyle de devamlı olarak maaş sahiplerinin taleblerine cevap verirlerdi. Fakat işleri bozan, hep Vezne Baş Mümeyyizi Hilmi Bey'di. Kendisine rüşvet teklif etmek gafletinde bulunan kaç sarrafı odasından kovmuş; bir tanesinin kafasına da yazı hokkasını fırlatmıştı. Koca dâire içinde onun aksiliğini bilmiyen yoktu. Hattâ bir gün karısı:

— A bey.. şu sarraflara neden bu kadar kızıyorsun? Adamlar para verip maaşlarını alamıyan memurları sıkıntılarından kurtarıyor. Elbette sonradan alacaklarını isterler. Siz de inad edip ellerini boş çevireceğinize haklarını verin gitsin... diye ortaya bir lâf atmıştı da, bu doğruluk hastası kardeş:

— Hanım, hanım.. o dediğini yapmak kolay... istediğim anda aylık kırabilirim; istediğim kadar da zengin olabilirim; ama sonra senin çocukların sürünür, diye kestirip atmıştı.

İbrâhim Efendi'nin kulağına Neveser Kalfa kanaliyle gelen bu havâdis, her ne kadar Meclis-i Mâliye Reisinin kadimden gelme kazanç politikasına tesir etmemişti. Amma kardeşinin bu sert ve alt edilmez direnmeleri karşısında içine düşen o muammalı ezânın gene dalga dalga yüreğine çarpmasına da mâni olamamıştı.

Neydi bu his? Aşağı yukarı evlâdı yerinde sayılacak bu küçük kardeşten intişâr edip üstüne yürüyen, âdetâ tehdit eder, alay eder, kendisini boğmak ister gibi içine çöken bu duygu neydi? Hem Hilmi Bey'i beceriksiz, inatçı ve hattâ akılsız bularak beğenmiyor hem de bu beğenmeyip körü körüne âilesinin istikbaliyle oynadığına inandığı adamdan çekiniyor hattâ korkuyordu. Zaman zaman İbrâhim Efendi'nin gözünde kardeşi, "yekdûr Allah!" diye kılıcını çekip, tek başına düşman kal'asına hücum eden evliyâdan bir gazâ eri gibi görünürdü. Fakat şu farkla ki, Hilmi Bey'in sindirdiği küffâr, hücuma geçtiği de bir kâfir palankası değildi. O, gönlünde yatan "seyf-i şeriat" ile haramın ve yolunu yordamını şaşırıp harama uzanmış ellerin üstüne iniyordu.

Hilmi Bey, her zaman cedleri Gülbaba'dan bahsederek: "Mademki dedemiz, Kanuni orduları ile beraber Budin'de fisebilillah cihad etmiş bir er kişidir... onun zürriyetine de Hak namına mücahede düşer" derdi.

Amma şu yaradılış sırlarının ne garib taksimleri ne akıl almaz tecellileri vardı ki, birine öğrettiğini öbüründen esirgiyor, birine bildirdiğine diğerini cahil bırakıyordu.

Sırasında kardeşinin celâdeti ve asabiyeti karşısında ecel terleri döken İbrâhim Efendi'nin bir teselli tarafı da yok değildi. İşte pek darda kaldığı zaman bu kaçamaklı avunma köşesine sığınarak nefes alırdı. Şöyle ki, kanaatine göre Hilmi Bey, bir fikir mutaassıbı idi. İnandığı düşünceler üstünde, musalla taşında yatan ölü gibi, kıpırdamadan durur ve kim ne söylese yerinden oynatamazdı. Bu kadar katı ve sert fikirli adamın helâl ve haram telâkkisine ayak uyduramıyanlara haramzâde demek insafsızlık değil de ne idi? Meselâ devletle yabancı şirketler arasındaki anlaşmalarda mutavassıtların faydalandığı komisyon ücretleri, pek âlâ da kabul edilmelerinde mahzur olmayan menfaatler meyanında idi. Hele Hilmi Bey'in "rüşvet" damgasını vurup ikrahla başını çevirdiği hediyeleri reddetmek kadar budalalık tasavvur olunur muydu?

İbrâhim Efendi, Hilmi Bey'le her ihtilâfa düştüğünde tarafsızlığına inandığı bir muhakeme ile kardeşinin kanaatleriyle kendininkileri bir çırpıda karşılaştırır ve nihâyet hakkın kendinde olduğuna inanarak omuz silkip başka düşüncelere geçerdi. Öyle ya, varsın bu akılsız vezne mümeyyizi, sığ ve basit fikirlerinin ortasında sıkışıp kalsındı. Hayatın binbir meşgalesi içinde, bir fikir ayrılığının üstüne demir atıp bundan fazla vakit geçirilemezdi. Herkes kendi yolunda yürümeli, kimse kimsenin ezgisi altında kalmamalıydı vesselâm.

*

Köşk halkının dilinde Kestanelik denen arka kısım, artık bahçe değil kırdı. Burada tabiat, insan eli değmemiş muhteşem sadeliğinin içinde gururlu ve mes'uttu. Tâ Havuzbaşı'ndan köşke kadar gelen, tımar ve nizam görmüş kısım gibi, köşkün arkasına düşen bu vâsî bahçede meyve, sebze ve çiçek tarhları yoktu. Mevsimine göre gelincikler, papatyalar, katırtırnakları, kekik, karabaş ve tavşan bıyığı gibi istedikleri yerde istedikleri kadar öbek öbek yığın yığın toprağı şenlendirmiş dağ çiçekleri, bu şâhane tepenin başı boş ziynetleri arasında idi.

Kırların derisini ürperten ve ehramlar çizerek, sivrile yüksele uzayıp giden pırnallar, karaçalılar, kocayemişleri, süpürge ve katırtırnağı kümeleri, bir vakitlerin çadır medeniyeti devirlerini hatırlatır gibiydi. Saraylarla yarış eden çadırlar misali, insan müdahalesi gör-

memiş, sun'î ilkahlarla tabiat değiştirmemiş bu başı boş nebatlar da basitin, sâdenin haşmetli gurûrunu ifâde ederdi.

Bâzan hanımlar, kestanelik denen bu platformu geçip bağ kapısından dağlara da çıkarlardı. Yanlarından ok gibi geçen bir tavşan, sırtındaki yükden mustaripmiş gibi buruşuk elleriyle aydaş aydaş yürüyen bir kaplumbağa, ürkek ve telâşlı dağ kurbağaları, rüzgârın savurduğu çiçeklermiş gibi oradan oraya değip kalkan kelebekler, saka, saksağan, kırlangıç, hattâ serçeler, bu hanımlar için, olduğundan daha zevkli hattâ ehemmiyetli bir ifâde taşır, güldürür, telâşlandırır, şaşırtır, bâzan korkuturdu da.

Bu dağ gezintileri, güneşin yeşilliklerin eteğine kapanır olduğu akşam saatlerinde yapılırdı. Meltemler yavaşlamış, oyunda kavga çıkaran çocuklar gibi sağa sola koşuşan bulutlar sabitleşip bir mozayık tablo haşmetiyle resimleşmiş olurdu. İşte yürümekten ziyâde, güzellikten yorulmuş olan hanımlar, dinlenmek istedikleri zaman kalfalar ellerindeki ihramları yere sererler ve ömürleri boyu en rahat döşeklerde yatmış, en yumuşak eşyalar üstünde oturmuş bu zarif ve nârin vücutlar, altlarındaki kuru toprağa, bir daha hiç kalkmak istemezmiş gibi, âdetâ eriyip dökülürcesine kendilerini bırakırlardı.

Şehirden, şehrin külfet ve teşrifatından, hattâ köşkten bu uzaklaşma, sanki insanlardan, kendilerinden, bağlı oldukları nizâmlardan uzaklaşma gibi olur, bir şevk ve meserret hissi ile, âdetâ kanatlanmış hâle gelirlerdi. Bu, tabiatın insanları hükmü altına aldığı afyonlayıcı anlarından bir andı. Onun için de, her zaman konuşkan ve neşeli olan bu cemiyet kadınları, dilleri tutulmuş, ya da konuşacak sözleri kalmamış gibi, uzun uzun susarlardı. İşâretle konuşmanın da bir lûgatçesi olan o devirlerde, nasıl senboller lisan yerine geçer, bir mendil, bir çiçek sözden daha ifâdeli olursa, tabiatla insanlar arasında da sükûtun dilsiz dili ile beyân edilen hâletler hüküm sürerdi.

Nihâyet, devlerin öfkeli elleriyle yuğurup unuttukları kocaman hamurlarmış gibi, sıra sıra uzanmış Boğaz tepeleri, akşamın koyu koyu renkleri ardına çekilir olduğu zaman, saatler boyu tek tek cümlelerden gayrı bir şey konuşmamış bu yarı baygın hanımlar, isteksiz isteksiz yerlerinden kalkar ve yavaş yavaş yokuşu inerek, çit kapısından kestaneliğe girerlerdi. Köşke yaklaşmak, onları birden bire ayıltırdı. Nasıl ki uykudan uyanan bir kimsenin, hüneri, san'atı ve bilgisi hemen avdet eder, demirci demirciliğine, marangoz marangozluğuna, âlim ilmine, bıraktığı yerden başlarsa, cemiyet bağlarından bu bir müddet uyumuş olan hanımlar da, hayatlarının günlük icab

ve zarûretlerine, bıraktıkları yerden başlar ve çok geçmeden, kestaneliği de bağı da unuturlardı.

*

O devrin cemiyetinde gece hayâtı diye bir şey yoktu. Onun için, köşkte de akşam yemeğinden sonra kahveler içilip bir müddet oturduktan sonra, gerek ev halkı, gerek hiç eksik olmıyan gece yatısı misafirleri odalarına çekilirlerdi.

Haremde akşam yemeği, çakıllı iç bahçede yenirdi. Gece, mavi yemenisini başına bağlayıp, yıldızdan mücevherlerini de takar olunca, çamların altına sofra kurulur, yavaştan başlıyan telâşsız ve saygılı bir gidiş geliş tamam olunca da içeriye haber gider, az sonra da yaş ve mevkî sırasına göre, birinci kattan harem bahçesine inen çift merdivende hanımlar görünürdü.

Esas kadrosu beşi altıyı geçmiyen İbrâhim Efendi konağında, diğer aristokrat âilelerde olduğu gibi, asıl kalabalığı hizmet sınıfı teşkil ederdi. Sıra sıra el bağlamış istanbulinlerinin önü ilikli uşaklar, emir bekliyen kavaslar, arabacılar, bahçıvanlar, yamaklar, ahçılar çıraklar; sarı siyah ve kumral örgüleri bellerini aşmış câriyeler, hülâsa bir efendinin hizmetinde kemer bağlamış bütün bu kalabalık sınıf, belki görünüşte lüzumundan fazla pasif ve birikmiş bir enerji olarak ziyan olmakta görünüyordu. Bir bakıma da öyle idi. Ancak, iyi organize olmamış, iyi yetiştirilmemiş, randımanı, istikameti iyi hesap edilmemiş ve hemen her ferdi kendini baş zanneden itaatsiz, ukâla ve haddini bilmez bir cemiyetin aktif uzuvları, o cemiyet için bu pasiflerden çok daha zararlı idi. Zîrâ kendi aklının, kabiliyetinin ve kifayetinin yeterliğine inanmış bu gözleri dumanlı cahiller, kendilerinden üst ve ergin zekâların idârelerine boyun eğmemekle, cemiyeti korkunç felâketlere götürüyorlardı. Halbuki şu konak halkı, hiç değilse tehlikeli ve gözü pek cesaretleriyle cahil kaptanlar gibi, cemiyet gemisini kayalara bindirmekten gayyalara düşürmekten uzaktılar. Netice itibariyle de ötekilerden daha faydalı sayılırlardı.

Kütlenin büyük kısmı, el, kol, ayak, bacak hattâ göz ve kulak gibi dimâğın emrinde çalışmak, onun çizdiği yolda yürümek için yaratılmıştı. Halbuki ana merkezin icra organı olan bu hizmet vazifelileri, el kol seviyesinde kalmayı kabul etmeyip dimağ olmak istedikleri için, yer yüzü bu haddini bilmez kör ve sakar cesaretlerin neticesinde muharebeler, ihtilâller, siyasî, içtimâî ve hattâ iktisâdî türlü krizlere müptelâ oluyordu.

Fakat ne yazık ki bu kıt zekâlılar, bu kör cesaretliler, bu ukâla bilgiçler ve bu kendini beğenmiş insan taslakları, târih müvacehesinde maskara olup sahneden çekilirlerken de, arkadan gelen benzerleri, yakın geçmişte oynanmış facialardan ibret almıyorlardı. Onun için de sahte şöhretlerin hesapları dürülüp adı sanı unutulurken, gene kollar bacaklar, dimağ olmak sevdâsının peşinde, ham ve kontrolsuz enerjilerini faaliyete geçirerek bir kere daha dünyanın altını üstüne getiriyorlardı.

Yüzlerce belki de binlerce asırdan beri bir ham malzeme, bir tecrübe tahtası olmaktan kurtulamamış kütleler de, bir kobay bir tavşan çâresizliği ile, haddini hududunu bilmiyen çılgın idarecilerinin hırs ve iştihaları elinde öğütülüp un-ufak olmakta devam ediyordu.

*

İbrâhim Efendi köşkünün mevkii, bağı bahçesi ve çevresi kadar, taksimatı ve eşyası da bir kalemde anlatılıp geçilecek ölçüde değildi.

Yukardan aşağıya Mısır hasırı döşeli köşk, Şehzâdebaşı'ndaki konak gibi, harem ve selâmlı olarak, üç kattı. Birinci kat hizmete tahsis edilmiş; ikinci kat misafire, yemeğe ve oturmaya ayrılmıştı. Üçüncü kat ise yatak odalariyle bu odaları besliyen sandık odalarından ibaretti.

Selâmlık kısmı ikinci katta kesilir ve merdiven üçüncü kata devam etmezdi. Beyler, yatak odalarına gitmek istedikleri zaman mabeyin kapısından hareme geçer ve bu suretle yukarı çıkabilirlerdi.

Gerek Şevkiye gerek Şükriye Hanımların yatak odaları, hemen yerle beraber olan pencereleri Boğaz'a bakan, son derece geniş ve eşyalarının asîl çizgileriyle, sanki gökyüzüne asılmış birer peri sarayı gibiydi. İkinci kat pencerelerin hizasına kadar yükselmiş çamların üstünden görünen mavi sular, zümrüt tepeler mesafelerin ardında küçülüp minyatürleşmiş karşı sâhilin şâhane yalıları, muhteşem köşkleri ve bu masal cennetinde yaşayan meşhur insanların neşrettiği şevk, zevk, irfan, edeb, görünmez bir kudret imzasız bir şiir gibi dalga dalga yaklaşır, sarhoş eder mest eyleyip gider, ama gene gelir daha kuvvetli daha müstebit daha sözü geçkin, her dokunduğunu büyüler öyle giderdi.

Bir sayfiye evi olarak, köşkün mobilyasının konaktakilerden daha hafif tutulmasına rağmen, orta kattaki beş büyük salonun eşyası, birbiriyle yarış edercesine muhteşem ve zevkliydi. Hele marketöri dolaplar ve etajerlerin serpiştirildiği, kırmızı kadife ile karışık ağda rengi atlas salon, yalnız büyükler için değil, çocuklara da çok cazibti.

Bir Asır Evvelki Çengelköy

Zîrâ on parçalı orta kanepesi, etrafında koşmaca oynayacak kadar muazzamdı. Fakat Neveser Kalfa'nın korkusundan, en yakın akraba çocuklarının dahî içeri girmesi mümkün olmazdı.

İkinci ve daha küçük salonun "bul" eşyâsı ise ciddî olduğu kadar ağır da olan bir takımdı. Bir İngiliz yemek odasiyle Luix XV bir salon; rahat sedir ve koltuklariyle bir oturma odası, köşkün ilk plânda göze çarpan kısımlarındandı. Ortadaki büyük sofanın önünde, gün ışığını boyayarak içeri aksettiren beyaz ve pastel renkli bir câmekân vardı. Buradan çakıllı harem bahçesine inen çift merdiven, köşkün âhengini tamamlar ve bahçeyi de evin bir devamı hâline getirmiş olurdu. Gerçekten de üç tarafı kapalı fakat bir çırpıda Kuruçeşme, Ortaköy, Beşiktaş, Galata, İstanbul, Sarayburnu, Kızkulesi ve Haydarpaşa panoramasını gören batı tarafı açık bu set üstündeki bahçe, köşkün bir açık hava salonu hükmündeydi. Günün her saatinde gölgelerini kâh öne kâh arkaya düşüren çamlar, en sıcak saatlerde bile ev halkına hava alıp serinlemek imkânını verirdi.

Fakat bu, dağı kırı bağı bostanı ve çiçek tarhlarını içine alan uçsuz bucaksız bahçede, küçük Râtibe'nin en hoşuna giden yer, büyük havuzun üstünden geçen köprü idi. En çok orada oturmak, sun'î şelâlelerden dökülen suların sesini dinliyerek ve kayaların rutubetli

sırtına yapışmış yeşillikleri seyrederek kahvaltısını etmek isterdi. Yalnız şu var ki, adı sabah kahvaltısı olan bu yemekler, sabah saatlerinden ziyâde kuşluk vakti yenirdi. Dâimâ iştihasız olan, evin bu nazlı kızı, hiç bir meselede şımarıklık nedir bilmediği halde, yemek husûsunda mutlaka istediğini yaptırır; daha doğrusu yememek hususunda direndiği kadar, etrafındakiler de: "Aman çocuk üzülmesin.." diye onu keyfine bırakırlardı. Evlâd sevmenin yolu, kayıtsız şartsız arzularını yerine getirmek olduğunu zanneden bir muhitte büyümekte bulunan Râtibe'nin boy atan ince ve narin vücûdu, çorak ve kurak bir toprağa ekilmiş zayıf bir nebat gibi, asgarî ile kanaat ederek yaşardı. Ne tuhaf ki inkişâf çağına adım atmış bu çelimsiz kızı kendi hâline bırakmanın ne mertebe hatâ olduğunu, anası babası ve dadısı dâhil, muhiti asla idrâk etmiş değildi. Halbuki bu son derece makûl ve yumuşak başlı çocuğa tesir etmek için, doğruyu yanlışı önüne serip bunlardan birini seçmesini istemek kâfi idi. Zîrâ o, hiç bir meselede hiç bir defa güzeli bırakıp çirkine gitmemiş, iyi dururken kötüye rağbet eylememeşti. Ama bu nâzik ve nazlı fidan, ne çâre ki kıraç bir toprakta büyüyordu.

Annesinin mantalitesine göre, vefâlı ve sâdık bir dadısı, iyi bir mürebbiyesi, atı arabası konağı köşkü olan bir çocuğun nesiyle meşgul olunurdu? Hem, kendiliğinden yürüyen bu işlere ayıracak vakit de pek yoktu. Zîrâ muhit, kışın bir türlü yazın bir türlü yüklü idi.

Bir kere mevsim icabı mesirelere gitmek, kır teferrücleri yapmak âdet olmuştu. Hem de uzak uzak semtlere toplu olarak gitmek usuldendi. Çengelköy'ü neresi, Çırçır, Hünkâr, Yûşâ, Kalender, Büyükçamlıca Libâde, Kuşdili, Fenerbahçe, Küçüksu neresiydi? Hiç değilse, senede birer defa olsun buralara gidip saz dinlemek ve tiyatro kumpanyalarının oyunlarını seyretmek lâzımdı. Meselâ Minakyan'ın Demirhâne Müdürü ile Kırmızı Değirmen'ini görmeden mevsimi kapamak, muhite karşı bir eksiklik demekti.

Yalnız İbrâhim Efendi âilesi değil, köşk komşularının hemen hepsi, bu teferrüclere katılırlardı. Meselâ bahçeleri hemhudud olan Tevfik Paşa'nın vardakosta karısı, hiç bir eğlence fırsatını kaçırmaz, dâimâ herkesten evvel davranır, her eğlenceye ön ayak olurdu. Bâzan da Tevfik Paşa'nın köşkü, dost ve ahbablarının toplantılarına sahne olurdu. Bu toplantılarda da kurrâ hâfızı olan Hanımefendiye mutlaka Kur'an-ı Kerim okutulurdu.

Kır gezmelerine iştirak edenlerin başında gelenlerin biri de Nasib Hanımefendi'ydi. Nasib Hanımefendi'nin babası "Ebniye-i Âliye Müdürü" Râşid Efendi'nin yalısı, Rumelihisarı'nda olmakla beraber,

kızı ile Şevkiye Hanımefendi'nin arasındaki dostluk, âdetâ iki sâhili birbirine bağlıyan bir köprü gibi idi. Orta yaşlı fakat gençten genç, hattâ çocuksu, şakrak aynı zamanda saf ve temiz bir kadın olan Nasib Hanımefendi, kocasının, evdeki halayıkla kendisini aldattığını anlayınca, bu alelâde suçu affetmeyip evini barkını dağıtacak kadar kolay karar veren bir yaradılışta olduğu için, ikinci izdivacında da, gene bu fevrî ve hissî tutumu yüzünden hatâlı hareket etmişti.

Kocasından ayrılmıştı amma, onu seviyordu. Aceleden bir evlenme ile aklı sıra bu sevdiği adamdan öc almak istiyerek beş çocuklu ve yaşlı bir adamla nikâhlandı. İşte babası Râşid Efendi'nin büyük servetini, her biri bir tarafından kemirmeye başlıyan bu beş ağızın keyfine pâyan yok iken, Nasib Hanımefendi de başına gelecekleri düşünmeye dahî lüzum görmeden gününü gün etmekten geri kalmazdı. Kayığına atlıyarak Çengelköyü'ne gelir, köşkün devamlı misâfirleri arasında hem itibarlı yerini alır hem de neşesi, kahkahası sâde ve yapmacıksız kibarlığı ile, herkes tarafından aranır ve sevilirdi.

Kocasından ayrıldığı zaman arkasından yapılan dedikodulara belki de tek kulak asmıyan kendisi olmuştu. Kınayıp ayıplıyanları dostluk defterinden silmemiş, kimseye küsmemiş, kimseyle alâkasında bir değişiklik, münasebetlerinde bir indirme yapmamıştı. Hele Sâdık Efendi ismindeki o beş çocuklu ihtiyarı evine erkek olarak getirmesi, bu kara ağızlıları bir kere daha coşturup, yeni bir çekip çekiştirme fırsatı verdiği zaman da, gene susup beklemişti. Sabretmesi, beklemesi, fena mı olmuştu? İşte nihayet hepsi de yorulmuşlar, bıkıp usanarak âkibet birer birer susmuşlardı. Arada bir: "Nasib Hanımefendi nisbetle kisbeti giydi" diye bahsi tazelemek isteseler bile, bayatlamış her dedikodu gibi, eski tadı alamaz, eskisi gibi ellerinin kollarının dahî iştirâk ettiği bir heyecanla hop oturup hop kalktıkları günlerin tadını bulamazlardı.

Fakat mühim olan, bu tefsirler, ileri geri verilmiş bu hükümler ve dedikodular değil, Râşid Efendi'nin tek ve sevgili kızına bırakmış olduğu servetin gün gün erimesi keyfiyeti idi. Ama hanlar konaklar satılırken de, Nasib Hanımefendi üzülüp telâşlanmakta gene herkesten sonra geliyordu. Belki de artık bu furyanın önüne durulamıyacağını, bu yağmanın durdurulamıyacağını hissetmiş bulunuyordu. Çünkü evlâdlığını Efendinin oğullarından birine vermiş ve Nasib Hanımefendi'nin, bu hovarda olduğu kadar insafsız da olan üvey oğlu, bir de damat sıfatiyle âile servetine dudak değdirince eline geçen hazineleri vampir gibi emmeye başlamıştı.

Nasib Hanımefendi'yi bir ateş makası arasına alan yeni kocasiyle

taallûkatının gidişleri, yakınlarının, akraba ve emektarlarının gözlerinden kaçmıyorsa da bu safdil kadının tedbir zenbereğini oynatamıyacaklarını ve dört nala yaklaşan akıbete mâni olamıyacaklarını da biliyorlardı. Ev halkı için, dışardan gelen mânidar ve îmâlı hükümlere muhatab olmak daha da ağır geliyordu. İşittikleri güçlerine gitmekle beraber, bir yandan da için için "acaba?" demekten kendilerini alamıyorlardı. Zîrâ bu hükümlerin hemen hepsi, ayrı kelimelerle söylenmiş fakat aynı kapıya çıkan müşterek bir karardı. "Allah taksiratını affetsin ama, Râşid Efendi'nin o mübarek makamda yığdığı altınlar elbette bir gün uçup gidecekti.." tertibi sözleri, hâne halkı ne yapsa susturmaya imkân yoktu.

İşte kışın Süleymaniye'deki konakta, yazın Rumelihisarı'ndaki yalıda başbaşa verip dertleşen evin eski kalfaları, acemilerin işi farketmemeleri için ekseriya kayıkhânenin üstündeki boş odada konuşurlardı. Bu odanın müstakil kapısı olmadığı için kahve ocağından geçilirdi. Dolapları sabun, lavantaçiçeği, limon, kahve ve adaçayı kokan, sedirli ocaklı bu kanı sıcak odanın, devamlı olarak dolup boşalan kalabalığına karşılık, kayıkhânenin üstündeki metruk çıplak ve rutubetli odaya kimse iltifat etmezdi. Zîrâ alttan dâimâ suların kavgalı gürültüsü gelir, hele geceleri bu sesler, homurdanan devlerin solukları imişcesine korku ve ürküntü verirdi. Esâsen bir imparatorluk coğrafyası gibi, adedi, cinsi tahsis cihetleri değişik ve dağınık olan salonları, sofaları, odaları, kilerleri, taşlıkları, mutbakları olan böyle bir binada, daha bunun gibi kapısı açılmıyan nice odaların bulunması tabiî idi. Ama bu oda, büsbütün de kullanılmaz değildi. Deniz mevsimi gelince, soyunma kabinesi vazîfesini gören tek yer, o kayıkhâne odası idi. Şöyle ki, odanın ortasında bulunan büyük kapak kalkar ve asma bir merdivenle denize inilirdi. Yüzen yüzemiyene yardım eder; korkan korkmayandan meded umar; gülüşmeler bağrışmalar, çığlıklar ve türlü şakalarla sona eren deniz safâsı bitince de, gene asma merdivenden bu odaya çıkılırdı.

Nasîb Hanımefendi'nin selâmlık halkında da, tâ yanı başlarına gelip dayanmış tehlikeyi birbirinin kulağına söyliyen bir kaç emektar uşak vardı. Artık boş vakitlerinde tavla ve altmışaltı oynamıyor, tüy kabası yeni Efendilerinin gösterişine uymayan kof ve çürük taraflarını, bir sır gibi birbirlerine söylüyorlardı. Amma bu işin pek de sır tarafı kalmışa benzemiyordu. Her halde satılma sırası Süleymaniye'deki konağa gelmiş olmalıydı ki, oradan getirilen iki manda arabası eşya içinden, koğuşa da bir soba ile konağın musluklu mermer küpü ve tahta kerevetleri gibi kışlık bir kaç parça eşya verilmişti. Bu saray

yavrusu konağın iki değil, on iki manda arabasına dahi sığmıyacak kıymetli eşyaları ve bilhassa o meşhur antikaları acaba ne olmuştu? Evde, içlerini açıp halleşebilecekleri bir erkek yoktu. Hepsi de Efendi'nin oğulları idi. Yoksa harem tarafına başlarını uzatıp kalfalara mı dert yansınlardı?

*

Bir de, İbrâhim Efendi âilesinin gerek protokolda gerek ahbablıkta ileri gelen dostlarının başında Hasib Paşa âilesi gelirdi. Beylerbeyi'nin hattâ Boğaz'ın en mükellef, en muhteşem binalarından biri olan bu yalı, Osmanlı medeniyetinin debdebe zerafet ve asaletini bir araya getiren bir müze binâ idi. Hasib Paşa'nın ağır başlı kibar ve nazik kızı Fahriye Hanımefendi, devrinin bütün yaşlı hanımları gibi başında hotozu, inceliğini kaybetmemiş vücuduna yakışan uzun elbisesiyle köşesinde oturur; vekârını bozmadan alçak gönüllü olmasını bilenlerin muvazeneli dikkati ile en kalabalık meclisleri dahi rahatlıkla idâre ederdi.

Kalabalık yalı halkı içinde bilhassa misafirlerle temas eden, Leman Kalfa ile Sûzidil Kalfa idi. Âile gelenek ve şerefinin icab ettirdiği seremoniyi şuurlu bir sadakatle yapan bu iki tecrübeli kadından Leman Kalfa, şişman ve hantal görünüşüne rağmen maiyetini, kaşı ile gözü ile idâre edecek kadar işinin ehli idi. Sûzidil kalfa ise, güler yüzlü kıvrak ve edalı yürüyüşü zekâ ve dirayeti ile herkese kendini sevdirmiş ve muhabbetin verdiği itaatle de, gene herkese kendini saydırmış bir kadındı.

Hasib Paşa yalısına giriş, bahçeden büyük merkezî sofaya idi. Bütün odaların ve salonların kapıları bu son derece geniş ve dayalı döşeli sofaya açılır, yukarı çıkan çift merdiven de gene peri padişahlarının saraylarına giden tılsımlı bir yolmuş gibi bu sofadan başlardı. Binânın sanki tamamlayıcı parçaları hissini veren yerine oturmuş ve oturduğu yer ile et-tırnak gibi kaynaşmış eşya, refahın olduğu kadar görgü ve zevkin de mahsulü idi.

İçeri adım atar atmaz, pencerelerle, kapıların üstüne kanat açmış yaldızlı kornişlerden sarkan farbelalı perdeler, yalının dekorunda ilk alâka çeken eşyalardı. Yukarı çıkan geniş merdiven de gene bu kadife, sırma, ipek ve saçak bolluğunun ardında biraz daha sırlanmış biraz daha gizlenmiş gibiydi.

Güzelliğin, bir nevi tâkib, kovalama ve elde etme heyecanı veren bu yarı saklanışını, o zamanki insanlar seviyor istiyor ve kendi elleriyle hazırlıyorlardı. Örtüp sırlandırdığının cazibesi önünde diz çö-

ken, şevke ve heyecana gelen o devrin anlayışı, aynı güzelliği soyarak sıyırarak çıplak teşhir eden felsefesinin tam zıddı bulunuyordu.

•

Boğaz'ın bu en muhteşem yalısı, Hasib Paşa'nın ölümünden sonra, faaliyeti takib edilemiyecek o, arı kovanı cümbüşüyle dolup boşalma hızını kaybetmiş olmakla beraber, mevcud varlığı mumyalaşıp donarak, eski çizgilerini ve eski çehresini muhâfaza etmişti.

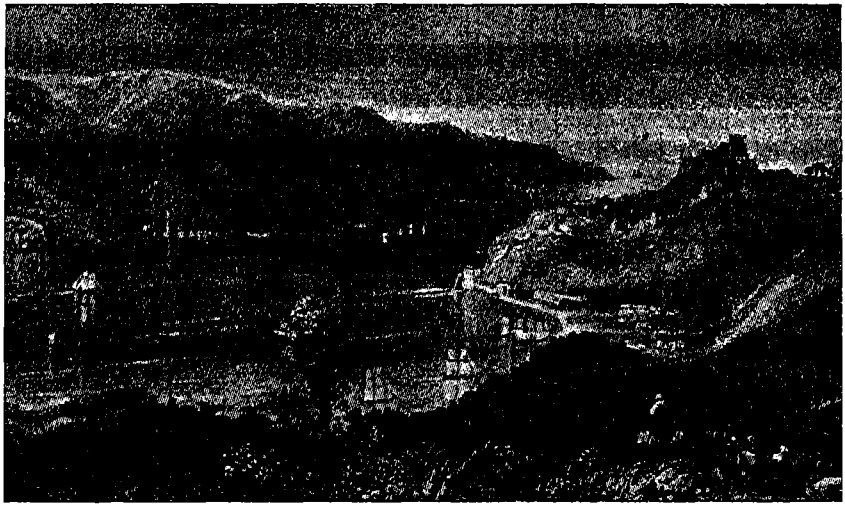
Yalıda paşanın kızı Fahriye Hanımefendi otururdu. Fakat günün birinde tek oğlu Müfid Bey'in çiftlikte vurularak ölüvermesi, yalının geri kalan neş'esini de bir sünger gibi emip kuruttu. Ne ki, metin ve tahammüllü bir kadın olan Fahriye Hanımefendi'nin, hâdiseye karşı takındığı temkinli tutum, bu çatı altını bir matemhâne hâline sokmaktan kurtarmıştı. Hattâ dertli ananın, kendisine başsağlığı için gelenlere çiçek suyu ikram ettirecek kadar hislerine hâkim olduğunu, Hâlet Hanımefendi her zaman söylerdi.

Ama Hâlet Hanımefendi'nin Hasib Paşa âilesi hakkında daha başka bildikleri ve söyledikleri de vardı. Paşa, Rumeli'de otuz altı çiftliğin sâhibi bulunuyordu. İşte Hâlet Hanım'ın rahmetli babası, her biri onbinlerce dönüm tutan bu verimli, bakımlı, zengin çiftliklerin umumî nâzırı idi. İstanbul'dan para gelmediği zamanlarda kendi kesesinden sarfiyat yapar sonra Paşa'dan alırdı. Bir ekim mevsimi, gene sıkışarak, kendi cebinden beş bin altını ile karısının inci ve mücevherlerini de, çiftliklerin ihtiyaçlarına dökmüştü. Fakat bir asır evvel koca bir servet demek olan bu parayı almak nasib olmıyacaktı. Zira paşanın anî ölümüyle oğulları bu borcu kabul etmediler. Yalnız Fahriye Hanımefendi: "Kardeşlerim verirse ben de veririm" dedi. Neticede ise, ödememek daha cazip geldiğinden, çiftlik nâzırı son derece müşkülde kaldı. Ve Hasib Paşa'nın ölümünden az sonra, Hâlet Hanım'la kardeşi Cemal Bey'e de, babalarının ölüm haberi geliverdi. Fakat bu acı haberden sonra Rumeli'den baba yâdigârı iki miras, iki yolcu da gelecekti.

Hâlet Hanımla kardeşi Cemal Bey, küçük yaşta annelerini kaybedince, büyük anneleri Zekiye Hanımefendi'yle dedeleri Hacı Süleyman Ağa başbaşa vererek, öksüz torunlarının akıbetini düşünmüş ve damatlarına, konağın Hacı Kalfa dediği sadık ve müşfik bir câriyesini zevce olarak vermeyi kararlaştırmışlardı. Son derece temiz kalbli fakat haddinden fazla saf bir kadın olan Hacı Kalfa, Hacı Naime Hanım olarak kocasiyle beraber Rumeli'ye gittikten sonra bir oğlu olmuştu. İşte Hâlet Hanım'la Cemal Bey'in himâyesine gelecek olan iki yol-

cu, bu safdil ana ile yedi yaşındaki oğlu, akıllı ve sevimli Esad Bey'di. Ablası ile ağabeyi, yetim kardeşlerini bağırlarına basacak, okutacak ve sonunda da evlendireceklerdi.

Babasının ölümüyle neticelenen bu vak'adan sonra Hâlet Hanımefendi, Hak nazarında borçlu, kanun nazarında borçsuz olan Hasib Paşa âilesiyle, kadimden gelen dostluğunu bozmamış; hattâ Fahriye Hanımefendi'nin "kardeşlerim verirse, ben de veririm" demiş olmasını dâimâ lehinde bir not olarak tekrarlamış, hattâ ve hattâ vak'ayı, kararlı bir unutmak jesti içinde, silip tasfiye etmişti. Zîrâ Hâlet Hanım'ın prensipleri arasında kine, intikama ve beşeriyetin ednâ hırslarına rağbet etmemek, önde gelen maddelerdendi. Onun için akrabaları, dostları âilesi ve maiyetiyle hoş geçinmek, bilhassa affedilmesi mümkün her kusuru bağışlamak suretiyle, suçlu suçsuz herkesi kendine yaklaştırmak, fıtrî ve tabiî imtiyazları arasında sayılırdı. Hâdiseyi bilenler, Hâlet Hanımefendi'nin hoş görürlüğü ile devam eden bu dostluk münasebetini az çok yadırgadıkları halde, belki de keyfiyeti serin kanlı bir tarafsızlıkla mütalâa eden tek insan kendisiydi.

Yûşâ Tepesi'nden Boğaz'a Bakış

YÛŞÂ TEPESİ'NDE YATAN ADAM

Küçük hâdiselerin büyük akisler yaptığı bu istikrarlı durgun ve oturmuş cemiyet sathı üstünde patlayıveren bir âile faciası, İbrâhim Efendi köşkünde doktor Sâlih Bey'e cephe almış Şükriye Hanım - Azmidil Kalfa grupunu, birden sindirip Şevkiye Hanım - Neveser Kalfa taraflılarının bir kere daha belini doğrulttu.

Şöyle ki, gece yarısı kayıkla Sarıyer'den yola çıkıp, gün doğmadan Çengelköyü'ne gelen Osman Ağa, nefes nefese Havuzbaşı'na vardığı zaman henüz ortalık iyice ağarmamıştı.

Osman ağa, İbrâhim Efendi konağının eskilerindendi. Şükriye Hanım'la Yusuf Bey'in hizmetine muvakkat olarak verilmişti. İri kıyım, sert hattâ zorba görünüşlü bir adamdı ama, yüreği çok yumuşak, huyu pek tatlı, âdetâ bir çocuk saffetine mâlikti. Kendine göre pratik bir zekâsı ve bilhassa çelinmez bir sadâkati vardı. Esâsen İbrâhim Efendi'nin de, diğer ağalar arasından onu seçip, akıl yoksulu kızının refakatine vermesi bu meziyetleri yüzündendi.

Osman Ağa'nın, koşuya hazırlanmış bir yarışçı gibi, yukarı bakan yüz çizgilerinden uygun ve yatkın mizacını okumak kabil değil idiyse

de, gözlerine dikkat edince, bu uslu ve uysal bakışlardan, ruh yapısını seyretmek mümkündü. İşte şimdi de, içinin sızısını dışa vuran bu gözlerden koca koca damlalar düşüyor ve bir türlü yenemediği bu kadınca teessürle alt edilmiş olmaktan da ayrıca utanıyordu.

Ne iyi etmiş de böyle karanlıklarda yollara düşmüşdü. Zîrâ kendisini çok iyi tanıyan bu muhitte bir âşinâya tesadüf etmekten, yanaklarından kayan yaşlarla koşar adım köşkün yokuşuna doğru tırmandığını göstermekten, son derece çekiniyordu. Neyse ki daha Havuzbaşı'ndaki Kadirî tekkesinin, kurttan kuşdan evvel uyanıp bahçe işleriyle meşgul olan, dedeleri dahî ortada yoktu.

Osman Ağa kendini köşkün koğuşunda bulduğu zaman, ağalar henüz yataklarından kalkıyorlardı. Kapı yoldaşlarının bu beklenmedik gelişindeki fevkalâdeliği anlamak için pek ferasetli olmaya lüzum yoktu. Esâsen getirdiği haberi mahalline teslim etmeden, yabancılara kaptırmaktan korkar gibi, tanıdık bir kimseye rastlamamaya dikkat eden Osman Ağa için, artık kaçınmaya ve ihtiyata lüzum kalmamıştı. Hattâ dağlar gibi içini kaplıyan o acı haberi bir an evvel söyleyip yüreğini biraz olsun hafifletmeliydi. Arakadaşlarını ve âşinâlarını görünce dolu taneleri gibi gözlerinden fırlaya fırlaya akan yaşlar birden durdu. Artık teessürü, olanca şiddetiyle çenesine vurmuştu.

Evet, hatâ hep Küçük Hanımefendi'nindi. Her ne kadar Efendizâdesi, velînimeti idiyse de, bu buydu işte. Aslan gibi genç adam, hep onun idâresizliği, patavatsızlığı, yaygaracılığı yüzünden gümleyip gitmişti. Sanki bir câriyeyi yatağına almakla cinayet mi işlemişti? Ne olurdu görüp görmezlikten gelseydi de, o huyu güzel, yüzü güzel civanı, canına kıyacak kadar çileden çıkarmasaydı. Hele cin suyu içip keyf olmuş bir kimsenin üstüne yürüyerek bağırıp çağırmak, saçını başını yolmak kadar düşüncesizlik mi olurdu?

Sanki Yusuf Bey, Osman Ağa'nın karşısına gelip "şunu da söyle, bunu da söyle!.." diyormuş gibi, zihnindeki hayâl üstüne dikilen ağanın gözleri yeniden nemlendi.

— Bizim damat bey kıratında adam, kirez beni gibi binde bir bulunur. Hadi bakalım, şimdi derdine mi yanarsın, yoksa el-âlemin ağzında sakız olmayı mı düşünürsün?

Osman Ağa gene durdu. Bu sefer karşısından Yusuf Bey çekilmiş Küçük Hanım gelmişti. Az evvelki hayâle şefkat ve merhametle bakan gözleri, şimdi hiddet hummasıyle âdetâ yanıyordu. Mevkiini de, salâhiyetini de unutturan bir öfkeyle:

— Zavallı damad bey, zavallı damad bey... bunca zaman nasıl çekti şaşarım... doğrusu bizim Küçük Hanım da dokuz okka balla yutul-

maz. Rahmet okumaya dilim varmıyor ama, beyimiz ona ilk gününden bir deve tımarı vursaydı böyle şımarıp kendini bir şey sanmazdı. Ama terbiyeli adamdı; Allah taksiratını affetsin... bizim bile kabahatlerimiz olunca paylamaz, bir yolunu getirip nezaketle söylerdi. Onun gibi bir insanı bu dünya bir daha zor bulur; Küçük Hanım'a gelince o, hiç bulamaz.

Osman Ağa'nın getirdiği acı haber, selâmlıktan hareme, iğne deliğinden sızan kötü bir koku gibi çarçabuk geçti. Güneşin ilk ışıkları daha ağaçların tepe dallariyle oynaşmaya başlamadan, köşk halkı, Yusuf Bey'in ölüm haberini duymuştu.

*

Yusuf Bey, vasiyeti gereğince Yûşâ tepesine defnedildi. Sanki insanlar tarafından rahatsız edilmemek, zâirden, arayıcıdan kurtulmak ister gibi, bu sessiz ve ıssız dağ başına çekilmek istemişti. Belki de zamanın, kendisini bir yerde ifnâ ederken bir başka yerde ihyâ etmesini beklemiş, gözü açıkken bulamadığı huzuru, bu gözler yumulduktan sonra elde edeceğini sanmıştı.

Şüphe yok ki bu sarp ve dik dağ tepesinde, kimseden buyuruk almadan, keyfince giden bir tabiat kanunu hâkimdi. Her çeşit güzellikle ezelde nikâhı kıyılmış olan Yusuf Bey, belki de onun için Yûşâ tepesini kendine bir son karargâh seçmişti. Amma güneşten eriyecek tümseklermiş gibi sıra sıra dizilmiş bu tepeler, buruşmuş bir canfes gibi daha kırışırken birden gerilip aynalaşan bu deniz, kuşkuda bir sevdâlı gibi iç çeke çeke esen bu rüzgâr, zorla oyundan çıkarılmış çocuklar misâli başbaşa kümelenmiş köpük renkli bulutlar, bu gölgesini sürüye sürüye uçan kuşlar, hülâsa celâliyle cemaliyle bu muhteşem tabiat, artık onun alâka ve heyecan hudutları içinde miydi? Hattâ ve hattâ, uğruna can feda ettiği Cânüser, sabah akşam başucuna gelip, her zaman içini ezmiş o aşk mırıltıları ile seslense, acaba yeni hayâtının bilinmez şartları içinde, bütün bu geçmiş hikâyelerle bir duygu bağlantısı bulabilir miydi?

Belki de Cânüser'in artık bir kere bile bu sevdiği adamın son durağına uğraması mümkün olmıyacaktı. Zîrâ Yusuf Bey'in ihtiyar ve dertli anası, oğlunun çocuğuna hâmile olan kızı alıp, bir bergüzar, bir son teselli olarak evine götürmüştü bile.

*

Yusuf Bey'in ölümü, İbrâhim Efendi konağının iki muhalif kliği arasındaki çekişmeye son vermekle, gerek Sâlih Bey'e gerek taraftar-

larına geniş bir nefes aldırmıştı. Fakat işin aslına bakılacak olursa, baba ve kaynata ekmeği ile bir eli yağda bir eli balda yaşayan bu işsiz güçsüz insanlar, şimdi elleri böğürlerinde kalakalmışlardı. Halbuki iki bacanak arasındaki devamlı geçimsizlik ve dalaş, onlar için bir meşgale hattâ eğlence haline gelmişti. Hem de, doğrusunu itiraf etmek lâzım gelirse, hayli zevkli ve heyecanlı bir meşgale idi. Bilhassa Sâlih Bey, bu didişmelere alışmış, hattâ tiryakisi bile olmuştu. Şimdi, oyuncağı kırılan bir çocuk gibi, ne ile eğlenip avunacaktı? Yusuf Bey'in aradan çekilmesiyle eli boş kalan bu kavgacı adama, muhakkak şimdi onun yerine koyup uğraşacağı biri lâzımdı.

Şevkiye Hanım'ın pek de yanılmayan sezişi, kocasının muallâkta kalıveren bu mücadele ihtiyacına kendisini hedef tutacağı yolunda idi. Esâsen oldu olası birbirlerinin atış menzilinde değiller miydi? Fakat karşısında gerçekten bir düşman varmış gibi, işi ciddiye alarak, plânlar casuslar, hiyleler ve şaşırtmacalarla hücuma geçtiği Yusuf Bey cephesi, onu hem çok yoruyor hem de çok meşgul ederek, vaktini ve kuvvetini âdetâ tüketiyordu. Böylece de sıra kendisine gelip, öfke ve huysuzluk krizleri üstüne çevrildiği zaman, yavaşlayıp hızını kaybetmiş olduğu için, tahammülü nisbeten kolaylaşıyordu. Halbuki bundan sonra, Yusuf Bey cephesinden arta kalan top ve tüfeklerle kurşun yağmuruna tutulacak kimse, muhakkak ki kendisiydi. Şu halde şimdiden hazır ol vaziyeti almalı, şimdiden mukabil hücumların plân ve çârelerini düşünmeliydi.

Şevkiye Hanım'ın isabetli ve isabetsiz kanaatine göre, paraya gözü doymayan kocası, her halde Yusuf Bey'in dâiresine ayrılmış tahsisatın kendi dâiresine ilâvesini istemekle çıban başını koparacaktı. Tahminlerinde kolayına yanılmıyan Şevkiye Hanımefendi, Sâlih Bey'in eline bir ilân-ı harp kozu vermemeye son derece dikkat etmekle, barikadını kurmuştu. Fakat kendisi gerekli tedbirleri aladursun, kocası, tahminlerine sığmıyan bir taktikle, tıkanması imkânsız bir delik keşfederek, dal kılıç hücuma geçiverdi. İbrâhim Efendi'nin tecrübeli ve dirâyetli kızı, gerçekten de kocasının böyle bir cephe bularak oradan üstüne saldıracağını düşünememişti.

Şevkiye Hanımefendi'yi fenersiz yakalıyan Sâlih Bey, bir av eğlencesine çıkar gibi keyif ile karısının önüne geldiği zaman, şöyle diyordu:

— Zavallı Yusufcuğum, kaynatamın meş'um konağı, nihâyet bu canım adamın da başını yedi. Hepiniz onun üstüne gıcıladınız. Hele sen, isteseydin akılsız kardeşini de pek âlâ yola getirebilirdin. Mes'uliyetin büyüğü hep sende...

Kulaklarına inanamıyan Şevkiye Hanım, ne diyeceğini şaşırmıştı. Konağa damat olduğu günden itibaren eziyet etmekten acı fakat sonsuz bir keyif duyduğu bacanağı için şimdi "Yusufcuğum" diyor ve ölümünden de, başta kendisi, bütün âileyi mes'ul tutuyordu. Her şeyi umardı ama, kocasının korkunç bir ustalıkla hâdiseyi böyle sun'î bir mecraya sürükliyeceği hatırına gelmezdi. Elbette Sâlih Bey'in bu tertipte bir menfaati, ya da aşırı bir zevki olacaktı. Daha Şevkiye Hanım:

— Aman Salih Bey, Allahtan kork... oldu olası Yusuf Bey'le didişen, evde sokakta arkasına adam koyan, rahat huzur vermiyen sen değil miydin? diyecek olurken, Sâlih Bey:

— Beni kışkırtan sensin. Sen ve babanın odalığı olacak o Allahın cezası Neveser karısı... biçâre çocuğu zorla gözümden düşürdünüz. Kadın vırvırından kurtulmak için size uydum. Hadi bakalım, şimdi onun gibisini bulun da alın!

Kocasının şematik ruh yapısını yıllar boyu yoklayıp öğrenmiş olan Şevkiye Hanım, bu karanlık şuur altında daha ne sürprizler olabileceğini düşünerek dehşetle irkiliyordu. Müşterek hayatları boyunca can düşmanı muamelesi ettiği, kin ve hased oklariyle delik deşik eylediği bacanağına hislerinin değişip, nefretin bir anda muhabbete çevrilmesine imkân yoktu. Şu halde, dirisine lânet edegeldiği bu adamın ölüsüne şimdi ne diye ilân-ı aşk ediyordu?

Şevkiye Hanım'ın türlü tecrübelerle bilenmiş feraseti, kocasının bu yeni taktiği altındaki sebebi keşfeder gibi olmaktaydı: Dâimâ bir taşla iki kuş vurmaktan hoşlanan Sâlih Bey merhametli ve muhabbetli bir bacanak pozuna girmekle, hem Yusuf Bey'le aralarında sürüp gitmiş gerginliğin mes'uliyetini karısına ve konak halkına yüklemiş oluyor, hem de bu anî rota değiştirişle, damat başı yiyen İbrâhim Efendi konağında kendisinin de bir zavallı mazlum, kötü akıbetlere mâruz bir garib kişi olduğu fikrini ifâde ve müdafaa etmek istiyordu. Öyle ya... hâlâ İbrâhim Efendi âilesinin bir kısmı Yusuf Bey'in hovardalıklarını ayyaşlığını söyliyerek Küçük Hanım'ı, hakkı yenmiş bir bîçâre olarak görmeye çalışadursun, işte konak halkının çekip çekiştirdiği bir başka damat, gadre uğramış bacanağını, kendi gibi içgüveğisi olmak bahtsızlığına uğramış bu tâlihsizi müdafaa ediyordu.

Yusuf Bey'den yana çıka çıka, onun payına düşecek mirasa konmak elbette daha kolaydı. Bir hekim olarak, ihtiyar kayınpederin adımlarının öteki dünyaya yönelmiş olduğunu pekâlâ da görüyordu.

Bir de, bacanağından boşalan yere bir başkasının gelmemesi için,

Yusuf Bey ağzıyla konuşmanın, onun müttefiki görünmenin de şüphesiz faydası büyüktü.

*

Sâlih Bey'in karısına açtığı yaylım ateşinde, Küçük Hanım'ın yeni statüsü de mühim bir koz teşkil ediyordu. Öyle ya, henüz genç sayılacak bir kadın, dönüp yeniden baba evine gelmişti. Esâsen Sarıyer'deki yalı, bir kaç yazdır gittikleri muvakkat bir evdi.

Küçük Hanım, kocasının ölümünü takip eden günlerde ağlama ve yolunma krizleri geçirmiş, fakat sevmesini bilmediği kadar acımasını da bilmiyen bu eksik akıllı kadın, kederini çarçabuk unutuvermişti. Başka türlü olmasına da zaten imkân yoktu. Zîrâ inkişaf etmemiş bir düşünce ve duygu mekanizmasının her hangi bir fikri ve hissi sonuna kadar sürüklemesi mümkün değildi.

Pek tabiî ki baba evinde kalmış bir dul olarak, hayatı hakkında karar vermek diye bir meselesi olmıyacak; nasıl şimdiye kadar başkaları tarafından idare edilmişse; gene başkaları tarafından kayrılıp düşünülecekti. Şevkiye Hanım, bu akıl züğürdü kardeşle başına gelecekleri acı acı gözünün önüne getirirken, bu işin artık yaşlanmış babasından ziyâde kendisine düşmekte olduğunu pekâlâ da biliyordu. Şükriye Hanım'ı yeniden evlendirmek ise, Sâlih Bey gibi kendisinin de pek işine gelmezdi. Zîrâ karısının haklarına sâhip çıkacak bir koca ile ne Sâlih Bey geçinebilir ne de bu yeni statü kendinin hoşuna giderdi. Herkes Yusuf Bey gibi gönül derdine düşmüş, aklı fikri, çalıp söylemekte, içip eğlenmekte olan bir gözü tok kişi olur muydu? Sâlih Bey'in dediği gibi, sahiden de ezana çekrek vardı. İhtiyar babası öteki âleme göç ettikten sonra iki zorlu erkeğin karşı karşıya kalması hiç de temenni edeceği işlerden değildi.

Düşünmekten yorulan Şevkiye Hanımefendi, bir kâbustan uyanmak ister gibi eliyle arkaya doğru bir hareket yaptı. Kurnazlık ve soğuk kanlılıkla şimdiye kadar ne vartalar atlatmıştı. Elbette gün olur, bu iş de bir düzene girerdi.

İKİNCİ KISIM

İBRÂHİM EFENDİ'NİN HASTALIĞI

İbrâhim Efendi

Devrilmiş bir çınar gövdesi gibi yatağını kaplıyan İbrâhim Efendi, bir taraftan bir tarafa dönmek için bile etrafındakilerin yardımına muhtaç bulunuyordu. Sağlı sollu bir zatürre'nin sancılariyle sabaha kadar uyuyamıyor; nefes almakta çektiği güçlük, kendisi kadar yanındakilere de ıstırap veriyordu. Bilhassa şubat ayının bu en soğuk günleri, hastayı muhafaza ederek, vurulacak lapaları üşütmeden yapmak için çok elverişsiz bir mevsim bulunuyordu.

Gurûru ve dirâyeti ile nam salmış bu ihtiyarın kendini kaybederek sayıklamaları, ya da tozlu bir ayna gibi ihsaslara kapalı şuuru, sağlığına duâ edenleri bir kat daha ümitsizliğe düşürüyordu. Efendinin hasta ve alil olarak dahi yaşamasında hayâtî menfaati bulunanlar, bu hastalığa ne kadar üzülüyorlarsa çıkarlarını bu temelin yıkılmasında bulanlar da, bir an evvel derlenip toparlanmasını bekliyorlardı.

İkinci gurupun başında olan kimse, bir çoklarının ifâdesine göre, şüphesiz ki Sâlih Bey'di. Fakat hem damat, hem doktor olarak, kaynatasının yanından hemen hiç ayrılmıyordu. Ne ki gene etrafın ka-

naatine göre, bu sözde ihtimam ve alâka ile pek kimseyi aldatmasına imkân yoktu. Hele Yusuf Bey'in ölümünden sonra araları açılan Neveser Kalfa, hep kuşkuda, hep tetikte bulunuyordu. O kadar ki, ev halkı yemek yerken hastayı beklemekte ısrar eden Sâlih Bey'i, Efendinin yanında bırakmaya bile gönlü razı olmuyordu. Nitekim bir gün yemeğini yarıda bırakarak ayağının ucuyla yukarı çıktığı zaman, gördüğü manzaradan dehşete düşerek haykırmaya başladı. Hasta dalgındı. Dışarda şiddetli bir kar fırtınası esiyordu. Odanın muayyen bir hararet derecesinde bulunması, mecburiyetine rağmen, Sâlih Bey camları ve kapıları açarak hastayı şiddetli bir cereyanın ortasında bırakmıştı. Neveser Kalfa'nın vahşî bir hiddetle üstüne yürümesi karşısında, işin kötüye gittiğini hisseden Sâlih Bey, teatral bir yavaşlık ve uysallıkla:

— Ne telâş ediyorsun kalfa hanım? Böyle ağır hastaların odaları sık sık havalanmalıdır. Size lâkırdı anlatamadığım için bu işi yalnızken yaptım! deyip hâdisenin bir habâset damgası ile konağın içine yayılmasını önlemek istemişti. Gerçi Efendinin odalığı, nasıl olsa haberi yakınlarına sızdıracaktı amma, hiç değilse dolu dizgin ortalığa yaymaması lâzımdı. Sâlih Bey omuz silkti. Söylerse söylesin, diye düşündü. Buna gelinceye kadar neler söylenmiş ve daha da neler söylenecekti.

Asıl işin kötüsü, hastalığın ağırlığına rağmen tehlikeli günlerin birer birer eksilip hastanın mukavemet etmesi, hattâ iyiliğe doğru gitmesiydi. Şevkiye Hanım da, babasının, hastalığı yenmekte olduğunu, Sâlih Bey'in ilk zamanlarındaki neş'esi ve şetareti yerine, şimdi yüzünün asılmış olmasından anlıyordu. Amma bir gün mabeyn kapısı önünden geçerken, kocasının gözde uşağı Süleyman Ağa'ya:

— Ölmiyecek Süleyman, ölmiyecek... kurtuldu, kefeni yırttı!

Diye bağırdığını duyduğu zaman, sahnenin çirkinliğine rağmen, babasının gerçekten iyileşmekte olduğunu öğrenmekle, bu üzüntüdeki iğrençliği âdetâ affetti. Babası ölmüyordu ya, bu kâfi idi işte. Ferahladı, sevindi ve koşa koşa hastanın odasına gitti. Son derece sıkı ağızlı olduğu için kimseye bir şey söylemedi. Esâsen sır söyliyecek kadar ne kimseye inanır ne de kimseye bağlanırdı. Dikkatle babasının yüzüne baktı. Gerçekten de birer mavi cam donukluğu almış gözlerine revnak gelmeye başlamıştı. Şevkiye Hanım, bu gözler kapanmadıkça hayatının ve saltanatının emniyette olduğunu biliyor ve ölümün eşiğinden dönen, babası değil de kendisiymiş gibi seviniyordu.

Hisden, rikkat ve muhabbetten ibâret olan Râtibe'ye gelince, belki de konak içinde Efendinin hastalığından telâş ve üzüntüde olanların başında o sayılabilirdi. Fakat bu yürekten alâkada, bu samimî

ıstırapda, her hangi maddî bir endişe, bir menfaat kaygısı veya zarar ziyan korkusu yoktu. Onun için sâdece hasta bir büyükbaba vardı. İhtiyardı; ölebilirdi. İşte bundan korkuyordu. Ama öldüğü takdirde değişecek düzeni, bozulacak âhengi, kaybedilecek nizâmı düşünmek hatırına bile gelmiyordu. Çünkü onun ruh yapısının hâkim terkibinde, beşerî ve küçük hesaplara hemen de hiç yer verilmemişti. O yalnız sevmesini bilir, fakat muhabbetini her hangi bir menfaatle gölgeleyip kirletmezdi.

*

Lâkin, Efendinin gün günden iyileşip oda içinde gezinir hâle gelmesiyle şenlik yapan konağı, biri âileden diğeri memleketten gelecek iki mühim üzüntülü hâdise bekliyordu.

Çok ileri yaşına rağmen İbrâhim Efendi, kendisini bir düşman gibi, aylardır içinde hapseden yatağı yastığı terkedip ayağa kalkmışsa da, küçük kardeşi Hilmi Bey, iffetin ve ismetin bu ağır başlı temsilcisi, arkasında dirâyetli bir zevce, iki hayırlı evlâd, biri oğlunun ikisi kızının olmak üzre üç torun bırakarak, elini ayağını hayattan silkip gitmişti.

Her giden, sanki hiç doğmamış, hiç yaşamamış, tatlılarla acılarla geçen bir ömrü hiç olmamış gibi, dünyadan kazanmış olduğu bütün varlığını, biyolojik ve morfolojik vahdetini, kıvam ve âhengini, mutlak bir teslimiyetle gene dünyaya iâde ediyordu. Bu gidenler bir zaman da sevdiklerinin, alâkalılarının hâfızalarına malolarak, hâtıralar dünyasından, vücutsuz vücutlariyle yaşadıktan sonra, kendileri gibi fâni olan bu insanlarla beraber, nihâyet unutulup gidiyorlardı.

Lâkin unutulmak demek, kaybolmak, yokolmak, şuurdan idrak ve tefekkürden kesilip hiçleşmek ve sona ermek miydi? Acaba hiçlik ve tükeniş denen hâletler de nihâyet mahdut insan şuurunun kabul ettiği ölçülerden endazelerden başka bir şey miydi? İnsanoğlu, varlıkla yokluğun, hakikatle mecâzın bir müddet buluşup selâmlaştığı ve bilişiklik kurarak, kazançlı veya zararlı alış verişler yaptığı bu mahaldi. Bu alış verişin tamam olduğu gün de, âhenk ve tertip bozuluyor, inhilâl yoluyla her maddeyi yerli yerine dağıtacak olan ölüm gelmiş oluyordu. Şu halde ölüm, biyolojik bir hâdise idi. Ve yapıcı bir mânâ taşıyor demekti.

*

İbrâhim Efendi sağlığını bulmuştu amma, korktuğuna da uğramıştı. Otuzüç yıllık İkinci Sultan Abdülhamid idâresi yıkılmış ve kendile-

rini devlet adamı olmaya lâyık zanneden bir alay cahil, haysiyetli ve oturmuş bir devlet anlayışını yıkarak, yerine, derme çatma ve temelsiz hükümetlerini kurmuşlardı.

Bu neticeyi elde edebilmek için de Padişah, evvelâ Kanun-î Esasî'yi ilâna zorlanmış; o iş de olup bitmiş, fakat çetecilerin programları bitmemişti. Zîrâ Sultan Abdülhamid gibi iç ve dış düşmanlara göz açtırmamış bir otorite hâlâ tahtının üstünde oturmakta idi. İşte hükümdarın büyük suçu buydu. Şu halde el çabukluğuna getirerek bu işi de halletmek gerekiyordu. Fakat yalnız el çabukluğu kâfi değildi. İftira etmek, lekelemek lâzımdı. Çünkü belki elli, belki yüz sene sonra tarih, hükmünü verirken, otuzüç yıl İmparatorluğun mukadderatına hâkim olmuş bu adamın iyilik ve kötülüklerini elbette ölçüp tartacaktı. Meşrutî idâre ve Kanun-ı Esasî paralosıyla umumî efkârda yaratılmış sun'î sis şüphesiz ki o zamana kadar dağılacak ve gerçekler, bütün çıplaklığı ile ortaya çıkacaktı. İktidârı ele geçirmek mücadelesinde olan İttihatçıların, işte bu noktaya dikkat etmeleri lâzımdı. Evet ne yapıp yapıp Padişahı bir despot bir kanlı canavar bir Kızıl müstebit olarak halka kabul ettirmek yolundaki yaylım ateşine hız verilmeliydi. Çünkü iktidarın peşine düşmüş, içine sızmış ve yollarını bizzat tâyin etmiş Jüdacı kuvvetler böyle istiyordu. Böyle istiyordu; zîrâ Filistin emperyalizmi adına yıllardır Padişahdan koparamadıkları toprakları, bu câhil, bu alaylı, bu gafil adamlardan kolaylıkla alacaklarını biliyorlardı. Onun için de bir an evvel karar ve teşebbüslerini neticelendirmeleri lâzımdı. Padişahı devirmek mevzuunda muvaffak olmak, sonra da memleketi batırmak, gerek Jüdacıların gerek Garbın plânları ve menfaatleri icabıydı. Ne yazık ki iktidar partisi olsun, kalbur üstü gençlik olsun, bu gerçekten, habersiz bulunuyorlardı.

Kanun-ı Esasî ilân edilmişti amma iş bitmiş sayılmazdı. Onun için de bir ayaklanma tertipliyerek adına 31 Mart dediler. İrticâ süsü verilen bu kanlı vak'a, aslında padişahın tahtında kalmış olmasının kanlı protestosundan başka bir şey değildi. İşte bu vak'a ile hükümdar al-aşağı edilip saltanatı boyunca Yıldız sarayında toplamış olduğu o milyarlar değerindeki millî hazineyi yağmalamak suretiyle, alınlarına temizlenmez bir leke daha sürerek, devleti ele geçirdiler. Ve hükümetlerini kurdular.

Mamafih buna bir devlet ve hükümet kurmak da denemezdi. Çünkü yeni idareciler, tepeden tırnağa alaylı, köksüz, tecrübesiz ve en fenası da, devlet bünyesini besleyip yaşatacak fikir ve kararlardan mahrum sade-suya çetecilerdi. Demek ki otuz küsûr senedir sun'î teneffüsler ve türlü ilâçlar, dikkat ve tedaviler ile ayakta durması sağla-

nan İmparatorluk, şimdi bu nesi belirsiz komitacıların keyfî idâreleri ve kahredici zulümleri ortasında bir şamaroğlanı olacaktı.

31 Mart, teokratik bir ihtilâl değildi. 31 Martın, halk tabakalarından gelen bir feveran, ya da bir irticâ veya hâkanî bir hamle ile de hiç bir alâkası yoktu. 31 Marta, ancak, pâdişahı tahttan koparmak teşebbüslerinin son ve kat'î darbesi, böylece de Türk - İslâm birliğinin bu son kal'a bekçisini devirmek kararı denebilirdi.

İngilizler, hilâfeti Osmanlıların elinden almak istiyorlardı. Böylelikle de hilâfet müessesesini ibtal değil, milyonları aşan müslüman tabakalarını, kendilerine bağlı bir şahsa tevdî etmek istiyorlardı. Onun için de meşrutî idâre fikrinde ve Kanun-i Esasî'nin ilânı yolunda gerekli talimat ve tertibatın suflörlerinden biri de İngiliz diplomasisi ve onun devlet nezdindeki temsilcisi Sir Henri Elyot idi.

Devlete tazyik yapan bütün dış kuvvetler ise, yeni idârecilerin cehaletlerinden faydalanmakta bulunuyorlardı. Esâsen, onları diledikleri istikamete sürükleyeceklerini bildikleri için iktidara gelmelerini kolaylamışlardı.

Hürriyeti kazanan ittihâtcılar, idâreyi ele alır almaz hürriyete düşman kesilmişlerdi. Doğurduğunu yiyen kedi gibi, kendi ceninlerinin katili olacakları artık gün gibi aşikârdı. Nitekim, henüz dokuz aylık olan hürriyet'in, emeklemeğe vakit kalmadan, kanlı cesedi yerlere düşmüş bulunuyordu.

*

Memlekette şuursuz bir taşkınlık, zorlama bir neş'e ve sözün ayağa düştüğü kara günler başlamıştı. Mevzuu, Padişahı küçük düşürmek olan türküler mâniler, fıkralar, hikâyeler, alaylar, hakaretler ve en kötüsü, bu baştan-kara gidişi alkışlayıp iştirâk eden bir basın, âdetâ bendini yıkmış bir sel dehşeti ile memleketi basmıştı. Kamçılana kamçılana dönen bir topaç çâresizliği ile cebren ve kahran serseme çevrilen halk, düşünme ve muhakemenin yer alamadığı bir girdâbın anaforu içine girmişti.

Her şey ayakta, her müessese alt üst, memleket siyâsî, askerî hattâ vicdânî ve içtimâî garantiden mahrum, vahim bir çalkantı ve kıymetler buhranının uçurumu içine düşmüştü. Üstelik, kendilerini inkılâp kahramanı ilân edenler, ya da bu sahte kahramanların yardakçıları, silâhşorları, her biri başlarına buyruk birer despot kesilivermişlerdi.

İdam kararlarının infazı bile, padişahın tasdikine iktiran etmeksizin, ordu kumandanlarının veya kendilerini Meşrutiyet kahramanı

addeden kimselerin emriyle yapılıyordu. Artık, sahte vesikalar tanzim ederek adam öldürmek, işkence, kanunsuzluk, vahşi bir Ortaçağ istibdadından farksızdı. Öyle ki bunlar: "Hâkim benim adamım; kararları sonradan alırız, herifi bu gece asın!" veyahut: "Zabtiye nâzırının, dahiliye nâzırının, baş mabeyincinin isimlerini verdiğim adamları bu gece kurşuna dizilecek!.." diye keyfî ve kanlı emirler verebilen ve bir nefeste yutkunmadan yüzlerce cana kıyabilen türedilerdi ki işte hâle de geleceğe de hükmeder olmuşlardı.

Gerçi intikâl devri demek, kargaşalık ve buhran demekti. Fakat Meşrutiyetle berâber memlekette esmeye başlıyan hava, sâdece geçici bir istikrarsızlığa değil, bir can çekişmeye benziyordu.

"Kanun-ı Esasî, Meclis-i Meb'usan, Meşrutiyet ve Hürriyet" parolaları ile, bu adını tadını bilmedikleri vaidli, ümitli, kelimelerin yumurtlayacağı altın yumurtanın şevki ve hevesiyle eski idâreye küfreden, lânetler yağdırıp, yeni idârecilerin sihirli değneğinden mucizeler bekliyen halk, safa yerine cefa, nimet yerine mihnet, hürriyet yerine esaretle karşılaşınca, hatâlarından çabuk ayılmış ve eşkiya eline düşmüş kervan yolcuları gibi, mallarının canlarının şeref ve nâmuslarının birer bakır mangır mesabesine düşmüş olduğunu anlamışlardı.

Otuz üç yıldan beri, Allahın verdiği canı gene onun aldığını görmüş, asmak, kesmek diye bir adlî cezâ tanımamış olan halk, şimdi meydanlara, köşebaşlarına kurulmuş sahbalarda can vermiş vatandaşlarını gördükçe bu dağlı idarecilerin getirdikleri idareyi nasıl kabullenmiş, bâhusus nasıl alkışlamış olduklarına şimdi şaşıyorlardı. Eskide muhakkak kötülük, yenide de muhakkak iyilik vehmetmiş olan bu insanlar, yenilenen iktidarın şom, acemi ve gayri medenî politikasıyla kayalara bindirmiş bir geminin yolcuları gibi şimdi ümitsizce feryad ediyorlardı. Fakat memleket sathında kopmakta olan anarşinin gürültüsü içinde sesleri boğuluyor hattâ rüyada haykırdığını zannedenler gibi boşu boşuna çırpınıp duruyorlardı. Demek ki muayyen bir olgunluk seviyesine varmamış kütleler, siyâset hokkabazlarının açtıkları kampanyalara aldanarak, beyazı siyah, siyahı beyaz kabul edecek bir gaflete düşebiliyorlardı. Beşer târihinin kaderinde bu ne ilk ne de sondu. Şu halde kütlelerin eline sahteyi gerçekten ayrıt edebilecekleri bir bilgi endazesi, bir târih şuuru bir mukayese malzemesi vermek lâzımdı.

Fakat şimdi olan olmuş; kudret ve kuvvet tamâmiyle çeteci rûhunun eline geçmişti. Ne ki, daha Meşrutiyet senaryosunun sahneye konduğu ilk coşkunluk günlerinde dahi epidemi hâlinde kütleyi saran bu şetaret ve heyecana tutulmamış olan bir zümre de yok değildi. Küt-

le psikozlarına karşı muafiyet besleyen bu âkibet görücüleri aynı hastalığa yakalanmaktan koruyan aşı, bilgi, tefekkür ve îmândı. İşte bir avuç insan, ufukta bekliyen müsibetleri görüyor fakat ne yazık ki göremiyenlere gösterecek kudret ve imkândan mahrum bulunuyordu. Zîrâ vatan sathında ne fikir hürriyeti, ne vicdan selâmeti hattâ ne de mesken emniyeti kalmıştı. Onun için acı ve kahredici bir sükûtla susmak zorunda idiler. Zîrâ susmıyanın ya da iktidarın ağzıyla konuşmıyanın cezâsının, ip veya kurşun olduğunu, artık çocuklar dahî bilmekte idi. Esâsen memleket, on yıl içinde kıvranacağı bir örfî idâre kaftanına girmiş olduğundan, hukuken de konuşmasına imkân bırakılmamıştı.

İkinci Sultan Mustafa zamanında Fransa sefiri olan Châteauneuf Ondördüncü Louis'ye yazdığı takrirlerin birinde, devlet ricali krizine temas ederek, en seçme kumandanların harb meydanlarında kaldığını, bir kısmının da rakiblerinin tuzağına düşürülerek idam edildiğini, harplerin ise mâliyeyi iflâsa götürdüğünü, ganimet peşinde olan devlet ricaline gelince, politika yolu ile halledilmesi gereken mes'elelere silâhla cevab verdiklerini söyledikten sonra: "Bu günkü devlet adamı.. diyorum. Çünkü bu devlet, içinde harbe de idâreye de muktedir fikir sâhibi kimselerden mahrum değildir. Fakat bunlar, baştakileri ürkütmemek için kendilerini meydana vuramıyorlar." der.

Evet, şimdi de öyle idi. Şimdi de kendilerini ortaya koyamıyan, feragatli, ihlâslı şuurlu ve muztarib bir kütle, için için kahr olmakta, acı acı yanıp yakılmakta bulunuyordu.

*

İbrâhim Efendi'nin, zekâ, kabiliyet ve bilgisini takdir ettiği bir meslekdaşı vardı. Maliye Müsteşarı Lâtif Bey. İş icâbı temas hâlinde olmalarına ve için için de isâbetli görüşlerini beğenmesine rağmen, Efendi, pek kendisine yüz vermezdi. Hattâ sırasında hoşlanmadığını belli etmekten bile çekinmezdi. Fakat İbrâhim Efendi'nin bu mesafeli münasebeti, Lâtif Bey'in menfî, kılçıklı, aykırı vasıflarından dolayı değildi. Belki keyfiyet, tamamiyle tersine idi. Gerek kendi kendine gerek etrafına karşı dürüst bir adam olan Lâtif Bey'in, mert olduğu kadar malûmatlı bir kimse de oluşu, İbrâhim Efendi'yi kuşkulandırıp sinirlendiren başlıca sebepti. Sultan Abdülhamid'in tahsil için Avrupa'ya gönderip birinci sınıf bir mâliyeci olarak yetişmesini sağladığı Lâtif Bey, İbrâhim Efendi için gerek ciddî ve sistemli tahsili, gerek kendinden en az yirmi yaş genç oluşu ile, karşısında bulunan en cid-

dî rakîbi demekti. İşte günün birinde mâliyeyi kendisinden devralabilecek bu adamdan, zaman zaman nefret ettiği dahî olurdu.

Hoş olan şu ki, Lâtif Bey de Efendinin kendisi hakkında beslediği bu antipatiyi bilir ve mümkün olduğu kadar ihtiyar meslekdaşının karşısında silinmeye gayret ederdi. Fakat şimdi böyle bir endişeye lüzum kalmamıştı. Zîrâ Meşrutiyet iktidârı, ikisini de mâzuller kadrosuna ayırmıştı.

Lâtif Bey'in selâmlıkta olduğunu haber verdikleri zaman bu ziyâret, İbrâhim Efendi'yi memnuniyetin üstünde bir hisle âdetâ mes'ut etti. Zîrâ Meşrutiyet toplariyle berâber, selâmlığın da sanki rüzgârsız kalmış bir değirmen gibi, kolu kanadı düşmüştü.

Az zaman evvel gürül gürül dolup boşalan bu dâireye artık öğütülmesi için kimse arpasını buğdayını getirmiyor; kimse el uğuşturup boyun bükerek ricalarda bulunmuyor, ne işinden çıkarılanlar ne iş için yalvaranlar geliyordu. Dostlar, ahbaplar, şakşakcılar, sanki kış uykusuna varmış mahlûklar gibi görünmezlere karışmış bulunuyordu.

Konaktan ayağını çekmeye bahane arıyanlar için İbrâhim Efendi'nin hastalığı da iyi bir vesile olmuştu. Eğer bu hastalık, Mâliyeyi parmağında oynattığı iktidar günlerinde olsaydı, Meclis-i Mâliye Reisinin teveccühünü kazanmak için konağın kapısını aşındırmak, ilâç ve hekim tavsiyeleri ve çeşitli hediyelerle hatır sorup kur yapmakta muhakkak ki herkes birbiriyle yarış edecekdi.

Şimdi ise, bu nekahat hâlindeki hastanın yanına bir cüzzamlı imiş gibi kimse sokulmak istemiyordu. Zîrâ eski iktidarın mensuplariyle temas, bir suçtu. Zîrâ eski devir bizâtihî suçun kendisi idi. Başından korkan, ya da başının derdine düşer olan herkes, üstlerine bir töhmet bulaşmasın diye, geçmiş devrin adını dahî ağızlarına almıyor, kurşun isâbetinden korunmak üzre sipere yatmış bir asker teyakkuzu içinde, korkulu ve kuşkulu günler yaşıyorlardı.

Üstelik İbrâhim Efendi'yi, pek seven de yoktu. Evvelce konağına olan akını bu çatı altına çeken iki mühim kuvvet vardı: Mevkii ve parası. Şimdi ise mevkî diye bir şey kalmamıştı. Servetine gelince, onun da âkibeti meçhuldu. Zîrâ İttihatçılar, eski devrin mensuplarını, hukuk çerçevesine sığmıyan tasarruflarla, bir don bir gömlek bırakırcasına soyuyorlardı. Kurşuna dizilmekten, asılmaktan, en hafifi sürgüne gitmekten kurtulmak için malını canına siper edenlerin hesabını Allah bilirdi. Henüz bu kanlı eller İbrâhim Efendi'nin kapısını çalmamıştı. Belki de listeye girmemiş unutulmuştu. Çünkü bu meydan muharebesinde kurşun isâbet etmiyen tâlihliler de yok değildi. İşte ko-

nak, bu devreyi atlamak için soluğunu kesmiş gibi, nefes almadan bekliyordu.

Rejimin memleket ve idâre üstünde bir kasırga dehşetiyle esmekte oluşuna rağmen İbrâhim Efendi, evinin teşkilâtında bir değişiklik yapmamıştı. Onun için de konak, mevcud kadrosuyla ayakta bulunuyordu. Yalnız kuşkulu ve korkulu bir intizar içinde, alabildiğine sessizdi.

Gerçi evin kadrosunda eksilen daralan bozulan bir şey yoktu. Gene atlar, arabalar, ahçılar, uşaklar işlerinin başında bulunuyorlardı. Amma umûmî tutumda bir donmuşluk, bir katılmışlık, bir canı çekilmişlik vardı ki, bütün debdebe varlık ve gösterişe rağmen, durmuş bir saat gibi artık gerçek ve alışageldiği fonksiyonunu kaybetmiş olmaklığının ıstırâbı içindeydi.

*

İşte Lâtif Bey'in İbrâhim Efendi'yi ziyâret etmesi, konağın, dertlerini içine uyuşturur olduğu böyle sıkıntılı günlerine rastlıyordu.

Lâtif Bey, kendisine yol gösteren istabulinli bir uşağın arkasında, çok iyi bildiği selâmlık dâiresinden geçirilerek mabeyn kapısından hareme alındı. Bu defa da hiç tanımadığı muhteşem salonlardan koridorlardan dolaşarak Efendinin odasına buyur edildi. Hasta meslekdaşı ayakta idi. Ve garibi şu ki yüzünde tebessüm de vardı. Selâmlaşmaları da, asla alışık olmadığı ölçüde samimî geçti. Lâtif Bey şaşırmıştı. Fakat hayreti, hastalığın bu anlı şanlı adamın heybetli ve azametli vücûdunu bir kurt gibi kemirip küçültmüş olmasından değildi. Efendi, asıl mizacı ve tutumu ile solup sararmıştı. Öyle ki gurûru, azameti, nahveti, iğne değmiş bir balon gibi sönüp pörsümüştü. İbrâhim Efendi korkuyordu. Üstüne yürüyüp varlığını dirliğini un-ufak edecek bir kör kuvvetten korkuyordu.

Lâtif Bey, şu İbrâhim Efendi tablosu karşısında bir de, kendini yoklamak lüzûmunu hissederek, Meşrutiyetten bu yana geçen bir senelik hatâlı ve kanlı hâdiselerin kendinde yaptığı tesiri düşündü. Hakikat şuydu: Yalnız memleket hesabına ıstırab çekmiş, kendi namına hiç amma hiç korkmamıştı. İbrâhim Efendi kadar değilse bile, zengin adamdı. Âileden gelen servetini arttırmış, eksiltmemişti. Meşrutiyetçi iktidar, nasıl en basit bir tefrik yapmadan, listesine aldığı vatandaşların keselerine elini sokuyorsa, günün birinde onun da varını yokunu alabilirdi. Bu takdirde kendisi de işportayı boynuna takıp limon satar, maydonoz satar ekmek parasını doğrulturdu. Ya da bir keçi alıp dağa çıkar onun sütüyle yaşardı. Onun için de İbrâhim

Efendi gibi korkmuyordu. Zîrâ kendisince mühim olan, şahısların iflâsı değil, memleketin iflâsı idi.

Târihin "Selim-i Kahhâr" dediği Yavuz Sultan Selim bile, bütün ihtiraslı ve haklı tasavvurlarına rağmen, devletin süre gelen ana prensiplerine baş eğmişti. İlk defa Meşrutiyet bu an'aneyi çiğnemiş, mutlakiyet hükümdarlarının saygı gösterdiği devlet mefhumu, parlamenter rejim kalkanı arkasında gelen idâre tarafından yıkılmıştı. İşte Lâtif Bey'i kahreden, bu çözüntü idi.

Kısa bir hal hatırdan sonra karşılıklı susan iki adam, aynı ipi iki ayrı ucundan tutan kimseler gibi bekleşiyorlardı. Nihâyet bu gergin seriştеyi kımıldatıp gevşeten Lâtif Bey oldu:

— Efendi Hazretleri, şu olup bitenlere ne buyrulur? Zât-ı Şâhâneye, başta vezir-i âzâmlariyle vükelâsı, kademe kademe hiç birimiz gereken vazifelerimizi yapmadık. Kendisini tahtının mes'uliyetleriyle ve düşmanlariyle tek başına bıraktık, dedi.

Oldu olası İbrâhim Efendi de aynı fikrin aynı endişenin azabını, çekerdi. Fakat birden bire Lâtif Bey'i tasdik etmek istemedi. Her doğru sözün karşısında muhakkak ki onun kadar, veya ona yakın doğrulukta bir mukabil cevap vardı. Nitekim İbrâhim Efendi de:

— Bir cihetten öyle amma, Zât-ı Şâhâne de şiddetli evhâma müptelâ olduklarından yanına yaklaşmak mümkün değildi ki... dedi.

— Mümkündü Efendi Hazretleri mümkündü. Amma bizde o kahramanca celâdeti gösterecek yürek yoktu.

Evhamına gelince, buna da sebep gene biziz. Daha tahta ayak basışının üçüncü ayında, suikastlar ve komplolarla hücuma geçtik. Zîrâ idâreyi ele alır almaz, ne muhteşem bir siyâsî dehaya mâlik olduğunu memleketin düşmanları hemen anlıyarak ona göre tertip almaya karar vermişlerdi.

Sonra, Meşrutiyet hareketini, bir kaç sergüzeşt düşkününün işi mi sanıyorsunuz? Bu hareketin kökü dışarda ve maalesef düşmanların elindedir. İngiliz politikası, artık İmparatorluğumuzun parçalanmasını karar altına almıştır. Bunu aynı derecede siyonistler de istiyor.

Nasıl ki Tanzimat hareketi hariçten çarpan tesirlerin tazyikiyle yapılmış bir silkinme idiyse, Meşrutiyet de, birbirleriyle çatışma hâlinde olan Jön Türk kliklerinin kafalarına sokulmuş tek isim ve tek gaye üzerine oynadıkları bir kumardı. Anlaşmalarına imkân olmayan bu zümreleri, yalnız Zât-ı Şâhâneyi yıkmak fikri birleştiriyordu. İşte istedikleri oldu. Fakat yıkılan yalnız padişah değil; devlet de çöktü. Bakalım şimdi şu inhilâli nasıl dururacaklar? Bu dağılmış parçaları kim, hangi kuvvet lehimleyecek?

Maalesef ne muhafazakârların ne adem-i merkeziyetçilerin, politik hâdiseleri kollayıp tâkib edecekleri yol hakkında isâbetli tahminler yapacak siyâsî ve ilmî görüşleri tekemmül ve inkişaf etmiş değildir. Onun için memlekette şuurlu bir muhalefet de olamaz.

İbrâhim Efendi, Meşrutiyetin felsefesini yapmak istiyen Lâtif Bey'in sözlerini gereği gibi ihâta edemezdi. Bütün dikkatiyle tâkib etmesine rağmen, aynı seviyeden konuşması da mümkün değildi.

— Kuzum mîrim, dedi. Gazetelerde bir münakaşadır aldı yürüdü: Din, terakkiye mâni midir, değil midir? diye ortaya bir lâf attılar. Nihayet iş kavgaya bindi; neticede de mekteplilerle medreseliler ikiye bölündü. Her yanı sapır sapır dökülen böyle başı bozuk bir idâre, kendini sağlama almadan kavga gürültü çıkarıp ne diye halkı birbirine düşürür bilmem ki? Bu âdetâ kendi kuyusunu kazmak gibi bir şey... bilir bilmez milletin kinini uyandırmak da mı hürriyetin icâbı? Bana kalırsa bu işler kasten yapılıyor. Ama maksadlarını bir türlü anlamıyorum.

İbrâhim Efendi devam edecekti. Fakat Lâtif Bey'in heyecânı, tahammür etmiş bir mâyi gibi fışkırıp kabını taşmaya bahane arıyordu:

— Efendi Hazretleri, Efendi Hazretleri... dedi. Tam üstüne bastınız. Vicdânî, târihî ve içtimâî an'anelerimizi topyekûn hayatımızdan sürüp çıkarmak istiyen biz, kütleye hududsuz ve kontrolsuz bir başı boşluk tanıdık ve bunun adına da hürriyet dedik.

Gerek Tanzimat gerek Meşrutiyet, hukukî siyasî ve içtimâî esasları muhafaza eder görünmekle berâber, ağacı kökünden yıkacak fırtınalar nev'inden bir son hamle ile bütün kıymet hükümlerinin devrilme zeminini hazırlamış olan hareketlerdir.

Bakın dikkat edin Efendi Hazretleri, Meşrutiyetin istikâmeti, dîni vurarak cemiyeti, ona bağlı kıymetlerden tecrid etmektir. Biliyorsunuz, halk câhildir. Onun için de önüne sürdüğünüz bir fikri, şahsî ve mukabil fikirleri olmadığı için, reddetmek cesaretini gösteremez. Hemen kabul etmese de, kabul etmek hazırlığını yapmış olur. Bir kere zihnine "din terakkiye mâni midir, değil midir?" suali takıldı mı, er geç bu sualin altındaki gizli cevaba uyarak günün birinde: "Mânidir!" diyecektir. Çünkü bu temel dâvânın târihî ve içtimâî seyrini, kronolojik olarak bilip müsbet veya menfî bir kanaata sâhip olacak malûmatı yoktur.

Yaradılışında seyyal, kaypak ve sür'atle değişip bir evvelini unutmak üzere yaradılmış olan insanoğlu, kendisine projekte edilen tesirleri, delâlet de olsa, hakîkat zannedip kabul etmekte bir bakıma mâzurdur. Çünkü cehalet hastalıktır ve üstelik, sarî bir hastalıktır;

bulaşır. Hele kütleler, kendilerini kıymet hükümlerinden tecrid edip mesnetsiz bırakmakta menfaati olanların eline geçince, büsbütün âciz, ihtiyarsız ve çaresiz kalırlar. Zîrâ bir nevî kütle büyücüsü diyebileceğimiz bu nevî insanlar, bu çeşit majisyenler, her türlü mânevî inzibata karşı mücadele hâlindedirler. İşte yıllardır bugün için çalışan o yıkıcı kuvvetler, bizde de faaliyetlerinin neticesini almış, memleketi, o memleketin uğruna baş koymuş bir Efendinin elinden koparıp, nice kendini bilmez efendilerin köleliğine geçirmiştir.

Efendi Hazretleri, benim dayım uzun zaman Kudüs mutasarrıflığı yapmış, gözü açık, dirayetli bir adamdır. Onun için de Zât-ı Şâhâne ile Yahudiler arasındaki açık ve kat'î mücadelenin ne mertebe şiddetli olduğunu, bir karış toprağın Türk ve Arap tasarrufundan Yahudi mülkıyetine geçmemesi için nasıl uğraştığını yakînen bilirim. Benim gibi bilmek isteyenler varsa evrak hazinelerimizde saklı olan sandıklar dolusu vesîkayı tetkik etsinler. Gerek dayımın naklettiklerinden, gerek şahsî araştırmalarımdan edindiğim kanaat şudur ki, Yahudi idealinin tahakkuk etmesi için Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılması şarttır.

İbrâhim Efendi, zekâ ve anlayışından umulmaz bir saflıkla:

— Amma beyim, İttihatçı denen bu adamlar Yahudi mi ki, Yahudi âmâline hizmet etsinler?

— Elbette değil. Fakat memleketi kurtarmak ateşi içinde bulunan bu gafil idealistler, masonluğun beynelmilel yardımcı nüfûzundan faydalanalım derken, bu ocağın Yahudi menfaatlerinin kal'ası olduğunu bilmeden, içine düşmüş kimselerdir.

Biliyorsunuz bir kısım jön Türklerle, Selânik'de kurulan İttihat ve Terakkî cemiyetini, tâ baştan beri besleyip kapitalize eden, onlara siyâsî heyecan ve ideal verenler, hep siyonistlerdir. Bu gün de millî meclisdeki iktidar partisine sözünü ve dişini geçiren en nüfûzlu meb'uslar gene Yahudilerdir. Bence onların bu plânlı faaliyetleri, Arz-ı Mevud'daki müstakbel Yahudi devletinin temelini atmıştır. İşte Zât-ı Şâhâne, toprakları üstünde bu Yahudi saltanatının kurulmasını önlemek için giriştiği mücadele üstüne, dünyâ siyonist teşkilâtının plânlayıp hazırladığı bunca iftira, hakaret ve düşmanlıkları üstüne çekmiştir.

Beşeriyeti bir kabûs gibi sarmış olan siyonizm, önüne durmak istiyen her çeşit meşru kuvveti, her çeşit gayri meşru silâha müracaat ederek devirir. Bilhassa kütleleri perçinleyici bir ana kuvvet olan îmân ile, millî değerleri ezmek, temel prensipidir. Maalesef bu arada, bizim gibi teşkilâtsız, hattâ başsız olan hamiyetli vatan evlâdları ise, şuurlu memleket aşkımız ve îmân kaynaklarımızdan dolayı, suçlu ve

geri kimseler olarak umumî efkâra takdim ediliriz. Bakınız Efendi Hazretleri, siz bile bu mevzuda gerekli malûmata sâhib değilsiniz. Düşünmeli ki Pâdişahımız, gerek siyonistlerle gerek masonlarla tek başına koca bir saltanat boyu güreşmiştir.

— Rahmetli babam, tevekkeli birine kızınca: "farmason herif!" diye bağırmazdı.

— Ah Efendi Hazretleri arkasını siyonizme dayamamış olsa masonluk kaç para eder? Ama bir mason, ister bilsin ister bilmesin, jüdaik emellerin sadık bir neferidir. Halbuki bu sinsi emeller, medeniyet ve insaniyet düşmanı, ihtilâl ve ikilik kundakçısıdır. Keşki beşeriyet, dünyâ çapında ferman yürüten bu teşkilâta karşı kendini müdafa etmesini bilmiş olsa, insanların yüzleri gülerdi. Biz rahat döşeğimizde uyur, zevkimizde safamızda yan gelip keyif ederken, onlar inkırazını plânladıkları memlekette iktisâdî ve mâlî krizler yaratarak cemiyet nizamlarını alt üst ederek, san'at ve kültür içine sızıp kütlelerin ahlâkını bozarak ve bütün bunları da inkılâpçılık kisvesi altında gerçekleştirerek yaparlar. İşte bizde de öyle oldu.

Efendi, Efendi... bir hırsızı, bir câniyi yakalayıp mahkûm etmek kolaydır. Fakat göğsünü gere gere gezen bir kahramanı zincire vurabilmek için, onu behemahal gurûrundan haysiyetinden yaralamak, yalanlar ve iftiralarla gözden düşürmek, bilhassa kendine olan emniyetini elinden almak lâzımdır.

İşte yeni iktidara nüfuz etmiş gizli cereyanların da, bütün yerli ve millî değerlere hücumları bu esâsa dayanır. Bakın görün, gün olacak elimizde kalan değerlerimizden utanır hâle geleceğiz ve hepsini bir bir fırlatıp atacağız.

Lâtif Bey birden durdu:

— Dahası var Efendi Hazretleri, dahası var. Bizim mahdum bendeniz de onlardan... kendi ciğerpâreme, dostu düşmandan ayırt ettiremedikten sonra başkalarına ne demeye hakkım var? dedi ve sustu.

Lâtif Bey, belki de oğlu aleyhinde söylediği bu sözlerden dehşete düşmüş, kafesinden kaçan bir kuşun arkasından ümitsiz bir hüzünle bakar gibi kederle irkilip kalmıştı. Fakat çâresi yoktu. Söylemişti bir kere... hem âlemin bildiği bu acı hakîkati kendi diliyle itiraf etmemekle, ne değişecekti?

Evet kendi oğlu, babasına ve babası gibi eski devrin mensublarına: "Mutlakiyet leşleri, istibdad artıkları, hürriyet düşmanları, çanak yalayıcılar, saman kafalılar..." diyordu. Her önüne gelene, kadırım politikacılığında nasıl muvaffak olduğunu, iskemleler masalar üstüne fırlıyarak Padişah aleyhine ve İttihatçılar lehine çektiği nutuklarla

halkı nasıl etrafına topladığını Abdülhamid'in Selânik'e gönderilmek üzere bindirildiği arabanın arkasına, kendi eliyle nasıl teneke bağladığını, arkadaşları ile beraber hükümdarı bir ağızdan nasıl yuhaladıklarını, en tatlı hikâyelerden daha zevkle anlatıp durmuyor muydu? Şu halde baba gayreti gösterip herkesin bildiği bu mâcerâyı saklamaya ne lüzum vardı?

Lâtif Bey kaç defalar oğluna, böyle yalınkat ve felsefesiz inkılâbların tutmadığını, dünyâ târihinden misâller göstererek anlatmak istediği halde delikanlı, geri kafalı bir adam, bir müstehase olarak gördüğü babasından nasihat dinlemek, akıl almak niyetinde olmadığı cevabını almamış mıydı? Fakat her şeye rağmen kurgusu bozulmuş bir makine ihtiyatsızlığı ile konuşan Lâtin Bey, bir çetecilik diktatoryasında hukuk, adâlet ve hürriyet bulunamıyacağını, bu türlü derme çatma rejimlerle insan haklarının temin edilemiyeceğini gene de yana yakıla söylemekten geri kalmamıştı. Evet söylemiş, ağlar gibi, yalvarır gibi daha neler söylemiş, fakat günü birlik heyecanların anoforuna tutulmuş oğlunu, saplandığı noktadan bir adım olsun ayıramamıştı.

Lâtif Bey'in en fenâsına giden, düşman propagandası, casusluk ve komitacılık metodlariyle, nasyonalist fikirleri uyandırılmış müslim ve gayrı müslim cemaatlerin de, inkılâbcı Türkleri desteklemiş olmasıydı. Makedonya'da Sırp, Bulgar, Rumen ve Arnavutlarla İmparatorluğun dört bucağına serpilmiş Arab, Keldanî, Süryanî, Ermeni ve Yahudi gibi cemaatlerin de gene Meşrutiyetçilerle iş birliği etmeleri, gelecek rejimin, kendi siyâsî istiklâlleri için çok daha elverişli olduğunu açıkca beyan ettiği halde, başta kendi oğlu, gözü dönmüş İttihatçı gürûhu, işte bu basit gerçeği dahî farkedemiyordu.

"Oğlum, yalnız şunu düşünseniz yeter de artar bile, bak bizi parçalamak istiyen kuvvetlerin başındaki Rusya, 1868 de Prens Gorçakof'un diliyle Şark siyâsetini îzâh ederken (ou autonomi ou anatomie) dememiş miydi? Ya hıristiyan cemaatlere hürriyet; ya da Osmanlıları didik didik etmek. İşte bu esasdan hareket eden Rusya bir asırdır husûsî kamplarda hazırlanmış komitacıları ile Rumeli'yi pan-islâvizm bayrağı altında ihtilâle ve istiklâle hazırlıyordu. Bizim hürriyetçilerin, en ağır istibdadlara mevlid okutan yalancı hürriyeti ise, bütün o kavimlerin sâhici hürriyetlerine kavuşmalarını temin edecektir." diyen Lâtif Bey her ne kadar oğlunu kendi tarafına kazanmak istese de gönlünde ve gözünde Meşrutiyet rejiminin vaidleri, ümitleri, meşveret esâsına dayanan parlamenter ferahlıkları yer tutmuş olduğundan:

— Hayır baba, hayır... bak göreceksin. Yıkılan istibdadın enkazı üstüne bütün dünyâya ışık veren öyle bir âbide yükselteceğiz ki, sizin köhne inanışlarınız bu güneşin karşısında kör kandil gibi kalacaktır, diye bağırıyordu.

Fakat gün oldu, Lâtif Bey'in oğlu şuurlu Mutlâkiyetten şuursuz bir istibdada kayan devletsiz devletin sakat icraatı ve bilhassa sel gibi akıtılan vatandaş kanı ile deliye döndü. Amma bir fikir ve inanç taassubu, ne kötü şey idi ki işler bozuk gittikçe hatâsını anlayacağı yerde, öcünü eski idâreye küfretmekte buluyordu. Nihâyet siyâsetin ve idârenin âhenkleşemiyen bölünüşünü, ancak baskı, korku ve zulümle durdurmak politikasını güdenlerden olup çıktı. Böylece de babasiyle iki ayrı fikir kutbunu tutan kimseler değil, iki ayrı mezheb sâlikleri imiş gibi, büsbütün birbirlerine diş biler hâle geldiler.

*

Uzun zamandır devlet işlerinde de, ciddî meselelerden de uzak kalmış olan İbrâhim Efendi, misafirinin sözlerini tâkib edemez hâle gelmişti. Esâsen Lâtif Bey de, kendisini dinliyen olsun olmasın, konuşmak, dert yanmak, dağlara taşlara yüreğinin yanığını göstermek ihtiyaciyle bu kadar konuşmuştu. Hani bir muhatab bulup içini dökmenin de ayrı bir tesellisi, ferahlatıcı bir tarafı vardı. İşte bir hayli fire vermiş ve hafifler gibi olmuştu.

İhtiyar meslekdaşından izin istiyerek kalktı. Nekahat hâlindeki hasta, çok yorulmuş olmasına rağmen, misafirinin kendisini bırakıp gitmesini istemiyordu. Fakat bırakacaktı; mecburdu. Zîrâ bu dünyada değil bir dost, bir ahbab, kendisini bırakmıyacak ve kendisinin de bırakmıyacağı kim olabilirdi ki?

Bâhusus ağır bir hastalığı yenmiş olan İbrâhim Efendi'yi artık en yakınlarının en sevdiklerinin de bırakacağı gün gelip çatmıştı. Onlar kendisini bırakacaktı da o, ihtirasla bağlı olduğu bütün varlığını dirliğini konağını köşkünü salını saltanatını bırakmıyacak mıydı? Nitekim odadan odaya gezer hâle gelerek ev halkını sevindirdiği nekahat günlerinde anî bir kalb krizi, dâvâyı kökünden halletti. Ve İbrâhim Efendi denen bu bastığı yeri titretmiş adam da nihâyet dünyâ nöbetini savıp ukbâ hayâtına yüz döndürdü.

*

İbrâhim Efendi'nin ölümü, sevinenleri ve yerinenleri ile, yalnız âile muhiti için mühimdi. Meslek çevresi bu kudretli ve tecrübeli mâliyeciyi zaten bir tarafa itmiş hattâ unutmuş bulunuyordu. Gerçi ya-

şının ve hastalığının tasfiyesine uğrayarak iş hayâtından çekilmesi tabiî idi. Fakat genç ve dinç de olmuş olsaydı, Meşrutiyet Türkiyesi için, İkinci Sultan Abdülhamid'in mâlî politikasını yürütebilmek ne mümkündü? Devirler boyu dış borçların, devletin gerek hazinesine, gerek haysiyetine indirdiği "Düyun-ı Umûmîye" tokmağı, hükümdarın usta ve tedbirli mâlî siyâsetiyle şiddetini kaybetmişti. Hattâ yeniden borçlanmak şöyle dursun, canını dişine takarak elde ettiği ödeme gücü ile, borçlar ejderhasını hudut dışına kovalamıştı.

Şimdi, devletin dişinden tırnağından arttırılmış bu kirli-çıkısını, yeni iktidar ve iktidar partisi mensubları ortalarına almış yağmalıyor didikliyor har-vurup harman savuruyordu. Onun için de Meşrutiyet mâliyesine artık pâdişahla birlikte rota çizen İbrâhim Efendi'ler değil, gafil ve zor-bâzu ittihatçıların buyruklarına hizmet edecek sıradan adamlar gerekti.

ÂLEM GENE O ÂLEM

Konak, Efendinin ölümünü unutalı seneler olmuştu. Dördüncü Sultan Mehmed devrinin memleket ufuklarında göz kamaştıran "kâzib fecri" nev'inden bir debdebe ve âlâyiş, hâlâ bu çatıdan dışarlara taşmakta bulunuyordu.

Efendinin erkek evlâdı olmadığı için, devrin hukuk nizâmlarına göre en yakın erkek akrabaların da bu büyük servetten pay almaları gerekiyordu. Hilmi Bey'e: "Ben evlâdlarımın istikbâlini temin ettim, sen edemedin!" diyen İbrâhim Efendi ise, kendi ölümünden sonra kızlarının erkek vârisler tarafından tartaklanmamaları için, bütün mallarını evlâdlarının üstüne vermiş bulunuyordu.

Kanuna göre, kızlarından sonra birinci derecede varis, Hilmi Bey'in oğlu doktor Server Bey'di. Lâkin amcasının, yiğenleri lehine vermiş olduğu kararı, en küçük bir itiraz dahî göstermeden kabul ettiği halde, İbrâhim Efendi'nin kızkardeşinin oğlu Kemal Bey, kendisini zengin dayının vârisleri meyanında görmekte asabiyetle ısrar ettiğinden, onbeş seneden fazla sürecek bir veraset dâvâsı açmakta tereddüt etmedi. Bu suretle de Şevkiye Hanımefendi, ilk defa hukuk ve adâlet organlariyle karşı karşıya gelmiş oldu.

Kemal Bey'in bu direnmesi, âile çevresinde hoş karşılanmamakla berâber pek de mühimsenmedi. Âdetâ bir fantazi dâvâ olarak kabul edilip dâvâcının çocukca iddiaları, mahkeme karşısındaki basit tavırla-

rı, her celse sonunda avukatlar tarafından konağa aksettirilerek, günlerce devam eden alaylara tenkidlere zemin teşkil ederdi.

Kemal Bey, İbrâhim Efendi'nin kızkardeşi Bâise Hanım'ın oğlu idi. Bir de Bâise Hanım'ın kızının oğlu Nazmi Bey ve onun kızlariyle oğlu ve karısı vardı ki, dayılarının Şevkiye Hanımefendi aleyhine açmış olduğu dâvâyı asla tasvip etmiyorlardı. Onun için de İbrâhim Efendi konağı ile olan akrabalık münasebetlerine halel getirmemiş bulunuyorlardı.

Bilhassa Nazmi Bey'in kötüleri kötülüğünden utandıracak ölçüde iyi, aklı başında, dürüst ve faziletli bir karısı vardı. İnsan dense yadırganmaz; melek de dense yadırganmazdı. Dört çocuğu, onun merkezi etrafında formasyonlarını bulmakta ve birer kemalli insan namzedi olarak yetişmekte idiler. Genç ve yakışıklı kocasına gelince, o da bilerek bilmiyerek aynı merkezin câzibesine tutulmuşlardan olmakla berâber, vakit vakit yaptığı fevrî hamlelerle kendini koparıp, bu defa da haşarılığın, hovardalığın anaforuna yakalanırdı. Fakat sevmesini bildiği kadar affetmesini de bilen güzel karısı, kendisi gibi güzel olan kocasının, nasıl olsa bu hercâiliklerinde de karar etmeyip gene kendi merkezi etrafına döneceğini bilirdi. İşte bu inanış idi ki ona, kocasını her elinden kaçırışında, Eyüb sabrı verir ve tahammüle zorlardı. Nihâyet ümitleri, intizarları boşa çıkmaz ve Nazmi Bey, seneler sonra da olsa, gene evine dönerdi.

Fakat gönülden gönüle seken bu genç adam, dayısı Kemal Bey gibi dünyâlık uğruna dünyâyı kendisine de etrafa da zehir edecek ednâ yaradılışta bir kimse değildi. Aksine, tok gözlü, kibar ve dürüsttü. Onun için de âilesi efradiyle berâber Şevkiye Hanım'a saygı ve alâkada kusur etmezdi.

Konak, her celseden sonra bir Kemal Bey hikâyesini parmağına dolar, fakat aradan bir kaç gün geçtikten sonra Kemal Bey de, dâvâ etrafında yarattığı sahneler de unutulur. Böylece de âile gene mutad temposunun âhengine dalardı.

*

Kayınpederinin ölümiyle selâmlığın tek hâkimi olan Salih Bey, bütün gayret ve kararlarına rağmen, İbrâhim Efendi'den kalan servetin hâkimi olamıyordu. Kendini, Küçük Hanım'ın da gayrı resmî vâsisi kabul eden karısı, kâhyalarına gösterdiği itimadı, tamâmiyle kendisinden esirgiyordu.

Gerçi selâmlık eline kalır kalmaz, Efendinin en sâdık ağalariyle hâlâ Yusuf Bey'e bağlılık gösteren uşakları bir çırpıda temizliyerek

kendini göstermişti. Fakat karısının mâlî kaynakları yabancıların elinde kaldıkça, kimse onu bu evin gerçek efendisi olarak göremezdi.

Acaba Sâlih Bey'in, bu büyük serveti idâre etmek arzusunda, o serveti eline geçirip mahvetmek gibi bir kasıt var mıydı? Yoksa bu ihtirasda, hem gurûrunu kurtarmak hem de keyfince sarfiyat yapmak zevki mi gizli idi?

Şevkiye Hanım, ilk ihtimalden ne kadar korkuyorsa, ikinci ihtimal ile de öyle sinirleniyordu. Neden yesindi? Babasının topladığı servetten neden kocası alabildiğine faydalansındı. Bunca yıldır dört başı mamur bir çatı altında yan gelip keyif sürmüş olması yetmemiş gibi, bir de bu serveti harvurup harman savurması mı lâzımdı? Uzun evlilik yılları boyunca bir türlü anlaşamamış olan bu karı-kocanın arasını, hep İbrâhim Efendinin malları açmıştı. Fakat bu gerginliğin, şimdiki kadar tahammül edilmez hale geldiği hiç olmamıştı. Sâlih Bey sık sık sırasını getirip:

— Hanım, kâhyaların seni soyuyorlar. Amma gene de onlara inanmakta devam et; benden haber vermek! dedikçe, Şevkiye Hanım son derece sinirleniyor ve bu soğuk havanın arkasından mutad kavgalar başlıyordu.

Karısının itimadını kazanmak yollarını teker teker tecrübe eden Sâlih Bey, artık bir genç kız sayılan Râtibe kanaliyle Şevkiye Hanım'ın güvenini kazanmak çârelerini bile araştırmaktan geri kalmamıştı. Babasına da anasına da söz anlatamıyan Râtibe'ye ne derece işkence etmekte olduklarının ikisi de farkında olmadan, bu hisli ve içli çocuğu top gibi aralarında oynamaktan çekinmiyorlardı. Böylece de zavallı kız, menfaatle inad ateşi ortasında kavruldukça kavruluyordu.

Nihayet İbrâhim Efendi'nin dağlar gibi yığılı varlığına karısının kâhyaları kadar dahî yaklaşamamak öfkesi, günün birinde Sâlih Bey'e konağı terkettirecek kadar işi ileri götürdü. Pek tabii ki babası ile anası arasında gün günden açılan bu uçurum, gene herkesten ziyâde Râtibe'ye dokundu. Günlerce köşe köşe kimselere göstermeden ağlayıp gezdi. Gözyaşlarını gösteremezdi. Zîrâ bu defa da annesinin hışmına uğraması çaresizdi. Babası gitmişse ne olacaktı? Öyle bir babanın arkasından ağlamak ne ayıp işti!

Fakat mesele sürüncemede kalmadan, ara bulucular marifetiyle Sâlih Bey konağa döndü. Esâsen iki tarafın da öfkesi hızını almış bulunuyordu. Karı-koca, sanki hiç bir şey olmamış gibi, alışık oldukları hayâtı yaşamaya başladılar. Lâkin bu işde kendini toparlayamıyan tek insan, Râtibe idi.

Çocuğun göze batacak kadar zayıfladığını bir erime ve bir çöküntünün tehlikeli emarelerini herkesten evvel babası farkederek bir doktor sıfatiyle karısının kulağını büktü. Fakat Şevkiye Hanım, oldu olası narin ve nazik olan kızına kötü kötü şeyler kondurmamasını, çocuğun, babasının evden uzaklaşmasına üzüldüğü için sarsılmış olduğunu, kabahatin hep bu işlere sebep olanda bulunduğunu ileri sürerek kendi teşhisi ile kocasının teşhisini çürüttü. Yapacak iş, genç kızı gezdirip eğlendirmek suretiyle, olup bitenleri unutturmaktı. Atları vardır arabaları vardı. Nereye isterse oraya götürebilirlerdi. Amma ne garib ki bu çocuk da ne dolmalarla helvalarla gidilen kır gezintilerinden ne de Beyoğlu piyasalarından ve tiyatrolarından fazla hoşlanıyordu. Ona kalırsa, can attığı rahatlayıp zevklendiği yerler, eski emektarların evleriydi. Varsa yoksa onlardı.

Bir kısmı iyiden iyiye halli vakitli; bir kısmı daha mütevazi bir kısmı ise dar bütçe ile geçinen bu çırak olmuş emektarlar da Küçük hanımlarını dört gözle beklerlerdi. Zîrâ onun bir söğüt dalı gibi ince ve nazlı varlığı, evleri için hem bir şeref hem de bir saadetti. Çünkü o her hangi bir misafir gibi gelmez; tevazuu, tatlı ve yumuşak tutumiyle bir rahmet bir hayat nefhası gibi, insanın canına can katarak gelirdi.

Ev bark sâhibi olmuş bu eski halayıklardan, hanımlarına senede bir kaç defa ziyâfet çeken hâli vakti yerinde olanların başında, Terânedil Kalfa'yı saymak lâzımdı.

TERÂNEDİL KALFA'NIN EVİ

Bir saraydan bir konaktan veya bir evden hizmet müddetini doldurarak evlenip çıkmaya "çırak olma" denirdi. Bunun muayyen bir zamanı yoktu. Evin efendilerinin iki dudağı arasından çıkacak emre bağlı bir keyfiyetti. Fakat örf ve âdet, o yolda bir nizâm ve kanun hâline girmişti ki, hemen hiç bir âile teamül çerçevesi dışına çıkamaz, hiç bir âile, hizmetindeki halayığını kocayıncaya kadar kullanamazdı.

İbrâhim Efendi konağı bu bakımdan pek cömert sayılamazsa da, gene de şehrin orasında burasında mekân tutmuş, çoluğa çocuğa karışmış bir hayli çırakları vardı. Bununla berâber geride esmer, sarışın, habeş, zenci, boy boy genç kız, efendilerinin vereceği o terhis emrini beklemekte idiler.

Hanımlar bir çırak evine davet olundukları zaman, eski kapı yoldaşlarının vereceği bu ziyâfete bütün halayık kadrosu birden götürülmezdi. Aslında, hanımlar bir yere giderlerken refakatlerine yan kalfalarından başka kimseyi almak âdet olmadığı halde, bir çırak evine giderken, konağın harem kalabalığını yarı yarıya götürmek suretiyle hem dâvet sâhibini, hem de halayıkları taltif etmiş olurlardı.

Konakta Terânedil Kalfa'nın ziyâfeti haberi duyulunca, kalfalar arasında "acaba hangimiz götürüleceğiz" diye tatlı bir heyecan başlar ve hanımlardan: "Reşan, Mecbur, Neşeriz, Efzayiş, Handan, Kâmran hazırlansın" diye emir gelince, evde kalacak olanların yüzleri asılır, fakat bir dahaki sefere de kendilerinin götürüleceklerini düşünerek üzüntülerini içlerine uyuştururlardı.

Kalfalar için, bir eski kapı yoldaşın evine gitmekteki keyif, başka hiç bir zevkte bulunmazdı. Zîrâ çoluğa çocuğa karışmış bir arkadaş evinde kendi istikbâllerini görmek, günün birinde kendilerinin de böyle bir çatı altına gelin gelmelerini düşünmek demekti. Şu hâlde o mes'ud ise kendilerinin de mes'ud olacağını hayâl ederler; o bedbaht ise kendi tâlihlerinin de yâver olmıyacağına hükmederlerdi.

İki kapı yoldaşın birbirlerine bağlılıkları ve sevgileri, kardeşin kardeşe olan muhabbetinden daha ağır basardı. Bir ananın bir babanın evlâdı değillerse de, aynı kaderin müşterek yolcuları ve aynı mâcerânın müşterek kahramanı idiler. Mukadderatları, her birini yerlerinden yuvalarından koparıp, esir pazarlarına düşürmüş, oradan da muayyen çatıların altına getirip bırakmıştı. Buralarda terbiyeleri, görgüleri, iş öğrenme, iş görme, giyim, kuşam istirahat ve eğlenceleri hep müşterek ve belirli esasların hudutları içinde cereyan etmiş ve bir kapalı sınıf nizâmının kayıd ve şartlarına tâbi bulunmuştu. Bu, cihazları zengin, terbiyeleri yerinde ve aklı başında kızların da ne çok tâlibi olurdu.

İşte, başına devlet kuşu konan bir tâlihli de Terânedil Kalfa idi. Nikâh ismi Emine olan ve kocasının akrabaları tarafından Emine Hanım, Emine Abla, Emine Yenge diye çağırılan; konusu komşusu tarafından da Kökçünün Emine Hanım denen Terânedil Kalfa'ya, eski hanımları bile Emine Hanım... dedikleri halde, kapı yoldaşları ya: Kalfam! Ya da: Terânedil Kalfa! demekte devam ederler; o da bunu hoş görürdü.

Terânedil Kalfa, yetişmiş iki oğlu ve serpilmiş bir kızı olmasına rağmen, çocuğa doymamış, çocukla çocuk olmasını bilen hafif ruhlu bir kadındı. Onun için de evine gelen büyükler kadar küçüklerle de meşgul olmasını sever, onlardan bir günâ ikramı esirgemezdi. Hele

bu gelen küçükler efendizâdeleri ise, Kökçünün Emine Hanım'a her birinin karşısında kul köle olmak işden bile değildi.

Emine Hanım'ın ziyâfetlerine İbrâhim Efendi âilesiyle berâber Hilmi Bey'in çoluğu çocuğu, hattâ torunları bile dâvet olunurdu. Esâsen âilenin toplu olarak katıldığı bir cemiyette Hâlet Hanımefendi'nin bulunmaması görülmüş işlerden değildi. Zirâ mal mülk ev bark sâhibi olmuş bu kızların evlenmelerinde, muhakkak en fazla sözü ve hakkı geçen, bu yenge hanım olurdu. Onun için de, İbrâhim Efendi konağının her ferdi, mutlaka bir yüzden yenge hanıma minnettâr demekti.

*

Terânedil Kalfa'nın evinde çocuklar için en câzip eğlence, iki büyük yerli dolabın kapılarını açıp önüne oturmaktı. Bu dolaplarda yalnız oyuncak değil, bütün eski evlerde olduğu gibi, eşyânın, bir küçük çarşı, bir bedesten manzarası arzetmesiydi.

Emine Hanım, söz kesilip de Kökçü Halil Efendi'nin gönderdiği nişan kutusunu, o zaman bu zaman muhafaza ederdi. Acaba bunun, çocuklar için oyundan da, oyuncakdan da daha hoşa gider olacağını bilerek mi saklamıştı? Kırmızı kadife üstüne gümüş motifler geçirilmiş bu zarif çekmecenin içinde hâlâ o günlerden kalma çeşit çeşit kokular vardı. Itırşâhî, anber, misk, gülyağı, tefârik ve sandal yağları, billûr şişeler içinde yarıdan aşağı inmiş olarak dururdu.

Nikâhlardan evvel damat namzetlerinin mevkî ve servetlerine göre donatıp gönderdikleri bu nişan takımları içinde daha neler bulunmazdı? Elmas, zümrüt, yakut yüzükler.. kelep kelep inciler, kızın gelinliği, teli duvağı, elbiselikler, terlikler, çamaşırlar, çoraplar hep bu nişan takımlarının içinde bulunan hediyelerdendi. Kıymetli eşyalarla dolu olan çekmece, sagankora sarılarak kurdele ile bağlanır, sonra diğer hediyelerle beraber sırma veya anavata işlemeli atlas bohça içine yerleştirildi. Ayrıca da bir tabla içine şeker, şekerleme, tatlılar, kurabiye, lokum ve şerbet şişeleri, mevsim meyveleri, çiçekler konur nihâyet damla sakızı, ödağacı, kına, tarçın gibi baharat, ipekli çıkınlar içinde gene aynı tablaya yerleştirilir ve bu tabla da tekrar bir başka saganko ile sarılarak bağlanır ve kızın evine gönderilirdi.

Altın babası denen Kökçü Halil Efendi'nin gönderdiği nişan hediyeleri İbrâhim Efendi konağını bile şaşırtmıştı. Eli bol, kapısı dayalı bir esnaf olan Halil Efendi, güzel Terânedil ile evlendikten sonra, aklı

başında ve mazbut bir âile babası olarak da, uzak yakın herkesin takdir ve alâkasını çekmiş bulunuyordu.

Dâvet ve ziyâfet günlerinde Terânedil Kalfa'nın küçük misâfirlerine kapısını açtığı dolaplarda, türlü antika eşyâdan başka, bir de Halil Efendi'nin Mısırçarşısı'ndaki dükkânından gelme ve insanın gözüne olduğu kadar genzine de çarpan, kokulu kokusuz ilâç kavanozları, torbalar, çıkınlar, hevenk hevenk asılı türlü kökler ve türlü otlar bir eczahaneyi hatırlatırdı.

Eskiden Mısırçarşısı demek, revaçta olan bir ilâç piyasası demekti. Daha eski zamanlarda ise dağlardan bayırlardan kök çiçek ve ot sökenlere "ot buluciyân" denirdi. Ama Terânedil Kalfa'nın meraklı misâfirleri, bu otların neye yaradığını bilecek yaşta değillerdi ki... onun için de, sağlık mevzuunda hemen de kocasına yakın malûmatı olan Emine Hanım, kendisine sağından solundan: "Bu ne, bu ne?" diye soran çocuklara, raflardaki şişelerin, kavanozların, torbaların muhtevasını her soruşlarında tekrar etmekten ne usanır ne yorulurdu:

— Bakın, şu küçük şişede gördüğünüz, yedi dükkân süprüntüsüdür; nazara birebir gelir. Şuna Ebûcehil karpuzu denir; zeytinyağı içine konup güneşte pişirilir; ağrılara karşıdır. Suyu da nezle için buruna damlatılır. Bu mini mini yumurtalar, kaplumbağa yumurtasıdır; mayasıla karşı şifâlıdır.

İnce bir ses Terânedil Kalfa'nın sözünü keser:

— Halil Efendi'ye sor bakalım: Sivilceye de ilâcı var mı? Bizim hoca hanımın alnında kabarcıklar dolu.

— Efendiye sormaya ne lüzum var? Kefe kimyonu kullansın, hemen geçer. Amma çıban ise çadıruşağı ister. Dam koruğu da deri illetlerine iyi gelir.

Emine Hanım'ın romatizmalı kayınvaldesi Hasibe Molla'nın yanı başında ise, kudretnarı ile kantaronyağı şişeleri hiç eksik olmaz. Ağrılardan şişip biçimini kaybetmiş bacakları, fazla sızladıkça, bu yağlarla ovalar. Karnı da sıkca ağrıdığından, tarçın tohumunu da dolabından hiç eksik etmez.

Amma Hasibe Molla'nın ağrılıklı bacakları için, yalnız oğlunun dükkânından gelen ilâçlar da kâfi değildi. Kışın ne sürse ne içse sızıları dinmez, bu yüzden de üşümemek için tandıra girerdi. Soğuk mevsim yaklaşırken sandık odasından tandır iskemlesini çıkarır, mangalını temizleyip hazırlar, yorganın yanık yerleri varsa tamir ederdi.

Kış hazırlıklarının başında, bir de kürklerin elden geçmesi lâzımdı. Değişe değişe giydiği vaşak ve sarı samur kürklerinden başka, bir de kişilik nâfesi vardı. Zamanı gelince bunlar servi sandıktan çıka-

rılır, taranıp sökükleri dikilir ve daha ilk sulu sepken başlar başlamaz sırtına geçirir, bahar gelip havalar ısınıncaya kadar da ne kürkünü arkasından çıkarır ne de kendi tandırdan çıkardı.

Tandırının içinde de boş durmayan evin bu kadın kadıncık büyük hanımı, dival, fitne ve hesap işlerinde gerçekten hüner sâhibi bir kadındı. Gözlüğünün kulak arkasından dönen tel kollarını geçirmek zor geldiği için, bu iki kolu ibrişimle birbirine bağlıyarak yemenisinin üstüne oturttu mu, hakkından gelmiyeceği iş yoktu. Evin sökükleri, yamaları, tamirleri hep onun elinden geçer, biçkide dikişte de dâimâ fikrinden istifâde edilirdi.

Fakat, ağrıyan dizleri yüzünden, kışın kapısını açmadığı bir tezgâh odası vardı ki, burası ancak yaz aylarında şenlenirdi. Eğer kız evlâdı gibi sevdiği, hamarat gelini Eminesi de, heves edip bu hüneri kendisinden almış olsaydı yüreği daha ne kadar rahat edecekti. Halbuki onikiye çeyrek kalmıştı işte. Yarın öbür gün gözünü kapadı mı, bu odanın da kapısı kapanacak, altmış senedir ibâdet eder gibi önünde çalıştığı tezgâh da sâhipsiz, kimsesiz, bir köşeye atılacaktı. Şu, bir teli ketenden bir teli ipekten dokuduğu bürümcüklerin, hilâlî gömlek yapılan o zar gibi bezlerin adı bile kalmıyacaktı.

*

Râtibe, her gittiği yerde hoş karşılanan, itibâr ve muhabbet gören bir kızdı. En küçük yaşından beri bu buydu. Amma, çırak olmuş halayık evlerini tercihi, burada karşılaştığı büyük alâka ve sevgiden ileri gelmiyordu. Bu evler, cemiyetin maktaını veren, göreneği ile geleneği ile, âdetâ can çekişen bir hayâtı yaşatmak istercesine an'anelerine sâdık bu orta sınıf, onu büyülüyor, gevşetiyor, ferahlatıyor, hattâ minnettar ediyordu. Yaşı onbeşi bulmuştu. Anası ile babası arasındaki müzmin anlaşmazlık, şimdi yeni ve gerçekten de mühim bir meselenin üstünde gene düğümleneceğe benziyordu. Henüz bunu her ikisi de bilmiyorlardı. Amma kendisi, er geç bombanın patlıyacağı bu günü görür gibi hissediyor ve titriyordu.

Onbeş yaşına girmiş bir kızın - hele İbrâhim Efendi'nin tek vârisi olursa - kapısını aşındıranların haddi hesabı olmıyacağı tabiî idi. Bir kaç senedir konakta da, kulaktan kulağa fısıldanan bu çeşit sözler eksik değildi. Fakat son zamanlarda, annesinin, ana tarafından akrabası bir avukat, bu namzetlerin favorisi sayılıyor ve bunu da herkes biliyordu. Karı-koca arasında yeni bir çekişmeye mevzu olacak çıban başı, kocasının şiddetli itirazlarına rağmen, Şevkiye Hanımefendi'nin aklına koyduğunu yapmakta kararlı olması keyfiyeti

idi. Ne tuhaf bu arada ne anası ne de babası: "Kızım, ya sen ne diyorsun, fikrin nedir?" diye sormuyorlardı. Ama iyi ki sormuyorlardı. Zîrâ kendi düşündüğü, babasının da anasının da asla hatırından geçmemiş ve belki de geçmiyecek bir isimdi. Fakat bu anlayışsız karı-koca, onun üstüne titrediği bu ismi asla duymıyacak, öğrenmiyeceklerdi. Buna mukabil, annesinin âdetâ olmuş bitmiş kabul ettiği avukat meselesinde de kendisine asla "evet" dedirtemiyeceklerdi.

*

Meşrutiyetle ağır bir darbe yemiş olan İmparatorluk aristokrasisi, merkezden muhite dağılan halkalar gibi yavaş yavaş bütün cemiyet sınıfları arasında tesirini hissettirmekle beraber, henüz kendi kanunlarının barikatı arkasında örf ve âdetine sâdık bulunan bir âile müessesesi vardı. Fakat büyük gücüne ve gayretine rağmen, umûmî panik, er geç sirâyet çevresini genişlete genişlete buraya da yayılacak ve kat'î bir çözülme ile bütün sosyal nizâmlar, asırlarca yaşamış bütün kurulu düzenler dağılacaktı. İşin plân ve fikir tarafı tamamdı. Lâkin fikri fiile tercüme edecek hücum emrinin henüz çıkmamış olduğu için cemiyetin idrâk seviyesi, hudutta bekliyen bu ordu ile yeni nizâmları zihninde formüle edemiyor, yalnız bir tehlikenin kokusunu almış gibi, kuşkulu ve rahatsız bir devreye girmiş bulunuyordu.

Meşrutiyetin üstünden üç seneden fazla bir zaman geçtiği halde, idâre, yerine oturmamış, sanki yeni devlet adamları, beceriksizliklerinin ve acemiliklerinin öcünü halktan almak ister gibi, asıp kesmekte, zindan ve sürgün kararları vermekte iktidarlarını teyid ettirir vahşî zevki terketmemişlerdi. İktisadî ve mâlî krizler karşısında yaşama şartları yavaş yavaş güçleşip bahalanırken, ucuzlayan, yalnız insan hayâtı idi.

*

Bu arada memleket, bir de sağanaklı yağmur gibi başlamasiyle neticelenmesi üç ay içinde olup biten ve Tırablus'un kaybiyle sona eren bir muharebe de geçirmiş bulunuyordu.

Bir rivayete göre mağlubiyetin sebebi, Mahmut Şevket Paşa'nın, bu uzak vatan köşesini muhafaza ve müdafaaya memur askerî birlikleri Yemen'e nakletmesiyle, ülkeyi topsuz tüfeksiz, silâhsız askersiz bırakması yüzündendi. Bir rivâyete göre de, ilerde siyonist cemiyeti tarafından satın alınacak geniş topraklar karşılığı, İtalyan masonlarından Nathan ve arkadaşlarının Madyano ve Metr Salem gibi siyonistlerle pazarlığa girişerek, İttihat ve Terakkî nezdinde en nü-

fûzlu ve itibarlı mason biraderden olan Mertr Salem'in, gene bir kısım İttihatçılar nezdindeki aracılığı ile, bu İtalyan baskınının peşin olarak kabul edilmiş bulunması idi ve böylece de, hâdise el çabukluğuna getirilmişti.

Bu arada Enver Paşa'nın fırlayıp, Rumeli'den, Tırablus'a atlamasına ve Derne harbini kazanmasına rağmen, boşuna dökülen Türk kanı, harbin neticesini değiştirmemiş ve asırlar boyu itidalli bir feodalizm örneği veren Garb ocakları da, nihâyet elimizden çıkmıştı. Bu darbe, umûmî efkârı çok rahatsız etmişti. Zîrâ, hilâfete bağlılıkları en kuvvetli unsur, Afrika müslümanları idi. Gerçi Avrupa, çoktandır bu ülkeye, bir meşrû mirascı tutumu ile göz koymuş idiyse de, yekpâre bir kütle halinde olan Afrika müslümanlığı, imparatorluk için gene de bir dayanak, bir tatlı tesellî idi vesselâm.

*

Memleket, müşkül ve karanlık günlere doğru baş aşağı gitmekte iken, henüz zehir, cemiyet safları arasına yayılıp hayâtın düzenini tamâmiyle bozmamış, rengini rayihâsını kirletmemişti. Onun için de halk, devlet ve idâre cihazının tutulduğu buhranların, günün birinde yukardan aşağı kayıp kendini de ezeceğini pek düşünemiyor daha doğrusu düşünmek istemiyor, yaklaşan tehlikenin ayak seslerine kulaklarını tıkayarak alışageldiği hayâtı yaşıyor ve bir daha gelmemek üzre gidecek son huzurlu günlerinin tadını sürmekte devam ediyordu.

Bu meyanda Kökçü Halil Efendi'lerin Eyüb Sultan'daki evleri de, pusuda bekliyen sarsıntılardan habersiz, belirli temposunu hiç şaşmamıştı. Hele Eyüb gibi şehir hayâtının bir nevî körfezi denebilecek olan bu kuytu inziva köşesi için, mukadder alın yazısını seçmek daha da güçtü.

Râtibe Hanım, servisi, türbesi, kabristanı, çeşmesi, sebili her yerden daha bol olan bu semtten, oldu olası çok hoşlanırdı. Kökçü Halil Efendi'nin evi ise, çarşıya yakın dar bir sokağın geniş bahçeli ferah evlerinden biriydi. Râtibe Hanım daha küçük bir çocukken, İskele Caddesi'ne iki keçeli sıralanmış oyuncakçı dükkânlarının önünden aklı kalmadan geçemezdi. Tepeleri renk renk tüylerle hotozlanmış hacıyatmazlar, karınlarına ayna kırıkları yerleştirilmiş kırmızı boyalı ufacık destiler, kursak düdükler, fırıldaklar, beşikler, çekçek arabaları, defler, davullar, tahta kılıçlar, çarkı felekler, dönme dolaplar ne de çok ne de güzeldi. Fakat istediği kadar imrensin ona bunlardan almak âdetâ yasaktı. "Sana layık mı, o bayağı şeyler!.." denir ve Beyoğlu'na her çıkışta kurgulu, makinalı türlü oyuncaklar, sarışın,

kumral boy boy bebekler alınırdı. Çocuk bunlara da sevinir, fakat gene de gönlü o "bayağı" oyuncaklarda kalırdı.

Halil Efendi yalnız bir kere, kendi çocuklarına aldığı kırmızı destilerden ona da almış ve dadısı da nasılsa ses çıkarmadığı için konağa götürebilmişti. Halil Efendi'nin, o gün oyuncağı kendisine verirken yüzünün aldığı tatlı ifâdeyi, o zaman bu zaman unutamamıştı. Esâsen küt, tıknaz vücudu, pembe yanakları gülümsemeye hazır yumuşak hatları, top sakalı, abanî sarığı, şal yeleği, şalvarı ve setresiyle, bu kalantor olduğu kadar cana yakın adam, bir kere görenler için bile, unutulacak kimselerden değildi. Yalnız, hemen bütün esnaf ayaklarına mest-lâstik giydikleri halde o, memurlar ve kalem efendileri gibi, galoş-potin giyerdi.

Gerek zarâfet gerek rahatlık bakımından belki de en uygun olan çedik papuç, çoktan piyasadan kalkmış, onun yerine okumuş yazmışlar mabeyn kundurası ile galoş-potin; esnaf ise mest-lâstik giyer olmuştu.

Galoş-potin, devrin erkek kıyafetini tamamlıyan zarif bir kundura idi. Potin ev içinde giyilir, sokağa çıkarken de üstüne, parlak ve arkası çok kısa bir galoş geçirilirdi. Potinin rahatça durabilmesi için galoşun arka kısmında bulunan küçük deliğe, potindeki tırnak girer, bu suretle galoş da ayağa otururdu.

Halil Efendi sokaktan gelince, çoluğu çocuğu kendisini kapı önünde karşılar, elini öper, çıkınlarını alır, o da bu işler olurken bir ayağı ile ötekinin arkasına dokunarak galoşunu potinin üstünden çıkarırdı.

Halil Efendi, akşam yemeğinden sonra elinde işkembe feneri olduğu halde, câmiye gitmek üzre tekrar sokağa çıkardı. Fenerin soluk ışığı, sarımtırak bir leke gibi etrâfa yayılır ve gecenin karanlığı ile fenerin aydınlığı, birbirlerine sarıla kucaklaşa, Halil Efendi ile berâber yol boyunca yürürdü.

Câmi ile ev arasında bâzan öyle dar sokaklar vardı ki, karşılıklı binaların birbirlerine yaklaşdıkça yaklaşmış karşılıklı şehnişleri, sanki başbaşa vermek suretiyle, bu daracık sokakların enini biraz daha kesmek isterlerdi. Onun için de, yoldan geçenler, birbirlerinin kulağına bir şeyler fısıldarcasına sokulmuş bu evlerin önünden değil de, bir dehlizden yürür gibi, âdetâ altından geçerlerdi.

*

Şüphe yok ki her karış toprağı bir başka devrin hikâyesini, efsânesini, hâtırasını, şiirini ve târihini söyliyen İstanbul semtleri içinde Eyüb Sultan denen bu ecdad durağı, su katılmamış yerli kıymet-

lerin harman olduğu bir yer olduğu halde, aynı semtin zihinlerde uyandırdığı mânâ, hattâ inanç, birbirini tutan tutmayan türlü ayrı çeşnilere dayanır.

İkinci Sultan Selim zamanında bir fuhuş, işret ve eğlence semti olmak çilesini çekmiş bulunan Eyüb, çıkan bir hükümle bütün meyhâne ve rezalethânelerden temizlenmiş; lâkin bir müddet sonra yeniden tâzelenen bu eski alışkanlıklar, vâkî şikâyetler üzerine, bu defa kökünden halledilerek, semt, gerçek şahsiyeti ile târih kervanına katılmış ve o zamandan bu zamana da bir daha başına böyle bir kaza gelmemiştir.

Bu gün, bir kısım Frenk hayranları için Eyüb, peşlerine yabancı ziyâretçiler takarak götürülüp gösterilecek bir teşhir malı, günün realitesiyle rabıtasını kesmiş bir antikite mevzuudur. Öyle ki bu Pierre Loti mukallidleri için Eyüb demek, Şarkın efsâne ve efsuniyle yoğrulmuş bir esrar köşesi, gayri uzvî ve hiç bir zaman et can bağlamamış, hayata ayak uyduramamış, yerle gök arası bir semttir.

Yaygınlaşan bir kanaate göre burası, artık fakir halkın sığınmasından öte kârı kalmamış köhne bir yer, harap türâb olmasından kimsenin mes'ul tutulmadığı ve tutulmıyacağı bir kenar mahalledir.

Oyuncakçılar ve kebabçılar çarşısı bir tarafa bırakılırsa, iki buçuk asırlık mâzisi olan ve yalnız cuma günleri dokuzyüz okka kaymak satacak kadar zengin mandıraları, süt kârhâneleri, bağları, bahçeleri olan Eyüb'de, bütün bu yerleşmiş iktisadî ve ticarî geleneği yerinden sökmeye ve boşalan münhal sâhalara kendi geçip kurulmaya âmâde, plânsız, düzensiz bir sanâyi ve imâlatçılık mücadelesi göze çarpar. Onun için de bir bakıma Eyüb, en mahrem en dokunulmaz köşelerine kadar tecavüz ve istilâya uğrayabilecek metrûk, kimsesiz, sâhipsiz bir beylik miras gibidir.

Bâzılarına göre Eyüb demek, sâdece dünyâdan ahrete açılmış bir duâ, hâcet, ibâdet ve niyaz kapısıdır. Bu iş için oraya şehrin her tarafından kafileler konar göçer. Doğan gider, ölen gider; adak adanır, kurban kesilir, sadaka verilir, mum dikilir, sebil açılır; hayır hasanat sel sel yer yer taşıp dökülür.

Acaba bütün bu âdetleri bu an'aneleri bu usulleri, bu nizâmları hangi devirler, hangi ihtiyaçlar, hangi imkân hangi vesîleler bir karara, bir tertibe, bir düzene sokmuştur. Mektebe başlamadan, sünnet olmadan, yolculuğa çıkmadan, gerdeğe girmeden, bir Eyüb Sultan ziyâretini acaba insanlar değil de zaman mı, mekân mı, cemiyet mi, medeniyet mi kim ne zaman kurmuştur? Kanun baskısı, ceza korkusu, cebir endişesi olmadan yerleşen bu örf ve âdetler, elle tutulmaz,

gözle görülmez hangi buyrukların tertibiyle nizâmlanmış, düzenlenmiş, şaşmadan aksamadan işler olmuştu.

Akıl durağından îmân sınırına atlamasını çok iyi bilen İstanbul halkı için doğurmayan kadını, yürümeyen çocuğu, iyileşmiyen hastayı götürecek daha daha nice makamlar vardı. Ama insanlık âlemine, birlik ve berâberlik prensipleri getirmek yolunda müşküllerin en ağırları altına girmiş olan Âhir Zaman Peygamberi'ne, Mekke'den Medine'ye hicreti sırasında evini açan, fikirlerine de, savaşlarına da bin cân ile iştirak eden ve uzun yıllar İslâm sancağını beldeden beldeye gezdiren Hâlid Bin Zeyd'in gölgesi altında biriken bu insan topluluklarını, hemen de başka hiç bir makam bu derece kendine çekip toplamazdı.

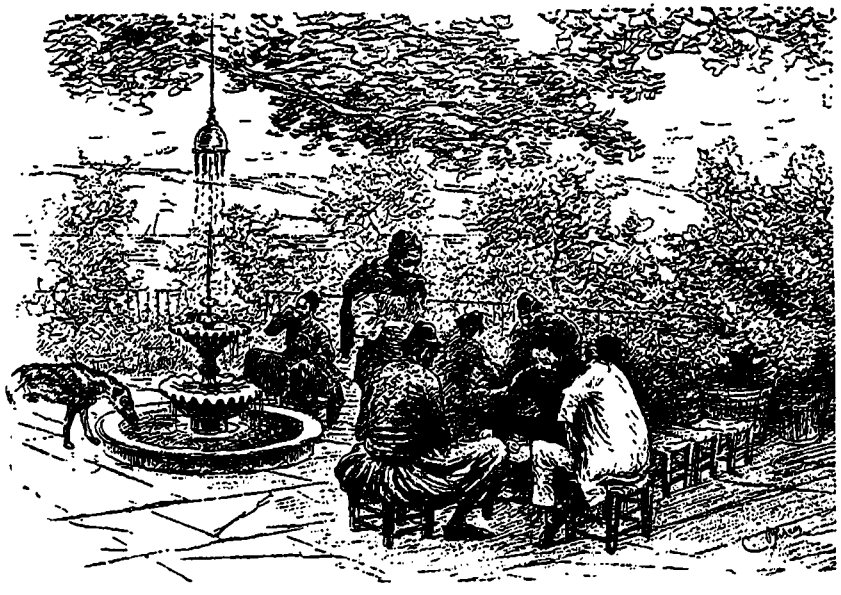
Mekke'den Medine'ye göç eden Hazret-i Muhammed'i her Medineli kendi evine misâfir etmek istiyordu. Amma bunlar arasında bir tercih yaparak hatır kırmak gönül incitmek olmazdı. Onun için de Hazret-i Muhammed devesinin başını boş bıraktı. Keyfince kalan Burak da, gidip Ebâ Eyyüb-i Ensârî'nin kapısı önünde çöktü. İşte hicretin ellinci senesine doğru Bizans'ı kuşatan Emevîye ordulariyle berâber bu topraklara gelip şehid düşen, bu Halid Bin Zeyd idi. Bir meşeliğe defnedilmişti. Fakat Arap ordusunda ölen Ebâ Eyyüb-i Ensarî, İkinci Sultan Mehmed'in Bizans muhasarası, fetihle neticelenince, Ak Şemseddin Sultan'ın derûnî keşfi ile, kıyâmete kadar ölmemek üzre dirildi. O devrin bu şanlı bergüzârını Türkler kat kat tebcil edip, semtine Eyüb Sultan dediler. Türbesiyle câmii ile medreseleri, kabristanları, vakıfları, tesisleri ve çeşitli san'at eserleri ile de bir açık hava müzesi hâline getirdiler.

Artık ne kıt'alar aşan Peygamber orduları var; ne de onun bayraktarı. Fakat ne gariptir ki, Ebâ Eyyüb-i Ensarî denen bu cengâver yiğit, kıyâmete sürecek bir mânevî fütûhatın hâlâ alemdârı...

*

Eski İstanbul terbiyesinde kadir kıymet bilmek en ilerde bir vasıftı. Bir fincan kahvenin hakkını bile kırk yıl unutmayan, gün görmüş, eyyam sürmüş İstanbul, emdiği suyu dallarından yapraklarından geri veren bir söğüt ağacı gibi, asırlar boyu târih kadehinden kana kana içtiği medeniyet ve asâlet bergüzarlarını, cemiyete ilim, hikmet ve san'at hâlinde iâde ederken, belki şuurunda, belki gayrımeşurunda Ebü Eyyüb-i Ensarî denen bu cihâd ve îmân erine karşı da kendini hâlâ borçlu hissetmektedir. Zîrâ İslâm ordularının bu şanlı bayraktarı, ak sakalı göğsüne düşmüş bir pîri fâni oluncayadek, cihâd

sancağını diyar diyar taşıdıktan sonra, nihâyet bu topraklara yaptığı son seferinde şehadet câmını içmiştir. Şu halde görenekte gelenekte vefâ ile minneti baş köşeye oturtmuş olan İstanbul halkı, hiç nasıl olur da, kendi beldesi uğrunda can vermiş böyle bir şehidi gözünden ve gönlünden siler.

Bir Kahve

ŞÂYESTE KALFA'NIN EVİ

Güzel olmaktan ziyâde sevimli, güler yüzü, hayâtı kolayından alan, şenliği, eğlenceyi ve bir o kadar da boğazını seven Şâyeste Kalfa, İbrâhim Efendi konağında iken kapı yoldaşlarının; evlendikten sonra da konusunun komşusunun muhabbetini kolayca kazanmış bir kadındı. Nikâh ismini kimse bilmez ve söylemezdi. Mahallesinde o, sâdece Şâyeste Hanım'dı. Kısa boylu, kolları, omuzları, kalçaları, göğsü yuvarlak, hattâ ellerinin üstü bile etli ve tombuldu. Ay çiçeğine benziyen

tekerlek, kanlı canlı yüzünün üstünde de burnu, gözleri, ağzı hep yumuşak çizgili ve köşesizdi.

Şâyeste Hanım'ın kocası, Kökcü Halil Efendi gibi zengin adam değildi. Ama kimseye de muhtaç sayılmazdı. Elinden her iş gelir, onun için de nafakasını doğrultmakta güçlük çekmezdi. Bir yandan mahallenin kahvesini işletir, bir yandan da bu dükkânın arka tarafında dişçilik ve berberlik yapardı. Sırasında da sünnetçiliğe giderdi.

Vaktinde biraz kulak asmış olsaydı, Emin Efendi'nin bir marifeti daha olabilirdi. Zîrâ babası, devrinin meşhur karagözcülerindendi. Lâkin çocukluğunda köşe kapmaca, esir almaca, kör ebe, ip atlama, zıpzıp, birdirbir oynamak; delikanlılığında ise aşık, ceviz, kapkaç, çelikçomak, uçurtma, topaç sevdâsı yüzünden bu işe pek merak sarmamıştı. Halbuki lâtifesi, nüktesi bol adamdı. Dikkat etmiş olsa, belki babasını bile geçerdi... Gerçi kendisini tanıyanlarca berberliği, dişçiliği, kahveciliği yanında karagözcü sıfatı yoksa da, sıkıya geldi mi: "peder merhumun mirasıdır, kulağımızda kalmış olana eyvallah derseniz bir şeyler yaparız" diyerek işe başlar ve şöyle böyle karagözcülere de taş çıkartırdı. Bütün bu hünerleri sebebiyle de kahveci Emin Efendi'nin adı mahalle sınırlarından çok uzaklarda dahî bilinirdi. Evi ile dükkânı birbirine yakın olduğu için kendisini arayanlar dükkânda bulamazlarsa, çırağı koşup evden çağırırdı. O da, dâimâ çözük duran mintanının yakasından göğüs perçemleri dışarı uğramış, ayağında arkası basık yemeni, başında arkaya bastığı kalıpsız fesiyle, koşar adım gelirdi.

Emin Efendi'nin evi, Topkapısı ile Edirnekapısı arasında idi. Herhalde Türk ordularının şehre giriş ettiği yere pek yakın olmalı ki, semtin adı kütüğe, Top Yıkığı Mahallesi diye geçirilmişti.

Bu mahalledeki bütün evler gibi, Emin Efendi'nin oturduğu iki katlı ve dört odalı kira evi de, büyük denecek bir bahçenin içindeydi. Sokak kapısından taşlığa girip karşıya gelen kapıdan da bahçeye çıkınca, evin saçağının bahçeye doğru uzamış olduğu hissini veren çardak, binanın bütün arka cephesini boydan boya kaplardı. Gerçi evin oda adedi azdı; fakat binanın kapladığı sâha gibi bu odalar da geniş ve ferahtı. Bâhusus alt kattaki taşlık ile üst kattaki sofa, âdetâ evin rûhunu teşkil ederdi. Öyle ki asmanın ve mor salkımların tırmandığı yeşil gözlü pencerelerden giren kırık aydınlıkla bu sofa, insana sanki bir mekân değil de, rahatın ve rehâvetin tâ kendisi gibi tesir ederdi. Âdeta ev, mahmurluktan şehlâlığa dönmüş kısık aydınlığı ile bahçeye bakan ve yeşil yaprakların içeriye el salladığı bu sofa için yapılmıştı. Ya da bu sofa, vücuttaki kalb kadar bu ev için lüzûmlu ve faydalı idi.

Evet vücutta ruh ne ise, eski zaman evlerinde de sofalar o idi. Odaların içinde, oturmaktan, çalışmaktan, düşünmekten ve konuşmaktan yorulan insanlar, ancak buraya çıkınca, çiçek suyu içmiş, gülsuyu koklamış gibi ferahlar ve iklim değiştirmişcesine hafiflerdi. Böylece de sofalar, ev sâkinlerinin ruh ufku, ferahlık zemini olurdu. Her zaman sofayı odadan geniş tutan eski mimârlık geleneği, mesken psikolojisini iki kere iki kat'iyetiyle halletmişti.

Hekim görmeyen, ilâç bilmeyen hazımlı, vekarlı, güler yüzlü, tatlı dilli eski zaman adamı, bu ferahlığı, bu genişliği, yalnız evinin içine değil, hayâtının bütününe getirmek, dünyânın mihveri kabul etmek suretiyle de bu günkü insanlardan daha mes'ut ve daha kazançlı değil miydi?

Acaba odaları daraltan, sofaları, bahçeleri yok eden, yalnız iktisâdi krizler ve içtimaî med ve cezirler mi olacak, yoksa kıymetleri değişen bir cemiyetin intikal devirlerine hâs buhranları mı, insanları kafa kafaya çarpacakları daracık mekânların içine sokacaktı?

*

Şevkiye Hanımefendi, daha çok kızının hatırı için senede bir kere olsun eski çırakları Şâyeste Kalfa'nın evine gelirdi. Kâh hanımlarla diz dize, kâh halaylıklarla başbaşa olan âilenin gedikli dalkavuklarına sorulacak olursa, bu kenar mahalle evinin kapısına konak arabalarının dayanması, Şâyeste için ne büyük nimetti.. Amma o, hep eski Şayeste idi. Oldu olası bu türlü gösteriş fırsatlarından faydalanmaz, hattâ aldırış bile etmezdi. Ne öğünmesini bilir ne caka satar ne de koskoslanmak hatırına gelirdi. Belki İbrâhim Efendi konağının israfına iştirak etmiyen, hattâ reaksiyonları ile karşı koyan hemen tek insan bu kadındı. Atılıp ziyan olmasın diye kapı yoldaşlarının sofra artıklarını yer, hamam günleri gizlice külhândan söndürdüğü kömürleri, konağın fakir komşularından su yolcunun Lebibe Hanım'a verirdi. Kezâ, dökülecek yıllanmış reçelleri tazeleyip, gene mahallenin yoksulu ve konağın gediklisi olan fakirlere dağıtır, bu işi yaparken de: "Kavanozu getirmeyi unutma, tazesini kaynatacağız" demeyi de ihmâl etmezdi. Kendisiyle "cimri, aptal.." diye alay edenlere kulak dahî asmadan, bildiğini okumakta devam ederdi. Çünkü gece ile gündüzü nasıl fark ediyor ve ayırd edebiliyorsa, kendisinin de cimri olmadığını öylece biliyordu. Ziyankâr değildi; merhametsiz de değildi; hepsi o kadar.

İbrâhim Efendi konağında onu en iyi anlayan Râtibe Hanım'dı.

Hattâ bâzan birlik olarak civarın muhtaçlarına el altından yardım bile ederlerdi.

Şâyeste'nin, zengin fakir, evine her gelene ikramda, izzette, en varlıklı kimselere bile parmak ısırtacak bir genişlikle hareket etmesi de, kendisine cimrilik isnadında bulunanları şaşırtan hususiyetlerindendi.

İşte, bu geniş yürekli, güler yüzlü rahat kadının evine büyük kalabalığı ile senede bir, nihâyet iki defa misâfir olan İbrâhim Efendi âilesi, arkalarından haftalarca söylenen rivâyetler, tahminler, mübalâğalar, hattâ dedikodulardan iz bırakarak, Top Yıkuğu Mahallesi'ni şenlendirirlerdi.

Ekseri bahar mevsimine rastlatılan bu ziyâretlerde, evden ziyâde bahçeden istifade olunurdu. Kuyu başındaki anaçlaşmış karanfiller, fesliğenler, melisalar, küpe, lâtin ve aslanağzı tarlaları arasında, senede bir gün geçirmek hani fena da olmazdı. Çardağın altındaki hasıra kalfalar oturur; hanımlara içerden iskemleler ve koltuklar çıkarılırdı.

Şâyeste, konakta iken de temizliği dikkati çeken bir kızdı. Evlendikten sonra ise, paklığı ile kıvraklığı, mahallesinde mesel hâline girmişti. Altı ayda bir badanasını tâzelediği evinin içinde hâkim renk, beyazdı. Duvarlar çivitli beyaz, minder örtüleri kırık beyazdı. Yatak odasında hiç içine girilmemiş, hiç yatılmamış ve yatılmamak niyetiyle hazırlanmış gibi duran salaşpur cibinlikli karyolasının bütün eşyası da gene buruşuksuz, gergin ve bembeyazdı. Etraflarına geniş el dantelleri dikilmiş patiskadan minder yaygıları, perdeler, sigara iskemlelerinin örtüleri, hâsılı odanın göze çarpan bütün eşyası temiz, kıvrak ve açık renkti.

Şâyeste Hanım, dış temizliği kadar içi de yıkanmış bir kadındı. Âdetâ sevgi ve îmânın temizleyip saffete ve şefkate garkettiği bu ev, civcivlerini kanatları arasında koruyan bir kuluçka gibi, sakinleri için huzurlu, emin ve âsûde bir barınaktı.

Râtibe Hanım'dan biri iki diğeri üç yaş küçük iki kızı vardı. Bu kızlar için İbrâhim Efendi'nin torunu, konuşması gülmesi, hâli tavrı, hattâ nefes almasiyle kendilerine örnek kabul ettikleri bir mâbûde idi. Gerçekten de onu taklid etmek, ona benziyebilmek gayreti, terbiyelerinde ve mizaçlarının teşekkülünde başlıca rolü oynamıştı. Yalnız, dadılı tayalı olan bu kız gibi zengin değillerdi. Amma iş onun gibi kibar, nazik ve sevimli olmaktaydı. Para ve mal arkadan da gelebilirdi.

Şâyeste Hanım'ın ev kadınlığı da dikkate değer bir incelik arze-

derdi. Çocukluğu ve ilk gençliği çok refahlı bir çatı altında geçmiş olmasına rağmen, yarını bu günden düşünmesini bildiği için ne yapıp yapıp kirli çıkısının içine üç beş kuruş atmasını ihmal etmezdi. Hele iki kız anası olan bir kadın için "kız beşikte cihaz sandıkta" düsturu ile amel etmek şarttı.

Şâyeste Hanım'ın kilerine gelince, eski efendilerinin bir erzak deposuna benziyen zengin kilerleriyle kıyaslanamazsa da, tertemiz beyaz torbalar içinde bulguru, eriştesi, unu, kuskusu, pirinci eksik olmaz. Yazdan kendi eliyle yaptığı domates salçası, salamuraları, turşuları, reçelleri raflarda boy boy sıralanırdı. Yıllanmadan kullanmadığı sabunlarına, kuruluktan rengi esmerleşinceye kadar el sürmek âdeti değildi.

Yama ve sökük bohçası, teklifsiz misafirlerin yanında da açılır ve teklifsiz misafirliklere de götürülürdü. Kızlarını da hemen hiç boş bırakmaz, ellerine ya tamir edilecek bir çorap, ya dikilecek bir sökük verir ya da kasnak ve gergef başına gönderirdi. "İnsan kısmı işsiz kalırsa, aklı kötülüğe kayar; çalışmaktan kimse ölmemiş.." derdi.

Kışlık odun kömür, eve dâimâ kiraz vakti girer; Ergene mandalarının Rumeli'den getirdiği kömürler bodruma atılırken, odunlar da kesilmek üzere bahçeye dökülürdü.

Şâyeste Hanım'ın bir mârifeti de mahallenin lohusalarına yetişmekti. Ebenin gecikmesi yüzünden aldığı kaç çocuk, şimdi serpilip boy atmış, kimi genç kız, kimi delikanlı olmuşlardı. Kendisi onları ne kadar severse, onlar da ebe annelerinin etrafında pervane idiler.

Şâyeste Hanım, becerikliliği ve hamaratlığı yüzünden ebesi yetişemiyen lohusalara çağrıla çağrıla, gün oldu ki civarda kimse ondan başkasını istemez oldu. Amma Şâyeste Hanım da sırtına temiz bir elbise giyip, ellerini fırçalayarak lohusanın önüne oturdu mu, âdetâ yeryüzünde bir Allah bir de karşısındaki genç kadın kalırdı. Sırasına göre dakikalar, saatler hattâ günler süren ağrılarla güreşen lohusayı, kâh koluna girip gezdirir gâh yatırır kâh kaldırır ve en garibi, kendi de o anda aynı ıstırabları çeker aynı terleri döker aynı acılarla ölür dirilirdi. Nihâyet anasından kopup dünyaya gözünü açacak olan bu uzun yolların yolcusu gelir olurken, Şâyeste Hanım da beşeriyetinden maddesinden sıyrılmışcasına İsm-i Celâl çeke çeke vecd içinde, istiğrak içinde, doğanla doğurana son hizmetlerini yapardı. Nihayet yavaş yavaş kendine gelince, bu kaygan et parçasından çıkan ilk feryad ile büsbütün uyanıp, dünyaya dönerdi.

Şâyeste Hanım, lohusaların âilelerinden ücret almayı hiç sevmezdi. Zîrâ meçhul âlemlerin bir yolcusuna, bu dünyâya gelmek savaşın-

da ettiği yardımı herhangi bir karşılık mukabilinde satmak istemezdi. Fakat onu dinlemezler, gene de "ebe hakkı büyüktür" diyerek bol bol hediyesini verirlerdi.

Her lokusaya gidişinde de Hâlet Hanımefendi'nin bir sözü mutlaka aklına gelirdi. Yenge hanımın büyükannesi Zekiye Hanımefendi: "Kızım, dermiş. Çocuklarınızı bütün bütün dadılara teslim etmeyin; bir daha kendinize ısındıramazsınız. Bir de, çok çocuğa özenmeyin, sıralı doğurun, iyi yetiştirin. Bizim her lohusa oluşumuzda dadı ayrı gelir taya ayrı gelir, boynumuza gerdanlıklar başımıza perişanlar takılırdı. Sizin gibi tek dadı ile çocuk büyütmezdik" dermiş.

Amma evlâd sâhibi olmanın mes'uliyet ve meşakkati mâlûm olmasına rağmen, işte Şâyeste Hanım lohusaya çağrılmaktan, yedi döşeği kaldırmaktan, kırk hamamına dâvet olunmaktan baş alamazdı.

Top Yıkuğu Mahallesi'nde düğünler de hiç eksik olmazdı. İbrâhim Efendi konağında iken gördüğü gelinlerin başlarında zülf-i arus, parmaklarında divanhâne çivisi, hidiv donanması, tek taşlar, damla yakutlar, zümrütler; göğüslerinde çarkı felekler, kabak çiçeği, menekşe ve başak iğneler; boyunlarında akar sular, gerdanlıklar, kulaklarında salkım, dut ve gül küpeler vardı. Halbuki kendi mahallesinin gelinleri, en kabadayısı, bir elmas iğne ve bir kaç bilezikten ibâret ziynetleri ile onların yanında ne kadar sâde kalırdı. Amma gene de mes'ut gene de memnundular. Galiba insanlar için saadet, kendilerinden üst olanlarla beyhude yarışmak, onlara yetişmeye çalışmak değil, kendi çevresinin en iyisi en üstünü en makbulü olmasını bilmekti. Meselâ kendisi bir kahvecinin karısı olduğunu asla unutmaz, fakat bir kahvecinin karısı ne kadar düzenli, ne kadar refahlı olabilirse onu elde etmeye çalışırdı. Bu yüzden de ne İbrâhim Efendi'nin kızlarına ne de o sınıfa hâs imtiyazlara özenmek, elde edemediği için de kahırlanmak hatırından geçerdi. Hattâ kocasının evine gelin geleceği zaman kayınvaldesi, gelin için bir kupa, misafirler için de beş faytondan fazla tutamıyacaklarını söylediği zaman, kapı yoldaşları kıyameti koparmış: "İnsan bir kere gelin olur, parasını biz verelim de bâri on araba olsun.." diye ayak diredikleri halde asla kabul etmemişti.: "Ben vezir kızı mıyım ki kırk elli araba tutulsun.. beş araba neme yetmemiş? Beş arabaya beş de askı lâzım!" diye etrafındakileri susturmuştu.

O devirlerde bir gelinin baba evinden koca evine gidişi de, esasları tesbit edilmiş bir merasime bağlıydı. Damadın gönderdiği arabalar, gelin evinin sokağına sıralanırdı. Atların başından sallanan askılar, damadın mürüvvetine ve kesesine uygun bu bahşişler de, gelin alayının

şaşmaz âdetlerindendi. Hiç bir arabacı, askı takmayan düğün sâhibine arabasını kiralamazdı.

Sokakları dolduran bu arabalara evvelâ dâvetliler girer, gelin ise en sona kalırdı. Telli duvaklı kızı nâmahrem gözünden saklamak için arabanın iki yanına yaygılar çarşaflar tutularak bindirilir; yol boyunca da perdeleri kapalı arabanın içindeki gelini kimse göremezdi. Şayet güveğinin evi yakında ise, gelin alayının yolu uzatması, bir hayli dolaştıktan sonra matlub olan yere vasıl olması şarttı.

Nihâyet gelin alayı düğün evine geldiği zaman gene davetliler önden iner ve koltuk merâsimini seyretmek üzere taşlıklara, merdivenlere, sofalara, salonlara sıralanıp beklerlerdi. Düğünün rûhu, hemen hemen bu koltuk merasimleriydi. Gene arabasının etrafı çarşaflarla kapatılan gelin, güveğinin yardımı ile arabadan iner ve kocasının koluna girerek, kendilerine çevrilmiş yüzlerce yüzün şefkatli, muhabbetli, kıskanç, hasedli, alâkâlı, alâkâsız, tecessüslü, meraklı, beğenen, dudak büken, türlü istikamette, türlü tesir neşredici tâkibi ortasından, ağır ağır geçip gelin odasına girerlerdi. İçeri adım atar atmaz güveği hemen kapıyı örter ve genç karısını, âilenin servetine göre hazırlanmış gelin köşesine götürüp oturturdu. Bu gelin köşeleri de, incili mücevherli, perdeler veya harikulâde işlemelerle hazırlanır yahut kâğıttan renk renk çiçekli askılarla süslenirdi.

Damadın, belki de ilk defa gördüğü karısiyle bu odada ancak, iki üç dakika başbaşa kalmak hakkıydı. Fakat dışarda bekliyenlere bu iki üç dakika bile saatler sürmüş gibi uzun gelirdi. Şâyet damat gelin odasındaki misafirliğini biraz daha uzatacak olursa, dışardan kapı yumruklanmaya başlanırdı. Zîrâ gelin, akşama kadar düğün halkınındı güveğinin değil.

Heyecandan sersemlemiş olan damat, oda kapısını açıp dışarı adımını atar atmaz, bu defa da az evvel aralarından geçtiği yüzlerce kadının ortasında kalırdı. Kurtulmak için tek çare, cebindeki çil paraları uzaklara serpe serpe kendine yol açmak ve yerlere kapanan bu kalabalığın arasından sıyrılıp kaçmaktı. Nitekim gelin parası toplamak telâşına düşen dâvetlilerin ve seyircilerin üstlerine basmamak için cambaz gibi atlaya seke, merdivenlere yürüyen genç adam, nihâyet kendini sokakta bulurdu. Tâ akşam olup güveği yemeği zamanına kadar da içeride işi olmazdı.

Düğün evlerinin kapılarında mahalle bekçilerinin bulunması da âdetti. Her misafir gelişte ucu çivili kalın sopasını yere vurmak suretiyle misâfiri haber verir, soygun kadınlar da geleni karşılamağa koşarlardı. Halli vakitli âilelerde bir soygunun elinde buhurdan, diğerinin

elinde gülebdân olduğu halde davetlilere güzel kokular ikram ederek soygun odasına alır, yaşmağını feracesini ya da çarşafını çıkararak bohçalara koyar ve misafiri gelinin bulunduğu odaya götürerek mevkiine uygun bir yere oturturlardı. Arkadan tatlı takımı içinde lohuk gelir, daha sonra da kahve ve şerbet ikram olunurdu.

*

Top Yıkuğu Mahallesi'nin başlıca eğlencelerinden biri de sünnet düğünleriydi. Emin Efendi'yi yakından alâkalandırdığı için bu cemiyetler hemen de onsuz hiç olmazdı. Gerçi bu târihlerde Hacı Fidan, Halepli, Karlovalı Osman gibi birbirinden üst ve ehliyetli sünnetçiler var idiyse de, kendi semtinde Emin Efendi'den başkasını düşünen hiç olmazdı. Âile, çocuğunun yaşını hesap edip düğün masrafını da bir yana koyduktan sonra ilk iş, sünnetçi tutulurdu.

Eğlencelere gelince, karagözcülerden Kâtib Sâlih, Bedestenli Kör İzzet, Şâir Ömer ya da İskataron Mehmed gibi san'atkârlardan birinin cemiyete revnak vermesi şarttı. Âilenin mâlî imkânları müsaade ettiği takdirde, meddahla orta oyunu şenliğine de diyecek olmazdı.

Fakat düğün sâhibinin bütçesi ne kadar dar ve mütevazi olursa olsun, hokkabaz şarttı. O zamanın oyun kolunun meşhur san'atkârları arasında da Yasefinoğlu, Portakaloğlu, Usta Kanarya, Çiçekçioğlu gibi nükte ve cinas ustaları başta gelirdi. Fakat bunların üstün ve seviyeli san'atları muhakkak ki çocuklardan ziyâde büyükleri güldürüp eğlendirirdi.

Düğünün yapılacağı yer, her zaman için hazır demekti. Konaklarda, köşklerde meydan düğünleri yapılabilecek salonlar ve bahçeler vardı. Orta halli âilelere gelince, sayfiyede olsun, şehirde olsun, bahçesiz, sofasız taşlıksız bir ev bulmak mümkün değildi. Onun için de üç dört odalı yerlerde bile çocuğun yatağını koyacak geniş bir sofa dâimâ mevcuttu. Ya da yatak, bahçedeki çardağın veya ağaçların altına konur, her taraf fenerlerle aydınlatılarak hokkabazın, karagözün, meddahın, saz takımının, orta oyununun sıra sıra meydana çıkmasını bekliyen dâvetliler için bu bahçe, âile târihinin sayılı günlerinden birini yaşar ve aşağı yukarı yirmidört saat, âhenk ve eğlence devâm ederdi.

Sünnet düğünleri, o devir cemiyetinin parmakla gösterilecek kadar sayılı gece hayâtından biriydi. Gerçi düğün gündüzden başlarsa da, asıl revnaklı ve parlak saatleri, yıldızlar altında devâm ederdi.

Düğünün, sünnet gününden evvelki hazırlığı da gene gelenekleşmiş çizgilerle başlardı. Sünnet olacak çocuk, bir kaç gün evvelinden

sünnet üniformasını giyerek Eyüb Sultan'a ve diğer ziyâret yerlerine götürülmüş daha sonra âilenin büyükleri ziyâret ettirilerek el öptürülmüş ve böylece de çocuk, sünnet olma havasının içine sokulmuş olurdu.

Eski devirlerde sünnet çocuğuna verilen bâhâ biçilmez hediyeler arasında, altın ve gümüş divitler, hokka takımları, mücevherli cüz keseleri, elmas yüzükler, murassâ kılıçlar, saatler, tezhibli, incili kitablar, rahleler, saraçlıkla kuyumculuğun elbirliği ederek hazırladığı at eğerleri de bulunurdu.

Enderun Târihi muharriri Atâ Bey'e, Serasker Hüsver Paşa'nın verdiği sünnet hediyesinin hikâyesi zamanımıza kadar gelmiş bir varlık tablosudur. Şöyle ki, uzun seneler geçip de Atâ Bey sıkıntıya düşer olunca, satacak bir şeyler arar. Hatırına paşanın : "Kusura bakma oğlum, fakirlik zamanımıza rastladı.." diye küçümsiyerek vermiş olduğu zarf-fincan gelir. Böylece de o çocukluk hâtırasını mezada çıkarır. Bu satıştan, Atâ Bey'in eline geçen para o kadar tahminin üstünde olur ki, bir kısmı ile evini rehinden kurtarır, bir kısmı ile tekmil borçlarını öder. Kalanı ile de, çoluk çocuk Hacca gidip gelirler.

Ondokuzuncu asır ortalarında sünnet çocuğunun, mücevherle süslü nazarlıklı fesler başlarında, cüz keseleri boyunlarında, göğüslerinde hamaylılar takılı, şallarla süslü atlara bindirilerek, bir tarafta davullar zurnalar, bir tarafta ilâhiler kasîdelerle sokak sokak dolaştırılması âdetti. Fakat zamanla bu usûl daha sâdeleştirilerek çocuklara yalnız sünnet üniformaları giydirip ziyâretlere götürmek âdeti kalmıştı.

Bundan elli altmış sene evveline kadar çocukların tepelerinde bir tutam saç bırakıp örmek usûlü de yer yer yaşıyordu. "Sünnet saçı" denen bu örgü sünnet günü kesilirdi.

Günlerce evvel sünnet olacağını kabul etmiş ve kendini buna hazırlamış olan çocuk, mîzâcına göre, cesaretli ise sünnet olacağı odaya kendi gider; korkaksa kucakta götürülürdü. Ameliye esnâsında, gene huyuna tutumuna göre, cesur ise sâdece sararır fakat ses çıkarmaz. Yaygaracı ise, feryâdı basardı. Fakat ellerinde def, ağızlarında boru, hazır bekliyen hokkabazlar, curcunabazlar çocuğun feryâdını bastıracak bir şamata ile:

— Heeeeyt oldu da bitti maşallah, oldu da bitti maşallah! diye bağırarak şaşırtıp susmaya mecbur ederlerdi. Çocuğun sünnet olması, düğünün de başlaması demekti.

*

Bir gün Emin Efendi ile Şâyeste Hanım başbaşa vererek, dişlerinden tırnaklarından arttırabildikleri beş on kuruşu artık bir münasib yere kapamak sırası geldiğine karar verdiler. Kızlar büyüyordu amma, ellerinde avuçlarında ne varsa onların cihazlarına sarfedecek değillerdi ya... bunca yıldır oturdukları eve kira vermiş bir yandan da, elin malını harabetmek korkusuyla durmadan orasını burasını tamir edip masraf etmişlerdi. Gene de bu işte devam ederlerdi amma, ne çare ki ev sahibi ölmüş, vârisleri ise hazıra kondukları diğer mülklerle berâber bu evi de satılığa çıkarmışlardı. İşte, paralarını kapatmak için bundan münasib yer mi olurdu? Seneler senesi evlâd gibi üstüne titredikleri, içinde bunca iyi günler geçmiş olan bu evi neden satın alıp kiradan kurtulmasınlardı?

Emin Efendi'nin vârislerle temas edip işi halletmesi uzun sürmedi. Yalnız fiat meselesi karı kocayı biraz düşündürdü. Peşin para ikiyüz lira istemişlerdi. Onların ise, ancak yüzelli liraları vardı.

Dâimâ her işi kolayından alan Şâyeste Hanım, böyle hayırlı bir teşebbüste kocasına destek olmaz da ne yapardı? Bir ev sâhibi olup, her ay borç öder gibi verdikleri kiradan kurtulmak, her türlü fedakârlığa değerdi. Başkasının sarayında oturmaktansa kendi kulübesinde yaşamak elbette yekti. Zâten bu dünyada helâl ve mübârek olan bir kaç şey vardı: Kadın için koca; erkek için karı, evlâd ve mal. Evet, başkasının konağında köşkünde hattâ sarayında olmaktan, anahtarına sâhib bulunacağı bir evceğizi her zaman tercih ederdi. Aradaki açığı kapatmak için borçlanmaktan korkan Emin Efendi çâre düşüne dursun, karısı, heyecandan büsbütün yuvarlanmış gibi açılan gözlerini kocasına dikerek:

— Üzülme efendi, üzülme... gelin olduğum zaman annenin el öpmelik diye taktığı broşla, rahmetli Büyük Efendi'nin verdiği bilezikleri satarız. Yetişmezse beş on lira borçtan korkmam. Bir iki lohusa, bir kaç sünnet düğünü derken, olup biter.

Emin Efendi, güneşin suyu kurutması gibi, sıcak alâkasıyla bütün güçlükleri defeden bütün ağırlıkları üstünden çekip kaldıran karısına her zaman minnettardır. Bu teklif ile de gene Şâyeste Hanım kocasına bir kolaylık kapısı açmış oluyordu. Emin Efendi, satış muamelesi için bir kaç defa tapuya gidip geldi. Her seferinde yorgun fakat neş'eli olarak dönüyordu. Fakat bir gün, daha içeri girer girmez:

— Hanım, dedi. Bu gün Sultanahmed'den geçiyordum; bir mektebin balkonuna gençler dolmuş: "Harb isteriz! Kahrolsun Bulgarlar, kahrolsun Sırplar!" diye haykırışıyorlardı. Divanyolu'ndan Beyazıt'a çıktım. Orada da küme küme gençler gene bir şeyler söylüyor söylüyor,

arkasından hep beraber: "Kahrolsun" diye bağırıyorlardı. Ben câhil adamım amma, tecrübeliyim. Hem de memleketimi severim. Böyle yok yerden iş çıkarmak uğursuzluktur. Başkalarını kahredelim derken arada biz kahrolmayalım da...

Şâyeste Hanım sinirlenmişti:

— Eh, dedi. Onlar bağırdılar da sen sustun mu?

Emin Efendi, her zaman ölçülü ve mantıklı konuşan karısının bu azarlarcasına sorduğu suale şaştığı kadar tutulmuştu da...

— Yâni ben de mi onlarla birlik olup bağıracaktım? diye sordu.

— Yok canım öyle demek istemedim. Hani yanlarına yaklaşıp da, elebaşılarına bir iki lâf edemez miydin?

— Aman hanım, sen çocuk olmuşsun. Koskoca delikanlılar, seni beni dinleyip haykıracak değiller ya.. doğru eğri, bir şeyler biliyorlar ki bağırıyorlar.

Şâyeste Hanım'ın yüzü, az rastlanan kederli bir ifâde ile ciddileşmişti. Kocasına her zaman "Efendi, efendiciğim" diye hitab eder, fakat kırk yılda bir araları şeker renk olacak olursa "Emin Efendi" derdi. Şimdi de yuvarlak ve etli dudakları heyecandan titriyerek:

—Emin Efendi, iş senin bildiğin gibi değil... çoluğun çocuğun hiç işi kalmamış da, kendiliklerinden bağıracaklar öyle mi? Bütün bu mendeburlukların altında para oynar para... beş kişi zıkkımlanır, beş yüz kişiyi kandırıp kanına girer. Rahmetli Büyük Efendi, bu işleri hem çok iyi bilir, hem de söyler dururdu. Yakın akrabalarını hareme aldırır ben de kahve şerbet götürüp tepsiyi beklerken konuşmalarını dinlerdim. "Hep dost kıballi düşmanların yüzünden iş görülemiyor. Memlekete kim hizmet ederse hemen biri gelip çelme atıyor" derdi. Sanki hürriyet oldu da milletin yüzü mü güldü? Sâde şu bizim mahalleden kaç zavallı zindanlarda inliyor.

Son cümle, Emin Efendi'yi de coşturmuştu. Karşısına dikilmiş bir hayâli kovar gibi:

— O tarafı hiç açma, dedi. Ve biraz sustuktan sonra da önüne gerilen o hayâl, sanki içindekini söylemeye zorlamış gibi devam etti:

— Dün bizim Nazmi'nin babasını gördüm. İhtiyarcık sel sel ağlıyordu. Güya oğlanın kahvehânesinde İtilâfcılar toplanıyormuş. Toplanır a... müşteri bu. Gelenlerin kim olduğunu kahveci ne bilsin? Kalkıp da her gelene sen İttihatçı mısın, İtilâfçı mısın? diye soracak değil a... amma gel de derdini anlat. Vay onları dükkânına topluyorsun... diye Bekir Ağa'da yediği dayaktan bir gözü kör olmuş. Amma daha babası bilmiyor. Bir de bunu duyacak olursa yüreğine iner ölür.

Bizim işlerin de artık tadı tuzu kalmadı. Handiyse memlekette

nefes almak bile İdare-i Örfiye'nin izni ile olacak... Sonra da bunun adı hürriyet...

*

Şâyeste Hanım'la Emin Efendi, içinde çoluk çocuk sâhibi oldukları evin kiracısı olmaktan çıkıp minnetsizce başlarını sokacak bir mekânları olduğu için bahtiyar idiler. Bu arada ufak tefek bir tamir de yapalım derken işi biraz büyüterek, saçakların, derelerin ve kaplamaların elden geçmesi icâb edince masraftan yana hayli sıkıştılar. Şu var ki, evin de yüzü gözü yerine gelmiş kuş kafesi gibi şirin olmuştu. Tamir işi biter bitmez artık efendizâdelere bir ziyâfet çekmek isterdi doğrusu... bahçeden istifade etmek için hem de biraz acele etmeliydi. İncirler cevizler olmuş, sonbaharın sayılı fırtınaları yaklaşmıştı.

Amma kışla berâber yaklaşmakta olan bir başka fırtına daha vardı ki, Şâyeste Hanım'la Emin Efendi'nin, ev almak, ev tamir etmek gibi aylardır devamedegelen zevkli heyecanlarını da, dâvet, ziyafet ve şenlik niyetlerini de âdetâ dondurup taşlaştırıverdi. Zîrâ, şehirde ardı arası kesilmiyen nümayişler, yüksekten atıp tutan gazeteler ve bir takım gençlerin taşkınlıkları, herkesle berâber onları da huylandırıyor ve uzaklarda dolaşan barut kokusunu gittikçe yaklaştırıyordu.

Nihâyet günün birinde olan oldu ve memleketi hem haysiyetinden hem de can evinden vuracak olan Balkan Harbi patlak verdi.

BALKAN MUHAREBESİ

Artık memleket içinde, bastıkları yeri titreten ve keyiflerince yaşayan bir zümrenin saltanatı hâkimdi. Amma bu keyiflerince yaşayıp muradları üzere buyruk yürüten zümreye karşı da bir muhalefetin doğup direnmesi beklenirdi. Nitekim Halâskârlar adı altında bir karşı kuvvetin zuhûru gecikmedi. Fakat ne hazin ki, gene askerlerden mürekkeb olan bu muhalefet gurupunun, iddialı ismi ile hiç bir alâkası yoktu. Zîrâ memleketi, battığı çukurdan halâs etmek için, ne bilgileri ne iktidarları ne de programları mevcuddu. Buna rağmen bir hükümet darbesi ile iktidarı ele geçirmeğe muvaffak oldular ve Gazi Ahmed Muhtar Paşa da kabineyi kurdu.

İttihatcılar oyuna gelmişlerdi amma bu mağlûbiyetin öcünü almakta gecikmiyecekleri muhakkaktı. Zîrâ inisiyatif gene ellerinde bulunuyordu.

İşte iç siyâset bu kör-döğüşü hâlinde iken, Bulgarlar, Rumenler, Sırplar, Ulahlar ve Yunanlılar da birleşiyorlardı. Ne çâre ki yaklaşan tehlikeyi ne iktidar ne de muhalefet görebiliyordu.

Avrupa devletleri ise, statükonun muhafaza edileceğine dâir verdikleri teminat ile, tecrübesiz ve megaloman devlet adamlarının şüphelerini uyuşturmuş bulunuyorlardı.

Balkan ittifakını hazırlayan Rusya'ya gelince, Sazanof'un dili ile harp ihtimallerini yalanlıyor ve mükemmel bir oyalama siyâseti kullanıyordu.

Amma gün olup gafil devlet, Balkanlarda kaynayan ateş kazanının yalımı ile alazlanır olunca, gene de doğru yolu seçemedi; gene de siyasî manevralar yerine, hovardaca bir çalımla yüksekten atıp tutmak tarafına saptı. Derhal yüksek tahsil gençliğinin sırtı okşandı: Düşman muharebe istiyor haydi yiğitler, haydi arslanlar siz de iste-

yin!.. dendi ve Emin Efendi'nin gördüğü, o toy, o önünü sonunu düşünmeyen gençler de var kuvvetleri ile nâralar atıp bağırdılar... sanki böylelikle de umumî efkâr harbe ısınmış oluyordu.

*

Balkan harbi başlamadan evvel, Bağdad demiryolu dolayısiyle, Almanların Türk topraklarına ve netice itibâriyle Süveyş'e yaklaşmış olması yüzünden İngiltere'nin Şark siyâseti değişmiş bulunuyordu. Onun için de Berlin konferansına kadar Osmanlı devletinin toprak bütünlüğünü müdafaada millî menfaati olan İngiltere, siyâset platformu üstünde dişli tırnaklı rakîbi Almanya'yı bulunca, birden dön geri edip Fransa ile birleşti. Fakat bunu da kâfi görmiyerek Hindistan için en büyük rakîp saydığı Rusya ve Japonya ile Uzak Şark üstünde giriştiği pazarlık sonunda, Almanya ile anlaşamamış olan Rusya'yı da kazanarak (İtilâf-ı müselles) i meydana getirdi.

Bütün bu siyâsî bünyeleşme cereyan etmekte iken, iç politika kavgalarına gömülmüş liderler, ufukta bekliyen tehlikeyi göremiyorlardı. İşte, birbirine eklenmiş siyâsî hatâları sonunda da, memleketi Balkan faciasının kucağına sürüklediler. Halbuki memleket bu harbe ne siyâsî ne de askerî bakımdan hazırdı.

Muharebenin ilk haftası, seferberlik ilânını, asker toplama ve sevkiyat patırtılarını halkı muharebeye ısındırmak yolunda bir koz gibi kullanan basının yaygaracı neşriyatiyle geçti. Umûmî efkârın ne yolda hazırlanması lâzımsa, neşriyat da o istikamette davulunu çalıyordu. Ancak bu arada cenge girecek ordunun harb gücünü halk ne kadar bilmiyorsa devlet de o kadar bilmiyordu. Anadolu askerini terhis etmek yüzünden harb meydanları yalnız Rumeli askerine kalmıştı. Fakat bu da bir şey değildi. Asıl felâket, kumanda hey'etinin kademeleri arasındaki anlaşmazlıkta idi.

Meşrutiyet, zaten orduyu zayıf düşürmüş, üstelik, hortlıyan yeniçeri rûhu da paşasından onbaşısına kadar, askeri yeniden siyâset girdabının içine yuvarlamıştı. Onun için de gerek İttihatçı gerek İtilâfçı, büyük veya küçük rütbeli kumanda hey'eti için mühim olan, memleketin müdafaasından ziyâde, muhaliflerinin muvaffakiyetsizliğini temindi.

İşte senaryo böyle başladı. Yüksek kumanda hey'eti genç zabitlere söz anlatamıyor, emirlerini tatbik ettiremiyordu. Çünkü ordunun genç elemanlarının hemen hepsi, partiye mensup ya da taraftardı. Onun için de klasik askerlik terbiye ve disiplininin temsilcisi yüksek rütbeli âmirlerine itaat etmiyor, herbirini vatan hâini kabul ediyor-

lardı. İşte böylece birbirinin gırtlağına sarılmış bir iktidar ve muhalefet mücadelesi, bütün dehşeti ile sürüp giderken, koca Rumeli de baştan başa kana ve ateşe batmış bulunuyordu.

Bir harbin üç ayrı safhası olan hazırlık, idâre ve icradan, birinin bile yanlış tatbiki bir muharebeyi kaybettirirken, seferberlik, yığınak ve strateji olarak bu üç safhada da sonsuz hatâlar yapılmakta idi.

Netice itibariyle iki ay içinde, İşkodra ve Yanya müstahkem mevkilerinden gayrı, bütün Rumeli düşman eline geçmiş bulunuyordu. Komanova meydan muharebesi ile Garb orduları; Kırkkilise meydan muharebesi ile de Şark orduları ağır bir hezimete uğradı. Esâsen panik kendini çabuk göstermiş, daha muharebenin ikinci haftasında Rumeli, yatağını şaşırmış bir sel dehşetiyle İstanbul'a akmaya başlamıştı.

Doğdukları, büyüdükleri hattâ içinde yaşayıp kocadıkları ülkelerden akan bu sel, suyun toprağa karışıp balçık oluşu gibi, ne de çabuk mahiyet değiştirmiş, temiz berrak ve saf hâlinden çıkmıştı.

Ocağı tüten, kapısı işleyen, sofrası çorbası tavında olan bütün bu koca ülke, şimdi ayakta idi. Ayakta da ne demek? Aç, sefil, yaralı, perîşan, yollarda bellerde koşuyor, koşamazsa düşüyor, kalkamazsa ölüyordu. Bir daha dönemiyeceği bir daha göremiyeceği yeri yuvası geride, zulmünden, şakavetinden kaçtığı kana susamış düşmanın elindeydi. Artık bu rüyâlaşmış, uzaklaşmış, hayâl olmuş hayat hikâyeleri, belki de çocuklarına torunlarına anlatacakları bir masal hâline gelmişti.

Yoksa, geride bıraktığı o mamur, o zengin, o bakımlı ve medenî âlem, gerçekten de rüyâ mıydı? Bütün bağlar bahçeler çift çubuk davar dana ev ve eşya sâhiden kendilerinin olmuş olsaydı, şu bir göz açıp kapama zamanında nasıl yerle yeksân olurdu? Şirvanlı sofalar, musandıralı odalar, kör-künbetler nerde kalmıştı? Muhakkak o saadet ve sürur rüyâ idi. Hakîkat ise, işte şu içinde sürüklendikleri çamurlu sokaklar, yağışlı geceler, soğuk rüzgârlar, barındıkları câmi avluları, medrese köşeleri, ahırlar izbeler, kulübelerdi. Amma göz oyan kulak kesen, karın deşen, süngü ucunda çocuk gezdiren düşmanın elindeki vatandaşlarından, muhacirlik çilesine katlanmış olan kendileri, elbette daha tâlihli idiler.

Çocuğunu kaybeden ana, anası için ağlayan çocuk, yaralı, hasta, yorgun, bîtâb, fakat her şeye rağmen düşmanından kaçmaktan gayrı bir şey düşünmeyen bu kütle, İstanbul'a aktıkça akıyor yayıldıkça yayılıyordu. Beşyüz seneden beri alnında Türk medeniyetinin damgasını taşımakta olan koca bir Rumeli, tabiî ki yalnız taht şehrine sığamaz-

dı. Nitekim bu hastalık, sefalet ve felâket yumağı, Bursa'ya doğru İzmit'e doğru yuvarlandıkça çözülüyor, dağılıyor ve yeni kaderlerini kurmak için bu kanla ateş oyununun bitmesini bekliyorlardı.

Bekledikleri de çok sürmiyecekti. Beşyüz senede adım adım fethedilmiş koca bir ülkeyi üç ay içinde düşmana teslim edip çekileceklerdi.

İlk Türk fâtihlerinin Gelibolu'da karaya ayak basmasiyle başlıyan Rumeli savaşları, Viyana surlarına toslayıp dön-geri edinceye kadar süren bu cenkler, gelişi güzel bir istîlâ değil, bir yerleşme, bir vatan kurma bir medeniyet, irfan ve ideoloji savaşı olmuştu. Böylece de her karışı Türk kaşesiyle mühürlenmiş Rumeli, bütün tâbi unsurları çatısı altında toplayan hâkim ve efendi millet olarak bu güne kadar hüküm sürmüş ve buyruk yürütmüştü.

İşte şimdi, ellerinde dört ucu düğümlü bir bohça bile olmadan kaçan Rumeli halkı, içinde yüzlerce hânedan sarayı, binlerce câmi, çeşme, sebil, tekke, imâret, mektep, medrese, han, hamam, kervansaray, bağ, bahçe ve çiftlikler olan bir cennetten, ziraatte, sanâyide ve medeniyette zirveleşmiş bir ecdad durağından, meçhul, karanlık ve sefil bir âkibete doğru kaçıyorlardı.

*

Balkan muharebesi, Meşrutiyetçilerin tedbirsiz, gafil ve basiretsiz politikalarının tabiî hattâ zarûrî bir neticesiydi. El ele verip ayaklanmış olan Rumeli hıristiyanlığının sırtı, asırlardan beri pan-islâvizm kamçısını yediği halde, bu komitacı kundakcılığına uzun zaman mukavemet etmişti. Ve açıkca da: "Rahatımızı bozmayın... bizi işimizden gücümüzden etmeyin!" diyerek Türk idâresindeki huzurlu adâleti, siyâsî istiklâl parolasına tercih etmekte ayak diredi. Fakat Şâyeste Hanım'ın dediği gibi, dünyânın her yerinde ayaklanma ve ayaklandırma metodu birbirine benzerdi. Kafasında plânı, elinde sistem ve imkân kaynakları mevcud bulunan beş kişi, sırasında beşyüz hattâ beşbin kişiyi hattâ ve hattâ koca koca kütleleri peşine takmakta güçlük çekmezdi. İşte Rus emperyalizminin ve orta şark komitacılığının şuurlu bir düzenle kurduğu çetecilik müessesesi de, kâh sabotajlar, baskınlar, soygunlar ve propaganda kampanyaları gibi faaliyetlerle, kâh ise avuç avuç döktüğü altınlar sâyesinde, istediği neticeyi elde ederek, âkibet Rumeli'yi bir barut fıçısı hâline getirmişti. İkinci Sultan Abdulhamid'in, türlü siyâsî trüklerle tecrid hâlinde tuttuğu bu barut fıçısını ise, tecrübesiz patavatsız ve gözleri dönmüş meşrutiyetçiler,

kendi elleriyle ateşlediler. Böylece de üstünde beş altı devlet kurulacak olan koca bir Rumeli, anavatandan kopup gitti.

Cephelerde kan gövdeyi götürür ve sivil halk, zulmün vahşetin akıl almaz dehşeti içinde kılıçtan geçirilirken, taht şehrinde de siyasî çekişmeler, parti kavgaları, kabine değişiklikleri, kanlı hükümet darbeleri oluyor neticede ise gafil devlet, mâsum milletin başını yiyiyordu.

*

Harp bitip her şey yerli yerine oturduğu zaman, gözleri ileri bakabilenlerin artık yüzleri gülmüyordu. Zîrâ muharebe fiilen sona ermişse de, memleket büyük kaybının ağırlığı altında belini doğrultamaz hâle gelmişti. Âdetâ, bacağı ya da kolu kesilen sakat bir vücut hâlindeydi. Üstelik hükümetle halk birbirine güveni olmayan, hattâ diş bileyen iki düşman pozunda bulunuyordu.

Bu en mühim uzvunu kaybeden İmparatorluk bünyesinde eskisi gibi sirkülâsyon olamadığı için, iktisadî ve malî bocalamaların neticesi, paranın iştirâ kabiliyeti de zayıflıyarak fiatlarda yavaştan bir yükselme başlamıştı.

Fakat asıl başlamasiyle halkı büsbütün dehşete salan, İttihat ve Terakkînin en şiddetli terör ve baskı devrine girmiş olması idi. Zayıf bir hükümdar olan Sultan Reşad'ın da Meclisin de salâhiyetleri Merkezî Umûmî denen bir heyulânın eline geçmişti. Memleketin üstüne çöken bu kâbus politikasını beş on zorba idâre ediyordu. Devlet ise, kâh tek kâf çift kâh üçü bulan Enver, Talat ve Cemal paşalar diktatoryasının çiftliği hâlinde yağmalanıp didikleniyordu.

Acaba câhil oldukları kadar gaddar da olan bu meşrutiyetçileri şaşırtan, gözbağcılık edip doğruyu iğri, iğriyi doğru kabul ettiren majisyenler de var mı idi? Varsa kimlerdi?

Bir kere Haçlı dünyâ, oldu olası asırlar boyunca siyâsette askerlikte ticarette ve san'atta türlü tuzaklar kazmış, türlü şaşırtmacılıklar yapmıştı.

Amma binlerce seneden beri kütlelerin kanına canına işlemiş, kanında canında dolaşır olmuş sinsi bir kuvvet daha vardı. İşte o, beşeriyeti kendi varlığı, kendi dirliği, kendi hükümranlığı nâmına yaradılmış ve ezel gününde bu nâma adanmış bir kurban saymayı îmânın icâbı biliyordu.

Fakat dört nala giden bir suvari nasıl arkasında kabaran tozların içinde seçilip görülemezse, kütleler de kendilerini pençesine alan bu gizli kuvveti, yarattığı sun'î sisin arkasında bir türlü teşhis edemiyorlardı. Son asırlarda Türkün kaderine de pençesini geçiren

ona türlü musibet ve felâketler getiren bu meş'um ve esrarengiz süvâri, rivâyete göre İsrailoğullarının tâ kendisiydi. Evet, ırkını şeriatını yeryüzüne hâkim kılmak dâvâsına dört elle sarılmış bu fanatik ve fantastik kuvvetti.

MUHAREBEDEN MUHAREBEYE

Balkan fâciasının üstünden iki sene geçmiş olmasına rağmen, ne memlekete istikrar ve huzur gelmiş ne de Balkanlı devletler, elde etikleri istiklâlin tadını çıkarabilmişlerdi. Hattâ Garb âlemi de, cemiyet ve devlet saflarında ifâdelenmiş fikir ve felsefe ayrılıkları ve dolayısiyle ideoloji çatışmaları yüzünden tam bir keşmekeş içinde bulunuyordu.

Büyük zararlarla harbden mağlûp çıkmış İmparatorluğun idârecileri ise, siyâset ipinin üstünde düşmeden yürüyebilecek ne mahârete ne bilgiye ne de bir muvazene değneğine sâhibti.

Bu devamlı bocalama, bu yanlış hükümler, bu ters adımlar, pek tabiî ki cemiyet kademeleri arasında tesirini göstermiş bulunuyordu. Kimsede yarın için bir emniyet, canının malının teminâtı sayabileceği bir hukukî garanti, adâlet, nizâm ve âsâyiş mevcud değildi.

Pek tabiî ki İbrâhim Efendi konağı da bu panik rûhundan payını almış, her an kapısını çalabilecek meçhul bir tehlike karşısında imiş gibi, bâzı kısıntı ve tedbirlerle süngü tak vaziyetine girmişti.

Fakat Balkan harbini, sırtlan ve canavarlardan daha canavar bir düşman elinden kaçmış muhacirlerden görüp duymuş olan İstanbul halkı, günün birinde Avusturya-Macaristan veliahtını öldüren bir Sırp kurşununun sebep olacağı yangının, İmparatorluğun dört bucağını ateşleyeceğini ne bilebilirdi? Hoş bilse de, önüne geçmeye ne kuvveti ne de kudreti vardı. Hem artık iktidar partisinin beyleri ve paşaları için yeni bir sevgili vardı: Almanya!

"Şarka doğru!" parolasıyla Anadolu'yu yarıp bir koldan Hindistan'a bir koldan Mısır'a kaymak istiyen bu kanlı canlı devlet için, Osmanlı İmparatorluğu, hem Cermen ticaretine bir pazar hem de sağıp sağıp sütünü içeceği, etini yiyip derisini giyeceği bir efsane mahlûku idi. Onun için de Enver paşaların, Mahmud Şevket paşaların, Cemal paşaların husûsî vagonları, bir örümcek ağı gibi iki memleketi birbirine bağlıyor hükümdarlara mahsus teşrifatla karşılanan bu

kara sevdalılar, Alman topraklarında bir kral muamelesi görüyorlardı. Küçük adam için bu ne büyük tâlihdi. Amma bir kaç mâcerâcının keyfini ve gurûrunu besliyen bu tâlihin, ne çâre ki bir milletin kara bahtı olduğunu, o gözleri dönmüş kara sevdalılar bilmiyorlardı.

Avrupa devletleri birbirleriyle boğazlaşmak üzere kılıçlarını kınlarından çıkarıp iki ayrı cepheye bölünürken, İttihatçılar da Alman dostlarının hatırından çıkacak, kaderlerini karşı blokun kaderiyle birleştirecek değillerdi ya... Hem, başta İngiliz diplomasisi, o karşı blok da, bütün kurları reddetmiş, anlaşma ve yaklaşma kapılarını kapamıştı. Almanya ise Osmanlı İmparatorluğu için ideal bir müttefikti. Dünyâyı titreten böyle bir dostun gölgesine sığınanın, kimden korkusu olurdu? Asırlardır zavallı İmparatorluk mağlûb çıktığı her harbin sonunda, sulh anlaşmasına imzasını koyarken büyük devletlerin "İmparatorluğun mülkî tamamiyeti" ni tasdik eden bir maddeyi koydurmalarını beklerdi. Şimdi ise bir nâmağlûbun yanında olmak, "mülkî tamamiyetin" tâ kendisi demektir.

İşte altı seneden beri memlekete ecel terleri döktüren meşrutiyetçi iktidar, akibet memleketi, bütün hudutlarında harbi kabul etmek zorunda oldukları bu cihan savaşına da atmakta tereddüt etmediler.

Dört yıl oluk oluk akacak Türk kanı Çanakkale, Galiçya, Kafkasya, Filistin ve Irak cephelerinde, topsuz tüfeksiz silâhsız teçhizatsız aç çıplak döğüşerek şahâmet ve kahramanlık destanları yazacaktı. Ne yazık ki İttihatçı iktidarın nâmağlub Almanyası yenildiği için de, galib pozunda olan Osmanlı İmparatorluğu, harbi kazandığı halde kaybetmiş sayılacak ve böylece de Müslüman Türklüğün bu son kal'ası, sonsuz bir çatırdı ile yıkılacaktı.

*

Memleket için bu 1914 muharebesi, gerçekten büyük ve telâfisiz bir musibet idi. Zîrâ cepheler mâsum Anadolu köylüsünü tarla biçercesine erittiği gibi, gelecek günlerin idâre ve mes'uliyetini eline alacak münevverler sınıfını da bu arada yok etmişti. Koca bir İmparatorluğun yerle bir olmasından mühim olan, asıl bu elit zümrenin kıranı idi. Çünkü arkadan gelecek nesil, gerek kültür seviyesi, gerek harb sonrası psikolojisi bakımlarından bir evvelkilerin kalitesine erişemiyecek, daha da fenası, bilgi ve ahlâk anarşisinin kör döğüşü, ciddî, samimî ve seçkin elemanların yetişmesine mâni olacaktı. Böyle böyle de memleketin kaderi, o memleketin realitelerini idrakten mahrum, sâde-suya, kifayetsiz basit ve megaloman idârecilerin eline kalacaktı.

Onun için de 1914 harbi, ne Tırablus muharebesi gibi mevzii bir harb ne de Balkan savaşı gibi kısmî bir kayıb idi. Vatanın bütününe şâmil bu korkunç muharebe, Garbın bir istîlâ ve imhâ darbesinden başka bir şey değildi. Onun için de memleketin her karış toprağı felâket hissesini almış ve her köşesinde aynı matemli hava eser olmuştu.

Fakat İstanbul'un ıstırâbı hepsinden ağır ve ölçüsüzdü. O âna kadar, kendi yağı ile kavrulmak nedir bilmemiş olan bu taht şehri, her şeyden evvel açtı. Hem de bu ağır sefaleti "vagon ticareti" yaparak servet sâhibi olmayı aklına koymuş bir zümrenin ihtirası nâmına çekiyordu. Askerden olsun, sivilden olsun, halkın, bu dalavereli ve gayri meşru iş yapanlara verdiği isim "harb zengini" idi.

Asker, yaralı ve cephâne taşıyan trenler, bir yandan da Anadolu'dan İstanbul şehrinin istihkakı olan gıda maddelerini naklederken, sevkiyat, bu harb zenginleri yüzünden aksıyordu. Zîrâ şehrin iaşesine tahsis edilmiş vagonların mühim bir kısmı, asker ve meb'uslardan bir kısmının eline geçmiş olduğundan, bu açık gözlüler, kendi hesaplarına getirdikleri buğdayı kapalı piyasaya satarak keselerini dolduruyorlardı. Halbuki, vesika karşılığı halka verilen ekmeğin içinde en az nisbette dahî buğday bulmak muhaldi. Arpa, yulaf, süpürge tohumu ve mısır koçanı karışımı macun gibi yapışık kızıl-sarı ve kurak topraklar gibi çatlak ekmeğin içinde her türlü yenip yutulmaz madde mevcud fakat buğday yoktu. Bir altının yüzotuz kuruşa geçtiği bu devirde, ekmeğin de okkası elli para idi. Fakat nüfus başına verilen bu hamurun besleyici evsafı olmadığından başka, katık bulamıyan halkın açlığını da karşılaması mümkün değildi. Onun için de istihkakı karnını doyurmayan aç ve çaresiz İstanbul halkı, açıkgözlülerin kurdukları gizli piyasadan, elli paralık bu çamur gibi somunu, yirmibeş kuruşa almayı câna minnet biliyorlardı.

Bu gizli piyasa yüzünden refahlı bir sınıf teşekkül etmişti. Bilhassa Şişli, beyaz ekmek yiyen, sofralarında baklavası böreği meyvesi bulunan, sonra da bu tok karınlariyle oyun masalarının etrafında sabahlayan harb zenginlerinin semti olmuştu. Bu salonlarda her şey konuşulduğu halde, muharebenin her gün biraz daha kötüye giden seyri ile halkın tahammül edilmez ıstırabları ve açlığı asla sohbet zemini olmazdı.

Şehir, aç olduğu kadar pisti de, zîrâ sabun, adı sanı unutulan bir nesne olmuştu. Sanki bit, o tertemiz İstanbul halkının alıştığı zararsız bir böcekti. Her yerde her tarafta o kadar fazla o kadar yaygındı ki, sarî bir hastalıktan korunmak belki de bitin bulaşmasını önlemek-

ten daha kolaydı. Tramvayların perdelerinde boy boy, sıra sıra dizilen onlar, vapurların döşemelerinde rahatça dolaşan onlar, mektebe giden çocukların, çarşıya pazara çıkan halkın üstlerinde gezinen gene onlardı. Tifüs ise, korkunç tahribatiyle hemen her evin kapısını çalan bir hastalık hâline gelmişti.

Bu arada bit, İbrâhim Efendi konağı ile Hilmi Bey'in evinden de içeri bir kaç defa girmiş, fakat çabuk farkedilip yayılması önlenmişti. Gerçi her iki âilede de tifüse yakalanan olmamıştı amma, artık yaşı yetmişi bulan Hâlet Hanımefendi bir kalb krizi geçirmiş ve sıhhati nazik bir safhaya girmişti. Hasta, tehlikeyi atlatmış olmakla berâber bilhassa gıda bakımından titiz davranmak şarttı. Çorbalar, muhallebiler hekimin klâsik tavsiyeleri meyanındaydı. Halet Hanım'ın küçük kardeşi Esad Bey, Ordu Dairesi Reisi, damadı Hakkı Bey İâşe Zabiti, oğlu ise hem doktor hem profesör olmasına rağmen, hiç birinin evine muayyen istihkakları dışında tercihli bir gıda maddesi girmiyordu. Halbuki hastanın yattığı odanın karşısında Evrenoszâde Şehime Hanımefendi'nin Şehzâdebaşı'ndaki konağı ile konağının müştemilâtını işgal etmiş olan Birinci Fırkaya mensub bir binbaşı, burada cins atlar besler ve her gün hayvanlarına avucunda şeker yedirirdi. Hâlet Hanımefendi'nin tatlıyı çok seven torunu da, binbaşının geleceği saatlerde pencereye koşarak kafes arkasından bu manzarayı seyrederdi. Fakat evde hastaya bir tutam şeker bulmak için çırpınanlara: "Binbaşıdan istiyelim" diyemezdi. Amma günün birinde, sokaktan heyecanla gelen annesi çarşafının pelerini altında bir paketle kapıdan içeri girdi. Hasta annesine harb zenginleri piyasasından, okkası beş liraya şeker bulup almıştı. Çocuklar da dâhil, ev halkı, bu mücevher bahasındaki nesneden istifade etmiyecekler ve yalnız hasta için kullanılacaktı. Zirâ şekerin, gıda maddesi olmaktan çıkıp, ilâç hâline girdiğini yalnız bu ev değil, bütün memleket bilmekteydi.

Zamanında bağdan bayırdan ıhlamur toplayıp kilerinin bir köşesine atmış olanlar, şayet "tevziden" biraz bulama, bir avuç üzüm alabilmişlerse, ıhlamuru bununla tadlandırıp çoluklarına çocuklarına kahvaltı olarak veriyorlardı.

Bir vakitler en fakir âilenin bile tıklım tıklım dolu olan kilerlerinin rafları ve dolapları şimdi boş tenekeler, boşalmış çuvallar, kavanozlar ve şişelerin âdetâ "ne oldu bize?" der gibi ümitsiz bir bekleyişle sıralandıkları lüzumsuz bir yer olmuştu. Artık ev hanımlarının, böceklenmesinden korktukları yıllanmış pirinçleri, mercimekleri, fasulyeleri yoktu. Hele farelerin şerrinden sakınılan sabunlardan, karıncaların hücumundan korunan ballardan reçellerden eser kalmamıştı.

*

Cephelerde türlü imkânsızlıklar içinden fışkırmış kahramanlıklar, mucizeli yiğitlikler, efsanelere sığabilecek dağıstanî hikâyeler birbirini kovalarken büyük şehirler ve bilhassa İstanbul'da kahredici yokluklar, sefaletler, açlıklar, hastalıklar, böylece ve bütün dehşetiyle hüküm sürmekte idi. Bu arada Şevkiye Hanım'la Sâlih Bey'in başı sonu gelmiyen kavgaları da bütün hızıyla devam etmekte bulunuyordu.

Konağın genç uşakları, ahçı çırakları bahçıvan yamakları, ahıra bakan seyislerin hepsi askere alınmışlardı. Arabaların o muhteşem al atlarına da "cihet-i askeriyece" el konmuş olduğundan, kupa ile faytonu taşlığın bir kıyısına çekmişlerdi. Emekdar seyis Fâik Ağa ile ihtiyar ahçıbaşı Güdük Şaban ve bir de koğuşun en yaşlı uşağı Osman Ağa evde kalmışlardı.

Fâik Ağa, evlâdları gibi sevdiği atlarını ahırdan çıkarıp hayvan toplama merkezine götürürken, gözünün yaşları yüzünün kırışıkları arasına dalıyor oradan da göğsüne düşüyordu. Her gün kendi eliyle tımarını yaptığı arpasını, samanını, suyunu yamaklara bile verdirmediği bu nazlı hayvancıkları, şimdiden sonra kim bilir ne meşakkatli işler bekliyordu. Beylik tarafından el konan atların ilk çilesi sağrılarına kızgın bir âletle vurulan (H) işâreti idi.

Fâik Ağa, ilk günler gibi artık ağlamıyorsa da, parlak düğmeli yeşil redingotu sırtında, düğümlü kırbaçı ile dizginler elinde, efendilerinin binmelerini ayakta beklediği günleri düşünerek arabaların şu hazin duruşlarına bakarak kahroluyordu. Muharebenin bitmesine ömrü vefâ etse bile, artık dünyânın, eski keyifli günlerine dönmesi beklenemezdi. Öyle ya, dört yanından tutuşmuş her köşesinden kundaklanmış bir memleket, bu alevlerin bu dumanların bu yağmaların arasından sağ salim çıkıp da atı arabayı mı düşünecekti? Olsa olsa şimdiden sonra düşüneceği, bir lokma ekmekti. Onun için bir daha redingota da kırbaca da lüzum olmıyacaktı. Amma her şeye rağmen kupa arabayla faytonun, dertleşmeye doyamayan iki kafadar gibi yan yana duruşları pek içine dokunuyordu. Arada bir toz almak bahanesiyle, üstlerine çektiği branda bezini kaldırıp onları uzun uzun seyrediyor, bâzan da alışkanlıkla, oralarını buralarını temizlemek için uzanıyordu. Madenî kısımlar ne de çabuk kararmış, kupanın sarı kadife döşemeleri ise durduğu yerde nasıl da kirlenmişti? Hele fenerlerin içindeki mumlar, işaret vermekten yorulmuş parmaklar gibi, iki kat olup birer tarafa yatmışlardı.

Ah ne olurdu, gene içerden dolap vurulup, ağalar koşuşsa da telâşla: "Haydi Fâik Ağa araba!" diye bağırsalardı. İş gömleğini giyip

kolunu paçasını sıvayıp şu kirli tozlu arabaları nasıl temizler, nasıl hazırlar, sonra koğuşa çıkıp nasıl çarçabuk giyinirdi. Acaba böyle bir emir çıksa, şu sarhoşlar gibi sağa sola devrilmiş mumların da canları yerine gelip başları havaya kalkar mıydı?

Yaşına rağmen dinç, boylu boslu ve üniforması içinde, olduğundan da yakışıklı görünen Fâik Ağa, beklediği günlerin gelmiyeceğine iyice karar verdiği bir sabah saatinde, hâlâ koğuşun belirli bir yerinde asılı duran üniformasını kaldırarak tahta sandığına yerleştirdi. Öyle ya... artık bu konaktaki vazifesi değişmiş; hem bir sene evvel ölen ayvazın yerine kapıya bakıyor, hem de evin hariçle olan temasını temin ediyordu.

Amma İstanbul'da bir konağın veya her hangi bir evin dışarı ile olan alâkası, eskisi gibi lüks işlere ve keyfî münasebetlere taalluk etmiyordu. Şimdi bir âilenin en mühim ve günlük işi, gıda vesikalarını cebine koyarak muhtar odalarının önünde toplanıp ekmeğin gelmesini, geldikten sonra da tevziini beklemekti. Çoğu zaman bu iş, sabahtan akşama kadar sürerdi.

Bâzan da haftada bir defa âile başına ikiyüzelli dirhem et verilirdi.Bunu almak ise daha da zor idi. Âdetâ bileğine güvenen kimse, kalabalığa sokulmak cesâretini gösterebilirdi. Tevzie tâbi olan gıda maddeleri, bulgur, kurufasulye, bulama, kuru üzüm ve gazyağından ibâretti. Ders çalışan çocuklar için saklanan ve ancak idâre kandiline yetebilecek olan petrol, bilhassa dikkat ve ihtimamla muhafaza edilirdi. Fakat bu hesaplı gazyağı, bir tevziden bir tevzie kadar yetiştirilmeğe gayret edildiği halde, kazara kandilin şişesi kırılacak olursa, gene de karanlıkta kalmak mukadderdi. Bir yenisini tedarik etmek hemen de mümkün olmadığı için, çocuklar ders çalışırken kandil de çâresiz, tüte tüte şişesiz olarak kullanılırdı.

Serbest piyasa diye bir şey kalmadığı, gerek gıda gerek giyim ve diğer ihtiyaç maddelerine el konmuş olduğu için, unu şekeri yağı pirinci unutan halk elbise ve çamaşır için de sâdece sandığına sepetine müracaat ediyordu. Fakat kundura bulmak hemen de imkânsızdı. Onun için de yamadan kalkmayan papuçları dahî altın saklar gibi muhafaza etmek çâresizdi.

*

İbrâhim Efendi konağının da eski şetareti, tadı tuzu kalmamıştı. Paraları vardı fakat yiyecek ekmekleri yoktu. Fazla olarak, son haddini bulan karı-koca geçimsizliği, karısı tarafından kâhyaları kadar dahî salâhiyet tanınmıyan Sâlih Bey'e, nihâyet kat'î kararını verdir-

miş ve konağın kırk senelik damadı, bir daha geri gelmemek üzre, evi terk edip gitmişti.

Şevkiye Hanımefendi ağır bir yükten kurtulmuşcasına bu neticeden memnun görünüyorsa da, samimî olduğuna pek inanılamazdı. Zîrâ dağ dağ tepelenip birikmiş geçimsizliklerini, kavgalarını şöyle bir aralayıp yerinden kımıldattığı takdirde altında saklı duran sır, muhakkak ki kocasına olan sevgisiydi. Fakat bu muhabbetin üstüne o kadar lüzumsuz o kadar faydasız ağırlıklar konmuştu ki, kendi bile bu yükleri bir tarafa itip, derinliklerinde ezilip kalmış olan gerçeği pek göremezdi.

Fakat Râtibe Hanım için, hâdisenin suretâ da bir sevinilecek tarafı yoktu. Zîrâ o, annesiyle babasının kusurlarını muhakeme etmeden, arşına endazeye vurmadan, birini anası ötekini de babası olarak ikisini de seviyordu. Eğer kabahat aramaya kalkacak olsa, iki tarafta da bol bol bulması mümkündü. Şu dünyânın kötü günlerinde bir de evin içini alt üst ederek hayâtı bir kat daha berbat etmek ne yazıktı. Zâten dışardan sızan haberler yeter derecede acıklı ve yürek dağlayıcı idi. Gerçi cereyan eden fâciaların dikkatle kendisinden saklanmak istendiğini bilmiyor değildi. Hele kalfaların odasında kulaktan kulağa söylenen sözler, kendisi içeri girince muhakkak birden bire değiştiriliverirdi. Fakat bu safdil ve temiz dadılar bacılar lâkırdılarını çevirseler bile yüzlerine yapışıp kalmış acı ifâdeyi, unutulmuş bir maske gibi uzun zaman muhafaza ederlerdi.

Hoş kendisinin, böyle kıldan nem kapmaya da ihtiyacı yoktu. Zîrâ konak halkının itinâ ile sakladıkları nice fâcialarî herkesle berâber o da öğrenmiş bulunuyordu. Meselâ Kökçü Halil Efendi'nin bir oğlu Çanakkale'de şehid düşmüş; öteki de yaralı olarak Gümüşsuyu Hastahanesi'ne getirildiğinin haftasında iki ayağı birden kesilmişti. Bütün bunları konağın çocuk denecek kadar genç ve biraz da patavatsız halayığı Şayan'ı biraz sıkıştırmakla öğreniyor fakat kızı ele vermemek için de aldığı haberleri kimseyle konuşmuyordu.

Sonra, dadısı kadar çok sevdiği o gamsız o bol âhenk Şâyesteciğe ne demeliydi? Aslan gibi kocasının şehidlik haberi, daha askere gittiğinin kırkıncı günü olmadan gelmişti. Şâyeste Hanım, hem sâkin sâkin ağlıyor, hem de:

— Ne evlâdlarının mürüvvetini gördü, ne de torunlarını okşadı... derken, birden bire hisle realite arasındaki perdeler kalkıp:

— Borçlarımız da olduğu gibi duruyor. Halbuki gelecek seneye kadar alacağımız vereceğimiz kalmıyacak, evi bile boyatacaktık... diyordu.

Bütün acısına dertlerine rağmen Şâyeste Hanım'ın kocasının arkasından yanmaya da pek vakti yoktu. Zîrâ arada bir lohusaya çağrılmakla üç kişilik bir âileyi geçindirmek mümkün değildi. Dükkân zaten kira idi. İçindeki iskemle, peyke, semâver, nargile, çay ve kahve takımları gibi demirbaş eşya satılsa, değerinin dörtte biri etmezdi. Mal sâhibini râzı edip bir kimseye devretmek belki işin en doğrusu idi. Amma kahveyi işletecek ve kahveye çıkacak erkek nerdeydi?

En iyisi, makinanın başına oturup yağlıkçı dikişi dikmekti. Amma bu defa da ne çamaşır yapacak patiska ne mintan yapacak basma vardı. Ne olmuştu canım memlekete? Daha bir sene evvel kumrular gibi baş başa vermiş, güle eğlene yaşayan İstanbul'da, her gün bir evin kapısı kapanıyor, her gün sayısız mâsum yetim kalıyordu. Kendisi pek genç sayılmazdı amma etrafındaki körpe dulların hâline baktıkça ciğeri doğranıyordu. Sâde şu yirmi hâneli sokaklarında, bir yıl evvel telini duvağını sürüyerek gelmiş iki gelin ile, biri emzikli öteki hâmile dört genç dul vardı. Kimbilir aylar ve seneler geçerse, kaç zavallı daha onların arasına katılacaktı?

Hele, efendilerinin dostlarından ahbablarından kimler gitmemişti? İki sene evvel kılıç kuşanmış genç mülâzim Mustafa Bey, mülkiyeli Sâdi Bey, mühendis mektebinin son sınıfından Tâlat Bey ve daha niceleri, bu gün artık hiç doğmamış hiç yaşamamış gibiydiler.

Denize düşen, toprak altında kalan, vurulan yaralanan her hangi bir canlı, kurtulmak ve yaşamak için nasıl takatı tükeninceye kadar mücadele ederse, işte bu mustarib şehir de, bütün ümitsizliğine rağmen yaşamaya uğraşıyordu. Hattâ gene de ufak tefek misafirlikler yapılıyor, birbirleriyle teselli bulmak, gam dağıtmak ve dertleşmek için evler arasında gidiş gelişler devam ediyordu.

Henüz cemiyetin şuuruna yükselmemiş olmakla beraber, göze çarpan bir gerçek vardı: Kadın, tahtından inmiş ve sokaklara dökülmüştü. Onüç ondört yaşında kızlar, saatlerce gaz, tuz, veya et vesikası almak için kalabalıkların ortasında bekliyor; ya da günlük ekmek istihkakı için gide gele tevzi odalarının kapısını aşındırıyorlardı. Pek tabiî ki bu arada, evinin içinde duymadığı sözleri işitiyor, yabancısı olduğu muamelelere maruz kalıyor; icab ederse mücadele eyliyor, itişiyor, döğüşüyor, hattâ fırsat bulunca sevişiyordu da.

Kadın artık sokağa çıkmıştı. Bu, onun lehine miydi? Aleyhine mi? Henüz bilen yoktu. Fakat evinden çıkmıştı ve bir daha da giremiyecekti.

Amma, medenî dünyânın her tarafında bu buydu. Erkeğin yanı sıra kadın da çalışıyordu. Ne ki, çalışan erkek, akşam çatısı altına

dönünce hazır bir ev, sıcak bir çorba beklemekte kendini haklı buluyordu. Çalışan kadın ise, dışardaki yorgunluğu ne olursa olsun, evini düzenlemek ve bu sıcak çorbayı temin etmek mecburiyetindeydi. Yemek, çamaşır, dikiş, sökük, temizlik ve nihâyet çocuk, hep kadının boynuna dolanmış mes'uliyetler cümlesindendi.

Medenî dünyâda, çalışan kadının çocuğuna müesseseler bakıyordu. Fakat ana kokusundan, ana sevgisinden mahrum yetişen bu çocuk, insandan ziyâde bir makineye ne kadar da benziyordu. Ne demeli? Bu makineler de işte dünyâyı bir yeni nizâma bir yeni mâcerâya doğru götürüyordu.

KONAĞIN RÛHU

Bir eylül sabahı çok erkenden, Osman Ağa, Hilmi Bey'in kapısını çalıyor ve kendi kendisine de: "Bu saatte ev halkı rahatsız edilir mi?" diyordu. Amma yapacak başka bir şey de yoktu herhalde. Az evvel sabah namazını bitirmiş, hasır seccadesi üstünde duasını ederken, dönme dolabın yıkılır gibi vurulduğunu işitmişti. Kulakları eskisi kadar sak olmamakla beraber, gene de Fâik Ağa ve Güdük Şaban'la berâber yerlerinden sıçramışlar: "Haremde bir şey var, bizi çağırıyorlar.." diyerek hep berâber dolabın önüne koşmuşlardı. Evet haremde bir şey vardı. Bu muhakkak. Fakat ihtiyatlı ve ağızları sıkı kalfalar, olup biten hakkında izaha girişmeden:

— Ağalar... koşun yenge hanımefendiyi çağırın! demiş ve dolabın kapısını örtmüşlerdi.

Osman Ağa, şimdi Hilmi Bey'lerin kapısını çalarken, harem bölüğünü bu aşırı telâşa düşüren sebebi tahmin etmeğe çalışıyor, amma bir türlü kestiremiyordu. Acaba Sâlih Bey mi gizlice içeri girerek hanıma bir şey yapmıştı? Yoksa hanımların arasında mı kötü bir şey geçmiş veya birinden birine bir hal mi olmuştu? Amma hastalık filân olsa yenge hanım değil hekimi çağırırlardı elbet.

Osman Ağa, çaldığı kapıyı bir kadının açacağını tahmin ettiği için, hafifçe yana çekilerek, içeriyi görmiyecek şekilde vaziyet aldı. Tahmininde yanılmamıştı. Evvelâ kol demirinin kalktığını duydu sonra sürgü çekildi ve zemberek kalkarak kapı yavaşça aralandı. Bu evde de ne ahçı kalmıştı ne uşak... işte kapıyı açan kadının, dışarda durandan bir ses beklediği belliydi. Osman Ağa hafifçe eğilerek:

— Kalfa hanım dedi. Bizden Yenge Hanımefendi'yi hemen istiyorlar.

Bu defa, meraklı ve üzgün bir ses:

— Hayırdır inşallah Osman Ağa... ne var acaba?

— Bilmiyorum kalfa hanım, söylemediler, derken içinden de: "Sanki ne vardı saklıyacak? nasıl olsa yarın öbürgün duyacağız.." diye söyleniyordu. Haber, Hâlet Hanımefendi'ye gittiği zaman, yediden yetmişe hâlâ bütün âilenin yükünü taşımakta olan bu dişi aslan, henüz seccâdesinden kalkmamıştı. Bir müddet evvel geçirmiş olduğu kalb krizinden sonra, çoluğu çocuğu gözünün içine bakıyor, olur olmaz meseleler için üzülüp yorulmamasına dikkat ediliyordu. Bu yüzden de, Osman Ağa'nın getirdiği haber, kendisine ulaşmadan, kızı ile damadına söylenmiş ve derhal konaktan bu acele dâvetin mahiyeti öğrenilerek annelerini haberdar etmenin çâresizliği karşısında olduklarına karar vermişlerdi. Hiç değilse hâdise küçültülmeli, şok tesiri yapmıyacak bir edâ ile nakledilmeliydi. Nitekim Hâlet Hanımefendi kızının yavaşdan verdiği haberi dinlerken, soğuk kanlı görünüyordu. Fakat buna rağmen beti benzi atmış ve "olacağı buydu.." der gibi, gözleri sanki meçhul sahneleri takib etmeğe başlamıştı.

— Anneciğim, az evvel konaktan uşak geldi. Bu gece Râtibe biraz rahatsızlanmış, ağzından kan gelmiş...

— Beni çağırdılar değil mi?

— Çağıran ablam filân değil, Râtibe kendi istemiş. Amma telâşlanmaya lüzum yok. Bir kaç gündür soğuk algınlığından yatıyordu ya... her halde kan boğazından gelmiştir.

Hâlet Hanımefendi, bu defa, çocuk oyalar gibi kendisini avutmaya çalışan kızının yüzüne gözlerini kaldırarak:

— Yok evlâdım, öyle değil... babası ile anası, Râtibeyi öldürmek için ne lâzımsa yaptılar. Bir melek, iki canavarın işkencesine daha fazla dayanamazdı. Rahmetli eltim de veremden ölmüştü. Kaç kereler Şevkiye Hanım'ın kulağını büktüm: "Kızım bu çocuğu kendi hâline bırakıyorsun, gıdasına istirahatine kulak asmıyorsun, soyda hastalık da var.." dedim aldırış bile etmedi.

— Anneciğim ablamınki kulak asmamaktan değil... böyle bir ihtimali aklının almamasındandı. Haydi o anlıyamadı diyelim. Sâlih Bey enişte doktor... neden hiç birimizin gözünden kaçmayan çocuğun zafiyeti, onun dikkatini çekmedi?

— Çekti kızım çekti... kaç defa da söyledi adam... ama enişten her ne söylerse tersini yapmak ablanın âdeti olduğunu bilmiyor musun?

Giyinmesi biten Hâlet Hanımefendi, hiddete yakın bir sertlikle başını dikti:

— Melihacığım, bence Sâlih Bey'in konaktan gitmesiyle ablanın işleri düzelmedi, daha da bozuldu. Ben bile artık kaynımın konağında olup bitenleri bilmiyorum. Dur bakalım sonu hayır olur inşallah...

Hâlet Hanımefendi, bu serin ve güneşsiz eylül sabahı, nasıl evinden çıkıp kayınbiraderinin iki sokak aşırı konağına gitmişse, üç ay müddetle, hemen de devamlı olarak, hastanın başından ayrılmamış, daha doğrusu hasta onu bırakmamıştı.

Hâlet Hanımefendi'nin tahmini isabetli idi. Hastalık veremdi. Hem de dört nala koşan bir verem. Hekimlere ilâçlara hava tebdillerine rağmen bu illetin şifâ ile neticelendiği, o devirlerde hemen de görülmüş değildi.

Bu arada, uzaktan uzağa da olsa, Sâlih Bey - Şevkiye Hanım düellosu devam ediyor ve Sâlih Bey, hasta kızını görmek için dahî konağa gelmiyordu. Yalnız mektupla veya ağızdan muhabbet mesajları gönderiyor, babasını özlediğini söylemekten çekinen kızı ise, annesinin sansüründen geçmemiş ne bir satır yazabiliyor ne de bir haber yollıyabiliyordu. Hele bir defasında: "Kızıma söyleyin, kuş sütünden gayrı ne isterse göndereyim!" diye haber yollayan babaya, annenin kararladığı şu cevap gönderilmişti: "Hiç bir eksiğim yok... yalnız kuş sütü isterim!" Bu karşılığa babasının ne kadar üzüleceğini belki de darılacağını düşünen hasta ise, arkadan ne kadar mahçub olmuş ne türlü kahırlanmıştı. Ve üç ay süren hastalık sonunda da genç, güzel olgun ve dolgun Râtibe, Eyüb'deki İbrâhim Efendi hazîresine defnedilinceye kadar, ana ile baba, evlâdları üstüne oynadıkları kumardan vazgeçmemişler, fakat neticede de kendilerine Hakdan bir tebessüm ve konağa da can olarak gelmiş bulunan bu emaneti ellerinden aldırmakla, her ikisi birden oyunu kaybetmişlerdi.

*

Artık harbin üçüncü senesi gelip çatmış ve aşağı yukarı da netice kendini belli etmişti. Buna rağmen İttihatçı devlet adamları, kan dökmekte devam ediyor ve âdetâ Almanlarla birlikte mağlûb sayılma şerefini kaçırmamak ister gibi, karşı taraftan gelen "münferid Sulh" teşebbüslerini, bir sahte kahraman çalımiyle dâimâ reddediyorlardı. Parolaları "nihâî zafer" olan bu acemi ve gaddar politikacılar için, düşmana terkedilmesi artık bir zarûret hâlini almış her karış toprağı, onbinlerce ve yüzbinlerce şehid bahasına terketmek, gözlerini kırpmadan verdikleri kararlar cümlesindendi.

Türk gücü, Çanakkale'de gerçekten efsanelere parmak ısırtan kahramanlıklarla, görülmedik zaferler kazanmış ve Boğaz'ların kapalı kalmasını yüzbinlerce şehid bahasına sağlamakla da, müttefik devletlerin hesaplarını ve plânlarını alt üst etmişti.

Türk askerinin şecaat ve hamâseti, bir taraftan da, Alman ordularının yükünü hafifletmek, Rus kuvvetlerinin hızını kesmek bahasına, Galiçya ve Kafkasya'da kırılmış, hele Enver Paşa'nın misli görülmemiş askerî hatâsiyle, Kafkas cephesini müdafaa eden doksanbin kişilik Türk ordusu, geçit vermez dağların ve karlı ormanların buzlu cehennemi ortasında eriyip gitmişti.

Filistin ve Irak cepheleri ise tek kelime ile fâciadan başka bir şey değildi. Ağlanacağı kadar gülmek arzusu veren bir fâcia. Silâh, cephâne, techizat ve beslenme şartları Türk ordusuyla kıyaslanamıyacak ölçüde bakımlı bir düşman, evvelden satın alınmış yerli halktan görebileceği en büyük yardımı sağlıyarak âdetâ bir şenliğe katılmış gibi harb ediyor ve ilerliyordu.

Artık ne iç ne dış politika kalmıştı. Siyasette, askerlikte, idârede hâkim olan panik rûhunu maskelemek için gayret gösteren sadist bir idârenin, can kaygısına düşmüş mezbuhâne gürültüleri, memleketin kulağını patlatan bir kakafoni hâlinde uğulduyordu.

Bir taraftan da Venizelos'un Selânik üstünden açtığı gedikten müttefik orduları Bulgaristan'a girerek Almanya ile olan irtibatımızı fiilen kesiyor, böylece de dört yıldır Cermen menfaatleri adına kan döken memleket, yalnız İmparatorluğunu değil, istiklâlini de kaybetmek üzre bulunuyordu.

Alman plânları ve Cermen menfaatleri uğruna bir vatan fedâ etmiş Meşrutiyetçi rical için, artık tek yapacak iş, düşman istîlâsına terkettikleri memleketten kaçmaktı. Nitekim öyle de oldu. Mağlûb silâh arkadaşları, esirgemedikleri son lûtufkâr bir jest ile, emirlerine bir denizaltı göndermişdi. İşte bu gafil, bu inatçı ve bu kan dökücü devlet adamları da, icraat ve iktidar yıllarının hesabını dahî vermeden, Türk topraklarından Alman topraklarına iltica ederek, dramın son perdesini kapadılar.

*

Memleket çapında yeni bir trajedi başlıyarak acıklı bir mütareke, ondan da acıklı bir sulhun şartları İstanbul'un ve hemen bütün Anadolu'nun işgali gibi, Türk târihinin tanımadığı fâcialar perde perde sahne sahne hükmünü icra ederken, İbrâhim Efendi konağında da bir yeni oyun başlamış bulunuyordu. Evin tek ve genç kızının ölümü, ko-

nağın psikolojik bünyesini sarsmış, fakat temelinden yıkmamıştı. Feryadlar, figanlar, ağlamalar, sızlamalar, zamanla tavsamış, kederli yüzler, gide gide gevşemiş hele göç mevsimi gelip köşke geçilmekle, bu acıklı hayat, mutad temposuna biraz daha yaklaşmıştı.

Bu arada Şevkiye Hanımefendi, biri izzeti nefsine, diğeri de âile çevresine isâbet eden iki ayrı darbe daha yedi: Sâlih Bey, kırk senelik karısiyle bir çatı altında yaşamaktan tamâmiyle ümidini keserek, ikinci bir izdivaç yapmak suretiyle Şevkiye Hanımefendi'yi tamâmen yakadan attığını fiilen de ilân etmiş bulunuyordu. Fakat acılı baba kızına muhteşem bir kabirle beraber bir de hayrat çeşme yaptırmaktan da geri kalmamıştı.

Şevkiye Hanım'a isâbet eden ikinci darbe, hayâtına tesiri bakımından belki daha da mühimdi. Âileye elli küsur sene analık dostluk haldaşlık etmiş, dâimâ fikirleri döl vermiş ferasetli dirâyetli ve oluşdan müşavir Hâlet Hanımefendi de artık dünyâdan el-etek çekmişti. Düşünecek olsa, Şevkiye Hanımefendi için, arkasından bu ölçüde sağlam ve şuurlu bir dayanağın çekilmesi, telâfisiz bir kayıb demekti. Amma pek düşünecek vakti yoktu. Tabiî ki bu ölümle bir hayli sarsıldı. Fakat elemlerle kederlerle uzun zaman başbaşa kalacak zamanı yoktu. Türlü gailelerinden başka, bir de, kendisine yardımcı olmaktan ziyâde yük olan kardeşinin mallarını idâre etmek de vazifeleri arasında idi. Daha doğrusu, Küçük Hanım'ı hiç bir zaman babasının tabiî vârisi kabul etmemiş, onun için de işlerin ve emlâkin idâresinde dâimâ müstakil hareket ederek, bir kere bile: "Şunu şöyle mi yapsak?" diye bu safdil kardeşe sormamıştı.

Hele şimdi, bu tek başına evirip çevirdiği işler, bir devlet umuru kadar karışık ve muğlak bir hal almıştı. Şöyle ki babasının zamanından beri gidip gelen kâhyalar, İbrâhim Efendi'nin ölümünden sonra da sık değişir olmuştu. Fakat kendi keselerinden ötesini düşünmiyen bu adamlar, ellerine tevdi edilmiş emlâkin idaresinde kendi menfaatlerini hareket noktası kabul etmiş olduklarından, bu keyfî idâre, dikkat edenlerin gözlerinden kaçmıyan bir aksaklık arz etmiş bulunuyordu. İbrâhim Efendi'nin, bilhassa Beyoğlu, Galata ve Eminönü'nde toplanan baloz, han, otel ve mağazalarının, vergi, tamir ve gelir işleri hayli karışmış, aydan aya hesap alan Şevkiye Hanımefendi, pek de kavrayamadığı bu güçlükleri çözerek işleri yoluna sokamaz olmuştu.

Böylece de İbrâhim Efendi'nin artık yaşlılar sınıfına girmiş olan akıllı kızı, pratik bilgisinin tosladığı zorlukları yenememekten doğan çâresizlikle, aklının her meselede yoluna ışık tutmadığını, bâhusus dı-

şardan verilen emirlerle mâlî ve ticârî meselelerin halledilemiyeceğini hisseder olmuştu. Ancak işlerin sarpa sardığı ve altından kalkamıyacağı müşküllerle karşı karşıya geldiği zamanlar, iyi niyetinden şüphe ettiği kâhyayı atıp, yerine bir başkasını getirmekle, bir müddet nefes alıyor; daha doğrusu, bu tebeddülün, bütün çatallı işlerini düzelteceğine kendini inandırıyordu.

Fakat bir müddet sonra yeni gelen de, piyasadaki buhranlardan, kiracıların dalaverelerinden, ahlâk bozukluklarından bahseder olup:

— Hanımefendimiz, bu ay maalesef iradımızda biraz düşüklük var... balozun kiracısı Panayot Yunanistan'a gitmiş, daha gelmemiş... Altıntop'un kiracısı Kirkor Efendi, kızı hasta olduğundan, martta hepsini birden verecek... gibi inanılır inanılmaz mazeretlere başladı mı, Şevkiye Hanımefendi'nin bu kâhyadan da sıtkı sıyrılır ve şâyet kâhya efendi, olur olmaz özürlerle bir kaç ay daha eksik para getirmekte devam ederse, arkasında bir alay saçaklı, pürüzlü iş bırakarak, o da gider ve yerine bir başkası gelirdi.

Babasının zamanında emlâkin her ay ikibin altını bulan geliri, düşe düşe bin küsur liraya düşmüştü. Ne yapsa bir türlü yükseltemiyordu. Hem de artık altın devri kapanmış, kendini bildi bileli kasanın gözlerine çeyrek, yarım, bütün ve beşibirlik olarak küme küme yerleştirilen sarı liralar, sanki yer yarılmış da yere geçmişti. Hiç altının tahtına kâğıt para yakışır mıydı? Rahmetli yengesinin gençliğinde de "kaaime" dedikleri böyle kâğıt paralar çıkmış da, karşılığı olmadığı için sonunda hepsini toplayıp Beyazıt meydanında yakmışlardı. Allah bilir amma bunların da âkibeti şüpheliydi.

Bâri adamları kendisine yâr olsa da, şu çitişmiş yumak gibi dolaşık işlerini bir yoluna koyabilselerdi.. hangi kâhya gelse, sanki ağız birliği etmiş gibi: "Efendim, filân bina büyük tâmir istiyor, biraz masrafı göze alsak kirası da yükselecek.." terânesini savuruyordu. Ne kadar dirense: "Şimdi param yok yaptıramam!" dese de günün birinde bu "biraz masraf"ı, çâresiz göze alıyordu. Fakat bu işler hiç de söylendiği gibi azla buzla kapanmıyor, etek dolusu para sarfetmeden işin içinden çıkılamıyordu. Acaba kiremit, saçak, duvar cam çerçeve tâmiri için kendisinden çekilen bu külliyetli paralar, gerçekten mahalline sarfediliyor muydu? Yoksa tamir bahanesiyle cebinden çıkan bu yüzlerce lira, doğruca kâhyaların mı cebine giriyordu? Çengelköyü'nde, bir bahçe ortasında iki kızına iki ayrı köşk yaptıran kâhyası Naci Efendi'yi düşündükçe kan başına sıçrardı. İşleri teslim aldığı zaman yiyecek ekmeği olmıyan bu adam, şimdi kalantor bir zengin olup çık-

mıştı. Neyle acaba? Bu ve bunun gibi daha kaç tanesi, pek "acabası" olanlardan değildi. Fakat:

— Hanımefendi, biliyorsunuz işgal dolayısiyle ekalliyet çok şımardı, kiracılarımızın da hemen hepsi Rum, Ermeni, Yahudi. Kimse borcunu vermek istemiyor sefarethânelere arkasını yaslıyanı, ne polis tâkib edebiliyor, ne de adliye... kiraları götüren götürene... sonra geçen ay arzetmiştim... eğer lüzumlu tâmirâtı yapmazsak Galatasaray'daki apartımanın tavanı çökecek..." Diyen ötekilerin doğru söyleyip söylemediklerini tahkîke hemen de imkân yoktu. Pek netice alamamakla berâber, hiç değilse eskiden, suretâ tamirlerin keşfini istiyerek gözden geçirir ve işi de kontrol ettirir gibi yapardı. Bilhassa:

— Sen şu hesabı ver de Sâlih Bey bir baksın.. derdi. Gerçi kâhyaların verdiği hesaplar Sâlih Bey'e gösterilmezdi... amma kâhya da listelerini, evin beyinin tedkikine sunulacak gibi hazırlardı.

Akrabaları arasında inşaat ve emlâk meselelerinden anlıyanlar yok değildi. Fakat Şevkiye Hanımefendi, oldu olası yakınlarını hususî işlerine sokmamayı prensip hâline getirmişti. Vaktiyle yengesinin bu hususdaki ikazlarına kulak asmamakla hatâ mı etmişti acaba? Hâlet Hanım, bir kaç defa sert çıkışlar yaparak kendisini hırpalamış:

— Kızım, olur olmaz kimselere teslim oluyorsun. Sonunda pişman olmıyasın.. bir istikâmet ehlini bul, ufak tefek kusurları da olsa hoş gör; yeter ki nâmuslu olsun. Kâhya değiştirmek ahçı savmaya benzemez. Güvenilecek bir adam bulursan, bırak işinde eskisin. Şöyle idi, böyle idi diye çıkarıp atma!

Demiş, hattâ bir kaç da isim söylemişti. Lâkin yengesinin bu sertçe tavsiyeleri, her zaman aklına ve dirayetine güvenmiş olan Şevkiye Hanımefendi'yi gurûrundan yaralamıştı. Kırıcı bir söz söylememiş olmakla beraber, ikazlarına kulak asmamak suretiyle bu müdaheleyi protesto ederek, kafasının doğrusuna gitmekten keyiflenmiş ve gururlanmıştı. Acaba doğru mu yapmıştı, yoksa hatâ mı etmişti? İçinde, şimdiye kadar tanımadığı yeni yeni beliren şüphelere ne cevap vereceğini bir türlü kestiremiyordu.

*

Kâhya değiştirmekten, neticesiz kalmış tâkiblerden, şüphelerden, acabalardan yorgun düşmüş olan Şevkiye Hanımefendi nihayet, günün birinde, işlerini istediği gibi yürüteceğine inandığı bir "beyefendi" ile karşılaştı. Bu kerli ferli adama İstanbul'un meşhur tüccarlarından Âbid Efendi'nin damadı Zâim Bey diyorlardı. Konağa girip çıkan bir tanıdık tavsiye etmişti. Böyle bir adam bulduktan sonra yengesi ha-

yatta bile olsa, sorup fikrini almaya, hattâ hakkında tahkikat yapıp bir nevî rapor istemeye dahî lüzum görmezdi. Zîrâ Zâim Bey, âilenin bir hayli zedelenmiş mâlî düzenini yoluna koymak için yaradılmış, bilgili becerikli, tuttuğunu koparan adamın tâ kendisiydi. Hâliyle tavriyle heybetiyle şöyle bir görünmesi dahî etrafına gözdağı vermeye yeterdi. Derhal iş başındaki kâhya uzaklaştırılarak, senetler sepetler, makbuzlar, hesaplar Zâim Bey'in önüne döküldü.

Bu sırada Şevkiye Hanımefendi bir gaile daha atlatmış bulunuyordu. Evlâdlığı Mebrûre, Haldun isminde genç bir kuyumcu ile anlaşarak, kocası İbrâhim Paşa'dan ayrılmıştı. Mebrûre'nin paşadan olan oğlu Fuat, zâten konağın maskotu idi. Onun için de tabiî, gene konakta kalıp yetiştirilecek idi. Şu halde ona, bu ayrılıktan bir elem hissesi düşmüyordu. Nitekim mekteb çağı gelince Galatasaray'a yazdırılmış ve o sene muhteşem bir düğünle sünnet edilerek Şehzâdebaşı'nda bir ev düğün hediyesi olarak verilmişti.

"Çocuk istiyor" diye konağa, henüz şehir halkının ismini duyup cisminden haberdar olmadığı telefonla elektrik de gene Fuad'ın bir arzusuyla alınmıştı. Şâyet eskisi gibi evin atı arabası durmuş olsaydı, tabiî ki mektebe de Fâik Ağa götürürdü.

Amma memleketin başına çöken musibetin adına bir muharebe değil bir iflâs ve bir inkıraz demek câizdi. At, araba şöyle dursun, üç dört sene evvelki nizâmlı, terâzili hayat, sanki asırlar evveline ait bir masalmış gibi artık uzaklarda, erişilmez mesafelerin arkasında kalmıştı. Bu kadar kısa zamanda bu kadar kat'î çöküş, değil cemiyetlere, târihe bile parmak ısırtan bir hâdise idi.

Bu arada İstanbul halkını bir kat daha dehşete düşürüp fikir selâmetini elinden alan ve en fenası, bir mahalle şuuru ile birbirine kaynaşmış içli dışlı kütleleri göçebeleştiren afetlerden biri de, üç gün üç gece devam eden büyük iki yangın olmuştu. Bir kolu Akrasay'a bir kolu Fâtih'e bir kolu Çırçır'a ve Çarşamba'ya uzanan bu yangınlar, yalnız mahalleleri binaları yakıp içindekileri dağıtarak sefaletin ve perişanlığın kucağına atmamış, aynı zamanda, sandıkların sepetlerin, musandıraların, rafların üstünde ve içinde mekân tutmuş müze İstanbul'u da yakıp kül etmişti.

Bu âfetlerin el atmadığı bir kaç müstesna semtten biri olan Şehzâdebaşı ve Şehzâdebaşı'nın en varlıklı âilelerinden biri olan İbrâhim Efendi'nin konağı, milyonlar değerindeki antikalarını, ev eşyalarını ve mücevherlerini, bu âfetin alevden pençesine vermemiş bahtlı mekânlardan biri idi. Onun için de temellerdeki tehlikeli kaymayı, kalıplı ve nizamlı şeklini muhafaza eden konağın dış bünyesinde fark etmek

mümkün değildi. Bu sebeple de temelleri sakatlayarak, hasıl olacak çöküntü ve yağmadan faydalanmayı akıllarına koymuş bulunanlar, Şevkiye Hanımefendi'yi alâkalarına garkediyor avuutup eğlendiriyordu. Meselâ Ratibe Hanım'ın adını anmak, bu dertli annenin acısını tazeleyecek mevzular açmak, konakta âdetâ yasak edilmiş, aksini ihtiyar edenlere ise Şevkiye Hanım'ın düşmanı gözüyle bakmak bir sadâkat şiârı olmuştu.

Bu arada, çevrenin meşhur dalkavuğu Nâdire Hanım, sivri zekâsı, yırtıcı istihzaları ve türlü şaklabanlıkları ile, konakta yeni bir nüfûz kazanmıştı. Yarı muharrir yarı borsacı olan oğlu Âsaf'ı Şevkiye Hanımefendi'nin ufak tefek yazı işlerini idâre etmesi için içeri sokmuş, bu suretle de Bâb-ı Âli'nin şamar-oğlanı sayılan Konsilitçi Âsaf, aşırı miyop gözleri, küp arkası gibi yuvarlak sırtıyla, harem tarafına rahatça girip çıkanlar meyanına dâhil olmuştu.

Bir rivayete göre, Nâdire Hanım'ın, Şükriye Hanım'la oğlunu nikâhlayıp bu konağa büsbütün yerleşmek istediğini söyliyenler de vardı. Fakat bu işe Küçük Hanım'ın gönlü yatsa bile, ablasının asla razı olmıyacağı, gene aynı söylentiler arasındaydı.

Konağın devamlı dostları arasına şimdi bir de, Mebrure'nin yeni kocası kuyumcu Haldun Bey girmişti. Yalpak, sokulgan ve mültefit bir adamdı. Karı-koca, Şevkiye Hanımefendi'yi eğlendiriyor, her fırsatta ziyâretine geliyor, evlerine alıp götürüyorlardı.

Beri tarafta ise, Hâlet Hanımefendi öleli Şevkiye Hanım için amcasının evi, sanki sislerin arkasında kalmış gibi bulanık, şekilsiz, ve uzaklarda kaybolup gitmişti. Hilmi Bey'in ne oğlu ne de kızı konağın yeni dostlarını, yeni tutumunu araştırmıyor, kendilerinden gizlenen meseleler üstünde, değil tecessüs, alâka bile göstermiyorlardı. Şevkiye Hanımefendi, bu alarga duruşda bir nevi kırgınlık ve gücenme kokusu hissetmekle berâber, işi anlamazlığa vurmak ve akrabalarıyla daha fazla ihtilâttan kaçınmakta da kendince fayda görüyordu.

Günün birinde Zâim Bey, geliri zayıflamış olan emlâkten, daha fazla faydalanmak çâresi bulduğunu, bir müjde edâsiyle söyliyerek, Şevkiye Hanımefendi'nin karşısına yeni bir teklifle geldi. Hem de diğer kâhyalar gibi, vergi idi, masraf idi, tamir idi diye bu teklifini paraya dayamıyordu. Amma Zâim Bey'in bir şartı vardı: Keyfiyet, son derece gizli tutulacak, hanımefendi ile kendisinden başka, kimse bilmiyecekti. Zîrâ başkalarının duyması, işleri bozar, teşebbüsü baltalıyabilirdi.

Güzel konuşan, iknâ kabiliyeti üstün olan Zâim Bey, projesini anlatıyordu: Memleketin geçirdiği buhran mâlûmdu. Mülk sâhibleri

akıllıca hareket edip bir hamle yapmazlarsa, kısa zamanda malların-ın geliri daha tehlikeli bir düşüş kaydedecekti. Tabiî ki bu arada İbrâhim Efendi'nin malları da aynı tehlikeye maruz bulunuyordu. Harb, kimsenin elinde avucunda para pul bırakmamıştı. Halbuki yavaş yavaş açılmakta olan iş sahaları için sermaye arayanlar hesapsızdı. Yüksek fâizle para aradıkları halde bulamıyorlardı. Emlâkin geliri ise düşe düşe yüzde üçe dörde kadar inmişti. İşte hesap ortada idi. Hanımefendilerin ikisi de kendisine bir umumî vekâlet verirler, o da bu salâhiyete dayanarak, irâdları yüzde on faizle resmî müesseselere ipotek eder ve elde ettikleri meblağı da yirmibeş otuz fâizle dışarıya ikraz ederlerdi. Ancak bu suretle gelir artar ve âilenin de yüzü gülerdi.

Zâim Bey teklifini yaptı ve ısrar etmeden hattâ üstünde fazla konuşmadan çekip gitti. Şevkiye Hanımefendi'nin ne mertebe şaşırmış olduğunu farkettiği için, giderken bilhassa göz göze gelmemeye de dikkat etmişti.

Zâim Bey ertesi günü de daha ertesi günü de görünmedi. Telefon da etmedi. Halbuki son zamanlarda iş dahi olmasa her gün bir fasıl uğrar, hal hatır sorar evin ihtiyaçlarını araştırır, nâzik bir ev erkeği edâsiyle konağın girdisini çıktısını inceden inceye kontrol ederdi. Onun için, bu iki günlük gaybubet Şevkiye Hanımefendi'yi iyiden iyiye telâşa düşürmüştü. Belki de teklifine, yekden müsbet cevap vermemiş olduğundan, kâhyasını gücendirmişti. Amma söz arasında «Aceleye lüzum yok hanımefendi, düşünün!» diyen de kendisi değil miydi? İşte düşünüyordu. Eğer bu teklif bir başkasından gelmiş olsaydı, söyliyeni, daha ağzını açarken sustururdu. Fakat bir diplomat kadar terbiyeli, ağır başlı hattâ biraz da mağrur bir adam olan Zâim Bey'den gelen herhangi bir teklif, öyle gelişi güzel nasıl reddedilebilirdi? Kabul etmiyecek olsa dahi, yoluyla erkâniyle bir çâresine bakmak lâzımdı.

Üçüncü gün Zâim Bey'in geldiği haberi, birden konak halkının yüzünü güldürdü. Derhal Mâil Kalfa, Şevkiye Hanımefendi'nin yanına çıkarak: «Beyefendi geldi» diye müjdeledi.

Şevkiye Hanımefendi Zâim Bey'i, efendinin odasının yanındaki kırmızı salonda kabul ederdi. Teşrifatçılık ise münhasıran Mail Kalfa'ya aitti. Diğer halayıklar, Zâim Bey yukarı çıkarken karşılaşacak olurlarsa, yerden bir temennâ ettikten sonra durup yol verir ve konuşmazlardı.

Diğer kâhyalarla Zâim Bey arasındaki bu muamele farkına tek sinirlenen, Nâdire Hanım'dı. Fakat Şevkiye Hanımefendi'nin kulağı-

na gidecek korkusuyla kimseye dert yanamadığı için, öfkesini ancak oğluna açabiliyordu.

— Ayol, herif büyücü mü ne? Nasıl da hepsini avucunun içine alıverdi. Zaten Şevkiye Hanım'a olanlar olmuş amma, ben Mâil'e şaşıyorum. O Habeş karısını akıllı sanırdım amma aptalın biriymiş. Ötekilerle berâber ahlâksıza o da tapıyor. Beyefendi imiş? Beyefendiler götürsün hâini!

Nâdire Hanım'ın Zâim Bey'e kızmakta hakkı vardı. Zîrâ bu «beyefendi kâhya» konağın bütününe el koyacak olursa, oğlunun da kendisinin de kapının eşiğini öpüp dışarı çıkmaları lâzım gelecekti.

Gerçi diğer tarafta da Mebrûre - Haldun tehlikesi vardı. Fakat evin içinde Fuat gibi bir elleri bulundukça, bu tehlikeyi bertaraf etmek zaten düşünülemezdi. Hem onlar, Küçük Hanım'ın Âsaf'la evlenmesine mâni olacak kadar söz sâhibi olmaya cesaret edemezlerdi. Olsa olsa konak, nüfuz kesimlerine ayrılır ve arada şöyle böyle mücadele de olsa, yenmekle tükenmiyecek bir Karun hazinesini, her biri bir köşesinden kemirirdi. Halbuki kendisine sorulacak olsa, Zâim Bey denen bu tilki, değil Âsaf gibi bir ortak menfaatçiyi kabul etmek, mülk sâhiblerini dahî lüzumsuz ve fazla buluyordu.

•

Zâim Bey, üç günlük gaybubeti müteakıb konağa geldiğinde, Şevkiye Hanımefendi'ye, aralarında geçmiş olan konuşmaya dair hiç bir sual sormadı. Hattâ sözü o taraflara getirmemeye bilhassa dikkat etti. Ve böylece de, teklifini unutmuş görünmesi, daha haftalarca devam etti. Amma aradan aylar geçip lâf lâfı açarak bahsin tâzelendiği bir gün Zâim Bey'in kayıtsız sesi:

— Vallahi hanımefendi, o zaman böyle bir fikir ileri sürmüştüm. Sizin için çok kârlı olacak bu işin bana çok yorgunluğa mal olacağını düşünerek vazgeçtim. Kısmet değilmiş zaten... dedi.

Fakat o gün bu gün, Şevkiye Hanımefendi'nin unutamadığı teklif, zihninde demlenip olgunlaşacak kadar zaman geçmiş ve Zâim Bey'in istiğnalı tavrı ile Şevkiye Hanımefendi'nin son tereddütleri de yıkılmış ve «beyefendi» nin tasavvurundaki tohum fikir, dallanıp budaklanarak karar safhasını idrak etmişti. Onun için «kısmet değilmiş zaten..» diye unutulmuş görünen proje hayâle sığmaz bir sür'atle kısmet oluverince, Şevkiye Hanımefendi, bu el çabukluğuna şaşacak vakti bile bulamamıştı.

Böylece de İbrâhim Efendi'nin kızları, konak ve köşk hariç, ne

kadar mülkleri varsa ipotek etmek suretiyle «beyefendi kâhyalarının» ağına düşmüş bulunuyorlardı.

*

Hâdiselerin bundan sonraki seyrini, sorulsa, Zâim Bey'in bile sırasiyle takib ve tesbitine imkân yoktu. Büyük bir sür'atle birbirine ulanan, birbirinin içinde halkalanan meseleleri, çitişmiş bir yumak gibi çözüp ucunu bulmak artık mümkün değildi.

İpotek karşılığı aldığı paraları cebine koyan kâhya, mühim bir iş bahânesiyle Romanya'ya gitmekle işe başlamıştı. Asıl tuhafı, Zâim Bey'in ağır ve esrarengiz tavırları, işine karışılmaz sert insan edâsı, kendisine ulu orta sual tevcihine de müsait değildi. Onun için de nezâket ve kibarlığının yarattığı hava, karşısında bulunan kimseleri yutkunmadan konuşamaz hâle getirirdi. Konakta da, her ne söylerse aynı hikmet her ne yaparsa aynı kerâmet kabul edilen kimselerden olduğunu daha ilk günlerde teyîd ettirmiş bulunduğundan, bu ânî seyahatin sebebini de Şevkiye Hanımefendi ne başından ne de sonundan öğrenebildi. Yalnız seyahat dönüşü getirdiği zarif bir el çantası için teşekkür etmekle iktifa etti, o kadar. Fakat seneler sonra bu çantayı bazı akrabalarına göstererek acı acı: «Meğer bu çanta bana yirmialtıbin liraya mal olmuş» diyecekti. Gerçekten de Zâim Bey yirmialtıbin liraya sattığı Altıntop mağazasının parasını Romanya'da yiyip dönerken, bu çantayı Şevkiye Hanımefendi'ye getirmişti.

Zâim Bey Romanya'dan avdetinde gene eskisi gibi her gün konağa gelmeye başlamıştı. Fakat her zamanki mağrur ve esrarlı hâline, şimdi bir de işi başından aşmış meşgul bir adamın öfke ile yorgunluk arası tutumu da ilâve olmuştu. Yalnız Şevkiye Hanımefendi cesaretini toplıyarak, angarye yüklenmiş, lûtufkâr dost pozundaki kâhyasına, ipotek karşılığı alınan paraların kimlere verildiğini, vâdelerinin ne zaman biteceğini sormuştu. Aldığı cevap:

— Nerelere verildiğini biliyorsunuz efendim.. paramız en emin müesseselerde işliyor. Vâde meselesi mühim değil.. ne kadar fazla kalırsa, bizim için o kadar iyi.. demek olmuştu.

Bu tatmin edici cevap üstüne de Şevkiye Hanımefendi uzun zaman kâhyasını sualleriyle rahatsız etmedi. Esâsen fazla kurcalamaya da lüzum yoktu. Zîrâ ilk ay fâiz olarak avucuna sayılan para, tahminlerinin çok üstünde bir meblâğ olmuştu. Kira bedeli olarak gelen bin küsûr liranın üstüne ilâve olan beşbin lira, Şevkiye Hanımefendi'nin hem yüzünü güldürmüş hem de içindeki müphem ve isimlendiremediği endişeleri silmişti. Artık ay başlarını dar bekliyor ve ka-

sasına girmekte olan deste deste banknotlar, Zâim Bey'in itibarını bir kat daha arttırıyordu.

*

Fakat zevkten sarhoş olan Şevkiye Hanımefendi, günün birinde ilk nâhoş haberle ayılır gibi oldu. Ödünç para verdikleri firmalardan biri iflâs etmiş ve ne yazık ki başka alacaklıları da olduğundan, malları daha evvel onlar tarafından bloke edilmişmiş. Şimdi her işi bırakıp bu meselenin peşine düşmek lâzım geliyormuş.

Şevkiye Hanımefendi, birden sarsılan neş'esine rağmen:

— Herhalde bir çâresini bulup kurtarırsınız. Paramız ziyân olmaz elbet.. dediği halde, Zâim Bey'in yüzündeki menfî ve ümitsiz tavır değişmemiş, bir kısım paranın tehlikeye düşmesinden ziyâde, Şevkiye Hanımefendi'yi asıl kâhyasının bu renksiz tutumu ürkütmüştü.

Nitekim günler, haftalar, aylar geçiyor iflâs eden firmanın istikraz ettiği meblağı kurtarmak hayâlleri gittikçe zayıflar hale geliyordu. Amma bu kötü vak'ayı başka ziyanlar tâkib etmemiş olsaydı, belki de Şevkiye Hanımefendi, ilk zararı bir kazâ olarak sineye çekip susacaktı. Fakat felâket hâlini almakta olan bir seri zarar ziyan haberi, İbrâhim Efendi'nin kızını, saçını başını yolacak bir perişanlıkla şaşkına çevirmişti. Şimdi ne olacaktı? Artık üst üste gelen üzüntülü haberlerin sırasını hesabını bile bulamıyordu. Kendisi işin içinden çıkamadığı gibi, bu hesaplara kimsenin de akıl erdirmesi mümkün görülmüyordu. Acaba tiftik tüccarına verilen onbin lira mı daha evvel batmış, yoksa motörlerine İngilizlerin el koyduğu Karadenizli mi daha evvel intihar etmişti? Diğer batak, karışık dolaşık işleri ise bir türlü zihninde sıralayıp neticelere bağlayamıyor ve işin içinden çıkamıyordu.

Neyse ki şimdilik emlâkin aylıkları geliyordu. Meğer aydan aya muntazam bir geliri olduğunu bilmek - bu gelir az da olsa - ne rahatlık ne eşsiz bir teminat imiş. Amma Zâim Bey, şimdi bu aylıkların da tehlikeye girdiğini söylemişti. Şevkiye Hanımefendi kâhyasının şom ağzı açılıp da:

— Hanımefendi, memleket krizler içinde.. halk şaşırmış, memur şaşırmış, tüccar şaşırmış.. bu şartlarda kim olursa olsun, istese de verdiği sözü tutamıyor. Ne yapalım bu böyle işte..

Dediği zaman, nasıl düşüp de ölmemiş, ya da gün günden sertleşip kabalaşan bu adamın üstüne yürüyüp tokatlamamıştı? Yalnız,

bembeyaz olan yüzünde bebekleri büyüyüp renkleri koyulaşan mâvi gözlerini açarak:

— Amma beyefendi, başlangıçta böyle mi vaad etmiştiniz? dediği zaman, soğuk ve kayıtsız bir ses:

— Onlar bana karşı olan vâidlerini tutmadılar ki, ben size karşı olan vaadimi yerine getireyim.. diyerek kesip atıvermişti.

Şevkiye Hanımefendi'yi çileden çıkaran, kâhyasının bu kayıtsız ve mes'uliyetsiz tutumu idi. Sanki durup durduğu yerde başına bu felâketleri getiren kendisi değilmiş gibi, asla kabahati üstüne mal etmiyor ve her gün bir kötü haberle gelmekten, âdetâ belli etmek istemediği, bir keyif duyuyordu.

Nihâyet günün birinde, kapıya dayanmış olan büyük felâketi de gene aynı soğukkanlılıkla izâh etti: İpotek karşılığı, banka ve sandıklardan resmî fâizle alınıp yüksek fâizle şahıslara ve müesseselere verip de şu veya bu sebeple ödenmemiş meblâğların hukukî yollardan istirdadı mümkündü. Amma en az bir kaç sene sürecek olan bu dâvâların neticelenmesine kadar, ikrazı yapan müesseselere fâiz ve ana para olarak vermeye mecbur oldukları toplu paraları yoktu. Bu vaziyete göre istikraz yaptıkları banka ve sandıklar, alacaklarını tahsil etmek için emlâki müzayede yoluyla satılığa çıkaracaklardı. Bu da artık gün meselesi olmuştu.

Bu büyük felâketi önliyebilmek için tek çâre, irad ve akaretlerin muvazaalı olarak bir şahsa satış yapılmak suretiyle devredilmesi idi. Tabii ki bu şahıs da, meseleye vukufu ve alâkası dolayısiyle, kendisinden başkası olamazdı. Eğer böyle bir muamele yapılmıyacak olursa, mal mülk ne varsa haraç mezat satılacaktı.

Hem, ehemmiyetle dikkate alınacak bir nokta da şu idi. Fâiz ödeme müddetinin son mehili de bitmiş olduğundan, alacaklı müesseseler mahkeme kanaliyle borçlu olan şahıslara tâkibat açmış bulunuyorlardı. Şu günlerde iki hemşireye tebligat yapmak üzere hey'etler gelebilirdi. Şu hâlde konak halkı uyanık bulunmalı ve her kim gelecek olsa, eş dost hısım akraba veya vazifeli memur cümlesine, hanımların Bursa'da oldukları söylenerek, kimse içeri alınmamalıydı. Tâ ki vakit kazanmak suretiyle meseleyi halletmek mümkün olsundu.

İşin kötüsü, Zâim Bey, karihası mahsulü olan plânını safha safha ve muvaffakiyetle tatbik ederken, Şevkiye Hanım'ın akrabaları, olup bitenlerden tamâmen habersiz bulunuyorlardı. Onun için kâhyasının bu son teklifini de içine düştüğü çıkmazın zarurî bir neticesi olarak kabul etti. Ve keyfiyeti yakın çevrelerine açmadan, gene kendi başına

halletmek yoluna düştü. Gerçekten de büyük bir korku ve dehşetle iki hafta kimseye görünmeden konağın içine kendi kendilerini hapsettiler. Böylece de İbrâhim Efendi'nin yıllar yılı mahsul toplar gibi şehrin en itibarlı semtlerinde tek tek satın aldığı bütün emlâki, oturdukları konak ve köşk müstesna, bu iki hafta içinde Zâim Bey'in üstüne geçti.

*

Tabiî ki hâdise Zâim Bey'in baştan beri Şevkiye Hanımefendi'ye izah ettiği şekilden tamâmen başka türlü cereyan etmişti. Emlâk ipotek edilmiş, fakat yüksek fâizle hiç bir tarafa verilmemiş, doğrudan doğruya kâhyanın cebine girmişti. Şevkiye Hanımefendi'nin bir kaç ay gözünü boyayıp yüzünü güldüren bol para ise, fâiz nâmı altında, ipotek karşılığı aldığı paradan fedâ ettiği beş on bin liradan ibaretti. Zâim Bey, İbrâhim Efendi'nin mallarını kendi üstüne çevirtmekle yalnız Şevkiye Hanımefendi'yi değil, istikrazı yapmış oldukları müesseselerden başka, şahısları da aldatmış oluyordu. Zirâ satış muamelesi sırasında alacaklı müesseseler verdikleri parayı kurtardıkları halde, Şevkiye Hanımfendi'nin başında, ödenecek bir yığın borç kalmıştı. Tabiî ki bunlar borçlunun tasarrufunda kalmış köşk, konak ve binaların içindeki menkul mallarla karşılanacaktı.

İşin aslına bakılacak olursa, hemen de eşi olmıyan iblisce bir düzenle Şevkiye Hanım'ın sırtına bindirilen borç yükünün, nasıl ve ne suretle tertiplendiğini değil sırasiyle anlatmak, akıl erdirmek bile imkânsızdı.

*

İbrâhim Efendi'nin hanlarına, külhanlarına sâhib olduktan sonra Zâim Bey'in birdenbire konaktan ayağını çekivermesiyle, hayâtının sonuna kadar denizlerle çevrili bir ada gibi, çilelerinin ortasında yapayalnız kalacak olan Şevkiye Hanımefendi, nihâyet içine düştüğü fâcialı tuzağı bütün dehşetiyle görebildi.

Ne olmuştu o cümle âlemin takdirini kazanmış aklına? O güvendiği, beğendiği akıl, nasıl olmuş da şaşırıp bir dolandırıcının düzenlerine kanmıştı? Ufakdan bir şeyler hissedip söylenmeye, hattâ içten içe homurdanmaya başlayan Küçük Hanım, işin aslını öğrenince elbetteki kıyametleri koparacak, çocuk gibi önüne gelenle dertleşecek, ablasının kendisini mahvetmiş olduğunu söyliyecekti.

Bir gün Zâim Bey, Âsaf hakkında getirdiği isnadlarla dolu vesikaya dayanarak bu ana oğulun tehlikeli mahlûklar olduğunu ve behemahal

konaktan uzaklaştırılmaları icab ettiğini söylediği ve kendisi de kâhyasının bu tavsiyesini bir emir sayıp işin icabına baktığı zaman, safdil kardeşi nasıl terter tepinip kıyametleri koparmış, aylarca, kimseler öfkesinin önüne geçip yatıştıramamıştı. Şimdi dikilmemiş bir libas gibi parça parça, dağınık dağınık karşısında duran hâdiselere başını eğdiği vakit, kâhyasının ağzından çıkan her sözde bir kötü niyet sezer gibi olduğunu farkediyordu. Amma ne kadar geç, ne kadar faydasız bir zamanda...

Acaba Zâim Bey'in, Âsaf hakkında söylediği sözler ve gösterdiği kâğıtlar da sahte miydi? Belki evet, belki... şimdi tepesi aşağı yuvarlandığı bu girdaptan kim elini tutup selâmete çıkaracaktı? Artık meselenin ört-bas edilir tarafı kalmamıştı. Fakat bir kere Zâim Bey'in teklifini kabul ederek baştan beri yakınlarından tecrid edildikten sonra, şimdi kalkıp da olanları bitenleri soyuna sopuna nasıl anlatabilirdi?

Şevkiye Hanımefendi selâmeti gene akrabalarından gayrılara el uzatmakta arıyordu. Her şeyden evvel şu köşkle konak kurtulmalıydı. Zâim Bey herhalde iki ihtiyarın sokağa atılmasında menfaatine aykırı bir taraf görmüş olmalı ki, yalnız bu iki binayı üstüne çevirmemişti. Fakat borçlarını ödiyemiyecek olursa, onların da gideceği muhakkaktı.

Nihâyet, günler ve gecelerce derdine devâ arıyan Şevkiye Hanımefendi, zihninde beliren bir fikirle nefes alır gibi oldu: Evet, meseleyi Mebrûre ile Haldun'a açacaktı. Böyle on tane konağı ipotekten kurtaracak mücevheri vardı. Sanki bunları, kime ve ne için saklıyacaktı? Evlâdı ölmüştü. Bütün bunları, akrabalarını düşünerek mi çantalar ve kasalar içinde muhafaza edecekti? Amma doğrusunu söylemek lâzım gelirse, elinden mal çıkarmaktan hiç mi hiç hoşlanmazdı. Hele, eşi devlet hazinelerinde bulunabilecek som pırlantadan katmerli gül iğneyi ne kadar severdi. Takmaya bile kıyamazdı. Gündeye kullandığı kırksekiz kıyratlık pembe pırlanta yüzüğü; merasimlerde taktığı o güneş yavrusu gibi ışık saçan yetmiş kıyratlık pırlanta yüzüğü; yâkutlu pırlantalı yüzükleri; kuş iğneyi; Seylan incisi küpeleri; mineli sıvama pırlanta saati; hele bu saatin bir kaç defa boyuna dolanan gene pırlantalı ve zümrütlü kordonunu kolayına gözden çıkarmak mümkün müydü? Rahmetli babasının üçbin altına alıp "kızım, düğünlere giderken başına takarsın!" diyerek bir bayram gecesi hediye ettiği tek taş için, kuyumcular bile: "Efendi bu kelepiri nereden bulmuş? Su içinde beşbin lira eder..." demekte ne kadar haklıydılar. Pek çok

kimse bunun yalancı taş olduğunda ısrar eder ve hakîkî mücevher olduğuna müşkülâtla inanırlardı.

Şimdi, her birine türlü hâtıralarla bağlı olduğu bütün bu varlığı, bir bir elden çıkaracak, bir bir onlardan ayrılacaktı, öyle mi? Yalnız şu var ki bu zümrütler, yâkutlar ve incilerin arasından çekip alacağı bir broş, bir küpe bile meseleyi halledebilirdi. Geri kalanı ile de yeniden bir kaç parça mülk alır ve bu arada kâhyasını dâvâ ederek mallarını kurtarırdı. Mademki elinde muvazaa senedi gibi bir tutamak vardı, geç de olsa güç de olsa, elbet bir çıkar yol bulunurdu.

Sonra, Küçük Hanım'ın da hemen kendisininkilere yakın, çantalar dolusu mücevheri vardı. Fakat onları hiç hesaba katmıyordu. Zavallının mallarını ziyan etmişti. Bâri ziynet eşyasına el sürmeye mecbur olmasaydı...

*

Mebrûre ile Hadun, en ufak bir ip ucu sezmeden, gıyablarında cereyan etmiş bulunan Zâim Bey hâdisesine son derece içerlemiş olmakla berâber, Şevkiye Hanım'ı ürkütüp kendilerinden de uzaklaştırmamak için, ne sitem ettiler ne de haysiyetine dokunacak bir söz sarfettiler. Meğer bu ölçüde müthiş sahneler geçmiş de, kış uykusuna yatmış gibi, hiç bir şeyden haberleri olmamıştı. Kendi gafletlerine olduğu kadar, karar verdiği zaman bir buz parçası kadar soğuk, hissiz ve ifâdesiz görünebilen Şevkiye Hanımefendi'nin teatral başarısına da şaşıp kalmışlardı.

Arada bir kendini teselli edecek sebepler bulup düşünmesine rağmen, iliklerine işliyen üzüntü ile, içi içini yiyen dertli kadın, başından sonuna anlattığı dolandırılma hikâyesini bitirdikten sonra:

— İlk iş, dişli bir avukat bulup Zâim Bey'e dâvâ açmalı. Sizin tanıdıklarınız çoktur, bana kimi sağlık verirsiniz? diye sordu. İkisi de:

— Buluruz Efendim, buluruz merak etmeyin! derken gene ikisi de, çekmeceler dolusu tacların, gerdanlıklarının, bileziklerin, yüzük ve küpelerin bu evdeki kasadan kendi evlerindeki kasaya, en kısa yoldan nasıl, ne zaman, ne suretle geçebileceğini düşünüyorlardı.

*

Eskilerin, cennette zamanın nasıl geçtiği duyulmazmış dedikleri doğru imiş. Huzurlu ve rahatlıklı devirler âdetâ akarcasına gidiyordu. Nitekim Şevkiye Hanımefendi'nin altmış yılı da, refahın, debdebenin bilhassa hükmetmek emreylemek, buyruk yürütmek zevkinin dalgaları ortasında su gibi kayıp, tek solukmuş gibi geçip gitmişti.

Gerçi kırk senelik evlilik hayâtı, hep çekişmelerle dolu idiyse de, artık geri gelmiyecek olan bu günlerin yarı kavga yarı cilve çeşnisi bulunan havasında bile bir zevk, hattâ bir nevi şehvet tiryakiliği gizli olduğunu şimdi anlıyordu. Meğer isteseymiş, gününü gecesini zehir eden o münakaşaları önliyebilir, zorla üstünde durup büyümesinden korkmadığı hattâ bile bile büyüttüğü meseleleri, bir tebessüm, bir tatlı bakışla yok edebilirmiş. Muhakkak ki hayat, kendisi için de kocası için de çok daha cazip ve sevimli olabilirmiş. Belki de Sâlih Bey şimdi yeni karısının yanında kendisinin ona kırk senede veremediği huzuru bulmuştu. Zâim Bey ilk teklifini yaptığı zaman, keşke Sâlih Bey evden ayrılmamış olsaydı. "Az fâizle para alıp, yüksek fâizle borç vermek" fikri, ne kadar çekici olmuş olsa da, kocası başında bulunsaydı asla kabul ettirmez, böyle mecnunca bir teklife "evet" dedirtmezdi.

Sâlih Bey, Zâim Bey'in işleri kördüğüm hâline getirip: "Malları üstüme ver, yoksa alacaklılar zapteder" diye sık-boğaz ettiği zamanda bile gelip yetişmiş olsaydı, hiç değilse emlâkin yarısını olsun kurtarırdı. Amma olan olmuş, giden gitmişti işte... bundan sonra ne yapacak, kime elini uzatacak kimden yardım istiyecekti? Omuzlarına çöken bu ağır yükü acaba Mebrûre ile Haldun çekip kaldırabilecekler miydi?

Bir türlü amcasının oğlu ile damadına açılıp: "Koşun, imdadıma koşun!" diye haykıramıyordu. Onlara müracaat etmemekle kendi kendini kandırmaya çalıştığı sebep, birinin doktor, ötekinin asker oluşlarıydı. Öyle ya, ikisinin de meslekleri itibariyle bu türlü işlerden anlamamaları icâb ederdi. Amma gene biliyordu ki bu iki akrabanın ikisi de, doğruluğu ve dürüstlüğü hastalık hâlinde benimsemiş adamlardı. Evet, orası öyleydi amma büyük günahları, birinin doğrudan doğruya; diğerinin de karısı cihetinden İbrâhim Efendi âilesinin en yakın vârisleri oluşlarıydı.

Diğer akrabalarına gelince, halasının oğlu Kemal Bey'le hâlâ dâvâsı devam etmekte idi. Halasının torunu Nazmi Bey'i ise, Kemal Bey'in kardeşinin oğlu olması itibariyle işlerine yaklaştırmak istemezdi. Halbuki kimsenin zararına çalışmıyacak bir insan varsa, o da Nazmi Bey'di. Hele bu akrabanın, olgunluğu ve efendiliği dillere destan olan karısı Süheylâ Hanım ile, birer müstesna çiçek gibi yetişmiş üç kızı ve bir oğluna elini uzatacak olsa bu derdli eli seve seve tutar ve seve seve gereken himmeti gösterirlerdi. Fakat Şevkiye Hanımefendi oldu olası, günün birinde malları kendilerine intikal edebilecek kimselere karşı bir emniyetsizlik, bir soğukluk duyar, bu yüzden de hiç birine açılıp

yanaşmaktan hoşlanmazdı. Hele yengesinin ölümünden sonra amcazâdeleriyle arasına koyduğu mesafe daha da genişlemişti. Onu bu mevzuda destekliyen hattâ kışkırtan yardakçı, gene Neveser Kalfa idi. O kadar ki senelerce evvel, efendinin cenazesinden dönen Server Bey'in yanına, elinde bir tesbih ve bir tuvalet kabıyla girerek, bu konağın an'anesinde eşi olmayan bir küstahlıkla:

— İşte, Efendinin vârislerine bunlar kaldı! demiş ve tesbihi masanın üstüne fırlatmış, lâzımlığı da yere bırakarak çıkıp gitmişti.

Sonradan Şevkiye Hanımefendi, babasının odalığını bu edeb dışı hareketinden dolayı paylamışsa da, bir kere olan olmuştu. Buna rağmen doktor Server Bey, hâdiseyi unutmuş görünerek amcasının kızlarına ne bir îmâda bulunmuş ne de sitem etmişti. Zîrâ bu âlicenab ve civanmert adam, dünyâ görüşünü dervişlik prensiplerinin şuuruna göre tâyin etmiş bir kimse idi. İnsanlardan kötülük görmek, onları yakadan atmakla cevaplandırılamazdı. Zîrâ âdemoğlu, iyiliği bilmediği için kötülüğe, doğruluğu bilmediği için iğriliğe, güzelliği bilmediği için çirkinliğe şitâb eden âciz bir mahlûktu. Şu hâlde ona kızmak değil, acımak ve yardım etmek lâzımdı.

YOKUŞ AŞAĞI

Şevkiye Hanımefendi'nin altmış senesi cennette geçmişti. Fakat ihtiyarlık yılları ne suretle geçecekti? İşte Zâim Bey hâdisesinden bu yana, bayır aşağı akmış olan beş sene, ona beş asır gibi geliyor, ve hep unutmak silmek, bu günlerin yaşanmamış olduğunu düşünmek istiyordu.

Bu arada, zamanı kurşun gibi ağırlaştıran ne müşküller ne korkular, ne sıkıntılar ne heyecanlar olmamıştı? Gerçi konak kurtulmuş, fakat gün günden çıkmaza giren hukukî statüsü, mallarının kurtarılma ihtimali, ilk günlerden daha zayıf bir duruma düşmüştü. Öyle ki başlangıcın şaşkınlığı ve sisleri dağılıp hâdiseler inkişaf ettikçe Zâim Bey'in yalnız emlâki kapatmakla kalmadığı, bu arada elindeki vekâlete dayanarak iki kız kardeşi, akıl almaz ve altından kalkılmaz karışık işlere de sokup ayrıca borçlandırarak, bellerini doğrultamaz hale getirmiş olduğu da meydana çıkmıştı.

Köşkün vaziyetine gelince, onun ne olduğu ve ne olacağı henüz belli değildi. Bunu yalnız mal sâhibleri değil, belki işin içinde olan

alâkalılar ve avukatlar dahi bilmiyorlardı. Şevkiye Hanım'ın bildiği, âileye para lâzım oldukça içindeki kıymetli eşyâyı, birer birer satmaktan ibâretti.

Şu da var ki eskisi gibi bahçıvanlar, yamaklar, rençberler olmadığı için, binâyı birinin beklemesi îcâb ediyordu. Bu iş de Neveser Kalfa'ya düşmüştü. Fakat o da tek başına kalamıyacağından, Çakal dağındaki muhacir âilelerinden biri, ihtiyar kalfaya can yoldaşı olarak içeri alındı.

Neveser Kalfa insanları sevmezdi; sevmediği için de acımazdı. Hele bu muhacirleri hiç. Onlar yüzünden Hâlet Hanım'la az mı kötü kişi olmuştu? Halbuki bir zamanlar, dadanıp alışmasınlar diye peynirleri, havyarları, meyveleri setten aşağı döktürürdü ve bunlara koklatmazdı. Şimdi ise ayaklarını bahçeye bile bastırmadığı bu adamları can yoldaşı diye içeri alıyordu. Amma kendisine kalsa koca köşkü tek başına bekler de gene bunlarla bir arada oturmazdı. Eğer Şevkiye Hanım'a lâkırdı anlatabilseydi bu muhakkak böyle olurdu. Lâkin anlatamıyordu işte. "Yalnız kalamazsın, seni keserler..." diyordu da bir daha demiyordu. Şu da var ki köşk, çarşıdan pazardan çok uzak bir dağın tepesinde idi. İhtiyar hâlinde yarım saat yürüyüp ekmeğini tuzunu kendi kendine alması da imkânsızdı. Karda kışda gerçekten de bir can yoldaşına ihtiyaç âşikârdı. Amma bu can yoldaşının o pis muhacirler olmasını asla istemezdi.

* *

Şevkiye Hanımefendi, başına gelenleri amcasının oğluna ve damadına anlatıncaya kadar geçen zaman zarfında mücevher hazînesi bir hayli zedelenmişti. Hele Efgan Emîrî Emanullah Han'ın İstanbul'u ziyâreti sırasında, kendisine hediye edilecek murassâ kılıcın kabzasına konacak evsafta bir pırlanta arayan alâkalılar, kuyumcu Haldun'un delâletiyle Şevkiye Hanımefendi'nin, o, açılmış bir karanfil büyüklüğündeki tek taşını alınca, bu hazîne, değerinden biraz daha kaybetmiş oluyordu. Maamafih, mutavassıtm kârı mal sâhibininkinden fazla olmakla berâber, gene Şevkiye Hanım'ın eline, bir kaç seneyi idâre edecek bir meblağ geçmişti.

Artık konağın büdçesi kadar mühim olan, avukat ücretleriyle mahkeme masraflarıydı. Ya karşı tarafla anlaştığı tahmin edilerek, ya gayretli olmadığına karar verilerek ya da hukukî bilgisine itimad edilmiyerek azledilen avukatların resmi geçidi, satışlarla elde edilen paraları bir çırpıda silip süpürüyordu.

Tek ahçıyla tek uşak kalmış olan konakta artık selâmlık masrafı

diye bir şey yoktu. Atlar zaten gitmiş, arabalar da satılmış, haremağaları ve ayvaz ölmüş, Faik Ağa da dâhil, ağaların bir kısmı memleketlerine dönmüş, bir kısmı da başka kapı bulmuşlardı.

Haremde de bir hayli kısıntı yapılmıştı. Artık ne dâimî terziler vardı, ne kâhya kadınlar, ne dalkavuklar ne de kendiliklerinden gelip, bir aydan bir yıla kadar misafirlikleri devam eden Hacı Sabire Hanım'lar, Şirin Bacı'lar, su yolcunun Lebibe Hanım'lar gibi gedikliler kalmıştı. Amma hâlâ da, kaderlerini hanımlarının kaderlerine bağlamış bir halayık kadrosu mevcuttu ki, ne atılır ne satılırdı. Esâsen bir çoğu da yaşlanmış, başka taraflara kapılanacak zamanları geçmişti. Ne ki, zaman denen başına buyruk kuvvet, bunlar hakkında da yeni yeni kararlar vereceğe benziyordu. Meselâ, saf ve sâdık bir Çerkes olan Resan'ın hastalanması ve nihayet ölümü, zaman rüzgârlarının tasfiye programında olan hâdiselerden biriydi.

Resan, yavaş yavaş karnının su toplayarak şişmesiyle, kalfalar odasının büsbütün tadını tuzunu kaçırmıştı. Hasta sür'atle zayıflamış, sararan rengi tunçlaşıp siyaha çalar bir hal almış ve nihayet incelen bacakları, dağ gibi büyüyen karnını çekemez hâle gelip yatağa bağlanıp kalmıştı. Kapı yoldaşları ona canlarını verircesine geceli gündüzlü bakıyorlar, hanımlar da hekimden ilâçdan yana ne lâzımsa fazlasiyle yapıyorlardı. Lâkin tedavi ve ihtimam, hastada cevap bulamıyor ve doktorlar her defa biraz daha üzgün olarak odadan çıkıyorlardı. Bir sabah mûtad vizitasını yapan komşu doktor Yusuf Ragıb Bey, odanın eşiğinden adımını atarken, Resan da bu dünyâ kapısından çıkıp başka bir âleme göçüyordu.

Resan'ın ölümünü, konakta hemen hiç duyulmamış olan bir skandal tâkib etti. Genç halayıklardan Şadan'ın, Şehzadebaşı'nda dükkânı olan bir manifaturacı ile anlaştığı ve Osman Ağa'nın uykuda bulunduğu zamanlar selâmlığa geçerek, içeri aldığı sevgilisi ile görüştüğü meydana çıktığı zaman evin içinde telâşlı bir öfke dalgalanmakla berâber, lüzumu kadar da üstünde durulmadı. Eskiden olsa, yer yerinden oynar, ortalık birbirine girerdi. Fakat konak, şimdi o derece kendi derdine dalmıştı ki, bir Şadan meselesi artık bu çatı altı için mesele olmaktan çıkmış, filin yanında yürüyen bir karınca hükmünü almıştı. Maamafih kızı, Bursa'da zengin bir tüccarla evli olan gene bu kapının çıraklarından, kardeşi Cavidan'ın yanına gönderdiler. Alâkadar olan adama da, isterse gidip sevgilisini meşrû yollardan alabileceği haberini yolladılar.

Amma konağın ağır işlerini sabır, gayret ve sükûnetle yüklen-

miş olan Mecbur, uzun zamandır oğlu ile beraber konağa sığınmış olan Mesrur Hanım tarafından kaçırıldığı zaman, açılan boşluk büyük oldu.

Mecbur, otuzla otuzbeş arası genç bir zenci kızı idi. Orta boylu, kürek kemikleri yokmuş gibi dümdüz sırtı, zayıflıktan da şişmanlıktan da uzak, dolgun olduğu kadar nârin de sayılan düzgün endâmiyle, bir arap kızından ziyâde bir arap heykeline benzerdi. Az konuşur, fakat yüzünde devamlı bir tebessüm muhafaza eder, işden yılmaz, terbiyesi ve saygısı, karşısındakine haz ve emniyet verirdi. Âdetâ insan, bu kütür kütür canlı mahlûku, bu abanoz heykeli, uzanıp okşamak isterdi. Ne yapmış ne etmişlerdi de kandırıp kanına girmişlerdi. Halbuki konağa bu oyunu oynayan Mesrur isimli habeş kadın, babasız ve kimsesiz oğlu ile yıllar yılı âilenin tuzunu ekmeğini yemiş ve bu çatı altında barınıp türlü nimetini görmüştü.

Resan'ın ölümü, Şadan'ın ablasının yanına gönderilmesi ve nihâyet Mecbur'un evi terketmesiyle konak, iş husûsunda hissedilir bir sıkıntıya düşmüştü. Ne ise ki o sırada dağılmış bir başka konağın emektarlarından, orta yaşlı bir Çerkes halayığı, aylıklı hizmetçi olarak tuttular.

Türkçeyi kuş dili gibi çetrefil, fakat tatlı bir aksanla konuşan bu yaşlı kadının ismini sonuna kadar kimse söylemedi. Belki de bilmediler. Herkesin dilinde o "kalfa" idi. Azmidil Kalfa, Neveser Kalfa, Mail Kalfa, Kâmran Kalfa diye herkes ismiyle çağrıldığı halde, ona sadece kalfa diyorlardı.

Kalfa, cidden sâdık bir Çerkesdi. Sanki İbrâhim Efendi'nin kapısı, büyüyüp yetiştiği eski efendi kapısının bir devamı imiş gibi buraya da aynı vefâlı alâkayı gösteriyor, yaşından umulmaz bir gayretle çamaşır ve temizlik işlerinden başka, Osman Ağa'nın meşgul olduğu zamanlar sokak işine bile yarıyordu.

Başına inen darbenin sersemliğinden henüz ayılamamış ve kendi yağı ile kavrulmayı öğrenememiş olan konak, onun için de eksiğini telâfi etmeye uğraşıyor ve başlarında bu çatı kaldıkça, o çatının altı, gidenlerin yerine yenileri getirildiği takdirde alışılagelen âhenk ve nizâm devam edecek zannediyordu.

Aslında konak artık bir mumyadan ibâretti. Gerçi hâlâ giyimli kuşamlı idi. Yaldızlı kornişlerden sarkan pelüş farbelalar Şiraz'ın, Isfahan'ın, Tebriz'in tezgâhlarından çıkmış halılar; Viyana şâheserleri konsollar, dolaplar, İngiliz yemek odaları; Fransız stili salonlar hep yerli yerindeydi. Fakat bir mumyanın eli kolu nasıl kımıldamazsa, bunlar da sanki bir ölünün üstündeki tezyinat gibi hareket imkânını ve mânâ kabiliyetini kaybetmiş bulunuyordu.

Üstelik, şimdi bu canı çekilmiş eşyâ iş istiyor, iş de adamsız olamıyordu. Maamafih İbrâhim Efendi konağının hizmet kadrosunda azalma yerine artma da olsaydı, Şevkiye Hanımefendi'nin büdçesine hepsinden pahalıya mal olan bir Fuat bunların hepsinden daha da ağır basardı. Çocuk, bir kaç sene Galatasaray'a devam etmişti. Amma çokdan mektebi medreseyi bir yana koyup, işi haylazlığa dökmüş bulunuyordu. Para yiyiyordu. Hem öylesine yiyiyordu ki Şevkiye Hanım'ın eline geçmesi icâb eden ne varsa, akıl almaz bir hokkabazlıkla daha evvel Fuad'ın cebine giriyordu. Kaç defa Server Bey:

— Abla, şu oğlana çok yüz veriyorsun, sonra başa çıkamıyacaksın. Anası var babası var. Bırak bundan sonra da onlar baksınlar... dediği halde:

— Aman kardeşim, kırk günlükten beri yanımızda büyüdü. Gözünü açtı bizi gördü. Şimdi nasıl atıveririm diye bu teklife asla yanaşmamıştı.

Esâsen Server Bey, sözünün kabul edilmiyeceğini bile bile ve bir o kadar da üzüle üzüle söylemiş durmuştu. Tablo meydanda idi. Kim amcasının nimetini yemişse mutlaka ona ihanet etmişti. Bu âdetâ, İbrâhim Efendi konağında kanundu. Yanaşacaklar, sığınacaklar, yiyecekler, içecekler, gülecekler eğlenecekler; çekilip giderken de zehirlerini bırakacak, iğnelerini batıracak, ısıracak sokacaklardı.

Server Bey, Şevkiye Hanım'ın kendisi hakkındaki ihtiyatlı hattâ şüpheli tutumunu bilmekle berâber amcasının kızını, merhametle karışık bir muhabbetle de severdi. Bir kere çok terbiyeli, nâzik, vekarlı ve akıllı bir kadındı. Kusuru, bu çok beğendiği akla gene çok güvenmesiydi. Sorar; fakat dinlemezdi. İşte, yangın bacayı sarıp müşküller dört yanı kuşatınca da çâresiz kalarak âileyi toplamış, fakat aklı eren akrabalarının tavsiyelerine gene de kulak asmamış, bildiğinden zerrece şaşmamıştı.

Âilenin ilk ve müşterek teklifi, konakla, Mebrure - Haldun çetesini ve dolayısiyle Fuad'ın alâkasını kesmek; bu suretle de elde kalan mücevherleri kurtarıp bedeliyle bir gelir temin etmekti. Maamafih ödenecek borçlar o derece akıl almayacak kadar fazla ve en fenası o kadar dolaşık karışık ve korkunç bir manzara arzetmekte idi ki çok iyi niyetli, çok becerikli hattâ mucizeler yaratacak bir kimsenin dahî bu çitişmiş yumağı açıp düzeltebileceği şüpheliydi. Fakat her şeye rağmen işe bir kere bu iyi niyetli kimsenin el koyup, nâmuslu ve kuvvetli dâvâ vekillerinin yardımını temin ederek Zâim Bey'le adâlet karşısında pençeleşmesi gerekmekte idi.

Fakat akrabalarının tavsiyelerine diliyle "olmaz" demiyen Şev-

kiye Hanım, davranışlariyle bunun tam aksini ihtiyar etmekte devam etmekten asla vazgeçmedi. Böylece de hiç bir zaman Haldun'un münasib gördüğü avukatlardan başkası tutulmadı. Ve onun:

— Hanımefendi, bu gün gene kârdayız. Bir heveslisini buldum; zümrütlü kolyeyi değerinin iki misline sattım! demesinin arkası gelmedi.

Gelmedi değil. Bu dramın da elbet bir sonu olacaktı. Nitekim oldu da. Elde avuçta işe yarar bir şey kalmayınca, konakla alâkayı kesmek için Mebrûre'ye sebep mi yoktu? "Bunca yaptığımız iyiliği bilmedi; ağır söyledi; acı konuştu; bizden şüphe etti!" yollu bahanelerden uygun sebep olur muydu? İşte bu neviden bir tatsızlık çıkararak karı-koca bu "velinimet" kapısını bir daha açmamak üzre kapayıp giderlerken, uydurdukları dargınlığın sebebini, başkaları kadar kendileri de bilmiyorlardı.

Mebrûre konakla alâkasını keserken, Fuad'ı almayı düşünmemişti bile. Ne yapacaktı? Genç kocasının yanına bu haylaz evlâdı sığdırmak için ne diye canını üzecekti?

Maamafih Fuad denen delikanlı da nihâyet bir insandı. Herkes gibi, iyi veyâ kötü olması, istidadı kadar muhitine ve yaşama şartlarına da bağlı olan bir insan. En küçük yaşından îtibâren pedagojik terbiyeden mahrum bir kadın kalabalığı içinde şımartılmış, yüz verilmiş, aşırı muhabbet ve lüzumsuz alâkalarla da şahsiyetinin gelişmesine meydan verilmemişti. İşte şimdi, konak halkından gayrı kimsenin istemediği, bir cüzzamlıdan kaçar gibi cümle âlemin kendisinden uzak durduğu bir zavallı olmuştu.

Amma Mebrûre, bir dargınlık komedisiyle konaktan çekilirken, orada yalnız öz evlâdını bırakmıyordu. İlk kocası İbrâhim Paşa'nın kızları arasında, geçinemiyerek Şevkiye Hanım'ın başına attığı Muazzez ismindeki üveği kızı da konakta kalmıştı. Bu genç kız, İbrâhim Efendi'nin tuzunu ekmeğini yiyenler arasında küfran-ı nimet etmiyen müstesnalardan biri olarak, âilenin en acı günlerinde Şevkiye Hanım'ı arayıp soranlardan biri olacaktı.

İbrâhim Paşa, ilk karısı öldüğü zaman, en küçük oğlu Orhan süt çocuğu idi. İşte fırsat buldukça öksüz kardeşine de analık eden genç Muazzez, zaman zaman Orhan'ı da konağa alarak bakmaktan geri kalmaz ve bu iki öksüz kardeş, bir prens muamelesi gören en küçük kardeşleri Fuad'ın tahtı etrafında yaşarlardı.

Fakat yıllar yılları kovalayıp zamanın hükmü Fuad'ı cemiyet kapısından dışarı sürerken, mihnet ve mahrumiyet çileleri içinde tahsil

kademelerini bir bir atlıyan genç Orhan da, kardeşinin itildiği kapıdan, bir hariciyeci olarak meslek ve cemiyet hayâtına adım atıyordu.

*

Şevkiye Hanımefendi, Mebrûre-Haldun çiftinin kendisini yüz üstü bırakarak, dayandığını sandığı bu payandanın da arkasından çekilivermesiyle, bir kere daha, dağ dağ yığılmış dertlerinin üstüne düştü. Bu arada Küçük Hanım da, hayâtı boyunca hak ve hürriyetinin tabiî gaasıbı gördüğü kardeşine kafa tutma zemini bulduğundan memnun:

— Ablam, beni de kendisiyle beraber mahvetti... O Zâim Bey'i dâvâ ediyor ben de onu edeceğim... diye söylenip geziyor, böylece de Şevkiye Hanımefendi'nin dertleri arasına bir de bu ilâve olmuş bulunuyordu. Fakat biri önüne düşmedikçe, Küçük Hanım'ın kendi kendine hiç bir şey yapamıyacağını bilmekle berâber gene de üzülmekten kurtulamıyordu. Şevkiye Hanımefendi çok iyi biliyordu ki kardeşi bu niyetini gerçekleştirmek istese, ilk akıl danışacağı kendisi olurdu. Zîrâ koca bir ömür boyu, hep böyle olmuştu. Meselâ şimdi adâlete vermek istediği kız kardeşine: "Abla, seni dâvâ etmek istiyorum... acaba hangi avukatı tutayım" diye sorması beklenirdi.

Şevkiye Hanımefendi'nin düşünce ve tahminleri bu noktaya gelince, bütün ıstıraplarına rağmen hafiften gülümsedi. Ve hâdisenin gerçekleşemiyeceği kanaatine vararak da, biraz olsun ferahladı.

Aslında, olup bitenlerden zerrece mes'uliyeti olmayan Küçük Hanım mâsum ve haklıydı. Doğrudan doğruya ablasının nârınâ yanmış, onunla berâber uçuruma yuvarlanmıştı. Şevkiye Hanım ise düştüğü gayyanın dibinde hâlâ ot, çalı, diken ne bulursa tutunuyor ve kendini yukarı çekmek için ölesiye gayret sarfediyordu. Fakat her tutunduğu, ya koptuğu için, ya da bir tarafına batıp canını yaktığı için, onu bırakıp bir başkasına yapışmak zorunda kalıyordu.

*

Aradan geçen bir yedi sene daha, âilenin artık yeni statüsünü tayin etmiş bulunuyordu. Şevkiye Hanım - Zâim Bey dâvâsı başlayalı oniki yılı geçmiş, fakat bu sert ve sürüncemede kalmış mücadele, balçığa düşen bir kimsenin çabaladıkça daha da derinlere gitmesi gîbi, İbrâhim Efendi'nin kızlarını, kurtuluşu olmayan bir girdaba doğru çekip götürmüştü.

Evvelâ köşk satılmış, sonra içinde koca bir ömür geçirdikleri konaktan da olmuşlar, nihâyet işte, bu son kal'a da düşmüştü. Şöyle ki: Okumayan, çalışmayan Fuad'ı bir iş sâhibi etmek fikri Şevkiye Ha-

nımefendi'yi düşündürmeye başladığı zaman, bu işin adını koyan gene Fuad olmuştu. Otomobil alıp satacak ve husûsî taksi işletecekti. Motorlu vasıtaların henüz parmakla gösterilecek kadar az olduğu o devirde, yağlı müşterileri eğlence ve sefahat yerlerine taşımak suretiyle, kısa zamanda kalantor bir tüccar olacaktı. Amma evvelâ araba alacak parayı bulmak lâzımdı. Ondan sonrası kolaydı. İşte kendisi böyle söylüyordu. Lâkin gerçekten de samimî olarak böyle düşünüp düşünmediğini kim bilebilirdi? Bir kere altına arabayı çekince, onu bir ticaret vasıtası olarak mı, yoksa bir keyif ve zevk u safa âleti olarak mı kullanacağı nasıl tâyin edilirdi? Münakaşa ve mücadele uzun sürdü. Fakat sonunda Fuad'ın arzusuna "peki" denildi. Oğlan paranın bir kısmını bulmaya hazırdı. Böyle sağlam işe kim iltifat etmezdi. Amma kefil lâzımdı. Henüz piyasada ismini kabul ettirmemiş bir tüccar namzedine kim kefilsiz para verirdi? Bunca yıldır, bunca iyiliğini gördüğü Ciciannesi dururken elâleme mi boyun büksündü?

Bu teklif de gene atışmalara çekişmelere yol açtı; fakat gene netîcede Fuad'ın dediği oldu. Kefalet senetleri imzalandı. Satın alınan lüks araba kapıya geldi. Başta Mail Kalfa, ev halkı kâr açıklılığı için duâ ettiler.Ve Fuad da arabasına binip konaktan uzaklaştı. Bu suretle de âileyi ve içinde büyüdüğü evi terk etmek keyfiyetinin ilk adımını atmış oluyordu.

Önceleri arada bir geliyor, kış uykusuna yatmış gibi, yirmi dört saat uyuyor; bu arada da çamaşırları yıkanıp ütüsü ütülendikten sonra tekrar çıkıp gidiyordu. Niçin muntazam zamanlarda eve gelmediğini soranlara da: "İş bu... istediğim zaman nasıl gelebilirim?" diye etrafını idâre ediyordu.

Fakat gün oldu, tuzunu ekmeğini yediği ve ellerinde büyüdüğü bu saf insanları avutan masalların arkası kesildi. Zîrâ âilenin sahte şehzâdesi, artık arada bir uğrayışları da terkederek, âkibet büsbütün gözden nihân oldu.

Fakat iş konaktan uzaklaşmakla kalmış olsaydı, gene bir şey değildi. O binbir kâr hülyalariyle satın alınmış arabanın taksidleri ödenmemiş ve bir kere daha oyuna getirilen Şevkiye Hanımefendi, kefil sıfatiyle gene adâletin pençesine düşmüştü. Tabiî ki bu beklenmedik darbe, konakta yeni bir velvele daha yaratmış bulunuyordu. Yeni dert demek, yeni çârelerin yeni tedbirlerin peşine düşmek demekti. Haftalar süren uzun düşünceler, muhakemeler, mütalâalar, bed-duâlar ve türlü münakaşalardan sonra nihayet mahallenin bohçacısı Sıdıka Hanım parlak bir teklifle ortaya atıldı. Konağın, yükte hafif bahada ağır eşyasını sata sata âilenin mâlî vaziyetini avucunun içi gibi

görür hâle gelmiş olan bu kadın, artık satıp savmakla, bu çiçeği burnunda derdi savuşturamayacaklarını da biliyordu.

— Hanımefendiciğim, dedi. Samatya'da fâizle para veren Seher isminde bir kadın vardır. Kıymetli takımlardan bir kaçını ona rehin ederek para alalım, ev gideceğine eşyâ gitsin.. Eşyâyı kurtarmak, evi kurtarmaktan elbette daha kolay... dedi.

Günlerdir bu mevzuda o kadar çok konuşulmuştu ki yorulan zihinler, dolu bir desti gibi artık ne konulsa, kabul edemez hâle gelmişti. Onun için de Sıdıka Hanım'ın teklifini bu yorgun ve dolup taşan kafalar düşünmeden benimsedi. Böylece de faaliyete geçilerek, fâizci Seher bulundu ve muamele tamamlanarak kadından alınan para ile kefalet borcu karşılandı. Görünüşte bu bir çâre idiyse de, hakîkatte dert üstüne dert katmaktan başka bir şey değildi. Zîrâ murabahacı kadının, yüzde otuzbeş fâizle verdiği para, vâdesi gelince nasıl ödenecekti? Artık "yevmin cedîd rızkın cedîd" yaşamaya alışmış olan konak, tıpkı ağını kurup içine düşecek avı bekliyen bir örümcek gibi, sesi soluğu çıkmadan sabırla bekliyor ve günlük rızkını doğrultunca da, yarını düşünmeye vakit bulamadan gününü gün ediyordu. İşte fâizci Seher'den para kaldırıp konağı kurtarmak fikri de, geleceği hesaba katmayan bir çâresizliğin verdiği cesaretin tâ kendisiydi. Konak sâkinleri artık ileriyi düşünmüyor ve yaşadıkları ânı kurtarmak için baştan-kara gitmekten korkmuyorlardı.

Aslında bu, el uzatılacak bir çâre değildi. Şevkiye Hanımefendi, içinde çabaladığı uçurumda, bir kere daha can hevliyle dikenlere, yılanlara tutunmuştu. Zîrâ mühim olan, kefalet borcunu karşılarken, bir de yüzde otuzbeş gibi altından kalkınmaz bir fâizin ağırlığı ile, bir taraftan bir tarafa aktarılan borcu büsbütün ödenmez hâle getirmekti. Nitekim vâde gelip ödeme imkânını sağlıyacak mûcizeli bir fırsat zuhur etmediği için de rica minnet Seher'den müddetin bir sene daha uzatılması temin edildi.

*

Bu arada Sâlih Bey ölmüş ve Şevkiye Hanımefendi'yi, kocasından bağlanan maaş, bir servete sâhib olmuş kadar sevindirmişti. Zâten Küçük Hanım babasından aylık alıyordu. Şimdi de Sâlih Bey'in maaşı, hiç değilse evine ekmek parasını temin edecekti. Ne ki, bu maaş çok azdı. Zîrâ yarısını da Sâlih Bey'in ikinci karısı alacaktı.

Yaşı yetmişbeşi bulmuş olan Şevkiye Hanımefendi, gençliğinde Şehzâdebaşı ile Beyazıt arasındaki yokuşu çıkamaz, hemen dudakları tırnakları morarırken şimdi ister istemez adliye koridorlarında, avu-

kat yazıhânelerinde dolaşıyor, merdiven iniyor, merdiven çıkıyor ya da çarşıya pazara gidip bir gümüş kupa bir altın iğne satmak için dükkân dükkân dolaşıyor, fakat bütün bu ıstıraplı yorgunluklara rağmen ne dudakları ne tırnakları morarıyordu.

Şevkiye Hanımefendi için artık kurtuluş ümidi diye bir şey kalmamıştı. Nihâyet günün birinde mahkeme ve avukat ücretleri yüzünden konak da rehin edildi. Bu, düpedüz mâlî bir intihardı. Artık evin içi her an kuşkuda her an korkuda "geldiler geliyorlar, çıkardılar çıkarıyorlar..." telâşı içinde ecel terleri dökerken, günlerden bir gün fâizci Seher icra memurlariyle berâber kapıya dayandı. Tuttuğunu koparacak ve kimsenin göz yaşına bakmadan işini başaracak haşin mizacına rağmen, gene de kendini takviye etmek lüzumunu hissetmiş olmalı ki, iki zorba silâhşorunu da berâber getirmişti. Bir anda evin içinde yürek parçalayıcı bir panik başladı. Zîrâ bu bir gelişten ziyâde, bir istîlâya bir hücuma benziyordu. Konak halkının bağrış çağırış bed-duâ ve feryadları arasında salonlar mühürleniyor, aynalar tablolar antikalar toplanıyor, yerlerinden kaldırılan halılardan çıkan tozların genzi yakan dumanı ortasında, eğilen doğrulan uzanan zıplayan, kıran koparan eller ve ayaklar durmadan işliyordu.

Ev halkı ise, ne yaptığını biliyordu ne söylediğini ne de söyliyeceğini. Bir ara zavallı Küçük Hanım, çarpılmış ve kurumuş vücuduyle Seher'in üstüne yürümek isterken, icra memurları araya girdiler. O ise, bir yandan kurtulmak için çırpınıyor bir yandan da:

— Hâin karı.. mühürle hele, göreyim seni.. bak nasıl dişlerinle söktüreceğim!

Diye bağırmaktan geri durmuyordu. Fakat bu çeşit sahnelerin içinde pişip kaşerlenmiş, hakaretleri iltifat yerine almış fâizci kadının yüzü, muvaffak olmuş kimselerin hazzı içindeydi:

— Ya, diyordu ya... paralarımı alırken yalvarıyordunuz... verirken iyiydik de şimdi hakkımızı isterken neden cin tutmuş gibi çarpılıyorsunuz? Dişimle sökecekmişim ha.. aman yavaş gel hanım.. ağzından çıkanı kulağın duysun. Ben öyle çürük tahtaya basanlardan değilim.. sizin gibi miras yedi de değilim. Alnımın teriyle kazanıp çoluğuma çocuğuma bakıyorum..

Karşılıklı yaylım ateşine kalkan iki kadından, sinir krizleri geçirerek tiz çığlıklar atan, tabiî ki Şükriye Hanım'dı. Bozuk bir makine dişlisi gibi:

— Çoluğunun çocuğunun üstüne yolun... çoluğunun çocuğunun üstüne yolun! diye durmadan aynı cümleyi tekrarlıyor, karmakarışık

olmuş odaların salonların arasında hızını alamadan koşuyor, koşuyordu.

Muamele tamamlanmış, zabıtların imzalanması için hey'et, İbrâhim Efendi'nin bahçe üstündeki odasında toplanmıştı. Öğleden sonra bu odanın perdeleri dâimâ kapalı tutulurdu. Güneşin eşyâları bozmasından korkularak "perde çekmek" konağın kanunlaşmış âdetlerindendi.

Kalabalığın ortasında şaşırıp kalmış olan Şevkiye Hanımefendi bir ara yerinden fırlıyarak pencere tarafına gitti ve yılların kazandırdığı bir alışkanlıkla, uzanarak gene perdeleri çekti. Az sonra başkalarının malı olacak bu koltukların bu kanepelerin, bu halıların her halde konaktan çıkarılacağını hâlâ kabul edemiyor, hâlâ kendisiyle malını birbirine perçinli zannediyor, hattâ belki öldükten sonra da bütün bunların kendi tasarrufunda kalacağına inanıyordu.

Haklıydı. Gözünü dünyâya açalı beri attığını tutmuş, istediğini yapmış, her neye el uzattıysa yakalıyabilmişti. Şimdi, bu uzun bu parlak gündüzün bir gecesi olabileceğini düşünemiyor, onun için de, kayıblarını mutlaka geri alacağını sanıyordu. Bir yandan da, sıkıntıların sona erip, tekrar aynı parlaklıkta bir günün doğmakta gecikmesi ile kahırlara kederlere gömülüyordu.

KONAĞA VEDA

Eşyâlar gittikten sonra sıra konağa gelince, altmış yıllık bucağını terk etmek herkesten evvel Şevkiye Hanımefendi için güç oldu. Yükte hafif bahada ağır eşyalar zaten kapanın elinde kalmış veya alacaklılar tarafından zaptedilmişti. Bununla berâber hâlâ içleri eşya ile dolu sandıklar, sepetler, yatak yorgan dolu anbarlar, dolaplar vardı. Battal olduğu için müşteri bulamamış ağır eşya ile ceviz yatak odaları, aynalar, konsollar bakır, pirinç ve kristal eşyayı, yılların hattâ devirlerin üstüste biriktirip tabakalaştırdığı bu çeşit çeşit ev bereketini sığdıracak müsaid bir yere ihtiyaç vardı.

İşte konağın tahliyesi için verilen bir aylık müddet bitmek üzere iken Şâyeste Hanım, Hızır gibi gelip yetişti. Karagümrük'de bir sütçünün evi vardı. İki buçuk katlı, kârgir, müstakil ve oldukça da büyüktü. Gerçi hanımlarına lâyık değildi amma, işleri yoluna girinceye kadar barınırlar, sonra âlâsını bulup çıkarlardı. Şâyeste Hanım hem ağlıyor, hem söylüyor ve hem de hanımlarının şu yürekler acısı hal-

lerine, sanki kendisi sebep olmuş gibi yüreğini ezen bir utanma hissediyordu. Onun için de mütemadiyen:

— Kusura bakmayın efendim, biliyorum size lâyık değil amma, daha münasibini bulamadım, diye özür diliyordu.

Hemen evi görmeğe Mail Kalfa gönderildi. Yeni ve oldukça temiz bir binâ idi. Sekiz odasıyla bir de bodrum katı vardı. Nazlanacak ve tereddüt edecek vakit olmadığına göre, göç başladı.

Fakat taşlıkları odaları sofaları dolduran bu dağlar gibi eşyaların bu denklerin hararların taşınması, artık Şevkiye Hanımefendi'nin altından kalkacağı bir iş değildi. Bu türlü zarûrî masraflar karşısında amcasının oğlu ile kızına baş vurmak, onları imdada çağırmak, artık yol sıra hükmüne girmişti. Bu hazin vazifede de gene Hilmi Bey'in oğlu ile kızı hazır nazır olarak hizmet ettiler. Böylece de konak sütcünün evine göçtü.

İlk günler, evin halkı yeni çevrelerini yadırgadıkları gibi, şehrin bu kenar mahallesi de yeni sâkinlerini yadırgamıştı. Civar komşular "güle güle oturun" ziyâreti için bu kibar düşkünlerinin kapısını çalmaya pek cesaret edemedilerse de bir safa geldin dememeyi de, alışageldikleri göreneğe saygısızlık kabul ederek gene de yeni komşularını teker teker ziyarete başladılar.

Şehzâdebaşı'nda iken de konağa her seviyeden her türlü misafir gelip gider idiyse de bunların mühim bir kısmı, kalfalar tarafından aşağıda ağırlanarak hanımlara ya hiç duyurulmaz, ya da beş on dakika yanlarına çıkarılırdı. Şimdi kim kapıyı çalsa, doğruca hanımların yanına geliyor ve gereken teşrifattan habersiz, kendi ahbab ve akranlarıyle konuşur gibi, lâubâli ve rahat tavırlarla hoş beş edip gidiyorlardı.

Bunlar da ne ise neydi amma, Şevkiye Hanımefendi'ye ağır gelen darbelerin başında, bâzı dost ve akrabalarının birer bahâne ile kendisinden el-etek çekmiş olmalarıydı. Ve bir zamanlar: "Halacığım, teyzeciğim.." diye etraflarında dönen, emre ve hizmete âmâde akrabalar, konakla alâka ve münasebetlerini bir şeref, bir imtiyaz olarak etraflarına hissettirmekten gurur duyan dostlar, şimdi nerelerde idi? Sanki buhar olup göğe çekilmişlerdi. Eğer ayakları toprağa değiyor ve hâlâ bu dünyada yaşıyorlarsa, şu halde niçin hiç görünmüyorlar, bir selâmı bir teselliyi basit bir nezaket ziyâretini dahî neden esirgiyorlardı? Hani bir vakitler "halacığım" ben Edirne'ye gidiyorum. Size zahmet olmasın.. floşlarınızı götüreyim de orada sarar gönderirim efendim.. diye, bu zengin akrabaya her hangi bir hizmeti ganimet bilenlere şimdi ne olmuştu Ya Rabbi! Hele haftalarla aylarla köşkte misâfir kalıp

yaz mevsiminin tadını çıkaran ve kışın da konağın ılık ve mükellef salonlarında ağırlanan bütün o dostlar nerelere saklanmıştı? Hayır.. saklı kapaklı filân değillerdi. Her biri, ellerini kollarını sallayarak, gönüllerinin çektiği yerlerde dolaşıyor, keyiflerince gülüp eğleniyor; hattâ çektikçe uzayan, uzadıkça ağdalanıp koyulaşan dedi-kodularına Şevkiye Hanımefendi'nin hatâlarını, yanlış atılmış adımlarını mevzu seçerek, bir zamanlar karşısında ezilip büzüldükleri bu düşmüş kadınla bol bol alay ediyorlardı.

HAK KAPISI

Gel zaman git zaman, sene 1930 a gelip dayandı. Şevkiye Hanımefendi'nin yeni avukatı bir tutamak yeri bulup Zâim Bey'e yaptığı tazyik, belki de tehdit ile, Şevkiye Hanım'ın emlâkinden Şifa'daki köşkünü işgal etti. Baro'ca da, cemiyet nazarında da, makbul tutulmayan bu adam, kanun dışı teşebbüsleriyle mâruf bir kimse idi. Muvakkat bir zaman için de olsa, ne yapıp yapıp köşkü Zâim Bey'in elinden almış idi. Fakat kendisi iki katı işgal ederek çatı arasını da Şevkiye Hanımefendi'ye teklif ediyordu. Burası beşik tavanlı, basık bir yerdi. Fakat daha da kötü olsa, gene âile için bir nimet demekti. Zîrâ sütçüye onbir aylık kira borcu takılmıştı. Adam, her gün kapıya geliyor, kaba, haşin ve edeb dışı sözlerle bağırıp çağırarak parasını istiyordu. Şu halde bu fırsatı kaçırmamalı ve kapağı Kadıköyü'ne atmalıydı.

Gerçekten de günlerden bir gün, Çerkes kalfayı Karagümrük'de bırakarak, küçük bir at arabasının alabileceği eşyâ ile, gizlice Şifa'daki köşke kaçtılar. Kalfa, sütçünün evinde kaldıktan sonra, İbrâhim Efendi'nin konağından arta kalan kimseler de iki kardeş ile Neveser Kalfa ve Mail Kalfa'dan ibâretti.

Fakat Kadıköyü'ne gitmekle ortaya gene bir gaile çıkmıştı. Karagümrük'teki evin kirası boşuna işliyor ve uzun zamandır aylığını alamamış olan kalfa ise, boş evde aç kaldığı için, boğazı tokluğuna bir yere sığınmış bulunuyordu. Zavallı ihtiyar, senelerdir aylığını alamadıktan başka, bir de sütçü, kadıncağızın, yatak yorgan çamaşır gibi lüzumlu eşyalarını dahî vermek istemiyordu. Hiç olmazsa bir kat çamaşırla bir şiltesini almak için gidip yalvardıkça: "Belki bir gün senin sandığını veririm amma, kiramı ödemezlerse onlara bir toplu iğnelerini bile vermem.." demekte şiddetle ısrar ediyordu.

Gerçekten de bu ödenemiyen borç, o borcun en az yüz kere üstünde bir değer taşıyan eşyayı âkibet götürdü. Ne müdahale edecek kimse, ne ödeyecek para vardı. Böylece de konağın son izleri, son bereketleri de silinip gitmiş bulunuyordu.

Fakat giden yalnız eşyâ olsaydı neyse idi... 1930 yılının şubat ayında Hâlet Hanımefendi'nin damadı, Nisan ayında da oğlu Server Bey dünyâya göz yumdular. Ne ki Şevkiye Hanımefendi bu temel yardımcılarını kaybederken, geride babalarının vazifesini devralacak üç torunla Hâlet Hanımefendi'nin kızı kalmıştı.

*

Böylece dünyâ, varlığı dirliği şanı şöhreti ve insanlarıyla Şevkiye Hanımefendi'den biraz daha elini eteğini çekip, biraz daha sırtını çevirirken, dünyâ içindeki dünyânın mensubları, ona gittikçe kendilerini hissettirmekte ve adım adım yaklaşmakta bulunuyorlardı. Bu devlet düşkünü ihtiyar kadın, şimdi karşısında bir açık kapı görüyor ve oradan kendisine uzanan el, mânevî nafakası kadar maddî geçimini de düşünüyordu.

Gerçi bu kapı, herkese olduğu gibi, oldu olası kendisine de açıktı. Fakat insanoğlunun, eteğine takılan servet, şöhret, debdebe ve haşmet dikenlerinden kurtulup, bu kapıya kapılanması güçtü. Zîrâ oradan içeri adım atmanın şartları vardı. Gerçi bu kapıya âlim, câhil, kâfir, mü'min, günahlı, günahsız her istiyen girebilirdi. Fakat girdikten sonra, cehlini satıp bilgi almaya, günahını verip savab kazanmaya, derdini atıp derman bulmaya zorlanırdı. Bu alış verişe girmek için de, kibirden gururdan yalandan riyâdan geçmek, Hâk ve adâlet ölçüsünden dışarı çıkmamak lâzımdı.

Esâsen bu kapıya, Hak Kapısı diyorlardı. Şevkiye Hanımefendi de, herkes koşuyor herkes gidiyor diye arada bir buraya uğrar, lâkin Hak katından sızan huzur, sükûn, şevk ve aşk, büründüğü dünyâ zırhını yarıp içine sızmaya yol bulamazdı.

Şu var ki bu kapının Efendisi de mensubları da, alın terleriyle geçinen, mütevâzı kimselerdi. Onun için Şevkiye Hanımefendi'nin kaybolan servetini karşılıyamaz, ona alıştığı debdebe ve saltanatı temin edemez, ancak kendi yediklerinden yedirir, kendi giydiklerinden giydirirlerdi. Bu kapının âdeti, almak değil, vermekti; bâr olmak değil, yâr olmaktı.

Yıllarca evvel bu kapıyı bütün âileye açan, Server Bey'di. Vaktiyle haşarı bir Galatasaray talebesi olan küçük Server'e, alnının kutlu yazısı, seneler sonra aynı mektebin, hattâ aynı sınıfın talebelerinden

bir arkadaşı, insanlık târihinin Ken'an Rifâî diyeceği bir ulu kişiyi, hidâyet ve hakîkat meş'alesi olarak gönderip, dünyâ karanlıklarını aydınlatmış, dünyâ görüşünü değiştirtmiş, böylece de hayâtını mânâlandırıp şuurlandırarak, eline, gerçekle sahteyi değerlendirecek bir endâze vermişti. Onun için de kendini beşerî ve hayvânî tehlike ve tuzaklardan geri çekmiş bu olgun ve dolgun kişi, cümle âleme açık duran bu Hak sofrasının nimetlerinden faydalanamamakta bulunan nasibsiz akrabasına her zaman acımıştı. Ne yazık ki amcasının kızı, kendisinin dünyâ hırslarından arınmış gerçek yüzünü görmeyip, vârislik gibi bir an dahî benimsemediği arızî bir sıfatının üstünde durmuş, titizlenmiş, şüphelenmiş ve ömrü boyunca kendisinden ürkmüştü.

Halbuki Server Bey'in dünyâsındaki geçer akçe, amcası İbrâhim Efendi'nin avuçlarında şakırdayan altınlar değil, gönül hazinesinden taşıp dökülen mânevî servetti. İşte şimdi zenginliklerini iç âlemlerinde saklıyan bu feragatlı ve faziletli insanların kapısı, hayâtın istiskaline uğramış Şevkiye Hanımefendi'ye alabildiğine açık bulunuyordu. Artık dertlerini, elemlerini, kahırlarını hep oraya boşaltıp, karşılığında teselliyi, şifayı ümit ve alâkayı hep orada buluyordu.

Fakat işte, her yanından dünyânın dirsek vurduğu bu görmüş geçirmiş kadına o kapının himmeti yanlız mânevî yönden değildi. Bu kapının Efendisi, Hâlet Hanımefendi'nin artık genç bir kadın olan torunu ile, her ayın ilk günü bir zarf gönderiyordu. Bu zarfın içinde de yirmibeş lira bulunuyordu. Kırk sene evvelki râyice göre bu cep harçlığı, küçümsenecek bir miktar değildi. Yaşça kendisinden hayli büyük olan bu düşmüş hanımefendiye, üstü "Şevkiye Hanım kızıma" diye yazılarak gönderilen zarfın, başkaları tarafından bilinmemesine son derece itina edildiği gibi, bu en yakın akrabadan baskasiyle de gönderilmemek inceliği gösterildi.

*

Şevkiye Hanımefendi'nin bu çatı arası devresi de bir başka çile idi. Avukatın karısının bahçeyi istîlâ eden yirmi küsur köpeği, içeri kuş uçurtmuyor ve nâdiren de olsa, hanımları görmeğe gelenler, bahçe kapısında durarak ziyaretlerinden yukarıya haber verebilmek için, dakikalarca bekliyor nihâyet Mail Kalfa aşağı inip köpekleri birer tarafa savuşturarak geleni içeri alıyordu.

Günlerden bir gün, Şevkiye Hanımefendi'yi Sâlih Bey'in bir akrabası ziyârete geldi. Bu, her zaman âileye bağlılık göstermiş terbiyeli bir adamdı. Yengesinin Şifa'daki köşküne nakletmiş olduğunu duya-

rak ziyâretinde bulunmak istemişti. Kendi evinin de Kadıköyü'nde olması bu arzuya bir de komşuluk vecibesi ilâve etmiş sayılırdı.

Bahçe kapısına gelince, bir ağızdan haykıran köpeklerin barikatını aşamıyarak bir zaman bekledi. Ne tuhaf.. ihtiyar yengesinin eskiden köpek merakı yoktu. Hele böyle sayılamıyacak kadar kalabalık bir sürünün ortasında, seksoncu başı gibi yaşamak nereden hatırına gelmişti? Mail Kalfa imdada gelince, ilk sorduğu sual bu oldu ve:

— Hiç biri bizim değil Beyefendi.. hepsi avukatın hanımının köpekleri... cevabını alınca büsbütün şaşırdı. Demek ki yengesi bu köşkte başkalariyle berâber oturuyordu? Ve demek ki başkalarının bu tahammül fersâ kaprislerine boyun eğmek zorunda bulunuyordu.

Mail Kalfa önde, kendisi arkada, merdivenleri çıktıkça, hayreti başka istikametlere çevriliyor gördüklerine inanamıyordu. Zîrâ ihtiyar kalfa, kendisini çıkara çıkara evin çatı arasına çıkarmıştı. Karşılıklı iki oda ile bir koridordan ibaret olan bu katta ilk göze çarpan, el yıkamak için konmuş musluklu bir çinko kapla, altındaki çinko küvetti. Köşede de soğan ve patates sepetleri, kömür tenekeleri ve çuvallar vardı. Misafirleri aldıkları odada ise bütün eşya, iki kardeşin demir karyolalarından başka, bir hasır iskemle, bir küçük tabure, bir komodin, bir saç soba ve odanın ancak bir kısmını kaplıyan eski bir kilimden ibâretti.

Misâfir, ev sâhiblerini ancak selâmlamıştı. Gösterilen yere oturamıyor, konuşamıyor, yutkunuyor, bir şeyler söylemek istediği halde sesi çıkmıyordu. Herkes gibi, İbrâhim Efendi'nin kızlarının sıkıntıda olduklarını duymuştu. Amma bu sıkıntının böyle bir sefalet hâline inkılâb etmiş olduğunu asla düşünememişti.

Hâlâ ayakta idi ve hâlâ ne yapacağını bilmez halde donmuş gibi yerinden kımıldayamıyordu. Bir an, hafiften sendeledi ve hızla kapıya doğru fırladı. Merdivenleri ikişer üçer iniyor, arkasından koşan Mail Kalfa "Ayaklarım kırılsaydı da gelmeseydim, bu hallerini görmeseydim!" diye boğula boğula ağlayan misâfire, bütün gayretine rağmen yetişemiyordu.

Yetişemedi. Ve bu kendinden geçmiş adam da, az evvel muhafızla ortalarından geçtiği yirmi küsur köpeğin arasından ok gibi fırlayıp, kendini sokağa attı.

Nihâyet, hayvan dediğimiz mahlûkta da insiyakının hassas ve şaşmaz buyruğu hükmetmekte idi. Belki de teessürün ve ıstırabın, beşerî icâbları alt ettiği böyle bir an içinde, yalnız köpeklerin arasından değil, aslanların, kaplanların ortasından da geçse, zarar değil hürmet

görürdü. Zîrâ aşk gibi, ıstırabla mâsumlaşan mahlûka saygı, yaradılış kanunlarının icabı idi.

Mecnun'un çöllerde vahşî hayvanlarla ülfet ve ünsiyet edişi rivayeti, tabiat gerçeklerine aykırı bir masal değildi. Belki, elinde irâdesi dümeni bulunan insanoğlu, gaddar ve zâlim olabilirdi. Fakat dümeni, sevki tabiilerinden ibaret olan hayvânî şuurda ancak ihtiyaçlarının zorlaması vardı, zulüm ve merhametsizlik değil. Ve nihâyet, bir kin, bir intikam ya da bir hiç yüzünden kan döken insanla nafakasının peşinde kan döken hayvan, özür ve masumiyet bakımından birbirlerinden ne kadar farklı idiler.

Şevkiye Hanımefendi'nin çatı arası hayatını gün günden zorlaştıran sebepler arasında, köşkün hemen tamamını işgal edenlerin müteca viz hareketleri başta geliyordu. Koca binaya sığmaz gibi, çatıya çıkan merdivenin her basamağına koydukları eşya yüzünden aşağı inmek de yukarı çıkmak da bir cambaz mahareti ister olmuştu. Bu da yetmemiş gibi, akla gelen gelmiyen sebeplerle bu ürkek ve yalnız ihtiyarları tâciz etmeyi âdetâ günlük programları arasına almış olan avukat da çoluğu çocuğu da zavallılara her gün gözyaşı döktürüyorlardı.

Şevkiye Hanımefendi, sütcünün evinden Kadıköy'üne geçmeyi kabul ederken hem avukatıyle aynı çatı altında bulunmaktan dolayı bir nevi emniyet sınırı içinde olmak, hem de işleri hakkında kolay malûmat alabilmek imtiyazına sâhib olacağını ummuştu. Görünüşte de bu buydu. Fakat haftalar, hattâ aylar geçtiği halde ne avukatını görebiliyor, ne de gönderdiği haberlere cevap alabiliyordu. Bir yandan da köpeklerin gürültüsü ve pisliği ile rahat bir gece uykusuna ve bilhassa temizliğe hasret kalmış olmaları, bu, gün görmüş insanlara dünyâyı zindan eylemiş bulunuyordu.

Yaz geçip tekrar kış geldiği zaman, büsbütün aksi ve somurtkan olan Neveser Kalfa hastalandı. Çatı katının bir odasında hanımlar, ötekinde de Mail Kalfa ile efendinin bu ihtiyar odalığı yatıyorlardı. Ömrü boyunca efendinin kızını yanlış öğütleriyle hatâya sürüklemiş olan bu cimri kadının, hâlâ dediği dedikti. Meselâ, bir kaç kırık iskemle ile boş sandıkların atılmasına razı olmadığı için, odada yatağını koyacak yer kalmadığından şiltesini bir boş anbarın içine sokarak senelerdir orada yatıyor ve kimse de onu bu zindandan çıkaramıyordu. Bir sabah Mail Kalfa hanımların kahvaltısını hazırlarken:

— Kalfam bu gece çok hasta idi; bir hekim getirsek fena olmaz, dedi.

Hekim, ilâç ve para demekti. Ay sonu idi, onun için de evde ne

vizite verecek ne de reçete yaptıracak para vardı. Evet amma hasta olan da bütün şom hareketlerine ve zararlı ihtiraslarına rağmen babasının seksen yaşına gelmiş odalığı idi. Bu yüzden de bakılması lâzımdı. Fakat ne ile? Şevkiye Hanımefendi'nin aklına, komşuları doktor Fettah Bey geldi. Acaba çağırsalar, komşudur diye vizite almaz mıydı? Hadi almadı diyelim, eczacı da reçeteyi bedava yapmazdı ya...

Küçük Hanım, her zamanki patavatsız uslûbiyle, rast gele konuşarak ablasını kızdırıyor, işe yarar bir fikir vereceği yerde büsbütün zihnini bulandırıyordu. Fettah Bey'in ilâçları kime iyi gelmişti ki Neveser'e gelsindi? İstanbul'da ondan başka hekim mi kalmamıştı? Belli başlı birini getirmek lâzımdı. Kaç defalar Akil Muhtar'ı çağıralım demiş de, ablasına lâkırdı anlatabilmiş miydi? Zaten hep onun söz dinlememesi değil miydi ki başlarına bunca felâketi getirmiş, kuru tahtaların üstünde kala kalmışlardı? Ah hele: "Satmıyacağım, dokunmıyacağım diyip diyip de bir gün, kardeşim benim elimde avucumda bir şey kalmadı, şu senin mücevherlerini rehin etmekten başka çâremiz yok.. diyerek baba yadigârı onca elması, zümrütü, yakutu, inciyi nasıl da içedivermişti. İşleri düzelince daha iyilerini alacaktı. Vâdi böyle idi. Amma kendisi, tacdan gerdanlıktan vazgeçmişti, hiç olmazsa ayağına bir çift çorap sıcak tutacak bir aba terlik alabilseydi..."

Mail Kalfa, Küçük Hanım'ın konuşma krizi geçinceye kadar beklemek lâzım geldiğini bildiğinden "hastanın çayını vereyim de.." diyerek odadan çıktı. Fakat gitmesiyle ağlaya ağlaya geri gelmesi bir oldu. O hanımlarla konuşmakta iken, kalfası da yattığı anbarın içinde ölmüştü. Hastalıktan ve ölümden son derece korkan Şevkiye Hanımefendi, gidip ölüyü görmeye teşebbüs dahi etmedi oturduğu yerde büzülüp kalakaldı. Fakat Küçük Hanım hemen koşarak, babasının odalığını sıkı bir tetkikten geçirdi. Sonra içeri dönerek köşesinde titremekte olan ablasına izahat verdi. Neveser, Mail'in dediği gibi az evvel ölmemişti. Her halde bu iş gece yarısı olmuş olmalıydı ki soğuktan nasıl büzülüp yattıysa öylece kalmış ve her tarafı buz olmuştu.

Avukat, ölünün gaslini evde kabul etmediği için, ertesi gün belediyeden gelen memurlar bu dertop cesedi, getirdikleri tabuta yerleştiremediler. Onun için de bir kaput bezine sararak arabaya koydular. Küçük Hanım'la Mail Kalfa, Neveser'i aşağı kadar teşyî ettiler ve hıçkıra hıçkıra ağlayan Mail Kalfa'nın:

— Şimdi kalfam böyle iki kat mı mezara konacak? diye sorduğu suale ölümle yüz göz olmuş bu adamlar son derece kayıtsız, son derece rahat:

— Yok yok.. sıcak suyu görünce gevşer... diyerek, bir baş sağlığı dilemeden hattâ bir selâm dahî vermeden, çekilip gittiler.

Mail Kalfa ağlıyordu. Daha da çok ağlıyacaktı. Zîrâ hâdise cidden hazindi. Elli sene aynı çatı altında yaşamışlar, aynı âilenin kaderine kaderlerini bağlamışlardı. Şimdi, düğüm bir kere daha çözülmüş ve evin kapısı bir kere daha açılarak en eski emektarını uğurlayıp tekrar örtülmüştü. Artık, bu örtülen kapının içinde, üç kişi kalmışlardı. Bakalım, aynı kapı bir kere daha açılınca ilk çıkan kim olacaktı?

Çok hisli çok müşfik ve tatlı bir kadın olan Mail Kalfa da, bütün konak sakinleri gibi Neveser'in bir hayli hışmına uğramış idiyse de, affetmesini, hoş görmesini bilen mizacı, çoktan hepsini silmişti Şimdi gözünde, bir daha gelmemek üzre şu kapıdan çıkan kalfasının cesedi vardı. Yarın öbür gün bu cesed bir avuç kemik kalacaktı. Gerçi herkes için bu buydu amma gücüne giden, dünyadan bu kadar kötü ayrılmaktı. Ne tuhaf, o dünyâyı terketmeden, dünyâ onu terketmişti.

*

Bu hâdisenin üstünden de gene aylar geçti. Köpekler havladı, ihtiyarlar ağladı; kış gitti yaz geldi. Bir sabah avukat evden çıkıp işine giderken, pencereden bakan Şevkiye Hanımefendi, aynı bina içinde olmalarına rağmen soramadığı yığın yığın meselelerin üzüntüsüyle:

— Mail.. koş, şu adamı yakala.. bakalım Zâim'le konuşacaktı, ne yapmış, bâri bunu söylesin! Hadi çabuk ol, gitmeden yetiş.. diye seslendi.

Mail Kalfa, merdivenlere sıralanmış küfelerin sepetlerin ve tenekelerin üstünden atlıyarak aşağıya indi. O bu manevraları yapıp bahçe kapısını buluncaya kadar, avukat da köşeyi dönmüştü. Koşmasa yetişmesine imkân yoktu. Nefes nefes köşeye geldiği zaman da avukat Saint Josephe'in önünde bulunuyordu. Mail Kalfa, son bir gayretle bu yokuşu da koşarak çıktı. Fakat ne olmuştu? Başı dönüyor, gözleri kararıyordu. Bir adım daha atmak istedi, bu defa da ayakları birbirine dolaştı ve olduğu yere düştü. Davranmak, kalkmak istiyor, bir türlü doğrulamıyordu. Sanki az evvel koca sokağı koşarak geçen sonra da aynı hızla yokuşu çıkan kendisi değilmiş gibi, taşların üstünde upuzun yatıyordu.

İnsan, bu kadar mı âciz bir mahlûktu? Bir an, onu var etmeye; gene bir an, yok etmeye kâfi idi demek... işte bütün çırpınmasına rağmen değil kalkıp yürümek, oturamıyordu bile.

Avukat, işi anlamıştı. Fakat şişman adamdı. İhtiyar kadını ne kucaklıyabilir ne kaldırabilirdi. Kendini zorlayacak olsa, onun da şu yerde yatanın âkıbetine uğrayacağı muhakkaktı. Yoldan geçenler, hastanın etrafında yavaş yavaş kalabalık bir halka hâlini alır olunca, o da bu kargaşalıktan faydalanarak aralarından süzülüp çıktı ve işine doğru yürümeğe başladı.

Hastanın etrafında toplananlar, emektar Habeşi kucakla içeri getirdikleri zaman, bir eliyle bir ayağının tamâmen gevşemiş olmasına rağmen, her zaman parıl parıl olan zekâsı ve doğru işleyen aklı yerli yerinde idi. Onun için de başı ucunda duran Şevkiye Hanımefendi'nin hâdiseyi sür'atle tahlil etmekte olduğunu ve bu beklenmedik darbenin kalfası kadar kendisini de içine alan dehşetini hesap etmekte bulunduğunu anlıyordu. Hakkı vardı. Şu kendisini yere yıkan darbe hanımlarının da başına gene kim bilir ne gaileler ne zorluklar getirecekti.

Mail Kalfa'nın tahmini gibi gerçekten de bütün bu endişeler Şevkiye Hanımefendi'nin zihninden şimşek sür'atiyle geçmekteydi. Gerçekten de Mail'siz bir hayâtı hiç düşünmemişti. Şimdi ne olacaktı? Hastaya kim bakacak, onun da kendilerinin de önlerine iki lokma yemeği kim hazırlayıp koyacaktı? Soba yakmak, odun çıkarmak, bulaşık, çamaşır...

Zihnine hücum eden müşküllerin ortasında bunalıp şaşırmış olan Şevkiye Hanımefendi Küçük Hanım'ın sesiyle kendini toparladı. Şükriye Hanım, her zaman olduğu gibi derinlere gidip hâdisenin vehametini ve şumûlünü hissetmemekle berâber, işi pratik ve realist bir yönden almasını bilmişti:

— Abla... diyordu. Böyle dikilip düşünmenin faydası ne? Haydi bana yardım et de mantosunu elbisesini çıkaralım, geceliğini giydirelim. Sonra da gider bir hekim getiririm.

Fakat hastanın da onlara bir söyliyeceği olmalı ki, Küçük Hanım gecelik entarisini almaya gidince, Mail Kalfa da şimşek şimşek parlayan beyaz dişlerini kısıp zayıf ve kuvvetsiz bir sesle:

— Hanımcığım, boşuna uğraşmayın... siz bu hastalıkla baş edemezsiniz. Aşağıki adam hiç olmazsa bize bu iyiliği yapsın.. bir fakir kâğıdı çıkarıp beni Dârülaceze'ye koydursun.

*

Mail Kalfa, yedi sene yatalak kalacağı Dârülaceze'ye gittikten sonra, artık iki kardeşe de Şifa'daki köşkte oturmak büsbütün imkânsız hâle geldi. Gerçi Küçük Hanım sokak işlerini yapıyor, ekmeği

sebzeyi alıyor ve getirip pişirmeye de çalışıyordu. Amma, hem çarşı pazar uzaktı hem de aşağıdan odun kömür çıkarmak, çöp tenekesini ve külleri indirmek, sonra da durmadan evdekilerden azar işitmek çok zordu.

Şaşılacak bir şey varsa, Küçük Hanım'ın fakirliği kolayca benimsemiş ve yeni hayât şartlarını ablasından çok farklı kabul etmiş olmasıydı. Evin işleriyle yalnız kendini mükellef görüyor, sebze ayıklamak, ortalık süpürmek gibi işlerde karşısındakinden yardım beklemek hatırına bile gelmiyordu. Zîrâ beklese de faydası yoktu, çünkü ablası hiç bir şey yapamıyor, beceremiyordu. Sanki kendisi fakir doğmuş, fakirlikle büyümüş bir kimseydi. Yoksulluk psikolojisi, az para ile yaşamanın yollarını nasıl da öğretivermişti. Muhakkak ki ablasından mes'ut ve rahattı. Bir kere sırtında mes'uliyet ve vicdan azabı denen çeki taşının ağırlığını hissetmiyordu.

Fakat Küçük Hanım'ın iğrilmiş, erimiş ihtiyar ve zayıf vücûdu, dalyan gözcüsü gibi çatı katına çekilmiş bu iki ihtiyarın orada yaşamalarını mümkün kılacak kudrete de mâlik değildi.

Artık ne yapıp yapıp İstanbul'a kapağı atmalıydılar. Bundan sonra ancak hısımlarının akrabalarının bulunduğu bir semt onları paklardı. Aylığının geldiği bir gün bu arzusunu Hâlet Hanımefendi'nin torununa açmış:

— Kızım, biz burada yalnızlıktan dilimizi unutacağız. Kapımızı kimseler açmıyor. Annene, ağabeyine söyle çâremize baksınlar... demiş ve biraz durduktan sonra da yanlarındaki beyaz köşkü göstererek devam etmişti:

— Biliyorsun, bu beyaz köşk, Zühtü Paşa'nın kızı Lütfiye Hanımefendi'nindir. Allah şifasını versin, Mail söylerdi. Lütfiye Hanımefendi'de bir kutu varmış. Düğmesini çevirince hem konuşuyor hem şarkı söylüyormuş. Lütfiye Hanımefendi bizim gibi yalnız da değil... olsa bile odasının içinde avutacak bir ses var demektir.

Belki saraylardan, resmî dâirelerden evvel konağına telefon alan ve elektrik getirten, her yeni icada herkesten evvel sâhib olmaya alışık olan Şevkiye Hanımefendi, demek ki memlekette hayli yayılmış bulunan radyoyu, değil görmek, ismini dahî duymamıştı. Zavallı ihtiyarcık tevekkeli dilimizi unutacağız demiyordu? Mail Kalfa'nın nasılsa görüp hanımlarına anlattığı bu "konuşan kutu" dan hayret ve merakla bahsedişi gerçekten çok hazindi. Amma öyle kibar öyle terbiyeli bir anlatışı vardı ki, insana saygı ile karışık bir hüzün hattâ ağlama arzusu veriyordu.

Şevkiye Hanımefendi artık kendisine varlık zamanında olduğun-

dan çok fazla alâka ve muhabbet gösteren akrabalarını, gurûrunun o yüce tahtından süzmüyor, onların yanına inerek aynı seviyeden aynı safdan konuşuyordu. "Ne yapıp yapıp beni İstanbul'a alsınlar" derken de, nazının geçeceğini, sözünün dinleneceğini biliyordu. Onu "İstanbul'a almak" külfetini ihtiyar edecek akraba gene amcası Hilmi Bey'in oğlunun oğlu eczacı Sedat Bey'le, kızının oğlu Mühendis Ekrem Bey'di. Fakat bu taksimde, ağırlığın yüzde doksanı Ekrem Bey'e düşerek; ev tutmak her ay kirayı karşılamak, Şifa'daki eşyayı İstanbul'a nakletmek, en müşkülü de, bu iki ihtiyara hem can yoldaşlığı edecek hem de işlerine bakacak münasib bir kimse tedarik etmek icâb edecekti.

*

İbrâhim Efendi'nin kızlarına Hırka-i Şerif'in etekleriyle Yenibahçe'nin sınırına dayanan bir semtte iki katlı beş odalı ve önü bostan olan bir ev bulundu. Buraya naklettikten sonra da çileli devirlerinin belki de en rahat ve en âsûde günlerini yaşamaya başladılar.

Bir zamanlar Hilmi Bey'i karşısına alıp "kardeşim, ben evlâdlarımın istikbalini temin ettim ama sen edemedin" diyen İbrâhim Efendi'nin kızlarını, şimdi Hilmi Bey'in torunları himâyelerine almışlardı. Sedat Bey, her gün mutbağından yemeklerini yolluyor ve Ekrem Bey de geri kalan çeşitli müşküllerini ve eksiklerini karşılıyordu.

Hilmi Bey'in kızı ve Ekrem Bey'in annesi Meliha Hanım, her fırsatta evlâdlarını arkalarından iyiliğe doğru iten, kendi yapamadığını onlara yaptırmak istiyen bir insandı. Zengin olmadığı için, amcasının kızlarına istediği ölçüde yardım edememekten dertlenir kahırlanırdı. Ancak dürüst ve faziletli bir genç olan oğlunu, işler bir yara gibi kanayan bu düşkün insanların dertlerine merhem olabilmesi için alabildiğine teşvik ederdi. Bâzan da ana oğul Dârülaceze'ye giderek emektar Mail'i ziyaret eder eksiklerini ihtiyaçlarını tamamlarlardı.

Artık Şevkiye Hanımefendi'nin kutu gibi şirin ve ferah evi, hemen hiç boş kalmıyordu. Kendisi de "dâvâ, avukat, mahkeme" lâflarını unutmuş görünüyor ve gelmişin geçmişin üstüne bir sünger çekmek suretiyle, sırtındaki bu ağır yükü atarak rahatlamışa ve yeni şartların adamı olmayı kabul etmişe benziyordu.

Bir yandan amcasının kızı ve torunları kendisini hemen hiç bırakmıyorlar, bir yandan da ikramların izzetlerin en incesini yapan "Efendi kapısı" ve bu kapının gösterdiği alâka ve itibar, hayâtının acılarını uyuşturuyor yatıştırıyordu. Hele, o kapıya her gidişinde kendisini ayağa kalkarak karşılayan "Efendisinin": "Buyurun kızım, buyurun Şev-

kiye Hanım..' diye bir şeref misafiri gibi kabul edişi, hatırını sorup, gönlünü alışı bütün dertlerini afyonlayıp duyulmaz hissedilmez hâle getiriyordu. Biliyordu, bu kapının bir düsturu vardı; burada: Düşen insana gökte melekler bile ağlar; dikkat etmeli bir kırık kalbi incitmemeli denirdi.

*

Yeni düzenleri içinde sâkin ve nisbeten huzurlu bir devre yaşamakta olan iki kardeş, bâzan alış verişe, bâzan hava almaya, daha ziyâde ziyaretleri iâde maksadiyle sık sık sokağa çıkıyor, gittikleri yerlerde pek âlâ da avunup hoşça vakit geçiriyorlardı.

Bu küçük eve taşındıklarından beri kendiliğinden yeni bir muhit teşekkül edivermişti. Bâzıları komşu, bâzıları eski debdebeli devirlerinde pek sokulmaya cesaret edememiş kimseler, büyük kısmı ise akraba ya da "Efendi kapısının" vefâlı mensubları idi. Onun için de bu candan gönülden arayıp soranlara, bu "hanımefendiciğim, küçük hanımefendiciğim.." diye her ikisine de hararetle alâka gösterenlere elbette bir karşılık ziyâretinde bulunmak lâzımdı. Hem bu ziyâretler hoşlarına da gidiyor, onları avutup oyalıyordu da. Sonra akşam olup evlerine döndükleri zaman, bir sıcak oda ve bir sıcak çorba buluyorlardı. Gerçi Küçük Hanım bir hayli iş öğrenmişti. Misâfire kahve pişirmek, çay takımlarını yıkamak, sobanın etrafını temizlemek, yatakları toplamak gibi vazifeler hep ona düşüyordu. Yemek, Sedat Bey'in mutbağından geldiği için esâsen yağlı ve isli tencere yıkamak külfeti yoktu. Amma ne de olsa Küçük Hanım'ın yaptığı çerez nevinden işlerdi. Halbuki beri tarafta çamaşır, ütü, temizlik gibi evin, bilgi kadar güç - kuvvet istiyen ağır işleri de vardı. İşte bu zorluğu da amcasının kızı hallederek Kevser Hanım isminde bir mensublarının bu aciz akrabalara yardımını temin etmişti. Kevser Hanım'ın evi, Şevkiye Hanım'ın bahçesiyle arka taraftan bitişikti. Kendisi de terbiyeli ve umur görmüş bir kadındı. Kocası ve bir kızı ile bir oğlu vardı. Buna rağmen kendi evinin işini tasarladıktan sonra, debdebe ve ihtişam devirlerini çok yakından bildiği bu garib kişilerin evine geçer ve kendine düşen vazifeyi sessiz sadasız yapardı.

İşte bu minval üzre akıp giden zaman, gele gele 1938 senesine geldi. Kış mevsimi hemen yarılanmıştı ki bir sabah erkenden Ekrem Bey'in kapısı çalınarak Küçük Hanım'ın hastalık haberi geldi. Aynı haber mahalleye de aksetmiş olmalı ki Şevkiye Hanımefendi'nin evi kısa zamanda âileden ve muhitten gelenlerle doluverdi. Kimi hasta-

nın limonatısını yapıyor, kimi yatağını düzeltiyor, kimi hekimin verdiği reçeteyi yaptırmaya gidiyordu.

Şükriye Hanımefendi

Getirilen doktor, şiddetli soğuk algınlığı demişti. Hastanın ateşi yüksek, yanakları halka halka kırmızı olmasına rağmen neşesi yerindeydi. Hele etrafında dolaşan kalabalık, keyfini büsbütün arttırıyordu. Hatırı sorulduğu zaman, yalnız nefeslerini daraltan ağrıdan şikâyet ediyordu. O da geçse hiç bir şeyi yok demekti.

Hastalığın ilk ve ikinci günleri hep aynı hafif, endişesiz hava içinde geçti. Gelip gidenlerle şakalaşıp eğlenen ve hastalığını ciddiye almıyan Küçük Hanım, üçüncü gün birden bire bozuldu. Ve o, bayram çocuğu gibi keyifli hâli değişip, sesi, soluğu çıkmaz oldu. Aynı gün vizitasını yapıp kapıdan çıkan doktor da hasta gibi durgunlaşmıştı.

Küçük Hanım'ın sol böğrünü canavar dişi gibi koparan ağrı artmış, ateşi de bir komşunun dediği gibi, çırayı yanına koysan tutuşacak hâle gelmişti. Zayıf vücûdu yanık bir pervane kanadı gibi kavrulurken gelen nöbetler de dalgınlığını arttırarak sayıklamalar başlamıştı. Artık eve gelip giden yaşlı ve tecrübeli kimseler, hastayı yalnız bırakmamak lâzım olduğunu söylüyorlardı. Eve girip çıkanın da haddi hesabı yoktu. Kalabalık hep Küçük Hanım'ın yatağı etrafında toplanıyor, yapılması icab edenler hakkında kimse Şevkiye Hanımefendi'ye bir şey sormuyor ve onu, fikir ve karar vermek müşkülü karşısında bırakmıyorlardı. Bu atlayış, bir saygısızlık hareketi değil, belki bir nevi koruma hissi ve hürmetin tâ kendisi idi. Zirâ hastanın ağırlaştığı andan itibaren Şevkiye Hanımefendi kendini sahneden çekmiş, hem var hem yok hale gelmişti. Gerçi evde idi; fakat fikren de hissen de kaybolmuş, âdetâ eriyip su kesilmişti. Günde bir iki defa kardeşinin odasına başını uzatıyor, lâkin gördüğü manzaraya tahammül edemiyerek, daha kapıyı açarken kapayıp çekilmesi bir oluyordu. Hastalık başladığından beri elinde maşa, mangalın başında ateşli külleri karıştırıyor, kederle korkunun yüzüne geçirdiği maske altında,

ürkek, telâşlı ve mustarib, hep önüne bakıyor, ancak içeriye birisi girdiği zaman başını kaldırıp gelenin yüzünü dikkate süzüyordu. Ne çâre ki korka korka ve yüreği çarpa çarpa baktığı yüzlerden de bir ümit bir teselli bir ferahlık haberi alamıyordu.

Nihâyet beşinci günün akşamı, korktuğu başına geldi. Saadet ve sefaleti aynı hayat kadehinden içmiş olan Küçük Hanım, mes'ut bir çocuk uykusu sanılan yumuşak ve lâtif bir dalgınlık içinde gözlerini dünyâya yummuştu.

MÂCERÂNIN SON YAPRAĞI

Şevkiye Hanımefendi için bir çatı altında tek başına kalmak da mukaddermiş. Kevser Hanım, akşam yemeğini hazırlayıp bulaşıkları yıkadıktan sonra kahve tepsisiyle içeri giriyor ve cezveyi sürüp fincanı hanımın eline verdikten sonra, sobanın yanındaki iskemleye ilişerek kahvenin bitmesini bekliyor, bu iş de tamam olunca "Allah rahatlık versin Efendim," diyerek evine geçiyordu. İşte o zaman da Şevkiye Hanımefendi yerinden kalkarak Kevser Hanım'ın arkasından kapıyı sürüyordu. Bâzan odasına döndüğü vakit hemen yatmak istemiyor, sobaya odun koyup bir zaman oturuyor, yatağa girdikten sonra da, bitmek bilmiyen uzun kış gecelerinin garibliği başlıyordu.

Bâzan da yalnızlıktan pek bunalır olunca "Mail'i Dârülaceze'den getirtsem, can yoldaşı olur mu acaba?" diye düşünüyordu. Amma Mail yatalakdı. Belki hastalığın başlangıcında iyi bakılmış olsaydı, böyle oturup kalmazdı. Fakat aradan seneler geçmiş ve dumûra uğrayan adaleleri tamâmiyle hareket kabiliyetini kaybetmişti. Buna rağmen aklı hep o akıl, dirayeti hep o dirayetti. Bu yüzden de yalnız yattığı koğuşta değil, bulunduğu pavyonda da onu sevmeyen, "Mail Anne' diye hatırını sormayan hattâ akıl danışmayan yoktu. Buna rağmen tâbi olduğu şartlar sert, müşküller sayısız ve mahrumiyetler sonsuzdu. Ne ki bu çileli bu meşakkatli hayat onun iç formasyonuna tesir etmemiş, iktisab etmiş olduğu sadâkat, vefâ ve alâka gibi seçkin hasletlerinin arasında, isyana benzer, şikâyete benzer bed ve süflî duygular üremiş, aksine, hâlini kolaylıkla kabulden doğan rahatlık ve huzûru artmıştı. Halbuki, hayâtı ve hâdiseleri menfî ve ters perspektiften gören bir mizaca mâlik olsaydı, sızıldanması için neler ne sonsuz ıstırablar vardı.

Bir kere, Mail Anne, diye etrafının mümkün olan itibarı göstermesine rağmen o, yıllardır aynı çatının aynı koğuşun ve aynı yatağın mahkûmu idi. Şikâyet etmek isteyen için bu bile yeter bir sebepti. Kaldı ki onun gibi bu koğuşun yirmi küsur yatağındaki hastanın hemen hepsi de, tabiî ihtiyaçları için, ortaları delik karyolalarındaki kapları devamlı olarak kullandıklarından, koğuşun havasına karışan kötü koku, gece gündüz bu dört duvarı terketmiyordu. İşte İbrâhim Efendi konağının o temiz, titiz, kıvrak Mail Kalfası, bundan bile şikâyetçi değildi. Ziyâretçilerini, konağa gelen misafirlere yaptığı gibi, güler yüzle karşılar, en büyükten en küçüğe, hattâ evin kedisine kadar hatır sorar, kendisini arayıp soranlara duâ eder, ve sevinçten kâh güler kâh ağlardı. O târihlerde Dârülaceze'ye gitmek de husûsî vâsıtaya ihtiyaç gösteren hayli güç bir işdi. Sonra bu garibler yurduna götürülecek hediyeler de, hiç değilse bir koğuş halkına tevzî edilecek kadar bol olmalıydı. Meselâ Mail Kalfa'nın dolma sevdiğini bilenler, her birine üçer beşer düşebilmesi için, tencere ile götürmek yolunu ararlardı.

Bir ziyâreti sırasında Hâlet Hanım'ın kızı, bütün koğuşa birden aldığı akide şekerinden ayrıca Mail Kalfa'ya da bir kiloluk yaptırmıştı. İçeri girip de: "Sana şeker getirdim Mail Kalfacığım.." diye külahı eline verince, ihtiyarcığın yüzü, fırtınaya tutulmuş bir cisim gibi karma karışık olmuş. Elleri titriyor, gözü kimseyi görmüyor, kulağı söyleneni duymuyordu. Paketin iplerini ve kâğıtlarını koparırcasına açtı ve bir avuç şeker alarak ağzına doldurdu. Hâlâ beyaz, hâlâ eksiksiz dişlerinin arasında yalnız bir çatırdı duyuluyor, bittikçe tekrar eli kese kâğıdının içine dalarak üçünü beşini birden alıp ağzına atıyor ve yarı kendini kaybetmiş halde yemeğe devam ediyordu. Ancak şeker külahı yarıya indiği zaman, Mail Kalfa'nın melekeleri tabiî fonksiyonunu buldu. Gözleri açıldı geniş bir nefes alarak kendine geldi. Evet ancak o zaman, hatır sorup konuşmaya başladı.

Bu şu demekti ki, Dârülaceze'deki hastalar şeker yüzüne hasret bulunuyorlardı. Uzviyet ise, kanda eksilen bu maddeyi telâfî etmek imkânını bulunca, açlıktan gözü dönmüş bir aslanın avı üstüne atlaması gibi, kontrolünü kaybederek bu fizyolojik ihtiyacın buyruğu altına girmişti.

Şevkiye Hanımefendi kalfasını, Dârülaceze'ye yattığından beri gidip yoklıyamamıştı. Onu bu halde görmeye tahammülü olmadığını söylüyordu. Yoktu da. Gerçekten buna tahammül güçtü. Girdiği yeri dolduran bu hanımefendi kılıklı vardakosta kadın, gidip görenlerin ifâdesine bakılırsa, şimdi bir külçe kemikten ibaretti. Artık yatağına

bağlanıp kalmış bu türlü bir hastadan can yoldaşlığı beklemesi abesti.

Hem artık yalnızlığa alışmıştı. Her akşam Kevser Hanım'ın arkasından kapıyı kilitledikten sonra yatağa girip hayatını parça parça düşünmeye başlıyordu. Bu, sağıldıkça uzayan, uzadıkça birbirine dolanan sahnelerin geçit resmi ile de kâh uykusu kaçıyor, kâh uykusu geliyordu. Ne ise kış geçmiş, havalar kırılıp, karşıki bostanın yağmurlar ve karlar altında, bir daha canlanmıyacakmış gibi hissiz ve cansız duran ağaçları, içlerini dışlarına vurur olan bir kıpırtı, bir gizli neşe ile uyanmaya başlamıştı.

Eskiden, bahar gelip tabiat bir kol çengi gibi çağırıp oynamaya başlayınca, günü-birliğine Çengelköy'ündeki köşke giderlerdi. Reçina, ıslak toprak ve çiçek kokulu açık havada biraz dolaştıktan ve köşkte de biraz dinlendikten sonra, akşam konağa dönmek ne keyifli olurdu. Artık bir kaç gün, bağın güzelliklerinden letâfetinden ve göç günlerinin yaklaşmış olmasından başka bir şey konuşulmazdı. Kim bilir şimdi de, fındıkların altı, lâklı setler, hele kestanelik ne kadar güzeldi.. acaba bir daha, yatak odasının penceresinden İstanbul'u seyretmek nasib olacak mıydı? Bir imkân zuhûr edip de oradan şehre bakacak olsa, şimdi şu içinde yaşadığı semti uzaktan tayin edebilir miydi acaba? Belki de edebilirdi. Dürbünle Hırkai Şerif Câmiini bulur, oradan biraz aşağı kayarak Yenibahçe bostanlarının bitip mahallelerin başladığı yerde dururdu. Sâlih Bey'le ikisinin de ellerinde birer dürbün, İstanbul'u seyrettikleri neş'eli zamanlarında, yerinden yuvasından itile itile günün birinde bu kenar mahallenin şu küçük evine sığınacağı hiç hatırına gelir miydi?

Şevkiye Hanımefendi bu gece biraz uzun süren hâtıralar tablosunu hâyalen takib ederken, oturduğu koltukda üşüdüğünü hissetti. Fakat bir türlü yerinden kalkmak istemiyordu. Parlak bir mehtap, kusurları örten bir derviş gönlü gibi, bu fakir mahalleyi ve eski evleri, şu bozuk kaldırımları ve uzayıp giden bostanı, sanki şaşaalı bir masal diyârı hâline getirmişti. Amma olduğu yerde biraz daha oturacak olsa üşüyeceğini düşünerek kalktı ve yavaşça yatağına girdi.

*

Meğer bu yatış, Şevkiye Hanımefendi'nin kendi kendine yatağına girişinin sonuncusu imiş. Zîrâ sabah olup Kevser Hanım bodrum kapısından içeri girdiği zaman hanımını sofada yatar buldu. Yüzü o kadar ifâdesiz idi ki telâşla üstüne eğilen Kevser Hanım'ın:

— Ne oldunuz hanımcığım, ne oldunuz? diye ısrarlı soruşlarını sâdece:

— Bilmiyorum.. gece kalkmıştım düştüm bir daha da kalkamadım.. dedi, başka da hiç bir izahat veremedi.

Evet düşmüş ve kalkamamıştı. Kalkamayacaktı da. Hem de dört sene. Aklı gibi, elleri ve kolları da sağlamdı. Fakat yarı belinden aşağısına hâkim değildi artık.

Hemen komşulara haber uçuruldu. Yarım saat içinde, ev, yarı meraklı yarı telâşlı bir kalabalıkla doluvermişti. Hemen el birliği ile, bu, olduğu yere yapışıp kalmış ihtiyarı kaldırıp yatağına yatırdılar.

Sıra, oturup hâdiseyi konuşmaya gelince, kimi "Selâmün kavlen" olmuş diyor, kimi "uğrama" dır diye ısrar ediyordu. Bâzısı da "siz şuna buna bakmayın, olan Kevser Hanım'a oldu; kadıncağız şimdi ne yapacak?" diye hayıflanıyor ve cevabı, çok çeşitli çok elastikî olan bu sual etrafında da ileri geri konuşulurken, sesler birbirine karışıyordu.

Sabah sabah mahallede bir heyecan bir hareket yaratmış olan bu hâdisenin içine girmiş olmak, bütün bu genç ve yaşlı kadınlara elem mi, esef mi, merak veya zevk mi, belli olmayan bir nevî meşgale olmuştu. Gelmişler, gitmişler vakayı hem duymuş hem yaşamış ve nihayet yorulmuşlardı. Zîrâ kederin de zevkin de bir tabiî ömrü vardı. İşte şimşek hızı ile mahalleyi canlandırmış olan bu hâdise de yavaş yavaş hararetini kaybederek soğumak üzre bulunuyordu. Artık birer bahane ile çekilmez lâzımdı. Tâ ki kanıksamış hisleri de fikirleri de başka işlerde, başka mevzularda dinlendikten sonra bunu yeniden konuşabilsinlerdi. Sofra başından doyarak kalkan kimse, nasıl zamanla yeniden acıkırsa, başkalarının dertleriyle dertlendiği kadar zevklenen insanoğlunun da aynı dedikodulu mevzua avdet etmesi için yeniden iştihasının gelmesini beklemesi lâzımdı.

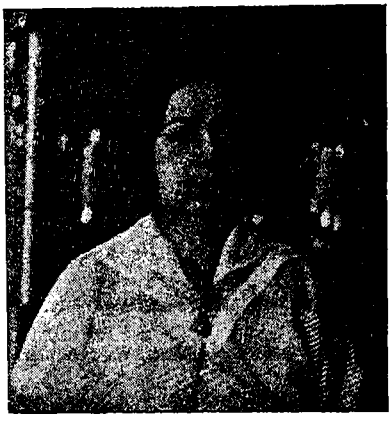
Öyle ya, daha fazla kalamazlardı ki... her biri, yapacağını yapmış kimi hastayı soymuş, kimi giydirmiş, kimi kirlenen çamaşırlarını akıtmıştı. Sabah saatinde herkesin kendine göre türlü işi gücü vardı. Çocuklar mektebe gidecek, yemekler ateşe konacak, ortalık toplanacak, çarşıya pazara gidilecekti. Herkes bu kibar düşkünü hanımefendiye acıyordu amma, ev işi, koca işi, çocuk işi durmazdı ki...

Bütün komşular Kevser Hanım'a: "Allah kolaylık versin, ecri büyüktür. Allah yardımcın olsun" diyerek giderken, gerçekten de Kevser Hanım kadar âile de yeni bir müşkülle karşı karşıya gelmiş bulunuyordu. Zîrâ bundan sonra hasta yalnız evde bırakılamazdı. Kevser Hanım'ın ise hem kendi evini hem de burayı ayrı ayrı idâre etmesine fiilen imkân yoktu. Şu halde iki evin birleşmesi hepsinden münasibti.

Gayretler hep bu istikamete yöneltildi. Ve bir hayli mücadeleden

sonra da Kevser Hanım kocasını kandırarak kendi evlerini kiraya verip Şevkiye Hanımefendi'nin boş odalarına taşınmaları temin olundu. Fakat bu birleşme gene müşkülleri kökünden halletmiş değildi. Zîrâ ilk zamanlar hastanın önüne yemeğini getirmek, elini yüzünü silip ufak tefek işlerini yapmakla hallolan mesele, git gide çatallanıyordu. Çünkü bir müddet sonra hastanın, tabiî ihtiyaçarını haber vermemeye başlaması, birdenbire işin rengini değiştirdi. Günde bir kaç defa yatak ve çamaşır değiştirmek, baş edilir işlerden değildi. Her yirmidört saatte, dağ gibi yığılan çamaşırların yıkanması nasıl bir dert ise, kurutulması da o kadar dertti. Böylece de aylar geçti ve nihâyet tecrübeli kimseler işin bu tertipde devam edemiyeceğine karar vererek ortası açık bir şilt ve karyola tedarik etmek suretiyle meselenin hallini düşündüler. Fakat bu çâreyi hastaya tebliğ etmek güçtü. Uzun müzakerelere rağmen ne âileden ne de hariçten bir kimse bu keyfiyeti üstüne alabildi. Nihâyet her işde baş olmayı bilen ve seven bir komşu: "Ben söylerim!.. yoluyla sırasiyle öyle bir söylerim ki güceneceği yerde sevinir bile" dedi ve gerçekten de dediğini yapmakta gecikmiyerek, hastayı delikli tahtada yatmaya kolaylıkla râzı etti.

*

Şevkiye Hanımefendi

Şevkiye Hanımefendi'nin düşmesinden bu yana geçen müddet içinde, hastalığın tam teşhisi mümkün olmamıştı. İlk zamanlar sabahlı akşamlı gidip gelen komşular, hastayı ayağa kaldırmak için çok uğraşmışlarsa da, bunun mümkün olamıyacağını anlayınca da hızları kesilmiş, ziyâretleri seyrelmişti. Esâsen bu kibar hanımefendi, Küçük Hanım gibi kendilerinden bir kadın değildi. Mahalle sâkinleri, rahmetli ile her akıllarına geleni konuşabilirlerdi. Fakat bu ağır başlı derimli çekimli hanımefendiyle rast gele halleşip muhabbetleşmek imkânsızdı. Böyle olduğu için de hem sıralı konuşmak, hem hesaplı görüşmek düşerdi. Maamafih gene de mahalleli, bu hasta evinden ayağını çekmiş sayılmazdı. Kimine göre Şevkiye Hanımefendi tekrar

düşmekten korkarak yürümekten çekiniyor; kimi ise bu işin korkuyla filân alâkası bulunmayıp düpe düz uğrama olduğunu söylüyor, kimine göre de, yalnız ayaklarına inme indiği iddia ediliyordu. Belki sonuncusu hepsinden doğru idi. Esâsen hekimlerin de vardıkları netice buna yakın bulunuyordu.

Hasta, türlü zorluklar türlü sıkıntılar ortasında bunalmış olmasına rağmen şikâyetsiz, sızıltısız yatıyor, hattâ sağına soluna dönmekten bile çekiniyordu. Şaşılacak olan şu ki, bu muhtaç bu çâresiz bu zebun hâlinde bile vekarlı, temkinli ve nâzikti. Sanki binbir saltanattan arta kalmış bir kimse değil de dünyâya gözünü açtı açalı şu yatakta ömür geçirmeye alışmış bir garib kişiydi.

Gençliğinde güzel bir kadın olan Şevkiye Hanımefendi, şimdi bu hasta ve yaşlı hâlinde de çirkin değildi. İhtiyarlığın o kendine hâs mânâlı olgunluğu içinde, belki eskisinden daha saltanatlı ve daha nurlu bir güzel olmuştu.

İki yana açılan perde kanatları gibi, alnının ortasından şakaklarına doğru inen saçları, şimdi rengini de parlaklığını da kaybetmiş olmasına rağmen, bu çalıklaşmış beyaz yüze, bariz bir halâvet veriyordu. Bir vakitler, hareketleri takib edilemiyecek kadar cevval ve canlı olan gözlerinin şimdiki yavaşlığı ve donukluğu bile onun mağrur güzelliğini masum bir güzellik hâline getirmişti. Sanki kahırlar, ıstıraplar, çileler, bir vakitler dünyâ ile tıka basa dolu olan bu kadının rûhunu delerek, birikmiş ne kadar kir, şeytânî ve nefsânî ne kadar cürûf varsa, akıtıp temizlemiş ve pir ü pâk eylemişti.

*

Hastalık, üçüncü seneye devrettiği zaman İbrâhim Efendi'nin seksenini çoktan aşmış bu devlet düşkünü kızında da, yavaştan bir çocuklaşma başlar gibi oldu. Gene "sözü sobeti yerinde" bir hanımefendi idi amma, kelâmı azalmış ve bilhassa olura olmaza gülümser olmuştu. Aranıp sorulmaktan memnun, hattâ minnettar oluyor buna rağmen hoşnudluğunu izhar ederken gene de ifrat ve tefridden uzak, itidalli uslûbunu muhafaza ediyordu.

Artık, hasta vücûduyle yattığı yatak, birbirini tamamlayan iki haldaş gibiydi. Kendisini biraz olsun oturmaya zorlayanların hatırlarını kırmamak için arkasına konan yastıklara dayanarak doğruluyorsa da, bir kaç dakika sonra tekrar yatabilmek için âdetâ acele ediyordu. Hakkı da vardı. Bu zavallı, bu çileli baş, muhakkak ki dayanacak bir yer istiyordu. Artık dik durmak onun için değildi. Zamanında fazla başı yukarıda durmuş olmaktan öyle yorulmuş, öyle takatsız kal-

mıştı ki bundan sonra yalnız, bundan sonra muallakta kalmasına imkân yoktu.

Şimdi düşünce ve duygularında belirli bir gerileme hissedilen Şevkiye Hanımefendi, sanki etrafında nöbet tutan görünmez kuvvetlerin himâyesinde bulunuyordu. Bu kuvvetler onu eğliyor, avutuyor, bir sünger gibi ıstıraplarını emiyor, duyurmuyordu. Hani duymuş olsa, çektiği sıkıntılar pâyânsızdı. Bir haftadan bir haftaya hamamı soğumayan konakta, bir su kuşu gibi en fazla yıkanmayı seven bu temizlik düşkünü insan, senelerdir suya sabuna hasret olmuştu. Kevser Hanım her sabah ve yemeklerden sonra, elini yüzünü sabunlu bezle silerdi. Fakat ne o ne de akrabaları, bu külçeleşmiş vücûdu yerinden kaldırıp yıkamaya cesaret edemiyorlardı. Bütün zahmetine rağmen hastalığın başlangıcında göze alınan bu iş, sonraları imkânsız hâle gelmişti. Hoş kendisinin de böyle bir talebi yoktu. Her gün yıkandığı zamanlar ne kadar mesut idiyse şimdi de öyle görünüyordu.

Bu da bir şey değildi. Son zamanlarda vücûdunun yatakla temas eden yerleri açılmış, doktorun verdiği ilâçlar önce fayda ettiği halde, sonraları hiç tesir etmemeye başlamıştı. Yaralar gün günden büyüyor ve kapanmaz hâle geliyordu. Hattâ ve hattâ günün birinde bu yaralarda böceklerin kımıldadığını gören Kevser Hanım, üzüntü ve çâresizlikten boğulur gibi olmuştu. Bu vaziyet karşısında artık ev ilâçlarına baş vurmaktan başka ne yapabilirdi? Fakat acı duyurmadan merhem sürmek ve pansıman yapmak, hastadan ziyâde etrafındakilere azab olmaya başlamıştı. Hele, gençliğinde bile sıcak suda durup yumuşamadan kesilemiyen ayak tırnakları öyle uzamış ve içeri doğru öyle kıvrılmıştı ki kimse el sürmeye cesaret edemiyor, çâresine bakmaya teşebbüs edenler de gene bir şey yapamıyorlardı.

Fakat Şevkiye Hanımefendi, karşısındakileri kahreden bütün bu zorluklardan ne şikâyet ediyor ne de izalesi için bir taleb ve teşebbüste bulunuyordu. Buna rağmen bakım şartları zorlaştıkça zorlaşıyor, fakat bu müşküllerle güreşmek de hastanın gerekli istirahatini sağlıyamıyor onun için de çevresinde elem ve endişe kaynağı oluyordu.

İşte müşküllerin haddi aştığı bir sırada Dârülaceze'den Mâil Kalfa'nın ölüm haberi geldi. Emektar kadın, bir ziyâreti esnâsında Ekrem Bey'e yalvarmış ve : "Beyim... öldüğüm zaman cenazemi kaldırır mısın? Buradakilerin eline bırakacak olursan beni bir çukura atarlar.." demiş ve arzusunun yerine getirileceğine de söz almıştı. Bunun üzerine İdâreye baş vurularak hasta "sâhibli" yazdırılmış, adres verilerek işin nizâmî ciheti de halledilmişti. İşte şimdi de müessese, cenazeye sâhiblenmiş olan Ekrem Bey'i vazifeye çağırıyordu.

*

Şevkiye Hanımefendi'ye sâdık ve cefâkeş kalfasının ölümü duyurulmadı. Hoş söylenmiş olsaydı bile, bütün reaksiyonu: "Vah, vah Allar rahmet eylesin.. demekten ibaret kalacağı muhakkaktı. Zîrâ İbrâhim Efendi'nin kızı, artık ihtiyarlığın ve hastalığın, duyuş, düşünüş ve davranışları körleten sisli ve gölgeli sınırına adım atmış bulunuyordu. Çocuk, nasıl vazife, mes'uliyet ve istikbal kaydından âzâde olarak yaşarsa, devr-i daim kanununun elinden yakasını kurtaramıyan ihtiyar da, yeniden çocukluğun hudutlarına ve şartlarına sürükleniyor, safra atar gibi, kayıtlardan mükellefiyetlerden el etek çekerek hafifliyor boşalıyor ve rahatlıyordu.

İşte bir vakitler girdiği yeri dolduran, bastığı yeri titreten bu şanlı şöhretli kadın da, artık küçük bir çocuk, saf ve masum bir sabî olmuştu.

Kendi kanunlarından gayrı, doğana ölene, düşene kalkana, gülene ağlıyana aldırış etmeden dönmekte olan zaman çarkı, bu minval üzre daha bir zaman devrinde ve seyrinde yol yordam geçti. Amma gün oldu, durmadan acıkan gözü doymaz toprağın canı, bir iri lokma istedi. İşte o zaman: "Haydi, dedi haydi... yaşadığın yeter artık. Emanetimi geri ver, gel buraya.."

Çoktandır etrafındaki seslerle alâkasını kesmiş olan Şevkiye Hanımefendi bu daveti duydu. Ve en hoşu da, ömrü boyunca düşünmekten bile ürktüğü bu sesden hiç korkmadı. Sanki bu ses dünyâ içindeki dünyâdan, Mebrû'ların, Zâim'lerin, Fuad'ların cehennem hâline getirdikleri dünyâsından çekip, Hak ve hakikat yoluna açılan kapıdan geliyordu.

Geç de öğrenmiş olsa, artık biliyordu ki bu kapıdan her ne gelirse hikmetti, rahmetti, selâmetti. Böylece de Şevkiye Hanımefendi, dört yıldır yattığı yatağın etrafında toplanan bir kalabalığın gözyaşları arasında, ağrısız acısız, hattâ memnun ve mes'ut, bu dünyâdan ayrılıp çağrıldığı âleme göçüp gitti.

*

Şevkiye Hanımefendi'nin ölümüyle de âilenin başı gene dertlere girmişti. Şöyle ki, gerek müesseselerden gerek şahıslardan alıp da ödeyemediği dağ dağ yığın yığın borçlar ve hattâ üç ayda bir Sâlih Bey'den aldığı dul maaşının iki aylık bakîyesi, hukuken birinci derece vârislerinden isteniyordu.

Bakım, hastalık ve cenaze masraflarının bütün yükünü çekmiş olan Ekrem Bey, ancak maaşın bakıyesi ile Çerkes Kalfa gibi ortada

kalmış zavallılara olan borçları ödedi. Anlaşılmaz anlatılmaz ve içinden çıkılmaz bir kör düğüm manzarası arzeden o dev cüsseli zarar ziyan, iflâs ve borçlanma tablosunu temizlemeye ne vicdanî bir icbar ne de fiilî bir imkân vardı. Onun için de İbrâhim Efendi'nin milyarlık servetinin ancak mihnet ve zahmetine vâris olmuş bulunan Hilmi Bey'in evlâdları, nihâyet mahkemeye baş vurarak "redd-i mirâs" ilâmı aldılar.

*

Böylece de İbrâhim Efendi konağının dramını sahne sahne, tablo tablo oynayarak rollerini bitiren âlim câhil, fakir zengin, zâlim mazlum, ahlâklı ahlâksız, türlü boyda türlü huyda çeşit çeşit insanın birer birer çekilip gitmesinden sonra, nihâyet Şevkiye Hanımefendi'nin ölümüyle, İstanbul medeniyetinin bir daha sahneye koyamayacağı bu oyun da bitmiş oldu.

Amma mühim olan, oyun bitip perde kapanırken, bu şartları, bu imkânları bu hayâtı bu dekoru hazırlıyan cemiyet nizâmlarının da top yekûn çökmüş, dağılmış tükenmiş bulunmasıydı. Onun için konağın iflâsı, mücerret ve mevzîî bir hâdise mahiyetinde bulunsaydı, nihâyet tesiri, çevresini aşmayan ve en sağlam cemiyetlerde bile vakit vakit zuhur eden bir hastalık mihrakı olarak mütalâa edilirdi.

Halbuki mühim olduğu kadar hazin de olan, konağın ölüm târihiyle, kolosal bir medeniyetin ölüm târihinin de aynı zamana tesadüf etmiş olmasıydı. Evet, İbrâhim Efendi konağında rengiyle, şekliyle, kokusuyla o sayısız o hesapsız çiçeklerinden bir çiçek açmış olan İstanbul medeniyeti de, bu arada son nefesini vermiş ve târihin hâfızasına malolmuştu. İşte asıl zeval bulan, asıl inkıraz eden buydu. Eğer temeller kaymamış, kökler kurumamış olsaydı, gene aynı topraklarda daha nice İbrâhim Efendi konakları yeşerir, boy atar, çiçeklenir ve içinde doğup büyüdüğü medeniyet dünyâsına rengini, kokusunu, ihtişamını salmakta devam ederdi.